ANDRE MAUROIS

VIAȚA LUI CHATEAUBRIAND l

CUPRINS:

COPILĂRIA şi ADOLESCENTA.

Mă copleşea belşugul de viață.

Chateaubriand.

L Seniori, fermieri şi corsari.

Aproape de satul breton Guitte, printre ogoare, se poate vedea o străveche şi solidă casă de piatră, care azi nu-i decât o fermă, dar acum două sute de ani notarii încă o mai numeau cu respect în actele lor conacul sau castelul des Touches. La începutul secolului al XVIII-lea, acolo trăia Domnia sa Franțois de Chateaubriand, „mare şi puternic senior, deținătorul unei hulubării, al unui heleşteu şi al unui teren de vânătoare”. Unul dintre strămoşii lui, Brien I, luase parte la bătălia de la Hastings. Mai târziu, Geoffroy de Chateaubriand îl însoțeşte pe Sfântul Ludovic în Cruciade. Familia Chateaubriand era de două ori înrudită cu casa regală a Angliei, o dată cu cea a Spaniei, de trei ori cu cea a

lui Bertrand du Guesclin*. Membrii ei prezidaseră statele din Bretania Şi serviseră drept garanţie morală regilor Franţei. Cel mai neînsemnat cadet din familia lor se putea mândri, în două generaţii

* Bertrand du Guesclin (1320-1380)-conetabil al Franţei (n.tr.).

Succesive, cu un surprinzător număr de ascendenţi nobil i. Dai mulţi dintre ei nu stăpâneau sub soare decât un ogor incapahi l să-i hrănească. Acesta era şi cazul lui Francois de Chateaubriand, senior de Villeneuve şi des Touches. La moartea lui, în 1729, două treimi din biata lui avere reveni, potrivit cutumei din Bretania, fiului cel mare, preot rabelaisian, care ajunse într-o mică parohie de ţară; ceilalţi trei fii împărţiră între ei o mie o sută şaptezeci de livre provenind dintr-o rentă, într-o asemenea mizerie, băieţii nobili din această provincie nu aveau de ales decât între două căi: unii se întorceau la coarnele plugului şi „după câteva generaţii se pierdeau în clasele populare”; alţii se îmbarcau pe vase. Cel mai în vârstă dintre cei trei fii mai mici ai lui Chateaubriand, Rene-Auguste, alese să plece pe mare. Şi-ar fi dorit să servească în calitate de ofiţer pe corăbiile regelui, dar familia nu era destul de bogată ca să-1 întreţină la Brest în timpul studiilor şi n-avea protectori prin birouri ca să-i poată expedia brevetul.

În schimb, orice casă bretonă avea, printre armatorii de pe coastele armoricane*, rude sau prieteni. Astfel încât Rene-Auguste îşi căută norocul la Saint-Malo.

Saint-Malo, bogata cetate a lui Pierre, ridicată printre nobilele ei metereze de pe insulă, era către 1740 un oraş prosper, viguros şi cutezător. Comerţul şi războiul mergeau mână-n mână. Corsarul, pirat legal care primea din partea Statului scrisorile de împuternicire, pândea vasele inamicului (care mai întotdeauna erau englezeşti), le ataca dacă nu erau prea bine înarmate şi vindea prada în folosul armatorului. Navigatorul, deşi era în aparenţă un paşnic pescar de morun, avea şi el deseori un dinte împotriva englezului, ţinând

cuândârjire la drepturile lui asupra bancurilor de peşti. În fine, comerțul cu negri, mai puțin periculos, consta în răpirea negrilor de pe coastele Guineei pentru a-i vinde plantatorilor din insulele franceze ale Americii.

* Regiune geografică din vestul Franței, ocupând totalitatea Bretaniei, aNormandiei occidentale şi a Vandeei (n.tr.).

Rene de Chateaubriand practică aceste trei meserii. Mus, ucenic, locotenent, „îi puteai bănui furiile mute, pumnii strânşi, în timpul cartului, văzându-se târât prin gradele inferioare, în slujba unor negustori, el, ai cărui strămoşi conduseseră corăbiile la Bouvines şi comandaseră escadrele bretone”. La douăzeci şi opt de ani, ajunsese căpitan şi obținuse partea lui din profituri, păstrându-şi, ca şi echipajul, dreptul la o cantitate mică de mărfuri proaste, care făceau obiectul comerțului său personal. Pentru o campanie pe coastele Guineei, căpitanul Chateaubriand îl luă ca secund pe fratele lui, Pierre (devenit mai târziu domnul de Chateaubriand du Plessis). Era vorba de trafic de sclavi, şi nimeni nu se mira să vadă doi ofițeri de familie bună dedându-se la un asemenea negoț. „Comerțul cu negri nu numai că era considerat ca legitim şi fără derogări, ca orice negoț maritim, dar el era chiar încuraj at de puterea publică, iar regele îi înnobila cu dragă inimă pe bancherii care se ocupau de eVApolhn, comandat de Rene de Chateaubriand, transportă în acea expediție patru sute paisprezece negri, din care, în timpul călătoriei, nu pierdu decât şaisprezece, ceea ce constituia un remarcabil succes, media pierderilor oscilând între cinci şi treizeci la sută.

În 1753, căpitanul se căsători. La câteva leghe de ferma natală din Touches, în apropierea satului Plancoet, trăia o familie din vechea nobilime şi de o încântătoare cultură: Bedee, seniori de La Bouetardais.

Domnia sa Rene de Chateaubriand, cavaler, se căsători cu nobila domnişoară Apolline de Bedee. Era o tânără de douăzeci şi şapte de ani, „vioaie şi plină de viață, dotată cu multă minte”, pasionată cititoare a lui Fenelon, Racine şi a

doamnei de Sevigne, „cu maniere elegante, dar negricioasă, scundă şi urâtă”. După căsătorie, Rene de Chateaubriand n-a mai făcut decât puţine călătorii şi, din 1757, a devenit el însuşi armator la Saint-Malo. Reuşita lui a fost rapidă. Drumurile şi negoţurile cu sclavi erau meserii dificile. Trebuia cumpărate mărfuri ieftine, alese pânzeturile şi sticlăria, supravegheaţi constructorii, controlate velierele. Om de afaceri experimentat, taciturn, dibaci şi inflexibil, domnul de Chateaubriand dovedi în administrarea casei sale un soi de geniu şi câştigă, în treizeci şi trei de ani, aproape şase sute de mii de livre.

Dar banii, în ochii unui gentilom-corsar, nu reprezentau decât un mijloc; umilit de mizeria în care-i văzuse pe ai lui, dorea cu ardoare să-şi ridice familia la rangul şi onorurile care i se cuveneau de drept. De îndată ce ajunse bogat, visul lui fu să cumpere un castel şi pământ. Cel al familiei Chateaubriand era inaccesibil, ajungând în stăpânirea casei de Conde, dar ar fi putut să obţină Combourg, o frumoasă fortăreaţă feudală, de care mareşalul de Duras, obţinând-o prin căsătorie, voia să se descotorosească, în 1761, armatorul cumpără Combourg pentru enorma sumă de trei sute patruzeci de mii de livre. Posesia celor patru turnuri, a titlurilor de conte de Combourg, senior de Gaugres şi a altor locuri, şi certitudinea că fiul lui cel mare va moşteni domeniul şi numele reprezentau la un loc bucuriile cele mai autentice pentru acest bărbat orgolios, violent şi trist.

Rene de Chateaubriand şi Apolline de Bedee au avut împreună zece copii. Patru dintre ei au murit la vârste fragede; şase au supravieţuit, un fiu, Jean-Baptiste, moştenitorul titlului şi al castelului; patru fete: Mărie-Anne, Benigne, Julie şi Lucile; şi, în sfârşit, fiul cel mai mic, Francois-Rene, venit pe lume pe jumătate mort la 5 septembrie 1768, zi în care mugetele unei furtuni umpleau bătrmele case dintre metereze.

Era imprudent ca acest copil plăpând să fie crescut la Saint-Malo; mama lui îl dădu unei doici de la ţară, de pe

meleagurile familiei Bedee, la Plancoet. Prima doică se dovedi sterilă, a doua, văzându-1 cum se topeşte, îl puse sub protecția unei Fecioare Măria grosolan sculptate în granit, numită de săteni Notre-Dame-de-Nazareth. În cinstea Fecioarei, femeia aceasta făcuse legământ ca, până la vârsta de şapte ani, băiețelul să poarte numai îmbrăcăminte de culoare albastră şi albă. Copilul supraviețui şi-şi petrecu primii trei ani din viață în acest fermecător sat, acea perioadă rămânând pentru el „vremea fericirii”. Unpârâiaş frumos, Arguenon, curgea printre două coline împădurite. Doamna de Bedee, o bătrână cumsecade, care primise solida educație a fetelor instruite la Saint-Cyr, locuia cu sora ei, domnişoara de Boisteilleul, într-o casă foarte simplă, în mijlocul unei grădini terasate, unde se juca nepotul ei. În apropiere, pe drumul spre Lamballe, în castelul Monchoix, unchiul Bedee, senior de Plancoet, poreclit pentru corpolența lui Bedee Anghinare, îşi mânca vesel capitalul şi venitul. Avea trei fete şi un băiat, contele de La Bouetardais, „care îi moşteneau cu toții firea deschisă”. La Monchoix se făcea muzică, se dansa, se cânta, toată lumea deborda de veselie. Trecerea de la această viață aşa de dulce şi colorată la întunecata casă părintească a marcat o schimbare.

Când Francois-Rene, în vârstă de trei ani, fu adus la el acasă, tatăl lui, pe care ocupația de armator îl interesa din ce în ce mai puțin, locuia deja în castelul Combourg; mama lui, persoană instruită, evlavioasă, cam distrată, căreia îi plăcea viața de societate şi politica, locuia la Saint-Malo într-o clădire vastă de pe plaja Saint-Vincent, la parterul căreia se aflau birourile firmei Chateaubriand. Ea îi arăta o asemenea preferință fiului mai mare, Jean-Baptiste, că mezinul, „Fanchin” (sau, cum începuse să fie numit' Cavalerul) se simțea frustrat. Apolline de Bedee fusese, de la începutul căsătoriei, sufocată de proasta dispoziție a soțului ei. „Constrângerea resimțită făcuse din fata aceea veselă şi zburdalnică cum fusese odată o melancolică.” Obligată să tacă atunci când ar fi vrut să vorbească, ea îşi scotea pârleala

în absența stăpânului. În fiecare zi hoinărea prin străzile înguste şi lua Ia rând saloanele micului oraş, unde familiile armatorilor trăiau într-o constantă intimitate. Nu se întorcea acasă decât ca să tune şi să fiilgere, iar obiectul firesc al bombănelilor era fiul ei, Cavalerul.

Copil turbulent, cu un temperament îndrăzneț şi violent, scăpa de acasă ca să se joace cu puştanii din Saint-Malo pe şoseaua Sillon. Se întorcea la căderea nopții, cu hainele rupte, fața murdară, iar mama lui spunea: „Că urât mai e!” Distrată, nu băga de seamă că el suferea să apară îmbrăcat în zdrențe printre prietenii lui, mândri de hainele lor noi, şi să nu aibă nici un sfanț ca să-şi cumpere, precum ceilalți copii, jucării sau prăjituri. Necazuri mărunte, dar pot fi oare ele mărunte la şase ani? Când, smulgân-du-se pentru câteva ore de pe domeniile de la țară, contele de Combourg venea la Saint-Malo, auzea mii de plângeri împotriva mezinului şi remarca supărat că toți cavalerii de Chateaubriand fuseseră nişte pierde-vară, bețivi şi scandalagii. „Aşa copil cum eram, avea să scrie mai târziu Chateaubriand, cuvintele tatălui meu mă revoltau. Iar când mama îşi încununa dojenile ridicându-1. În slăvi pe fratele meu, pe care-1 numea un Caton, un erou, simțeam nevoia să comit toate relele pe care păreau să le aştepte din partea mea.” Acest frate mai mare era la colegiu, iar surorilor lui le era ruşine cu un zgâmboi murdar şi zdrențăros. Doar o servitoare bătrână, Villeneuve, îi arăta micuțului puțină bunătate, îndopându-1 cu dulciuri, şi cea mai mică dintre surori, Lucile, neglijată ca şi el.

„închipuiți-vă o fetiță slabă, prea lungă pentru vârsta ei, cu brațele deşirate, aerul timid, vorbind cu dificultate şi nefiindân stare să învețe nimic; puneți pe ea o rochie de împrumut care nu e pe măsura ei; strângeți-i pieptul într-un corsaj ale cărui balene ascuțite îi răneau coastele; susțineți-i gâtul cu un guler de fier îmbrăcat în catifea maro; pieptănați-i părul în vârful capului, ascuns sub o tocă din stofă neagră, şi veți vedea mizerabila creatură care m-a frapat la întoarcerea sub acoperişul patern.” Mai mult chiar decât fratele ei mai

mic, Lucile era umilită şi jignită; deşi cu patru ani mai mic, a luat-o sub protecția lui. Au fost trimişi pentru primele lecții de lectură la două surori bătrâne, coroiate şi cocoşate, iar când acestea au certat-o pe Lucile, micul sălbatic s-a aruncat asupra lor înfigându-şi unghiile în pielea lor. Astfel, din primele zile cei doi frați mai mici şi-au folosit ghearele, care erau ascuțite şi minuscule.

La şapte ani, Francois-Rene fu condus cu mare pompă la Notre-Dame-de-Nazareth ca să i se desfacă legământul. La mănăstirea din Plancoet s-a ținut o slujbă şi toată acea ceremonie, al cărei erou era, i-a lăsat o impresie profundă, în cuvântul său starețul aminti de istoria lui Geoffroy de Chateaubriand, plecat în cruciadă cu Sfântul Ludovic, şi adăugă că poate Franțois de Chateaubriand o va vizita într-o bună zi, în Palestina, ca şi strămoşul lui, pe Fecioara căreia îi datora viața. La Plancoet, copilul a revăzut-o pe încântătoarea lui bunică Bedee, rochiile ei în pliuri, bonetele de dantelă ale căror funde le înnoda sub bărbie. Ea povestea mii de istorioare legate de curtea lui Ludovic al XlV-lea; sora ei, domnişoara de Boisteilleul, intona cântece compuse chiar de ea. Unul dintre ele începea cu acest vers: „Un uliu se îndrăgostise de o pitulice”, ceea ce i se părea nepoțelului ei cam ciudat din partea unui uliu. La Monchoix, unchiul Bedee continua să se ruineze plin de veselie, iar „ilaritatea lui era inepuizabilă”. După mustrările din piața Saint-Vincent, acel Monchoix „numai sărbătoare şi gălăgie” părea un paradis.

Câteva zile mai târziu, Fran9ois de Chateaubriand se întoarse la Saint-Malo. Regăsi aici, nu fără o ciudată plăcere, străzile mirosind a saramură şi gudron, în magazinele întredeschise topurile de pânzeturi unele peste altele, lăzile cu sticlărie colorată şi periculoşii lui prieteni cu jocurile lor cutezătoare de pe şoseaua spre Sillon. Copiii aceia din Saint-Malo luau în derâdere cețurile, călăreau buşteni în mijlocul valurilor şi întâmpinau furtunile cu încântare. Până la ultima suflare, Chateaubriand avea să iubească marea, „prima lui doică, cea care i-a urmărit paşii, i-a inspirat primele pasiuni,

i-a liniştit primele vijelii”. Toată viaţa, de asemeni, îşi va aminti de catedrala din Saint-Malo, în ziua de Crăciun, când marinarii bătrâni îngenuncheau, iar femeile tinere citeau, la lumina luminărilor, din cărţile lor ore de-a rândul, în timp ce rafalele, zguduind vitraliile bazilicii, cutremurau bolţile naosului.

Încă de pe atunci îi plăcea, aşezat pe plajă, „să strige cât îl ţinea gura spre depărtările albastre” sau să privească ceţurile care, minate de vânt, învăluiau stâncile negre şi bondoace din Grand-Be. Dar reveriile unui băiat zburdalnic sunt scurte. Sosea câte un tovarăş dejoacă, de exemplu acel Gesril care locuia în piaţa Saint-Vincent, la etaj, deasupra familiei Chateaubriand şi arunca găleţi cu apă în capul surorilor mai mari, când stăteau în balcon, sau vărul Armând, fiul căpitanului Pierre de Chateaubriand, şi banda se punea din nou pe drăcii care îngrozeau servitorii. Seara se întorcea în locuinţa din piaţa Saint-Vincent; în salonul mobilat cu fotolii în damasc galben şi scaune garnisite cu panglici de Utrecht în culoarea bănuţeilor, doamna de Chateaubriand, membră a partidului La Chalotais, răzvrătită ca şi înainte, povestea înduioşată musafirilor că femeile din hală, la Saint-Malo, refuzau să-şi vândă limbile de mare şi calcanul partizanilor ducelui d'Aiguillon. Villeneuve urca să se culce în mansarda ei sub o pilotă ca vai de lume, aşezată pe un schelet de lemn, iar copilul adormeam zgomotul valurilor care alunecau, urcau şi se cufundau ca nişte fraze monotone, desăvârşite.

77. Colegii bretone în mai 1777, domnul de Chateaubriand, retras la castelul lui, îşi chemă aici soţia şi copiii. Fără nici o tragere de inimă, negricioasa şi micuţa lui consoartă fu nevoită să se resemneze şi să părăsească Saint-Malo. O berlină numai aurării, trasă de opt cai împodobiţi precum catârii în Spania, purtă nobila familie şi în acest faieton demn de marchizul de Carabas aceasta îşi făcu intrarea sub bolţile înverzite din Combourg. După o primă poartă, sunând din clopoţei, trăsura pătrunse într-o vastă curte acoperită de gazon în fundul căreia silueta „tristă şi severă” a unui castel

feudal „se înălța printre arborii seculari luminați de soarele în apus". Patru turnuri „dispuse precum roțile de la căruță" erau unite de zidurile meterezelor şi de galerii medievale; peste creneluri se ridicau acoperişuri ascuțite „ca o scufa pe o coroană gotică". Doar câteva ferestre, ici-colo, cu gratii după moda maură, pierdute în zidurile imense, luminau fortăreața. Niciodată Franțois de Chateaubriand nu mai văzuse ceva atât de frumos şi de înfricoşător; pe lângă Combourg, Monchoix şi La Bouetardais păreau nişte biete maghernițe; mândru de a fi fiul stăpânului unui asemenea domeniu, băiatul încercă „o bucurie înspăimântătoare".

Un peron, cu un aspect lamentabil, înlocuise podul mobil, şi conducea spre sala gărzilor. Pe treapta cea mai de sus, contele de Combourg îşi aştepta familia. „Domnul de Chateaubriand era înalt şi uscățiv; avea nasul acvilin, buzele subțiri şi livide, ochii adânciți în fundul capului, mici şi bătând în albastru.' Când se înfuria, „pupila scânteietoare părea să se desprindă şi să te lovească precum un glonț„. Dar, în ziua aceea, „sosirea familiei lui, în locul ales de el, îi mai îndulcea dispoziția". Descoperirea castelului, a parcului, a scărilor în spirală, a trecerilor secrete, a turnului More, a heleşteului în care se oglindeau arborii înalți, păsările şi florile primăverii făcură ca pentru copii cele cincisprezece zile care urmară să fie fermecătoare. Combourg li se părea o casă minunată şi de temut; nu li se spusese oare că era bântuită de fantoma unui senior bătrân cu un picior de lemn, urmat în tot locul de motanul lui? Dar Franşois, pe care tatăl lui voia să-1 facă ofițer în marina regală, era nevoit de acum înainte să urmeze cu regularitate un curs de studii, drept care a fost imediat încredințat, în pofida lacrimilor lui, directorului celui mai apropiat colegiu, cel din Doi.

Era un colegiu mic, ținut de câțiva călugări: două clădiri în echer, o curte, o galerie acoperită, câțiva copaci. Până atunci, studiile cavalerului de Chateaubriand fuseseră destul de dezlânate; la Doi, profesorii descoperiră în el un elev foarte dotat. Fie că era vorba de matematică sau de latină, el

dovedea o minte ascuţită şi o prodigioasă memorie. Fraza lui latinească se transforma attt de firesc într-un vers de cinci picioare încât învăţătorul lui, abatele Egault, îl porecli Elegiacul. Mai târziu, fără îndoială 1-ar fi numit Retorul. Printre colegi, Chateaubriand suferise la început, ca pe vremuri ia Saint-Malo, fiind singurul care n-avea bani de buzunar şi era prost îmbrăcat; apoi, ei învăţaseră să-i respecte curajul şi să aprecieze violenţa unui caracter, care la nevoie, dacă vreun profesor ar fi vrut să-1 bată, mergea până la rebeliune. Acestui băiat tare la învăţătură îi plăceau şi jocurile şi, fără a fi „nici tiran, nici sclav”, deveni în scurt timp, prin farmecul ce-l caracteriza, un centru de atracţie.

În colegiul din Doi a petrecut patru ani, de pe urma cărora nu avea decât de profitat, şi a dobândit o solidă cultură clasică. Spre sfârşitul acestei perioade a fost tulburat de o pubertate precoce. E timpul în care un adolescent simte născând în el dorinţe de neînţeles şi caută în lecturi câteva lămuriri asupra misterelor ce-1 tulbură şi-1 încântă. Departe de femei, pe care fără voia lui le cheamă, le caută în poeme, în romane, chiar şi în cărţile sfinte, tremură întâlnind, în mijlocul unei pagini, vreun cuvânt voluptuos. În Chateaubriand frământările acestea au fost foarte puternice.

„întâmplarea făcu să-mi cadă în mână două cărţi cât se poate de diferite: un Horaţiu nestilizat şi istoria unor Confesiuni prost-făcute. E incredibil ce bulversare de idei mi-au provocat aceste două cărţi; o lume necunoscută se deschidea înaintea mea. Pe de o parte, bănuiam secrete de neînţeles la vârsta mea, o existenţă diferită de cea dusă de mine, plăceri ce nu aveau de-a face cu jocurile mele, farmecele unei naturi neştiute aparţinând unui sex din care eu nu le văzusem decât pe mama şi pe surorile mele; pe de altă parte, spectre târându-şi lanţurile şi scuipând flăcări îmi anunţau chinuri veşnice pentru un singur păcat ascuns.” „Comentam cartea a patra din Eneida şi-1 citeam pe Telemaque; dintr-o dată, am descoperit în Didona şi în Eucharis frumuseţi care mă încântau; am devenit sensibil la

armonia acestor versuri l admirabile, a acestei proze antice, într-o zi am tradus la prima lectură Aeneadum genitrix, hominum divumque voluptas de Lucrețiu cu atâta pasiune, încât domnul Egault mi-a smuls poemul din mână şi m-a expediat la rădăcinile cuvintelor greceşti. Am luat pe furiş un Tibullus; când am ajuns la Quamjuvat immites ventos audire cubantem, sentimentele acelea de voluptate şi de melancolie păreau să-mi descopere propria natură. Volumele lui Massillon* care cuprindeau predicile Păcătoasei şi Fiului risipitor nu m-au mai părăsit. Mi se permitea să le răsfoiesc pentru că nimeni nu avea idee ce găseam eu în ele. Furam capete de luminare din capelă ca să citesc noaptea acele descrieri seducătoare ale rătăcirilor sufletului. Adormeam îngânmd fraze incoerente, încercând să pun în ele dulceața, armonia şi grația scriitorului care a transpus cel mai bine în proză eufonia raciniană. Dacă, mai târziu, am zugrăvit cu o oarecare veridicitate pasiunile inimii amestecate cu sinderezele creştine, sunt convins că am datorat acest succes hazardului care a vrut să descopăr în acelaşi timp două imperii duşmane.”

La treisprezece ani aflase din oratorii sacri asprele disonanțe în care ideea păcatului se întrepătrundea cu cea a plăcerii, ca în elegiacii latini cele ce adăugau voluptății melancolia de a vedea bucuriile atât de efemere. La Doi, cu prilejul primei comuniuni, el a şovăit până în ultimul moment să-şi mărturisească reveriile, pentru ca apoi, în clipa când urma să primească iertarea, înspăimântat de gândul chinurilor ce însoțesc o spovedanie prost făcută, să dea la iveală totul, cu curaj. Abatele fusese îngrozit de natura senzuală şi ardentă care i se revelase dintr-o dată. Intui viitoarele pasiuni ale elevului său şi se temu pentru el. Totuşi, a doua zi, îl împărtăşi cu un respect ireproşabil, „în această ceremonie am regăsit micile mele umilințe obişnuite: buchetul şi hainele mele erau mai puțin

* Jean-Baptiste Massillon (l 663-1742) -predicator francez, orator şi episcop de Clermont, a pronunțat mai multe

cuvântări funebre, pentru care a rămas celebru (n.tr.).

II faimoase ca acelea ale colegilor mei; dar în ziua aceea totul fusese închinat Domnului şi pentru Domnul.

Ştiu perfect ce înseamnă credința; am simțit prezența reală a jertfei în taina altarului la fel de puternic ca prezența mamei mele aflată alături. Când ostia mi-a fost lăsată pe buze, m-am simțit luminat cu totul pe dinăuntru." în vacanță, a revăzut cu plăcere micul univers de la Combourg. Domnul de Chateaubriand, îmbătrânind, se dovedea pentru vasalii lui un stăpân arțăgos şi exigent. Privat multă vreme de drepturile feudale, pretindea acum reînvierea celor mai uitate şi chiar extravagante dintre ele, ca de pildă, perechea de mănuşi albe pe care enoriaşii din Mont-Dol o datorau seniorului din Combourg, sau pâinea din felii suprapuse însoțită de cinci monede oferită de enoriaşii din Quebriac de Rusalii, în anumite zile de târg, îşi obliga vasalii să pună mâna pe arme şi să strângă cu forța dările cuvenite cenților de Combourg pe fiecare cap de vită, dări care aduseră în anii buni până la şaizeci şi optzeci de mii de livre. Fiului său, căruia i-ar fi plăcut un cal ca să se plimbe prin pădure, îi răspunse că un ofițer de marină trebuie să urce doar pe corabie. Le măritase pe cele două fete mai mari, Marie-Anne şi Benigne, în aceeaşi zi, cu doi gentilomi de Fougeres, domnii de Marigny şi de Quebriac. Ceva mai târziu, în 1782, cea mai frumoasă şi cea mai dulce dintre cele patru fete, Mie, se mărită şi ea cu un locuitor din Fougeres, contele de Farcy, căpitan în regimentul Conde. Curând, cele trei surori Chateaubriand, persoane influente în mica societate din Fougeres, aveau să-i introducă şi pe ciudații frați mai mici. Uneori, în apropiere de Combourg poposeau trupe de artişti, sau gentilomi bretoni, în drum spre stările generale, se opreau prin partea locului. Din cele relatate de aceşti trecători privitor la Curtea de la Versailles şi la Paris, tânărul cavaler îşi imagina vag existența unei lumi minunate şi îndepărtate, cu totul diferită de Bretania lui. Dimineața, îi urmărea din priviri pe cavalerii care se îndepărtau pe şoseaua din lungul heleşteului. Vacanța o dată

terminată, el însuşi a trebuit să plece. După colegiul din Doi, tatăl lui hotărâse să-1 trimită la iezuiții din Remies, unde predarea matematicilor era mai bună şi trebuia să-1 pregătească pentru examenele de la marină. Iezuiții aveau mai multe mii de elevi, iar cavalerul de Chateaubriand şi-a regăsit aici câțiva prieteni, printre care pe tovarăşul lui dejoacă Gesril, din Saint-Malo. Agitația din sânui acestui mediu i-a zdruncinat credința; lipsea timpul pentru meditații şi spațiul pentru solitudine. Progresele la matematici au fost rapide; Francois de Chateaubriand avea o minte limpede, exactă, şi totul te îndreptățea să crezi că va ieşi din el un bun ofițer de marină sau de geniu. Dar el rămăsese acelaşi copil teribil ca la Saint-Malo şi la Doi, părtaş la toate farsele din colegiu, dar care se dovedea curajos şi cinstit când venea vremea represaliilor. La Rennes a rămas doi ani. După căsătoria lui Julie, o ocazie de neuitat pentru el să vadă pentru prima oară de aproape o femeie frumoasă, care nu făcea parte din familia lui (Therese de Moelien de Trojolif, „vioaie, avântată, cu un aer de amazoană"), a plecat la Brest unde credea că o să găsească un brevet de aspirant, dar Parisul nu i-a expediat niciodată acest brevet, iar cavalerul a rămas, aşa cum se spunea la Brest, în chip de „candidat" scutit de studii regulate. Un unchi, după moda din Bretania, căpitan de vas, domnul de Ravenel de Boisteilleul, 1-a prezentat într-o pensiune unde putea lua masa în comun şi i-a recomandat nişte profesori de scrimă, desen şi matematică. La Brest şi-a regăsit singurătatea, depărtările albastre; privea cum treceau mateloții, vameşii şi condamnații la galere, admira agitația din port, luminile din forturi şi şalupele care plecau şi veneau. In jurul lui marinarii îşi povesteau călătoriile şi campaniile. Laperouse, pe punctul de a se îmbarca, supraveghea echiparea fregatelor., Ascultam totul, priveam totul, fără să scot o vorbă; dar în noaptea următoare, adio somn; o petreceam dând în închipuire bătălii sau descoperind pământuri necunoscute." într-o zi, pe când admira întoarcerea unei escadre victorioase, un ofițer îi sări

de gât: era Gesril. Rănit, se întorcea în sinul familiei. Această împrejurare a trezit în Chateaubriand dorința vie de a-i revedea şi el pe ai lui. Dorea, într-adevăr, să devină ofițer de marină? N-o mai credea. Călătoriile şi marea îl tentau, dar simțea că i-ar fi cu neputință să se supună şi, de altfel, brevetul nefiindu-i expediat la timp, el ajunsese la limita de vârstă. Fără să-şi avertizeze unchiul, fără să le scrie părinților, fără să ceară nimănui permisiunea, plecă într-o dimineață spre Combourgunde căzu „ca din cer". „Mama m-a îmbrățişat din toată inima, ocărându-mă, iar Lucile era în extaz." Indiferența tatălui, care se mulțumise să clatine din cap în tăcere, se explică prin puțina atenție ce i-o dădea fiului mai mic. Ce puteai să aştepți de la un băiat ca el? Susținea acum că vocația lui era religioasă? Fie. Are să-1 trimită la colegiul din Dinan, ca să-şi termine studiile de umanistică.

La Dinan, Chateaubriand a făcut exerciții la bară pe pajiştile ce mărginesc fluviul Rance, i-a trecut prin cap să se înece înotând şi şi-a făcut temele în latină şi chiar în ebraică la dictarea abatelui Duhamel. Vacanțele la Plancoet alternau cu vacanțele la Combourg. Nu era deloc neplăcut, dar în adâncul inimii nu mai nutrea dorința să se facă preot şi nici marinar, încet-încet îşi prelungi şederile la Combourg unde se şi statornici, tatăl lui socotind că realizează o economie ținându-1 pe lângă el.

III. Anul lui Lucile > în 1784 Combourg, întotdeauna destul de trist, devenise lugubru. Contele de Chateaubriand împlinise şaizeci şi şase de ani şi era amenințat de o paralizie; unul dintre brațe, scuturat de un tremur, refuza să-1 mai slujească. Se vedea murind pe încetul, reproşându-şi o viață în care, spunea el, nu făcuse destul pentru familia lui şi nici pentru numele ei. Petrecea zile de-a rândul la masa de lucru, prost luminată de o ferăstruică săpată în zidul enorm, contemplându-şi arborele genealogic care tapisa îmbrăcămintea şemineului şi războindu-se cu vasalii sau vecinii lui pentru a-şi apăra drepturile. Avar, ținea încuiate în rundul unui dulap din camera lui, „alături de o argintărie din

O mie şi una de nopți şi veşminte strălucitoare, o căpățână de zahăr şi o luminare”. Doamna de Chateaubriand, care îmbătrânea şi ea, nu se gândea decât la religie şi la cele şase săptămâni pe an pe care putea să le petreacă la Saint-Malo cu învoirea severului ei soț. Cele trei fiice mai mari trăiau la Fougeres; Benigne îşi pierduse primul soț, domnul de Quebriac, şi avea să devină doamna de Chateau-bourg; numai Lucile rămăsese pe lângă părinți.

La douăzeci de ani dobândise o stranie şi reală frumusețe, deşi se putea citi ceva cam teatral pe chipul ei palid, părul îi era lung şi negru, iar privirea „plină de tristețe şi de foc”. Fără îndoială că ar fi putut să placă, la fel ca şi surorile ei, vreunui gentilom din Fougeres, dar, „intimidată de bărbați şi de viață”, copleşită de necazuri parțial imaginare, îşi dorea, spunea ea, să intre într-o mănăstire. Părinții ei o ajutaseră să ajungă călugăriță în consiliul canonicilor nobili din Argentiere, ceea ce-i aducea o prebendă şi un titlu de contesă, astfel că, în ceremoniosul Combourg, lumea i se adresa doar cu „doamnă Călugăriță” sau „contesă Lucile”. Cât despre fiul risipitor, el era „domnul Cavaler”.

În fiecare seară, de această imensă fortăreață, construită pentru o companie de soldați, se bucurau patru stăpâni şi câțiva servitori. Maniac al singurătății, bătrâhul conte îşi expedia fiul în vârful unui turn, iar pe vaierul lui într-o subterană. Ca să ajungă în camera lui, tânărul cavaler trebuia să urce o scară în spirală şi să parcurgă un drum în spatele fortificațiilor crenelate, de unde întrezărea sclipirile blânde ale apelor şi crestele copacilor. Când prin turnuri se auzea suflând vântul, când cucuvelele se strângeau între ele, acest traseu nocturn era, cu siguranță, destul de terifiant, dar Fran9ois de Chateaubriand nu era fricos. Era destul ca tatăl lui să-i spună: „Domnul Cavaler se teme de ceva?”, pentru ca fantomele să fie alungate.

Încă de pe acum, în acest suflet „se înstăpânise onoarea, solitară ca şi conacul senioral de pe landa bretonă”. Printre crenelurile Combourg-ului se desluşeau, la poalele castelului,

mizerabilele colibe de paie ale locuitorilor; sărăcia acestora, murdăria satului, starea jalnică a drumurilor ajunseseră în asemenea hal, încât îl şocaseră pe englezul Arthur Young în călătoria lui prin Franța, între aceşti servi cu plete lungi, în zăbun de piele şi „sălbaticul stăpân melancolic” care-i privea de la înălțimea turnurilor sale nu încăpea nici un sentiment comun, cel mult o ură reciprocă, întotdeauna va sălăşlui în Francois de Chateaubriand ceva din această distantă şi intransigentă mândrie.

Poate că dacă ar fi îndrăznit să comunice, cei doi copii mai mici şi bătrânul s-ar fi apropiat, fiindcă aceste trei suflete se asemănau prin excesele lor. Când se întâmpla uneori ca domnul de Chateaubriand să iasă din mutismul lui, le povestea copiilor despre dezamăgirile adolescenței şi ciudățeniile vieții lui; iar fiul îi sorbea avid cuvintele. Mult mai târziu, după ce trecuseră mulți ani de la moarteabătrânului gentilom, el avea să scrie: „L-am tratat pe admirabilul nostru tată aşa cum merita. Mi-1 reprezentam aşa cum era: un bărbat curaj os şi întreprinzător.” Când îl auzea pe acest om atât de dur plângându-se în cuvinte scurte şi amare de soarta lui, când îl vedea, la sfârşitul povestirii, ridicându-se brusc şi reluându-şi plimbarea, ochii i se umpleau de lacrimi. Dar contele de Combourg nu încuraja nici efuziunile, nici confidențele.

Programul zilei era imuabil. Tatăl se scula la ceasurile patru dimineața, vara ca şi iarna. Fiul n-avea nici o oră fixă; deşi s-ar fi presupus că studiază până la prânz, în cea mai mare parte a timpului nu făcea nimic. După masă, contele pescuia sau vâna, mama se închidea în camera de rugăciuni, Lucile în camera ei, iar Franşois cutreiera prin împrejurimi. Cina era la ora opt. În serile de vară, se aşezau pe peron, iar tatăl, înarmat cu o puşcă, trăgea în cucuvelele ce ieşeau dintre creneluri, în timp ce ceilalți trei priveau netulburați cerul, copacii şi primele stele. Iama, familia rămânea după masă în sala mare. Lucile şi fratele ei se aşezau lângă foc, doamna de

Chateaubriand se întindea pe o canapea, iar bătrânul conte începea o plimbare care nu se oprea decât la ora de culcare.

„Era îmbrăcat într-un halat dintr-o stofa de lână albă, flauşată, sau mai curând într-un soi de manta cum n-am văzut decât la el. Capul, pe jumătate pleşuv, era acoperit cu o tichie albă şi bățoasă. Când în plimbarea lui se îndepărta de cămin, vasta sală era aşa de puțin luminată de o singură luminare, încât abia dacă-1 mai zăreai; i se auzeau doar paşii în beznă; se întorcea apoi agale spre lumină, silueta lui conturându-se puțin câte puțin din întuneric, ca un spectru, în veşmântul lui alb, tichia albă şi chipul prelung şi palid. Lucile şi cu mine schimbam doar câteva cuvinte cu voce scăzută când el se afla la celălalt capăt al sălii; tăceam când se apropia de noi. Ne întreba în treacăt: „Despre ce vorbeați?" Cuprinşi de spaimă, nu răspundeam nimic, iar el îşi relua plimbarea. Restul serii, urechea nu prindea decât zgomotul măsurat al paşilor lui, suspinele mamei şi şoapta vântului.

Orologiul castelului bătea ora zece; tatăl meu se oprea; acelaşi resort, care ridicase ciocanul ceasornicului, părea să-i fi oprit şi paşii, îşi scotea ceasul, îl întorcea, lua sfeşnicul mare de argint în care era înfiptă o luminare voluminoasă, intra pentru un moment în micul turn din vest, apoi se întorcea, cu sfeşnicul de argint în mână, şi se îndrepta spre camera lui de culcare, care ținea de tumul din est. Lucile şi cu mine îl aşteptam să treacă; îl sărutam, urându-i noapte bună. Îşi apleca spre noi obrazul uscat şi scofâlcit fără să ne răspundă, îşi continua drumul şi se retrăgea în tumul ale cărui uşi le auzeam închizâhdu-se în urma lui."

Nici nu apuca bine bătrânul să iasă, că soția lui şi copiii dădeau drumul unui torent de cuvinte. Apoi, fiul, după ce îşi conducea mama şi sora până la camerele lor ca să le apere de fantome, se întorcea în odăiță lui din turn. La patru dimineața îl trezea glasul tatălui său. Nimic nu tulbura monotonia acelor zile, doar, din când în când, vreo partidă de vânătoare în care Caval erul punea atâta pasiune, încât uneori paznicii trebuia să-l aducă întins pe o împletitură din

ramuri. Singur cu puşca prin mlaştini şi păduri, gusta un dublu sentiment, pe care-l îndrăgea, de putere şi de singurătate. Duminica, mama şi copiii mergeau să asculte slujba la biserica parohiei şi să primească tămâie pe banca seniorului. Cit despre seniorul însuşi, el nu venea decât o dată pe an să asculte liturghia în capela lui. Era credincios doar din loialitate şi l-ar fi numit cu dragă inimă pe Dumnezeu „primul dintre gentilomi” sau „marele pământean de acolo de sus”, în acelaşi fel era şi monarhist. Fidel regelui din onoare, dar „cu spirit de frondă în politică, un mare adversar al taxelor şi un violent duşman al Curții”; ca orice om cultivat al timpului său, îl citea pe Montesquieu şi-1 considera un maestru pe abatele Raynal, fost iezuit devenit anticleric, a cărui' Istorie filosofică a celor două Indii, plină de declamări stupide' la adresa Bisericii, inspira o surprinzătoare admirație castelanului de la Combourg. Filosofii invadaseră până şi pădurile din Broceliande.;!

Asupra Cavalerului, aceşti filosofi aveau pe atunci un mai mic ascendent decât poeții. Cea mai bună tovarăşă a lui de lecturi era Lucile. Pe când erau copii, la Saint-Malo, se simțeau uniți între ei cu multă dragoste; adolescenți, părăsiți de toți sau crezând a fi aşa, regăseau acele sentimente inocente şi puternice. Ce de plimbări făcuseră împreună prin pădurea de la Combourg, ciulind urechea la murmurul vântului printre arborii desfrunziți sau la foşnetul frunzelor uscate sub paşii lor! Farmecelor toamnei pe cale să se stingă le urmau pe cărări zăpezile iernii, ciubotica-cucului a primăverii, dar ciudata pereche de frați rătăcea mereu, savurându-şi plictisul. Fratele îşi admira sora tot aşa cum îl admira şi ea. Când, sprijinită de troița de la răspântie, ea se pierdea în meditații teatrale, el se gândea că, prin atitudinea şi melancolia ei, Lucile era aidoma unui geniu funebru şi se lăsa târât de ea spre cugetări despre tristețe şi moarte. -

Departe de ea, băiatul fusese cu totul altul. Elevul din Doi şi Rennes avusese prea multe pasiuni active şi, de asemeni, mult bun-simț critic pentru a se complăcea multă vreme în

meditații sumbre. Dar pentru Lucile „totul era numai îngrijorare, tristețe, rană. Credea că lumea conspira împotriva ei.” Uşor rătăcită, înclinată spre insomnii şi vise profetice, pusese stăpânire pe sufletul fratelui ei printr-un amestec de exaltare, exigențe şi devoțiune, împreună cu ea gusta „încântătoarea melancolie a amintirilor copilăriei”, iar ea săpa în fratele ei emoții fugitive, obligându-1 să le dea o formă. Ca şi Francois, era o mare cititoare a clasicilor; ca şi el, simțea frumosul literar şi sesiza perfecțiunea unei fraze; încercase să scrie, dar poemele ei în proză, în maniera antologiei greceşti, erau lipsite de originalitate, nu însă de grație şi nici de stil. Ea a fost prima care a intuit în acest băiat violent şi nesigur, cel ce o însoțea prin pădure, un magician al îmbinării cuvintelor pentru a extrage din ele elixiruri şi vrăji. „Ar trebui să descrii toate acestea”, îi spunea când tânărul vorbea, fără îndoială într-o manieră admirabilă, despre plăcerile singurătății. Sământa a căzut pe un pământ bine pregătit. Şi Fran9ois încercă; el scrise în proză, în versuri: Pădure tăcută, blândă singurătate, Ce mult îmi place neştiuta-ți umbră! Visând rătăcit pe sub bolta sumbră, Făr-de nelinişti, mă simt în libertate! Balsam inimii mele! Parcă văd răzbind O dulce tristețe din arbori şi flori; Unda molcomă şopteşte în zori în adânc de codru mereu îmbiind. Oh! Fericit mi-aş petrece aici viața-ntreagă De lume departe!

Țintind foarte sus, citea împreună cu Lucile cele mai de seamă opere, trecând de la Iov la Vergiliu şi la Homer. Visa să scrie o epopee şi anumite povestiri ale tatălui său îi inspiraseră ideea să o situeze, poate, în America. Apoi se îndoia de talentul lui, dar Lucile îşi păstra speranța să-1 vadă exprimând într-o zi tristețea dictată de ea.

Mai mult ca niciodată îl nelinişteau dureros dorințele vagi ale adolescenței. Ca mai toți tinerii de vârsta lui, iubea, fără să ştie ce iubea. „Eram un mister pentru mine însumi. Nu puteam să văd o femeie fără să mă tulbur; mă înroşeam dacă-mi adresa o vorbă.” îi evocă pe Vergiliu, Tibullus şi Massillon pentru a-şi forma o imagine mai precisă a obiectului emoției

sale, dar singurele femei în preajma sa erau mama şi sora lui, şi respingea cu oroare gândurile care le-ar fi putut ofensa puritatea. Totuşi, într-o zi, când un vecin veni la Combourg împreună cu soția lui, foarte frumoasă, tânărul, dând fuga la fereastră, se simți strivit între vizitatoare şi zid. „Nu mai ştiam, spune el, ce se petrecea în jurul meu. Din clipa aceea întrevăzusem că a iubi şi a fi iubit, într-un fel ce-mi era necunoscut, trebuia să însemne fericirea supremă."

Un băiat care ajunge la pubertate într-un mediu cu moravuri uşoare nu cunoaşte niciodată adevărata violență a pasiunii; dorințele lui, întâlnind obiectul real, nu-i mai înflăcărează imaginația. El a găsit calea plăcerii şi a pierdut-o pe cea a geniului. Dar un timid ca Rousseau sau un adolescent ca acesta, care ridică în calea femeilor ce 1-ar putea iubi obstacole fizice şi morale, trebuie să-şi smulgă din propria carne eroinele sau metresele: „îmi alcătuisem prin urmare o femeie din toate femeile pe care le văzusem: avea înălțimea, părul şi surâsul străinei ce mă strânsese la piept; îi dădeam ochii uneia dintre fetele din sat, prospețimea alteia. Portretele doamnelor nobile de pe timpul lui Francois I, Henric al IV-lea şi Ludovic al XIV-lea, cu care era împodobit salonul, îmi furnizaseră alte trăsături. Ajunsesem chiar să trag cu ochiul la grațiile icoanelor Fecioarei aflate prin biserici." „Acest delir a durat doi ani încheiați, în timpul cărora facultățile sufletului meu atinseseră cel mai înalt punct de exaltare.

Vorbeam puțin sau deloc; când studiam, când aruncam încolo cărțile; gustul meu de singurătate spori. Manifestam toate simptomele unei pasiuni violente; ochii mi se încercănau; slăbeam; nu mai donneam; eram distrat, trist, înflăcărat, sălbatic. Zilele mi se scurgeau bizare, lipsite de sens, barbare şi totuşi pline de delicii." Cu femeia pe care o transforma după placul lui, îşi imagina cele mai frumoase romane. Meleagurile, a căror descriere o citea, deveneau decorul unde metresa lui imaginară şi el însuşi îşi plimbau dragostea. Astfel era pe cale să apară un amant periculos ce

avea să caute Sylphida în toate femeile, dar şi un scriitor care va zugrăvi, mai bine ca oricare altul, confuzele pasiuni ale adolescenței.

Tot la Combourg învăță să pătrundă tainele pădurii şi ale câmpurilor, ale stufărişului şi tufişurilor înflorite, iar pasărea din înaltul ramurilor îi vorbi, ca şi lui Siegfried, de dragoste şi glorie. Dacă toată viața lui ştiuse să iubească arborii, să-i sădească cu mâinile lui, să stea de vorbă, ca unul ce-i ascultase adesea, cu sturzii şi privighetorile, să descrie luna şi „acea necuprinsă taină a melancoliei pe care îi plăcea s-o povestească bătrânilor stejari şi țărmurilor antice ale mărilor”, toate acestea le datora îndelungatei lui singurătăți de la Combourg, acelor luni când spectacolul naturii nu-i părea a fi decât reflexul bătăilor inimii lui şi când emoțiile îi erau atât de aprinse încât uneori zburda prin păduri, ca un faun tânăr, până ce cădea frânt de oboseală.

Astfel de nebunii erau urmate de descurajări la fel de violente. Cine era el? Fiul cel mic al unui bătrân, un mic breton, plăpând, un marinar fără brevet, un cleric fără vocație, un iubit fără iubită. Ce viitor îl aştepta? Care-i era menirea pe acest pământ? Mai mult decât tristețea, îl apăsa plictisul, sentimentul familiar sufletelor arzătoare ale căror pasiuni rămân fără obiect. Era, copleşit' cu mult mai puțin de durerii e reale cât de „un belşug deviată”.

„Uneori mă socoteam o ființă nulă, incapabilă sa se ridice deasupra vulgului; uneori mi se părea că simt în mine calități ce nu vor fi niciodată apreciate. Totul îmi hrănea amărăciunea trăirilor: Lucile era nefericită; mama nu mă alina, tata mă spiona fără încetare ca să mă mustre.” Această amărăciune ajunsese atât de puternică, încât într-o zi el încercă să se sinucidă cu o puşcă de vânătoare. Dar arma nu s-a descărcat, în sfârşit, o boală îl doborî la pat, iar medicul fu de părere că trebuie dus cât mai repede departe de mlaştinile Combourg-ului şi smuls din acel mod de viață. A implorat să i se permită să plece în Indii sau în Canada, în 1785, s-a pus problema îmbarcării lui spre acele pământuri

îndepărtate cu un căpitan, Morand, dar ar fi preferat, fără îndoială, să meargă în calitate de ofiţer de uscat, fiindcă din luna iunie 1786 fratele lui, Jean-Baptiste, purta o corespondenţă cu domnul D' Andrezel, maior în regimentul Navarrei, străduindu-se să obţină pentru fratele mai mic un brevet. Cât timp au durat aceste negocieri, tânărul Cavaler şi-a petrecut aproape tot timpul la Saint-Malo, mâhnit că nu mai putea regăsi imaginile tinereţii lui. Nu avea decât şaptesprezece ani, dar încă de pe atunci prietenii lui dispăruseră, iar casa natală se transformase în han. Ce-i şi cu lumea asta, unde nimic nu dăinuie? „Ne aflăm aici pe pământ ca la un spectacol: dacă întoarcem pentru o clipă capul se aude un fluierat, palatele fermecate dispar; iar dacă ne întoarcem din nou privirile spre scenă, nu mai zărim decât pustiul şi actori necunoscuţi.” Avea de gând, afirmă el, să se arunce în Rance de pe înălţimea unei stânci, când un mesaj din Combourg îl rechemă acasă.

„Domnule Cavaler, îi spuse tatăl lui, trebuie să renunţi la nebuniile tale. Fratele tău ţi-a obţinut un brevet de sublocotenent în regimentul Navarrei. Vei pleca la Rennes şi de acolo la Cambrai. Ţine aici o sută de ludovici; nu-i risipi. Eu sântbătrân şi bolnav; nu mai am mult de trăit. Poartă-te ca un bărbat şi să nu-ţi faci niciodată de ruşine numele.” O mână descărnată, scuturată de un tremur nervos, abia susţinută de celălalt braţ, ceva mai valid, îi întinse tânărului o veche spadă. Câteva zile mai târziu, cabrioleta lui Chateaubriand o pornea, ca odinioară caii musafirilor, pe şoseaua din lungul heleşteului deasupra căruia zburau razant rândunelele.

IV. Sublocotenentul.

Ca să ajungă la regimentul lui de la Cambrai, el trecu prin Rennes, unde un prieten al familiei, domnul Duparquet-Louyer, procuror în Parlament, îl urcă într-o trăsură cu o fermecătoare negustorească de toalete, soţia unui comerciant de mărunţişuri din Rennes, madam Rose, care acceptase să călătorească împreună cu el împărţind pe jumătate

cheltuielile. Poate că, văzând acel chip frumos de adolescent, îi mersese gândul la o scurtă aventură, sau măcar la câteva dezmierdări. A fost profund decepționată. Era o încercare, pentru un copil care visează de trei ani la femei imaginare, să se găsească deodată, vreme de trei zile, închis într-o berlină cu o creatură frumoasă în came şi oase, aruncat fiind peste ea de hârtoapele drumului. Timiditatea şi respectul s-au dovedit mai puternice decât dorința. Se îngrămădise în colțul trăsurii ca să nu se atingă de acea rochie de femeie, iar madam Rose, o dată ajunşi la Paris, îi adresă tăcutului ei tovarăş de drum o ironie şi o scurtă reverență: „Servitoarea dumneavoastră, domnule.” Nu a mai revăzut-o niciodată.

Îl lăsase la Hotel Europa, de pe strada Mail, un han destul de mizerabil. Aici veni să-1 caute fratelui lui, Jean-Baptiste, care, cumpărându-şi o slujbă de membru în consiliul de stat, trăia la Paris. Acesta îl conduse până la mănăstirea unde trăsese sora Iui Julie, doamna de Farcy, venită din Fougeres, spunea ea, „ca să consulte nişte doctori”, dar mai mult ca sigur ca să se vânture prin lume, fiindcă Julie se bucura la Paris de un mare succes. Infinit mai frumoasă decât Lucile, avea ochii albaştri, mângâietori, în culoarea apei„, părul castaniu ondulat. Umerii şi brațele erau modele de albeață şi de grație. Altminteri strălucitoare, plină de viață, cultivată ca toți copiii Chateaubriand, traducătoarea Ierusalimului eliberat, chiar ea era cea care spunea: „Ce-am să-i răspund oare lui Dumnezeu ca să-i dau socoteală de viața mea? Nu ştiu decât versuri.„ Când îşi sărută fratele mai mic, iar acesta se simți strâns în brațele ei, printre funde, buchete şi dantele, îi reveni curajul. De pe atunci era bărbatul „pentru care nimic nu poate înlocui ataşamentul, delicatețea şi devotamentul unei femei”. Dar îl speriau, iar când vărul lui, Moreau (căci, natural, ca toți bretonii, găsise un văr la Paris), îl duse ca să-1 emancipeze la o doamnă de Chastenay, o frumusețe cam coaptă, care de la a doua vizită îl primi lungită în pat şi întinse spre el brațul gol, tânărul Chateaubriand o rupse la fugă.

În acest prim sejur, Parisul nu i-a plăcut deloc. Tatăl lui avusese dreptate să spună că în capitală era mai departe de Bretania decât dacă ar fi fost în China, în jurul lui conversaţiile se axau pe alte probleme. Se vorbea de viaţa la Curte, de proiecte financiare, de şedinţe ale Academiei, de femei şi de intrigile zilei, de o piesă nouă, de succesul actorilor. Frumoase subiecte pentru cineva familiarizat cu privighetorile din Combourg şi cu norii modelaţi de lună. Se simţi fericit să plece la Cambrai, unde îşi găsi regimentul. Aici îi merse din plin: printre camarazi bărbaţi, nu mai era tulburat de temutul amestec de dorinţă şi respect. Vesel, băiat de treabă, ştia să asculte şi juca bucuros la cafenea o partidă de domino. Curând camarazii lui îşi făcură obiceiul să-1 viziteze; cei mai în vârstă îi povesteau campaniile, iar cei mai tineri amorurile.

În septembrie 1786, o scrisoare îl rechemă în Bretania. Tatăl lui murise; îl plânse. Moartea ne face să uităm asprimea şi slăbiciunile fiinţelor dispărute; nu ne lasă decât regretul tăcerilor noaste. Până şi gesturile şi cuvintele care ni se păruseră plictisitoare sau ridicole devin în ochii noştri, lipsiţi pentru totdeauna de spectacolul lor, emoţionante şi melancolice. Francois de Chateaubriand încă mai credea, în reveriile lui, că mai aude pasul tatălui său îndepărtându-se şi apropiindu-se de şemineul mare. De fapt, bătrmul acesta îl iubise.

Doliul, împărţirea moştenirii au reunit familia la Combourg. În mod firesc, averea, aproape în întregime, ca şi castelul au revenit fiului cel mare, Jean-Baptiste. Francois-Rene a moştenit o mică sumă de 62740 de livre; contesa văduvă a plecat să trăiască la Saint-Malo, pe ulicioara îngustă Grands-Degres; Jean-Baptiste, bogat de acum înainte, s-a întors la Paris unde s-a căsătorit cu domnişoara de Rosanbo, fiica preşedintelui Rosanbo şi nepoata ministrului Malesherbes. Cât despre cei doi fraţi mai mici, ei au plecat să locuiască, cel puţin pentru câtva timp, la Fougeres alături de cele trei surori măritate. Sublocotenentul obţinuse un concediu de lungă

durată; îi plăcea la țară, iar meleagurile din Marigny erau fermecătoare. Chiar şi el, în această mică societate provincială, era pe gustul ei.

„L-am cunoscut, scria o tânără din Fougeres, când se manifestase în el gustul pentru literatură. Era vesel şi plăcut cât era cu putință; ştia să dea o turnură originală celor spuse de el; se amuza dintr-un nimic, astfel încât, dacă cineva ar fi vrut să-i repete cuvintele, ele n-ar fi avut acelaşi farmec, fiindcă el consta mai mult în impresiile lui decât în gânduri. În rest, era foarte bun, o prezență blândă, iubind copiii şi ocupându-se de ei cu plăcere. Iată cum 1-am cunoscut în primii ani. Adesea am auzit spunân-du-i-se tatălui meu, care ținea mult la el, ca imaginația lui trezea interesul şi că domnul de Chateaubriand în cele din urmă va începe să scrie."

Poate că s-ar fi anchilozat în viața aceea lipsită de lupte, dacă în anul următor (l 787) o scrisoare a fratelui său nu 1-ar fi rechemat la Paris. Jean-Baptiste ținea să-şi prezinte fratele mai mic la Curte. Iată de ce: H. De Malesherbes considera că nu se cuvenea ca un conte de Chateaubriand, soțul nepoatei lui, să rămmă membru în consiliul de stat, ceea ce făcea din el persoană juridică, şi-i interzicea caleştile regale. L-a sfătuit prin urmare să intre în serviciul monarhului şi, pentru a-şi pune în evidență drepturile şi noblețea, să fie prezentat regelui de către mareşalul de Duras, rudă a familiei Chateaubriand, iar fiul cel mic, fiind ofițer, putea să pretindă şi el această onoare, în scrisoarea fratelui mai mare se spunea că, după această prezentare, Francois-Rene nu putea rata ocazia de a conduce el însuşi o companie de cavalerie şi chiar, dacă accepta tonsura, unele beneficii de cavaler de Malta. Prima reacție atânărului sălbatic fu de a refuza. Fratele mai vârstnic avea titlul, banii. Lui îi revenea datoria de a veghea la onoarea numelui., Dacă regele avea nevoie de un soldat în armata lui, nu avea nevoie de un gentilom sărac la Curtea lui. „ Citindu-i răspunsul nobil şi teatral, surorile îşi bătură joc de el. Cum Francois avea oroare de discuțiile din familie,

răspunse: „Cum vi-e voia„ şi plecă la Versailles. Ceremonialul de la Curte rămânea impozant. Niciodată monarhia nu păruse mai puternică. La trecerea cadetului breton condus de mareşal, curtenii se întrebau: „Cine e?„ Când domnul de Duras îl numi pe protejatul său: „Sire, cavalerul de Chateaubriand„, Ludovic al XVl-lea se uită la tânăr, ezită, iar apoi trecu fără să spună nimic. Regina le făcu o reverență nobilă; părea fermecată de viață. A doua zi, „debutantul„, în ținută gri, vestă şi pantaloni roşii, trebuia să se afle în suita de vânătoare a regelui. Pentru un timid, a fost o zi cruntă. Un cal cu care nu era familiarizat o rupse la goană, astfel că ajunse înaintea regelui însuşi la locul stabilit unde avea să fie doborâtă căprioara; exact ceea ce i se recomandase să nu facă. Râzând cu poftă, regele i se adresă fără să se supere: „N-a rezistat multă vreme”. După această favoare remarcabilă, lumea se aştepta să-1 revadă la Versailles, dar lui nu-i stătea gândul decât să fugă în provincia lui. Cele câteva săptămâni petrecute înaintea prezentării, într-un hotel de pe strada Mail, îi lăsaseră o impresie melancolică. Era întristat să se atingă în treacăt, în plimbările lui nocturne şi visătoare, de atâtea frumoase necunoscute, şi incapabil să guste la Palais-Royal o plăcere departe de cele romaneşti. De îndată ce putu, plecă în Bretania.

De data aceasta, viața la Fougeres îl plictisi puțin, deşi făcea o curte respectuoasă „unei urâte binevoitoare”, frumusețea părându-i-se inaccesibilă, în cele din urmă, ar fi preferat singurătatea din Combourg, care avea cel puțin trăsătura ei distinctivă. „La surorile mele, provincia se reunea în aer liber: lumea mergea la dans din vecini în vecini, jucând o comedie în care eu eram uneori un prost actor. Iarna, la Fougeres trebuia să suporți societatea unui oraş mic, baluri, adunări, dineuri, iar eu nu puteam să fiu trecut cu vederea, la fel ca la Paris.” Se simți bucuros să întrerupă această plictisitoare vacanță printr-un stagiu militar la regimentul lui, într-un batalion care ținea de garnizoana din Dieppe. Aici îşi revăzu iubita: marea şi, în timp ce făcea instrucție pe prundişul

plajei, iar caporalul ordona: „încarcă în patru timpi: Arma la stânga!”, lui îi plăcea să se uite cu ochi avizi la valurile care se spărgeau pe țărm.

Revenit la Fougeres, le găsi pe Julie şi pe Lucile hotărâte să părăsească Bretania. Julie îndrăgise succesele ei pariziene; soțul, contele Annibal de Farcy, căpitan de infanterie, nu locuia deloc la Fougeres; maladiile lui Julie îi dădeau acestei fermecătoare femei un pretext cinstit; fratele ei, Jean-Baptiste, acum ginerele unui ministru, avea să-i deschidă toate uşile. Lucile, pe care, instinctul geniului şi al frumosului o mâna spre un teatru mai vast', îşi asumă obligația să învingă aversiunile fratelui ei şi „delicata asociere a celor trei pui mai mici rămaşi în cuib” luă drumul Parisului. Nu mai e nevoie să spunem că această călătorie fusese aspru condamnată de Benigne şi Marie-Anne, persoane autoritare şi rezonabile care, când pomeneau de frații mai mici, nu-i numeau decât „Călugărița şi netrebnicul de frate-său”. Clan conservând cutumele bretone şi clan al aventurii, familia se scinda.

V. Genul uman în vacanță.

Cei trei pui plecară să-şi facă un cuib la adăpostul puternicului Jean-Baptiste, care locuia la socrul lui, preşedintele de Rosanbo, pe strada Bondy. Cea mai presantă ambiție a lor era să pătrundă în acea lume a literelor unde fiecare dintre ei spera să găsească gloria. Frumusețea lui Mie şi prietenia bretonilor le serviră de introducere, în timpul primului ei sejur, doamna de Farcy dresase un, filozof' minor, Delisle de Sales, om cumsecade, „cordial de mediocru”, care scria el însuşi pe soclul bustului său: „Dumnezeu, om, natură, el le-a explicat pe toate”. Delisle li-1 prezentă pe Carbon de Flins des Oliviers, „cu numele mai bogat decât laurii”. La rândul lui, Flins se îndrăgosti de Iulie şi-i făcu cunoştință cu Fontanes, traducătorul lui Pope, poet grav, om demn de toată stima, vesel, semănând cu un mistreț, în acest timp, Chateaubriand, care admira elegiile şi poemele erotice ale cavalerului de Parny, îi ceru o întâlnire acestui ilustru

creol şi se legă de „amantul Eleonorei”. Bretonul Ginguene, fost elev al colegiului din Rennes, spirit luminat, îl aducea în grup pe spiritualul şi irascibilul Chamfort, care locuia în aceeaşi casă cu el, şi pe poetul Le Brun care se credea Pindar şi pe care Chateaubriand îl găsi într-o dimineață între trei sau patru cratițe murdare şi o menajeră, declamând strofele compuse de el peste noapte, în timp ce peruchierul îi spunea: „întoarceți, vă rog, capul, domnule!”

Exceptându-i pe Chamfort şi Fontanes, era un grup literar lipsit de importanță. Aşa cum era el, îi orbea cu gloria sa pe cei trei tineri locuitori din Fougeres. Când Fontanes îl invită la un dineu cu metresa lui, cu Ginguene, cu Flins şi Parny, Chateaubriand se crezu un om ajuns şi puțin cam libertin, în contact cu aceste spirite puternice, credința lui se topea. Constata că în ochii noilor lui prieteni, inteligența şi practicile creştine nu erau compatibile; toți artiştii erau porniți împotriva religiei, toate mințile superioare, toate talentele. Şi aşa lecturile din Combourg îl zguduiseră, dar acum, la Paris, filozofia' îl influența cu atât mai uşor, cu cât regăsea aceleaşi idei în familia fratelui său. Era o vreme când „totul se zdruncinase în mințile oamenilor şi în moravuri. Magistrații se roşeau când trebuia să poarte roba. Preotul în altar evita numele lui lisus Hristos şi nu vorbea decât de legiuitorul creştinilor”.

Preşedintele de Rosanbo avea trei fiice fermecătoare care-i întâmpinară binevoitoare pe nou-veniți. Domnul de Malesherbes, pe atunci retras din consiliu, se amesteca bucuros printre copiii şi nepoții lui. Acest ministru filosof era un om puțin cam vulgar, „firesc înainte de toate, cumsecade, simplu, cu bun-simț, de o sinceritate surprinzătoare până a părea cam tăios'., Când îl vedeai pentru prima dată, spune Boissy d'Anglas, în veşmântul lui cafeniu cu buzunare mari, nasturi de aur, manşete de muselină, jabou murdar de tabac, peruca rotundă prost pieptănată şi pusă strâmb, şi când îl auzeai vorbind fără afectare şi cu atâta naturalețe, era greu să-ți imaginezi că te aflai în prezența unui asemenea om”,

dar, adăuga Chateaubriand, „de la prima frază rostită simțeai omul de un străvechi nume şi magistratul superior”. Ştia multe, se înfierbânta când vorbea, iar Chateaubriand îi compara conversația cu „mişcarea neregulată şi perpetuă a unei băuturi ce dădea în fiert”.

Acestui bătrân îi făcea plăcere să-i explice lumea unui tânăr în care descoperea curiozitatea pasionată pe care el însuşi şi-o păstrase neştirbită. „Ceea ce era uimitor la el, era energia cu care se exprima, deşi la o vârstă înaintată. Dacă 1-ai fi văzut stând fără să vorbească, cu ochii puțin căzuți în fundul capului, cu sprâncenele groase şi cărunte şi aerul lui plin de bunătate, 1-ai fi luat drept unul dintre acele auguste personaje pictate de mâna lui Le Sueur*. Dar dacă i se atingea coarda sensibilă, erupea ca un fulger, ochii i se deschideau şi i se măreau pe loc; judecind după cuvintele calde ce-i ieşeau din gură, după aerul lui expresiv şi însuflețit, ți s-ar fi părut un tânăr în deplina efervescență a vârstei; dar după capul albit, după cuvintele puțin fonfăite din cauza lipsei dinților, ai fi recunoscut septuagenarul. Acest contrast sporea farmecul ce-1 descopereai în conversația lui, aşa cum iubeşti focul ce arde în mijlocul zăpezilor şi al ghețurilor iernii.”

Domnul de Malesherbes îl învăță pe tânărul Chateaubriand nu numai ideile revoluționare, ci şi acele principii reformatoare care reprezentau pe atunci în Franța speranța atâtor oameni cinstiți. El n-ar fi vrut să distrugă, ci „să mențină şi să regenereze. Era din rasa lui Vauban şi Fenelon, nu a celor ca Mirabeau şi Condorcet”. Fusese prietenul şi protectorul lui Rousseau; el impregna cu Emile şi Contractul social un discipol pe care Combourg îl pregătise să guste peisajele genevezului. Bătrânul ministru şi tânărul vorbeau mult şi despre botanică şi geografie. Malesherbes 1-a încurajat pe Chateaubriand să învețe numele florilor, 1-a îndemnat să-1 citească pe Linne, 1-a trimis în Jardin des Plantes. Aplecați asupra hărților, ministrul şi sublocotenentul făceau proiecte de călătoriipe care Malesherbes le concepea,

iar Chateaubriand poate le-ar fi executat, şi astfel acesta din urmă îşi imagină o plecare în America pentru a descoperi o trecătoare pe mare dinspre nord-vest.

Domnul de Malesherbes i-a luat sub protecția lui activă pe cei trei provinciali. El i-a promis contesei Lucile s-o ajute să treacă din ordinul Argentiere în cel Remiremont, mai important şi mai bine remunerat, în acest timp, Jean-Baptiste, el însuşi aflat în serviciul regelui, insista ca fratele lui să fie agreat de Ordinul de Malta. Pentru asta era nevoie ca acest laic să fie măcar tonsurat. Nu era uşor să obții aşa ceva de la autoritățile ecleziastice, dar

* Eustache Le Sueur (l 616-1655) – pictor francez, admirator al lui Rafael (n.tr.).

Episcopul de Saint-Malo avea obligații față de doamna de Chateaubriand, care era una dintre sfintele diecezei lui. Fiul plecă să-şi viziteze mama. Ea trăia singură, pe o ulicioară îngustă, tricotând şi rugându-se în fiecare zi. Revăzând-o, simți o plăcere afectuoasă şi vie. Mai distrată ca niciodată, pleca la liturghia mare ducând sub braț un papuc în locul cărții de rugăciuni. Ea i-a recitat balade în versuri compuse de ea şi care aveau mai multă grație decât sens. Prin ea Franțois-Rene obținu imediat tonsura. Acum, când se eliberase de soțul şi persecutorul ei, mama lui i se păru fermecătoare.

Toate astea se petreceau în 1788. În decembrie s-au reunit la Rennes stările din Bretania. Se discuta despre impozite, despre Afacerea colierului, despre Nunta lui Figaro, de Cagliostro, de Mesmer; nobilimea bretonă, cu spirit de frondă, urzea împotriva Curții. Grăsanul unchi Bedee, poreclit Bedee Anghinare, rupea scaunele cățărându-se pe ele ca să peroreze. Chateaubriand striga împreună cu ceilalți, se bătea cu studenții, ținea piept oamenilor regelui, dar la rece şi în chip de spectator. Mulți dintre aceşti seniori se distrau, cum o făcuseră pe vremuri în timpul revoltelor de şcolari. Departe de ei gândul că, ridicându-se împotriva Curții, s-ar fi prăbuşit în prăpastie împreună cu ea.

De la Rennes dădu o fugă până la Fougeres unde locui la doamna de Marigny şi-şi regăsi cele patru surori reunite în micul orăşel. Ne-au rămas de la el, din acel an 1789, când împlinise douăzeci şi unu de ani, nişte scrisori adresate unui prieten de vârsta lui, cavalerul de Châtenet. Vorbeşte în ele de Lucile, de femei şi de dragoste pe un ton libertin î la Valmont. Parisul şi regimentul îl stricaseră. „Mi-am îndeplinit toate angajamentele față de sora mea; declarația e făcută. Te aşteaptă hotărâtă să continue romanul; n-am pus atâta spirit ca tine în mărturisirile mele, dar i-am făcut portretul tău şi asta trebuie să-ți ajungă; cum deznodământul te priveşte, te invit s-o cunoşti cât mai curând posibil. Nu ştiu exact când voi pleca, aşa că scrie-mi tot aici. M-am gândit adesea la tine de când ne-am despărțit şi găsesc din ce în ce mai fermecătoare ideea noastră de cazarmă. Cu doi, trei ca tine şi o metresă (fiind un rău necesar), o companie destul de retrasă la câteva leghe de Paris, sau chiar în Bretania, am petrece zile dulci şi delicioase. Te asigur că, de îndată ce ajung la Paris sau chiar în Bretania, am să reflectez asupra modalității de executare a acestui proiect atrăgător. Mi-ar plăcea să-mi petrec viața înconjurat de prieteni fermecători şi demni de stimă. Pune-o la curent pe Eugenie cu hotărârea noastră; sunt convins că va fi încântată să facă şi ea parte. O văd de aici, spunându-ți, de bună-credință, că-i disperată să n-o poată face. Transmite-i din partea mea mii de salutări: n-o să te coste mare lucru, îți promit să redau fidel contesei Lucile tot ce m-ai rugat să-i spun. Față de tabloul pe care ți 1-am făcut, doreşte din suflet să te cunoască. Ai grijă de ea, dacă ai s-o seduci, dragul meu Châtenet; ține seamă că-i virgină.„ De altfel, dacă una dintre fațetele personajului pe care-1 interpreta pe lângă prietenul său aducea cu eroii lui Laclos, o alta amintea de Saint-Preux: „înclinarea ta spre melancolie mi-e cunoscută. Puternica ta sensibilitate mă încuraj ează. Aş avea mare nevoie să mă simt strâns la pieptul tău.” Acesta era stilul în 1789, dar cum să se elibereze la douăzeci de ani de moda şi frazele timpului său?

Şederea în Bretania s-a prelungit. Un concediu de boală i-a permis sublocotenentului să nu se întoarcă la regiment. Abia în iunie „cei trei” se întoarseră în Parisul pe care doreau să-1 cucerească. Drumul fusese destul de agitat; țărani opreau trăsura cerând paşapoartele. La Paris, întregul oraş părea cuprins de febră. Negustorii stăteau în pragul prăvăliilor; mulțimea, nervoasă şi parcă în aşteptare, făcea cerc în jurul agitatorilor improvizați. Jurământul Jeu de Paume* fusese rostit; starea a treia refuzase să voteze pe

* Serment du Jeu de Paume din 20 iunie 1789 – jurământ depus de deputații stării a treia să nu se despartă mai înainte de a da Franței o constituție (n.tr.).

Ordine. Şi totuşi „securitatea mergea încă până la extravaganță”. „Ce poate fi mai neserios, spunea Necker pe 29 iunie 1759, decât temerile concepute în privința organizării stărilor generale?”

Nici căderea Bastiliei n-a luminat mințile. Timp de câteva zile, evenimentul păru să aducă la unison națiunea. Pe ruinele fortăreței, ambasadori şi dansatoare se amestecau bucuros cu muncitori pe jumătate goi care dislocau pietrele. Tânărul Chateaubriand, care asistase la asalt, dovedi mai multă luciditate. De pe acum întrezărea consecințele unui asemenea eveniment şi probabila dictatură a străzii. Deşi departe de a fi ostil ideilor care-i călăuziseră pe cei ce dădeau asaltul, actele lor i se păruseră odioase, îl văzuse pe unul dintre învingătorii de la Bastilia purtând la reverul hainei o bucată din inima nefericitului Flesselles*. Inteligența lui ar fi dorit schimbări mari; instinctele îi îndemnau să meargă spre tabăra amenințată. El nu era ca Rousseau un om din popor, nici ca Voltaire un burghez ciomăgit pe nedrept. Adolescența lui privise pentru prima oară lumea din înălțimea turnurilor din Combourg. Dacă revoluția ar fi fost pură 1-ar fi antrenat fără îndoială. Dar un spectacol hidos sfârşi prin a-1 ține departe. De la ferestrele hotelului, văzuse trecând, purtate în țepuşe, două capete ciufulite şi desfigurate, cele ale lui Foullon şi Bertier. Ochiul unuia dintre ele, ieşit din orbită,

atâma pe fața întunecată a mortului; țeapă străpungea gura neagră. „Tâlharilor! strigă el, aşa înțelegeți voi libertatea?” Dacă ar fi avut o puşcă „ar fi tras în acei ticăloşi ca în nişte lupi”. Surorile şi vecinii îi reproşară vehement imprudența acelui strigăt, din cauza căruia ar fi putut fi toți masacrați, dar vorbise ceea ce zăcea în adâncurile lui. Ce avea să urmeze îl îngrozea. Din acel moment dori să părăsească Franța, Şi totuşi, a şovăit multă vreme, îl reținea un amor pasager, de altfel natura lui melancolică era „sora inactivității”. Majoritatea curtenilor emigrase; ofițerii, descurajați de lipsa de disciplină a

* Jacques de Flesselles (1721-1789) – starostele negustorilor din „aris masacrat de popor în momentul cuceririi Bastiliei (n.tr.).

RJş. Părăseausemcml. Printrevechnlmpnetem, oameni de iLasurpnnzătoa^ aristocrat furios, devenise teronst; bretonul Gmguene fost elev la iezuiți, spunea în ziua sărbătorii Federației: „Ce frumoasa sărbătoare! Ca să fie mai mult luminată, ar trebui sa fie arşi patu alcratiâncelepatm^^^^^ mintea decât la dragoste. Genul uman, eliberat de regulile unei societari care se prăbuşea, se credea în vacanță; nu descoperise mcă”nontiramaduŞipelumededeviereamorala > în mijlocul acestor dezordini, Chateaubnand se păstra ciudat de ferm. Divizat, pentru că nutrea în acelaşi timp o simpatie intelectuală pentru doctnne şi o oroare pasionata fața de crimele t^utsău'el^^ fiica sa doamna de Rosanbo, perseverau m liberalismul lor, preşedintele şi ginerele lui, Jean-Baptiste, erauturbati împotriva Lolutie,; incemăPnveŞte, sPuneChateaubnand, nuacordam mportantăproblemelorndiCateatunci, doarideilorgeneralede libertate şi demnitate umană; politica personala mă plictisea; adevărata mea viață se afla în sfere mai înalte/; Asprimea pasiunilorunuiChamfortâlsiirpnndea^M-ammiratintotdeauna căunomcare-icunoşteaaşadebmepeoamenisăpoataimbrațşa cu atâta căldură o cauză oarecare. Nu ştia el că ocârmumle se mru ui iluziile rămâneau neştirbite. Regaliştii încă mai

credeau cu naivitate „cătatul se va termina într-una dm zile prin arestarea Parlamentului”; revoluționam „la fel de superficiali m speranțele lor” anunțau „dommapăcii şi a fericim alături de cea a lLrtătirScePticş. Depeacumclarvăzător, Chateaubnanddorea să se tină departe de cele două tabere. In fata cavalerului de Panat'aspus^Autcevano^aicinumaiemmicde făcut; regele a pierdut iar o contrarevoluție nu veți avea. Fac precum acei puritani care, în secolul al XVIH-lea, emigrau în Vkgima; eu plec în păduri: e mai indicat decât să mă duc la Koblenz* „. Când vorbea despre proiectele lui de explorator, prietenii îl considerau cam nebun, dar în nebunia lui era mai multă înțelepciune decât în inerția lor. Avea dreptate să considere că, deocamdată, un om ca el nu putea trăi în Franța acelor vremuri şi îşi putea justifica alegerea făcută pentru America prin argumente destul de temeinice. Era de părere că ea reprezenta un azil pentru cei care iubeau adevărata libertate. Spera să cucerească aici, dacă descoperea Trecătoarea nord-vest, acea glorie promisă de privighetoarea din Combourg. Mai ales avea de gând să zugrăvească obiceiurile sălbaticilor, să scrie epopeea omului naturii; artist, simțea nevoia să fie exact, dar îi lipseau culorile autentice. Trebuie spus că bătrânul lui profesor şi prieten, domnul de Malesherbes, îi împuiase capul cu această călătorie. „Mă duceam să-1 văd diminețile; cu nasul lipit de hărți, comparam diferitele desene ale cupolei arctice; evaluam distanțele strâmtorii Bering din adâncul golfului Hudson; citeam diferitele relatări ale navigatorilor şi călătorilor englezi, olandezi, francezi, ruşi, suedezi, danezi; culegeam date privind drumurile de uscat pentru atacarea țărmului mării polare; dezbăteam dificultățile care trebuia surmontate, precauțiile ce trebuia luate față de rigorile climei, atacurile fiarelor şi lipsa hranei. Acest om ilustru îmi spunea: „Dacă aş fi mai tânăr, aş pleca împreună cu dumneata, m-aş scuti de spectacolul oferit aici de atâtea crime, de atâta laşitate şi de atâta nebunie. Dar la anii mei trebuie să mori acolo unde te afli.” în sfârşit, în ianuarie

1791, hotărârea lui Chateaubriand era luată. Dezordinea era în creştere. Moderaţia şi imparţialitatea nu mai reprezentau o protecţie, ci o crimă. Un nume de aristocrat era suficient pentru a-1 face pe un om suspect, într-o dimineaţă, la fratele lui, Chateaubriand îşi luă rămas-bun de la domnul de Malesherbes, care-i spuse: „Eşti tânăr, ai să vezi multe; mie mi-a

* Localitate la confluenţa Rinului cu Moselle, loc în care, în 1792, se adunau emigranţii francezi (n.tr.).

Rămas puţin timp de trăit." După care exploratorul plecă în Bretaniasă-şi pregătească acolo călătoria ^ în privinţa banilor îşi propusese sa folosească ce-i mă pusese n un fabricant de din Angers parte ortografia condamnabilă, era în stilul cel mă, comercial. Snt extrem de satisfăcut, domnule, de prompt, tud, nea dovedita pe care le-aţi Tăcut. Sper să va fac rost de un abTom de faceri; fiulâi semăna bătrânulm corsar şi traficant de negn nu numai în ce priveşte gustul pentru aventura, dar Ş1 cel al taS^ oJ^aplecatlaSaint^ de o sută şaizeci de tone, Satot-Piene, cu căpitanul Duja^n-Pmtedevin, care transporta la Baltimore un grup de preoţi din Smnt Sulp ce şi câţiva clenci trimişi la seminarul din acel oraş. P? tul traversăm era modic. Un breton care Tăcuse cmdva o LPanieânStateleUmte, marchizuldeLaRouene cunoscu m timpul Războiului de Independenţă sub numele de colonelul Armând, îi dădu călătorului o scrisoare de recomandare pentru Washington. Chateaubriand s-a dus pentru o ultimă oară la Combourg. Curţile erau pustii, ferestrele închise şi, singuratic, peronul unde îl văzuse ultima dată pe tatăl său. Un paznic necunoscuţii deschise uşile. O lumină slabă pătrundea printre obloanele închise. A ieşit grăbit şi s-a îndepărtat fără a mai îndrăzni să întoarcă privirea. Revenit la Saint-Malo, şi-a luat un îndelung şi tandru rămas-bun de la mama lui pe care a lăsat-o scăldată în lacrimi şi s-a îmbarcat. Calmul a oprit pentru câtăva vreme corabia „la ieşirea din radă". Zărea în depărtare „turlele şi cupolele biserici lor unde se rugase cu Lucile, zidurile, meterezele, forturile, turnurile, prundişul

unde îşi petrecuse copilăria cu Gesril”. Apoi s-a lăsat noaptea; s-au aprins luminile oraşului şi farurile, în cele din urmă, în lipsa brizei, curentul refluxului a luat spre larg corabia Saint-Pierre. Când Chateaubriand, care coborâse să moţăie în hamacul lui, urcă din nou pe punte, „pămânrul Franţei nu se mai vedea”.

Cine e acest băiat din Saint-Malo care, la douăzeci şi trei de ani, se îmbarcă spre o lume necunoscută pe o biată corabie cu o mână de marinari şi câţiva preoţi? Ce datorează el sângelui său, provinciei natale, părinţilor şi timpului său? Geniului celtic îi datorează poate melancolia, independenţa, obstinarea, amestecul de senzualitate şi de rezervă, gustul pentru poezia eroică şi cel al tristelor încântări în care dragostea şi moartea se întrepătrund. Tatălui său, bătrânul neguţător de sclavi negri, posomorit şi cutezător, îi datorează violenţa, plăcerea riscului, orgoliul numelui său, tristeţea fizică şi plictisul marilor oameni de acţiune. Mamei, gustul pentru litere pe care şi ea îl moştenise de la propria ei mamă, transmis fiind tuturor copiilor, o imaginaţie devorantă, educaţia creştină şi irezistibila veselie, gentileţea castelanilor de la Plancoet. Profesorilor lui din Doi şi Dinan, iezuiţilor din Rennes le datorează o serioasă cultură clasică şi respectul pentru marile °Pere. Turnurilor crenelate, heleşteelor, pădurilor, nopţilor luminoase de la Combourg le datorează sentimentul propriei demnităţi, dragostea de singurătate, forţa dorinţelor lui şi cunoaşterea naturii. Secolului său, domnului de Malesherbes, prietenilor din Paris – dispreţul faţă de despotism şi o filosofie sceptică, aşternându-se în el în mod ciudat pe suprafaţa unui suflet catolic.

Fiindcă este Chateaubriand, trebuie să fie regalist; fiindcă este discipol al lui Rousseau, nu urăşte iară rezerve ideile revoluţiei. Fiindcă e fiul castelanului de Combourg, el împărtăşeşte orgoliul castei lui şi semeţia care rămâne defectul familiei sale; fiindcă este prâslea sărac al unui frate prea bogat, nu este şi nu va fi niciodată un veritabil conservator. Fiindcă cei mai voluptuoşi dintre poeţi au trezit

în el un temperament precoce, le doreşte pe toate femeile; fiindcă este provincial, crescut de o cucernică într-un parc solitar, se teme de ele şi le respinge. Toate acestea alcătuiesc o lume tulburată de contradicţii şi de dorinţe din care nu va evada decât prin creaţia Lui, prin mister şi frivolitate. Dar în clipa în care se îmbarca peSaint-Pierre, inocenţa adolescenţei era încă în stare să răspândească peste atâtea pasiuni întrepătrunse un aer de tandreţe şi veselie. Trupul îi e mărunt, prea mic pentru capul care pare îndesat între umeri; dar fruntea şi părul buclat sunt admirabile, ochii gânditori, uşor ironici, bărbia lungă şi voluntară, gâtul splendid modelat, ca acela al surorii lui, Mie. „Tinereţea, avea să scrie el într-o zi, tinereţea e ceva fermecător. Ea pleacă, la început de viaţă, încununată de flori, precum flota ateniană ca să cucerească Sicilia şi minunatele câmpii ale Etnei." Tinereţea lui Chateaubriand se aseamănă mai curând acelui fragil velier care-l poartă. Valurile uriaşe ale revoluţiilor şi războaielor vin şi, mai înainte de a o ridica pe crestele lor înspumate, o prăbuşesc în adâncurile negre ale mizeriei şi exilului; dar barca e năzdrăvană; va continua să plutească.

CĂLĂTORUL şi SOLDATUL.

Cititorul răspunse că el punea suflet în toate.

Abatele de Mondesir.

L Traversarea.

Carena unui velier de o sută şaizeci de tone reprezintă un zid fragil între viaţă şi moarte. Suspendat timp de trei luni „deasupra feţei grave a abisului", Chateaubriand învăţă să cunoască ceea ce putini scriitori francezi observaseră înaintea lui: „teribila maiestate a spectacolelor oceanului". Născut pe coastele Saint-Malo, fiu de corsar, frumuseţile largului mării îl încântau mai mult decâtâl speriau pericolele ei. În timpul acestei traversări, el se dovedi un bun marinar, fermecat de povestirile şefului de echipaj, un breton care-i descria pe negri şi indieni, dormind pe punte, învelit în manta, sub cerul încărcat de stele, iar dimineaţa urcând cu agilitate pe cafasul catargului, în aplauzele mateâoţilor. Poate că în vitejiile lui

era ceva cam teatral, „într-o zi, scrie unul dintre tovarăşii lui de drum, abatele de Mondesir, treceam printr-o ^urtună, iar domnul de Chateaubriand, mare imitator al eroilor lui Corner, a cerut, ca şi Ulise, să fie legat de catargul din mijloc, unde 1-au acoperit valurile şi 1-au bătut vânturile. Dar sfidând apa şi aerul, elâşi făcea curaj strigând: „O, furtună! Nu ai ajuns încă aşa de frumoasă cum te-a făcut Homer!”

Atitudinea lui față de călătorii ecleziaşti alcătuia un bizar amestec de vanitate şi stângăcie; dorința de a plăcea se îmbina cu dorința de a şoca. Când se arăta în fata lor în chip de cavaler de Malta, încercând să-i uimească prin erudiția lui sau, cu un crucifix mare în mmă, îi punea pe marinarii adunați pe punte, de Vinerea Mare, să facă un jurămâht plin de fraze „extrem de puternice şi arzătoare”, ori dimpotrivă, îi irita pe sulpicieni şi seminarişti prin ironii demne de un libertin prost crescut. După escalele în Azore, se întorcea incitat de povestirile legate de impietatea călugărilor spanioli, glume de sublocotenent, fericit s-o facă pe grozavul, în fine descătuşat de constrângerile suferite în Franța. Adevărul era că, debordând de tinerețe şi de forță, nu ştia cum să omoare timpul la bordul navei.

„Asista cu plăcere, spune abatele de Mondesir, în lipsă de ceva mai bun şi ca să-i treacă plictiseala, la exercițiile noastre spirituale, nu la meditații, nici la rugăciuni, desigur, ci în general la lecturile sfinte care se făceau în comun. Citeam Sufletul înălțat la Domnul, iar părintele Rodriguez: Perfecțiunea creştină. Or, clocotitorului Chateaubriand îi plăcea mai mult să facă lectura cu voce tare, decât s-o asculte în tăcere. Adesea îi venea lui rândul. Într-o zi, domnul Nagot, şeful misiunii, îi atrase atenția că o carte ascetică nu se declamă pe un ton de tragedie. Cititorul îi răspunse că el punea suflet în toate.” Urmarea acestei lecții date de superiora fost că rolul de cititor nu i-a mai convenit Cavalerului, iar domnul Nagot i-a devenit antipatic lui Chateaubriand, care spunea despre el că avea „o minte vicleană de preot bătrân”.

Împreună cu seminariştii francezi, la Baltimore mergea şi un tânăr englez de familie bună, Francis Tulloch, fost ofiţer de artilerie, anglican convertit la catolicism de domnul Nagot. Era un băiat cu o statură înaltă, o figură încântătoare, foarte cultivat, vorbind mai multe limbi. Filosoful Chateaubriand se apucă să-i demonstreze că renunţarea la cariera, la averea lui, aducându-şi la disperare mama, ca să cutreiere lumea la remorca unui seminar de preoţi străini, era cea mai mare nebunie. Când vasul făcu escală în insula Saint-Pierre, aceşti doi băieţi visători bătură împreună munţii învăluiţi în ceţuri, recitând poeme de Ossian şi făcând proiecte de viitor. Chateaubriand, care „pusese suflet" în jurămintele lui filosofice, ca în toate celelalte lucruri, crezu că 1-a „deconvertit" pe Tulloch. Dar domnul Nagot, mai abil în meseria de pescuitor de suflete, se pricepu dintr-o mişcare să-şi recâştige neofitul, care curând începu să cânte în procesiuni şi-i întoarse spatele lui Chateaubriand. Atitudinea acestuia din urmă nu era chiar aşa de simplă cum dădeau de înţeles butadele lui voltairiene. Mai mult ca oricare alt pasager era sensibil la divina frumuseţe a spectacolului. Când, la apusul soarelui, marinarii îşi scoteau şepcile gudronate şi înălţau câteva cântece religioase întru cinstirea Notre-Dame-du-Bon-Secour*, ochii tânărului breton se umpleau de lacrimi. Mai târziu scrise cu toată sinceritatea, evocând acest voiaj: „Corabia înainta în voia valurilor surde şi lente, în timp ce scântei de foc alergau cu spuma albă de-a lungul flancurilor. Mii de stele străluceau în azurul întunecat al domului ceresc, o mare fără ţărmuri, infinitul cerului şi al talazurilor! Niciodată Dumnezeu nu m-a tulburat mai mult cu măreţia lui ca în acele nopţi când aveam imensitatea deasupra capului şi imensitatea sub picioare." Dar în timpul traversării, nu pe Dumnezeu îl contempla pe deasupra valurilor. El o vedea pe acea femeie necunoscută înfiripată în visele lui şi ar fi „dat o eternitate pentru una din mângâierile ei". Modalitate puţin exagerată de a spune că avea douăzeci de ani, că dorinţele îi erau aprinse şi că ar fi fost suficient ca o

fiică a mării, cu picioarele goale, să treacă pe lângă el pe stâncile din Saint-Pierre, pentru ca să schimbe în ochii lui această insulă mizerabilă „în tărâmul deliciilor”.

* Maicii Domnului Ocrotitoare (n.tr.).

Iii.

Cei din jurul lui îl găseau prea aprins; dar nu-i oare asta starea firească a unui corp încins de tinerețe şi închis într-un spațiu restrâns? Stimulat de orgoliu şi plictis, tânărul Chateaubriand nu putea concepe actul cel mai dificil, cel mai iluzoriu şi cel mai periculos, iară a-1 executa cu o încăpățânare în acelaşi timp bretonă şi demnă de Don Quijote. De exemplu, îşi puse în cap să se scalde în plin ocean. Zadarnic i-au atras atenția marinarii asupra pericolului curenților, al rechinilor; despuiat de veşminte, trebui să fie coborât în mare cu un scripete şi tot cu el să fie ridicat din nou, puțin mai târziu, sufocat de valurile înalte, pentru ca el să-şi considere onoarea salvată.

Aceste nebunii n-au împiedicat descoperirea marilor promisiuni care zăceau în el. După ce a amintit de actele de vitejie ale lui Chateaubriand, abatele de Mondesir notează că „acest tânăr citise şi observase mult”. O împrejurare ivită în timpul călătoriei i-a permis să-şi demonstreze brusc neaşteptata maturitate de gândire şi elocvența. Pierzându-se una din ancorele corăbiei, căpitanul a pretins ca aceasta să fie plătită de călătorii care închiriaseră vasul, în escala din insula Saint-Pierre, toată lumea a pledat, iar Chateaubriand a fost însărcinat să apere cauza tovarăşilor lui. S-a descurcat de minune. „Era, iară putință de tăgadă, spune abatele, un om de talent, de cuvânt şi de acțiune.”

Tovarăşii de drum nu aflaseră încă latura cea mai serioasă, cea mai secretă a acestei vieți, în Chateaubriand se dezvolta din vremea adolescenței un scriitor, îndrăgostit de frazele perfecte, pe atunci doar presimțite, dar la fel de râvnite de el ca şi necunoscuta din reveriile lui. Când privea un măreț spectacol al naturii, soarele în apus deasupra mării sau valurilor gigantice ale oceanului, nu se gândea numai la

frumusețea celor văzute, ci şi la datoria, obscură şi puternică, de a exprima această frumusețe. „Tu ar trebui să descrii aşa ceva”, cuvintele lui Lucile, rostite la Combourg, şi le adresa acum sieşi. Când se urca pe catarge şi se lega acolo, dominând valurile, n-o făcea numai pentru a-i ului pe mateloți şi pe seminarişti, ci şi pentru a-i smulge oceanului cuvintele ce ar fi fixat peisajele tremurătoare, „culoarea asemeni sticlei lichide” şi talazurile care, „mâmndu-şi crestele, imitau turmele albe răspândite printre mărăcini”. Astfel încât, după trei luni pe ocean, într-o dimineață, el schiță în câteva rânduri precise şi veridice sosirea în America: „Vârfurile câtorva arțari apărând din apă, doar ele indicau prezența coastei.” Seara, la bordul unei şalupe, Chateaubriand debarcă în golful Chesapeake. De cum puse piciorul pe pământ, fu frapat de un tablou fermecător: în preajma unei ferme, nişte negri tăiau la ferăstrău bucăți de lemne, câțiva albi cultivau tutun. „O negresă de vreo treisprezece, paisprezece ani, aproape goală şi de o frumusețe aparte, ne deschise bariera ogrăzii ca o noapte tânără. Am cumpărat prăjituri din porumb, găini, ouă, lapte şi ne-am întors pe vas cu damigenele şi coşurile. I-am dat micuței africane batista mea de mătase: o sclavă fusese cea care mă întâmpinase pe pământul libertății.” Era încă prea entuziasmat ca să-i treacă prin minte că aici ar fi putut să fie un simbol.

/. Timpul petrecut în America.

America 1-a surprins şi, la început, 1-a dezamăgit. Venise să caute o lume de două ori nouă, prin imaginile ei şi prin moravuri. Dar pe drumul parcurs ca să ajungă de la Baltimore la Philadelphia, rândunelele zburau razant deasupra apelor la fel ca la Combourg. Plin de entuziasm față de republicile create după modelul antic, hrănit, ca atâția tineri francezi din vemea aceea, cu legendele Americii, se aştepta să întâlnească la fiecare răspântie un Cincinnatus, un Caton sau un Franklin. Inegalitatea averilor, Moralitatea băncilor şi a caselor de joc, zgomotul sălilor de bal Ş1 de

spectacol 1-au scandalizat. Aceşti cetățeni liberi aduceau cu supuşii tiranilor; era amuzant şi dezolant.

Sosind la Philadelphia cu imaginația înfierbântată de povestirile abatelui Raynal, atât de drag tatălui său, a cerut să i se arate unul dintre acei faimoşi quakeri, virtuoşi scoborâtori din William Penn*. „Nu micămi-a fost surpriza când mi s-a spus că, dacă eram curios să aflu până unde mergeau interesul şi imoralitatea mercantilă, mi s-ar putea oferi spectacolul a doi quakeri căutând să cumpere ceva unul de la altul şi încercând să se înşele reciproc. Fiecare zi vedea cum mi se spulberă himerele, ceea ce-mi pricinuia un mare rău."

Până şi Washington. N-ar fi trebuit, oare, ca, după victorie, respectând tradiția romană, acest general legendar să-şi mâne boii şi să apuce coamele plugului? Chateaubriand 1-avăzuttrecând într-o trăsură înhămată la patru cai împodobiți, traşi de hățuri zdravene. Cincinnatus în caleaşca submina ideile preconcepute ale călătorului. Cu toate acestea, când s-a dus să-i înmâneze preşedintelui Statelor Unite scrisoarea de recomandare pe care i-o dăduse marchizul de La Rouerie, a recunoscut, în sfârşit, simplitatea antică. O casă mică; nici urmă de paznici, nici urmă de valeți., Walkin, şir„*, îi spuse o servitoare tânără. Imediat a apărut şi Washington. „Colonelul Armând!" a exclamat, văzând semnătura marchizului, după care, fără să dea prea multe semne de nerăbdare, a ascultat planul călătoriei expus de tânărul lui musafir. Planul acesta era destul de surprinzător. Chateaubriand ar fi vrut să străbată cu două care uriaşe trase de patru perechi de boi întregul continent de a est la vest, să atingă coasta de nord a Californiei, apoi să o ia drept spre nord ca să caute acea trecătoare pe mare, pentru ca, în cele din urmă, să se întoarcă în Statele Unite prin golful Hudson, Labrador şi Canada. Când Malesherbes auzise de acest proiect, îi scânteiaseră ochii; cei ai

* William Penn (1644-1718) – quaker englez, fondatorul, în 1681, al Pennsylvaniei. El a dotat-o cu o legislație care a

ajuns un model pentru instituțiile americane. A întemeiat Philadelphia (n.tr.).

* Intră, domnule! (limba engleză în original) (n.tr.).

' fi lui Washington se făcură mari. L-a invitat pe tânărul nebun la cină, dar nu l-a încurajat deloc.

După o nouă întrevedere la Albany cu un oarecare domn Swift, traficant de blănuri, pentru care avea o scrisoare, Chateaubriand a recunoscut că proiectul lui menit să-i aducă gloria era, cel puțin pentru un timp, irealizabil. Dar își putea „îmbogăți paleta de culori și sufletul de sentimente”. Exploratorul se trase, deci, înapoi din fața poetului, fără ca poetul să renunțe a se echipa ca explorator. Anunțându-1 pe Swift că se va mulțumi să meargă la Niagara și apoi la Pittsburgh, cumpără doi cai, angaja ca ghid un olandez înalt și o porni la drum. Imediat își lăsă barba să crească și pletele să-i fluture pe spate, își procură de la indieni un costum complet, o togă de piele pentru ghidul lui, un corn ca să-și cheme câinii, o bandulieră de cutreierător al pădurilor și, astfel costumat în erou de roman exotic, plecă împreună cu olandezul lui și câțiva irochezi la vânătoare de carcajou. Era doar un mic animal inofensiv și semăna cu o veveriță, dar era carcajou. Cuvântul era admirabil, iar Chateaubriand adora cuvintele.

Cutreieratul pădurilor i-a adus mari bucurii. In realitate sălbaticii, ca și quakerii din Washington, 1-au cam dezamăgit. Chateaubriand își imaginase omul virgin al naturii cu libertatea primitivă, anterioară Contractului social, „sălbaticul autentic”, pe care doar obiceiurile convenționale ale societăților noastre 1-ar fi putut corupe. „Plăcerile vieții”, într-o lume artificială și afabilă, îi făcuseră pe oamenii secolului al XVIII-lea să uite bruta de temut acoperită în fiecare dintre noi de o atât de fragilă pojghiță de convenții. Călătorul fu nevoit să recunoască destul de repede că irochezii aveau și ei viciile lor la fel ca bretonii și parizienii, că Pasiunile lor erau periculoase, răzbunarea cruntă și chinurile frspăimântătoare. Prejudecățile sunt atât de înrădăcinate încât, atunci Clr>d i-a

zugrăvit pe sălbatici, a făcut din ei eroi, filosofi şi poeţi, Delicios de neverosimili. Dar în jurnalul scris în timpul călătoriei, entuziasmul lui se îndreaptă mai curând spre natură decât spre oameni.

Pătrunzând pentru prima dată în păduri care nu fuseseră niciodată tăiate, a fost cuprins de o beţie de independenţă. „Mergeam din arbore în arbore, la dreapta, la stânga, spunându-mi: Aici nu mai sunt drumuri, nu mai sunt oraşe, nu mai e monarhie, nu mai e republică, nu mai sunt preşedinţi, nu mai sunt regi, nu mai sunt oameni. Şi, pentru a încerca dacă eram restabilit în drepturile mele originale, mă dedam la acte de voinţă care-1 scoteau din sărite pe ghidul meu, convins, în sinea lui, că eram nebun."

Pentru a-i înţelege delirul trebuie să mai amintim încă o dată de tinereţea lui clocotitoare şi plină de constrângeri, de cadetul orgolios şi timid, de debutantul provincial prezentat la o Curte indiferentă şi ceremonioasă. Scăpat în această pădure pe care o credea virgină, se bucura în fine „de fericirea regală a unui Adam glorios şi stăpânân Eden". Avem laândemână jurnalul lui: „Libertate primitivă, te regăsesc în sfârşit. Trec ca pasărea care zboară dinaintea mea la întâmplare cu singura grijă de a-şi alege un loc umbrit. Lată-mă aşa cum m-a creat Atotputernicul, stăpân al naturii, purtat de triumf peste ape, în vreme ce locuitorii fluviilor îmi însoţesc goana, popoarele aerului îmi cântă imnuri, animalele pământului mă salută, iar pădurile îşi înclină crestele la trecerea mea. Daţi fuga şi închideţi-văân cetăţile voastre; supuneţi-vă măruntelor voastre legi, câştigaţi-vă pâinea cu sudoarea trupului, sau mâncaţi pâinea săracului, strângeţi-vă de gât pentru un cuvânt, pentru un stăpân; îndoiţi-vă de existenţa lui Dumnezeu sau adoraţi-1 în forme superstiţioase! Eu, eu îmi văd de drum, rătăcind prin singurătăţile mele. Nici o bătaie a inimii nu-mi va fi încătuşată; niciunul din gândurile mele nu va fi înlănţuit; voi fi liber ca Natura!"

Acest sentiment de eliberare n-a fost singura bucurie pe care i-a adus-o exuberanta natură americană. Ea 1-a fermecat

prin frumusețea ei. Contează prea puțin cât a durat călătoria lui Chateaubriand. Se pare că ar fi trecut pe la cascada Niagara, pe la marile lacuri, fortul Pittsburgh şi că rătăcise câteva săptămâni prin regiunea Ohio şi la izvoarele fluviului Mississippi. Să fi coborât în apele lui? Puțin probabil. Dar îi oferă frumuseți sclipitoare, cum n-a avut parte niciodată veritabilul Meschacebe. În orice caz, observase destul pentru a aduce în Franța imagini şi culori pe care nici un scriitor înaintea lui n-a ştiut să le fixeze, în bivuacuri, la lumina focurilor de lemne sau la cea „albăstrie şi catifelată” a lunii care cobora printre copaci şi „răspândea jerbe de lumină până în cele mai adânci desişuri”, el îşi lua note prețioase. Nimeni n-a crezut mai mult ca el în necesitatea picturii (sau cel puțin a schițării) după natură. Crescut în pădure şi la malul mării, obişnuit cu arborii şi cu valurile, el va fi mereu sever cu pictorii şi cu scriitorii care se încredeau numai în imaginația lor, „Să ne ferim a crede că imaginația noastră e mai fecundă şi mai bogată decât natura. În general, peisagiştii nu iubesc destul natura şi o cunosc puțin. În mijlocul câmpiilor ar trebui să ia prima lecție. Uneori peisagistul, ca şi poetul, fiindcă n-au studiat natura, violează caracterul locurilor: plasează pini pe marginea păraielor şi plopi în munți. Până şi noaptea are culorile ei. Nu-i destul să arate luna palidă ca să fie şi frumoasă. Peisajul trebuie să fie desenat pe viu dacă vrei să semene cu realitatea şi să evidențiezi, ca să spun aşa, muşchii, oasele şi formele. Studiile de atelier, copiile după copii, nu vor înlocui niciodată munca după natură.”

A aplicat aceste precepte în scrierile lui şi a desenat întotdeauna „pe viu” formele naturale. Dar nu şi-a interzis niciodată să grupeze aceste forme în maniera lui, nici să nu le amestece cu imagini împrumutate de la alți scriitori pentru a-şi contura tablourile. Chateaubriand schimbă cursul fluviilor, mută munții, transformă fauna şi flora şi nu şi-a făcut niciodată scrupule în a introduce într-un peisaj vijelia, steaua sau cornul lunii care ar fi P^tut să-1 înfrumusețeze. „Ca un muzician vulgar care ar fi scris n°tele la dictarea vreunui

mare maestru al armoniilor”, în timpul călătoriilor el nota minuțios în carnetele lui elementele unor peisaje frumoase de care avea să se folosească mai târziu în repetate rânduri cu pricepere. De acum înainte, Noaptea la sălbaticii din America, Apus de soare pe ocean vor deveni accesorii indispensabile punerilor lui în scenă. Le va extrage adesea din carnetele lui, le va reîmprospăta culorile, le va simplifica, le va condensa, combinându-le uneori, după cum o cereau trebuințele şi împrejurările, cu sentimentul disperării sau al veseliei.

O bună parte a operei lui se va inspira din jurnalul scris în tinerețe. Acolo îşi va găsi culorile: „Frunzişul oferea toate nuanțele imaginabile: roşul aprins bătând spre ruginiu, galbenul închis spre aurul sclipitor, cafeniul aprins spre cafeniul pal, verdele, albul, azurul spălat în mii de nuanțe mai mult sau mai puțin şterse, mai mult sau mai puțin strălucitoare”. Aici va descoperi sunete: „Zgomotele trezeau zgomote; pădurea e o întreagă armonie. Oare ce aud sunt sunete grave de orgă, în timp ce altele mai uşoare rătăcesc pe sub bolta de verdeață? Urmează o scurtă tăcere; muzica aeriană începe din nou; pretutindeni vaiete dulci, murmure care închid în ele alte murmure, fiecare frunză vorbeşte o limbă diferită; fiecare firicel de iarbă scoate o notă deosebită.” în fine, va găsi aici mici tablouri din viața indienilor, dar mai ales urma propriilor sentimente: „Meditații fascinante! Farmecul secret şi inefabil al unui suflet ce se bucură de el însuşi! în mijlocul imenselor pustiuri ale Americii v-am băut în înghițituri prelungi.”

Dacă această exaltare era mai mult melancolică decât veselă, dacă găsea în vechile cimitire indiene dubla solitudine a naturii şi a morții, e pentru că mai întâi în aceşti codri vechi de când lumea încă mai era urmărit de plânsul copilăriei, de funebrele gânduri ale lui Lucile şi de tristele seri de laCombourg. De asemeni, aceasta exaltare rămânea fără obiect, cum rămâneau fără întrebuințare forțele trezite în el de tinerețe şi de dorință. „Ah! Dacă aş fi putut împărtăşi unei necunoscute emoțiile ce le încercam! O, Doamne, dacă mi-ai fi

dat o femeie aşa cum mi-o doream; dacă mi-ai fi adus de mână o Evă scoasă din mine însumi, ea din primul nostru părinte. Frumusețe cerească, m-aş fi prosternat dinaintea ta.„ Dar n-a întâlnit în pădurile acelea alte femei atrăgătoare în afară de două „fete pictate”, floridienele, una mândră, alta tristă, abia întrezărite şi care, totuşi, asociate mai târziu unor suflete de europene, vor servi de model, una pentru Atala şi cealaltă pentru Celuta.

Este specific geniului să vadă şi să înțeleagă repede. Chateaubriand n-a rămas în America decât cinci luni. Dar ce-i trebuie unui mare scriitor? O noapte încântătoare, o tabără de indieni, câteva viziuni agitate, pestrițe, lumina vie şi strălucirea înşelătoare a unui vocabular exotic. Cu acestea va reconstrui o lume. Împletindu-şi amintirile cu lecturile, va orchestra o prodigioasă simfonie, iar din câteva imagini aproape uitate va realiza admirabilul debut al Atalei. De altfel, în momentul în care părăseşte America, încă nu are nimic finisat. Dacă a schițat Atala, e vorba doar de o povestire total diferită de cea pe care o va publica. Cât despreNatchez*, nu este încă decât un vag proiect de scriere a unei epopei de simplitate eroică, datorat în acelaşi timp lecturii lui Homer şi spectacolului unei vieți primitive. Care vor fi personajele? El însuşi, Lucile, floridienele lui, o bătrână căpetenie de trib indian (iar amintirile despre Ciulea lui Ludovic al XlV-lea vor fi create din cele ale doamnei de Bedee), un tânăr indian, Chactas, unde va pune din nou mult din Chateaubriand, indience frumoase din care se va incarna Sylphida şi, răspândită peste tot, orbitoarea culoare a pădurii virgine şi mireasma nopților ei. Dacă încă nu şi-a început cartea, el o presimte de pe acum, o dezmiardă, strânge materiale. „Nu făcusem lumină asupra țelului Principal al călătoriei mele, dar eram însoțit de o lume de poezie.”

De ce luase brusc hotărârea de a se întoarce? Pentru că îi pierise rapid cheful de toate, pentru că deja începuse să se Plictisească şi pentru că dorea să se bucure de gloria literară.

* Numele unui trib indian de pe Mississippi.

Ştia fără nici o îndoială că notele pe care le aducea conţineau ceva nou şi frumos, care i-ar fi frapat pe oamenii timpului său. Orice avea să i se întâmple mai târziu, el nu se va despărţi de aceste manuscrise. Mai mult decât explorarea singurătăţilor Americii, el ţinea acum să devină, în ochii europenilor, omul care vizitase acele singurătăţi. Toată viaţa îşi va spune cu mândrie Sălbaticul, dar el se va servi de prestigiul sălbăticiei pentru a cuceri cea mai civilizată dintre vechile societăţi.

Pleacă şi pentru că i-o cere onoarea. Aflat, într-o zi, într-o casă americană, aşezat în preajma vetrei din sala fermei, se amuza citind la lumina focului, cu capul plecat, un ziar englezesc căzut pe jos între picioarele lui. Aici a văzut scris cu litere groase cuvintele: Flight ofKing (Fuga regelui); era relatarea evadării lui Ludovic al XVI-lea. Ziarul informa asupra progreselor emigraţiei şi reunirii ofiţerilor din armată sub drapelul prinţilor francezi. Deşi Chateaubriand nu crezuse niciodată în monarhie, el credea în fidelitate. Se gândi că trebuie să se întoarcă şi să li se alăture camarazilor. Nu-i mai rămăseseră deloc bani pentru a-şi plăti drumul. Găsi un căpitan de la care să împrumute pe credit şi se îmbarcă pe l O decembrie 1791.

/. Întoarcerea.

A debarcat la Havre pe 2 ianuarie 1792, după o traversare atât de anevoioasă încât vasul a rămas fără catarg. La un pas de a pieri, Chateaubriand a notat totuşi în carnetele lui toate aspectele furtunii ce aveau să-i servească mai târziu în Martiri şi în Memorii. Căpitanul îşi cerea banii pentru traversare. Pasagerul, care nu avea nici un sfanţ, îi scrise fratelui său, Jean-Baptiste, dar generozitatea pare să fi fost unul dintre cele mai neînsemnate defecte ale capului familiei; el transmise scrisoarea bătrânei lor mame şi ea fu cea care, din Saint-Malo, îi trimise lui prâslea suma necesară. Prin aceeaşi scrisoare îl încunoştinţa că unchiul lui, Bedee, şi sora Lucile se refugiaseră alături de ea. Franţois-Rene hotărî să li se alăture şi să se sfătuiască împreună.

Drumul de la Havre la Saint-Malo n-a făcut decât să-i [întărească gândul emigrării. La ţară dezordinea devenise imeninţătoare. Părăsite, castelele fuseseră pretutindeni jefuite; proprietarii lor se refugiaseră prin oraşe; cât timp aveau să mai fie în siguranţă? în cele mai mici târguşoare se formau cluburi afiliate cordelierilor din Paris*. Despotismului „dezarmat şi desuet" al vechii monarhii îi succedase cea mai dură dintre tiranii, cea a maselor, şi fiecare sat tremura sub teroarea vreunui Tiberiu local. Nu se cuvenea ca un francez să părăsească vreodată Franţa? Acesta era sentimentul lui Chateaubriand, dar cel care gândeşte astfel este un om care poate vorbi liber; „nimeni nu-1 persecută, poate să se plimbe pe unde vrea fără teama de a fi insultat, ba chiar asasinat, nu i se incendiază casa, nu-i hăituit ca o fiară feroce, şi asta fiindcă îl cheamă Jacques şi nu Pierre, iar bunicul lui, mort acum patruzeci de ani, avea dreptul să stea într-o anume strană din biserică, în spatele lui cu doi sau trei valeţi în livrea".

La Saint-Malo, mama lui, unchiul Bedee şi chiar Lucile îi întăriră hotărârea. Deşi fericiţi să-1 revadă, regretau că se întorsese într-un moment atât de nepotrivit. Află de la ei că fratele lui, foarte compromis din cauza violenţei opiniilor, se pregătea şi el să plece. Familia era de părere că şi el ar fi trebuit să i se alăture cât de curând în armata prinţilor. Onoarea şi prudenţa se uneau ca să-i impună decizia. Dar ca să plece avea nevoie de bani. El îşi mâncase întreaga moştenire. Cine ar fi putut de acum înainte să-i sară în ajutor? Aici interveniră surorile. Ele se gândiseră la toate şi-i ţineau în rezervă o logodnică bogată. Aceasta, pe nume Celeste Buisson de La Vigne, rămăsese orfană la şaptesprezece ani şi trăia în Saint-Malo la bunicul ei, un bătrân marinar. Nobilă? De dată cam recentă, dar dintr-o familie onorabilă. Bogată? Cinci sau şase

* Club revoluţionar fondat la Paris în aprilie 1790. Conducătorii lui erau Danton, Marat, Desmoulins, Hebert. El

a dispărut în martie 1794 o „ață cu eliminarea partizanilor lui Hebert (n.tr.).

Sute de mii de livre, spuneau surorile. Tatăl ei fusese directorul Companiei Indiilor. Frumoasă? I s-ar fi putut reproşa talia scundă, nasul cam lung, o bărbie teşită, dar era albă, delicată, suplă, bine tăcută şi „purtând plete blonde, frumoase, ondulate natural, ca o copilă”. Inteligentă? Femeie inteligentă, foarte spirituală, educată în mănăstirea benedictinelor din Saint-Malo, vorbind latina, încheindu-şi scrisorile prin Vale et me ama, scriind în franceză într-un stil vioi şi interesant. Altminteri cum s-ar fi putut ataşa de Lucile o fată lipsită de cultură? Ar fi fost acceptată? Lucile, pe care micuța Celeste o adora, îşi asumase responsabilitatea de a o învăța catehismul şi i-1 elogiase în asemenea măsură pe fratele ei, încât tânăra se îndrăgostise de el mai înainte chiar de a-1 vedea. Ce se va întâmpla când îl va cunoaşte?

El nu se simțea făcut pentru căsătorie. Cum să se mulțumească cu o singură femeie, el, care le avea pe toate în visările lui? Cum să accepte nişte legături atunci când simțea că energia lui, întotdeauna sălbatică, sporise şi mai mult în drumurile lui solitare şi când avea nevoie de libertate ca să poată scrie? Era convins că făcea o nebunie acceptând, dar îi era groază de conflictele domestice şi se ştia capabil, „pentru a evita neplăcerile de o oră, să ajungă sclav pentru un secol”. Şi dădu răspunsul lui preferat: „Faceți cum vreți”. Lucile i-o prezentă pe domnişoara de La Vigne pe Sillon, iar el se obişnui s-o recunoască după pelerina ei roz, rochia albă şi pletele blonde umflate de vânt.

Mariajul a fost dificil şi destul de romanesc. În familia Buisson de La Vigne se aflau partizani ai noilor idei care erau furioşi s-o vadă pe fata asta din sângele lor măritându-se cu un aristocrat ruinat, în plus, doamna de Chateaubriand, foarte credincioasă, ținea morțiş ca mariajul fiului ei să fie binecuvântat de către un preot care nu depusese jurământ pe Constituție, ceea ce fu realizat pe 29 februarie 1792, de către abatele Buardin în salonul doamnei de Chateaubriand de pe

strada Grands-Degres, printre fotoliile de damasc galben, cărora bătrâna doamnă le rămăsese fidelă.

De remarcat în acest act că, dacă doamna de Marigny şi Lucile de Chateaubriand 1-au semnat, nici un nume nu reprezintă familia logodnicei. Un unchi al acesteia, domnul Bossinot de Vauvert, iacobin, a protestat şi I-a convins pe bunic să depună plângere. Tânăra doamnă de Chateaubriand, ridicată de lângă soțul ei de către autoritatea judiciară, fu trimisă la mănăstire în aşteptarea hotărârii. Procedura fusese începută când, pentru a salva de la un scandal sigur cele două familii respectabile, se ajunse la un compromis. Preotul constituțional Duhamel a acceptat să dea binecuvântarea tinerilor căsătoriți. S-a încheiat un contract în regulă la domnul Buisson de La Vigne, semnat de data aceasta de Bossinot în persoană. Acest contract arată că Celeste era cu mult mai puțin bogată decât presupuseseră surorile logodnicului. Nu poseda în realitate decât o sută treizeci şi patru de mii şi cinci sute de livre, iar această sumă, plasată în bunurile confiscate clerului, nu aducea nici un venit. Cât despre capital, el nu putea fi realizat înainte ca tânăra femeie să ajungă la majorat, fără a mai pune la socoteală că era indiviz între ea şi o soră măritată, ceea ce făcea imposibil orice împrumut. Când, pe 19 martie, a fost celebrată pentru a doua oară această căsătorie blestemată, Chateaubriand ştia că, fără dragoste, renunța zadarnic la libertatea lui.

Rămâhea să o cunoască mai bine pe tânăra lui soție. Şi-a dat seama imediat că nu va putea s-o iubească niciodată. Nu fiindcă n-ar fi avut calități remarcabile; tânăra era cucernică, virtuoasă, fină, observa şi ştia să povestească de minune, dar era chiar mai dificilă decât el. Avea minte să mai dea şi la alții, dar era lipsită de poezie, fără de care el nu mai putea respira. Ca majoritatea bărbaților care trăiesc mult din imaginație, el era dispus să cedeze în toate (mai puțin în problemele de onoare), doar să fie lăsat să viseze în pace. Or, femeia cu care se însurase se dovedea tticăpățânată, geloasă,

zeflemitoare şi, culmea nenorocirii, îşi pusese Wi cap să-1 iubească. Lucile comisese o periculoasă eroare.

În acest timp devenise urgentă pregătirea Cavalerului pentru emigrare. Adunarea legislativă tocmai declarase război Austriei, era grăbită să arunce în el ce mai rămăsese din nobilimea fugită din Franța. „Nu li se mai permitea regaliştilor să rămână pe la căminele lor fără a fi considerați laşi.” După o scurtă călătorie la Fougeres, tânărul cuplu Chateaubriand, escortat cum se cuvenea de Mie şi de Lucile, a plecat la Paris. Printre cei trei pui mai mici din cuib, intrusa nu se prea simțea probabil la largul ei. La Paris, familia le reținuse un apartament în fundătura F erou din foburgul Saint-Germain. Chateaubriand găsi oraşul complet diferit de Parisul pe care-1 părăsise în 1790. După perioada guvernării lui Mirabeau, când mai dăinuia speranța unui compromis, venise guvernarea lui Danton. Ghilotina însăşi susținea „un regim de oțel şi sânge”. Pe străzi, curiozitatea şi entuziasmul primelor zile fuseseră urmate pe chipurile oamenilor de cruzime şi de frică.

Chateaubriand a vrut să-şi revadă cunoştințele. Ginguene, Chamfort, convertiți la violență, i-au displăcut şi 1-au neliniştit. La domnul de Malesherbes, care-1 sfătuise atât de insistent să plece în America, se duse pentru a-i povesti ce făcuse şi a-i expune planurile unei a doua călătorii care urma să dureze nouă ani. „Alergam la armata prinților; mă întorceam în fugă să atac violent Revoluția; totul fiind terminat în două sau trei luni, ridicam pânzele şi mă întorceam în Lumea Nouă cu o revoluție în minus şi o călătorie în plus.” Pe dorflnul de Malesherbes 1-a consultat chiar şi în privința principiului emigrației. Onoarea îi impunea oare cu adevărat lui Francois de Chateaubriand să pună mâna pe arme împotriva țării sale, pentru instaurarea unui regim în care nu credea? A fost complet surprins să descopere în domnul de Malesherbes un împătimit duşman al Revoluției. Oroarea inspirată acestui bătrân de violența anarhică, al cărei martor fusese, se dovedise a fi fost atât de

puternică, încât acest mare francez, care suferise pe timpul lui Ludovic al XVI-lea pentru liberalismul şi toleranța lui, ajunsese să dorească invazia străină şi triumful despotismului. Violența generează violență. Domnul de Malesherbes cita unele exemple: ezitaseră englezii din America să ceară ajutorul armatei şi flotei franceze împotriva Angliei? Orice cârmuire, spune domnul de Malesherbes, care, în loc să ofere garantarea legilor fundamentale ale societății, violează ea însăşi legile echității, regulile justiției, nu mai există şi-l reduce pe om la starea primitivă. Prin urmare eşti îndreptățit să te aperi cum poți, să recurgi la mij toacele care par a fi cele mai potrivite pentru răsturnarea tiraniei şi restabilirea drepturilor fiecăruia dintre noi şi ale tuturor.”

Tânărul Chateaubriand n-a fost convins de acest raționament. Spirit de la natură relativist, el a înțeles perfect că, atunci când ne favorizează ideile, aprobăm acte pe care le-am blama dacă ar fi făcute în favoarea unor idei contrare. Ştia că nu putea evita emigrarea, dar o considera „o prostie şi o nebunie”. Un fapt foarte caracteristic: înainte de plecare s-a dus la Montmorency* să facă un pelerinaj în amintirea omului care, mai mult ca oricare altul, era răspunzător de ceea ce el însuşi avea să combată de acum înainte, şi a petrecut două zile la rând în pădurile ce adăpostiseră Ermitajul lui Jean-Jacques Rousseau. Era un mod ciudat de a reconcilia speranțele moarte cu mâniile prezente. Rămânea de rezolvat problema banilor. Celeste, neputându-se atinge de averea ei, în indiviziune cu cea a unei emigrante, era în mod cert în imposibilitate de a-i face un serviciu soțului ei. Lucile, care mai dispunea de un oarecare credit pe moştenirea ei, şi-a dat semnătura şi un notai' a consimțit să avanseze suma de zece mii de franci. Chateaubriand tocmai le aducea în asignate*' în fundătura Ferou, când întâlni pe strada Richelieu un fost camarad din regimentul Navarrei care-1 atrase într-o casă de joc. Aici a pierdut tot, în afară de cinci sute de franci pe care-i uitase în trăsură. A avut norocul să dea peste omul care urcase după el, un călugăr cinstit care i-a înapoiat cei cinci

sute de franci. Dacă nu 1-ar fi găsit pe călugăr, n-ar mai fi putut să plece, şi care ar mai

* Localitate la nord de Paris în care se află casa locuită de J – J-Rousseau – astăzi muzeu (n.tr.).

* Hârtie-monedă franceză emisă în timpul Revoluției din 1789 (n.tr.).

Fi fost atunci viața lui? Se întreba adesea, dar noi, care ştim că naturile sunt imuabile, credem că ar fi fost aceeaşi, în linii generale dacă nu şi în fapte, poate începând în altă parte.

Domnul de Malesherbes ar fi vrut ca Jean-Baptiste să plece împreună cu Francois. Cei doi frați şi-au făcut rost de paşapoarte false pentru Lille şi se transformară în doi negustori de vin, gărzile naționale din Paris, plecați la Lille să procure furnituri pentru armată. Plecarea fusese fixată pe 15. Ziua de 14 au petrecut-o îngrădinile Tivoli care aparțineau unei rude a lui Malesherbes. Cu grotele, bazinele şi statuile lor, şi curâuşorul artificial „care semăna cu un fluviu ca două picături de apă”, era un loc considerat pe atunci fermecător. Familia Rosanbo era acolo cu doamna de Farcy, Lucile şi Celeste şi, natural, cei doi frați Chateaubriand, toți cum nu se poate mai veseli, fiindcă emigrarea aducea cu un voiaj de operă. A doua zi călătorii, îmbrăcând redingota gărzilor naționale şi centura tricoloră, urcară în diligenta de Lille la şase dimineața.

IV. Armata prinților.

Pe cărări pierdute printre lanurile de grâu, pe drumuri desfundate cei doi frați străbătură, la căderea nopții, terenul care separa armatele austriece, bătut de patrulele franceze şi austriece, în cele din urmă, la o răspântie de pădure, dădu peste ei o companie de ulani. „Ofițeri care li se alătură prinților”, strigară ei. Centurile lor tricolore fură insultate. Mai nrziu, povestind episodul, Chateaubriand găsea o oarecare plăcere la gândul că acele culori, pe atunci pentru el cele ale duşmanului, aveau să fie în curând impuse de Franța victorioasă unei Europe vasale.

Orice campanie implică ambuscadele şi eroii ei. La Bruxelles, Chateaubriand aprecie emigraţia ca „suficientă şi mondenă”. Acest cadet o dispreţuia. „Bâlciul vanităţilor se întindea până sub tunul lui Dumouriez.' Femei frumoase îşi aveau aici salonul ca pe timpurile bune şi îşi reţineau rudele, dar mai aies amanţii în vagi posturi de aghiotant! „Niciodată, spune Roederer, nu s-a depus o grijă mai religioasă în păstrarea la Reims a uleiului simt cu care erau miruiţi regii Franţei decât cea dovedită de emigranţi întru conservarea viciilor necesare susţinerii unui tron.” Chateaubriand privea iară indulgenţă uniformele noi-nouţe ale acelor strălucitori cavaleri care, răsturnând tradiţia baladelor războinice, se pregăteau pentru glorie prin dragoste. Regăsise la Bruxelles amantul lui bagaj, expediat fraudulos. Nu conţinea decât puţină lenjerie, vechea lui uniformă de ofiţer în regimentul Navarrei şi manuscrisul Natchez, acele „preţioase hârtii”, singurul obiect de care nu ar fi avut curajul să se despartă, dintr-un sentiment patern de creator. Strălucitorii aghiotanţi din Bruxelles îl priveau cu dispreţ pe măruntul gentilom provincial care alerga spre locurile de luptă în veşmântul lui răpănos. Lui Frangois de Chateaubriand, sărac şi singur, această curte fără rege îi făcea silă, dar Jean-Baptiste, care avea bani şi relaţii, s-a învoit uşor să rămână la Bruxelles ca aghiotant al baronului de Montboissier, unchiul soţiei lui. E la fel de dificil pentru un bărbat, cu un mariaj prea bun, s-o facă pe eroul, ca şi pentru un prăpădit, care pleacă purtându-şi sacul în spinare, să nu fie şi puţin iacobin.

Prâslea plecă la oaste prin Liege, Koln şi Koblenz. Ajungând la Treves, el dădu peste emigraţia eroică mai respectabilă decât emigraţia plină de vanităţi, dar şi mai puţin binevoitoare. In ochii gentilomilor, ce alcătuiau armata prinţilor, nou-venitul ajuns atât de târziu trecea drept unul din acei oportunişti care aşteaptă evenimentul ca să se hotărască., Tânărul breton sosea când victoria era asigurată. Nu mai era nevoie de el.„ Fiindcă ei erau siguri că vor vedea armatele Republicii rupând-o la fugă din faţa lor la prima

confruntare. „Nu exista nici un cavaler de la Mancha, bolnav, bicisnic, cu scufia de noapte sub căciula din blană de castor în trei colțuri, ca să nu creadă cu tărie că ar fi în stare să Pună pe fugă de unul singur cincizeci de tineri patrioți viguroşi.” Din fericire, Armând de Chateaubriand, fiul unchiului Pierre, se afla în compania bretonă şi îşi luă vărul sub protecția sa. Mulțumită lui, Chateaubriand s-a putut explica; sosise din America, trăise printre sălbatici. Din această cauză întârziase şi de altfel nu li se alăturase mai înainte de a se trage primul foc? Sălbaticul avea farmec şi totul s-a aranjat. A intrat în compania bretonă, fiindcă armata era împărțită pe provincii, iar gentilomii serveau ca simpli soldați, ceea ce reducea nobilimea „la condiția originii ei”.

Era o armată foarte curajoasă, emoționantă prin amestecul de generații şi prin sinceritatea sentimentelor, dar cea mai prost echipată din lume. Li se dăduseră puştile abandonate de nemți. Chateaubriand a făcut întreaga campanie cu o muschetă a cărei piedică nu se ridica. Dar îi plăcea viața de tabără. Călătoriile îl pregătiseră, învățase la irochezi, spunea el, să aprindă un foc în aer liber; făcea o supă minunată, după rețete bretone; iubea copacii şi păsările. De cum avea o clipă liberă, îl citea pe Homer, admira natura sau, punându-şi manuscrisele pe iarbă, îşi corecta pe vreo pajişte renană notele luate în America. După care îşi punea la loc hârtiile în rucsacul militar împreună cu mantaua şi cu micul său Homer. Toate acestea atârnau aşa de greu pe umerii lui neantrenați, că-1 binecuvânta pe Domnul când un hoț, furându-i cămăşile, îi mai uşura puțin povara.

Trecând frontiera franceză cu arma în mână a resimțit „o strângere de inimă”. Ciudat era că doar prejudecățile revoluționare şi ideea abstractă a unui contract social revocabil ar fi putut la o adică justifica acțiunea prinților. Unui discipol al lui Rousseau şi numai lui, patria putea să-i apară nu ca o bucată de*pământ, ci ca un ansamblu de legi şi de garanții. O dată rupt contractul, datoria era moartă. Experiența avea să-i arate lui Chateaubriand că adevărata

patrie, pământ al amintirilor, al culturii, al limbii şi al morţilor, nu poate fi mutată din loc printr-un raţionament. Era dureros să auzi, din cele două tabere, acelaşi strigăt, în aceeaşi limbă şi colorat de accentul breton, provensal sau din Picardia: „Santinelă, drepţi!” în momentul asaltului ocările se încrucişau: „Aristocraţi! Răzvrătiţi!” strigau apărătorii dinThionville; „Tâlhari! Trădători!” răspundeau atacatorii. Dar nu erau decât cuvinte franţuzeşti. Fără artilerie, prost înarmaţi, prost comandaţi, emigranţii n-ar fi avut niciodată nici cea mai mică şansă de a învinge. Singura lor speranţă rămânea în succesele armatei prusace. Cât despre Chateaubriand, el era prea lucid ca să creadă măcar o clipă că o mână de gentilomi curajoşi s-ar fi putut măsura cu un popor înarmat. Unuia dintre camarazii lui i-a prezis că regele avea să fie marea victimă a emigraţiei. Nu după multă vreme, bretonul d'Aboville, care a comandat în bătălia de la Valmy artileria franceză, a zdrobit-o pe cea germană, care a renunţat la luptă, iar armata prinţilor a fost împrăştiată. Chateaubriand n-a putut să-şi urmeze camarazii; fusese rănit la coapsă de schija unui obuz, iar rana părea foarte urî ta. În plus, febra îl sleia de puteri, iar după douăzeci şi patru de ore i s-a declanşat variola. Muribund, plin de pustule, cu barba crescută, pulpa însmgerată, obloj iţă cu pământ şi fin, cu uniforma în zdrenţe, s-a târât prin Ţările de Jos şi Luxemburg spre Bruxelles de unde spera să ajungă pe insula Jersey, unde emigrase familia Bedee.

Trăind din mila femeilor, leşinând prin şanţuri, şi-a regăsit în acele teribile momente de mai multe ori gândurile legate de religie, în cele din urmă, datorită unor căruţaşi miloşi, a putut să ajungă la Bruxelles. Aici s-a dus la locuinţa fratelui unde 1-a văzut pe contele de Chateaubriand coborând dintr-o trăsură împreună cu baronul de Montboissier. Jean-Baptiste a fost îngrozit când a dat cu ochii de acel spectru. Şi-a îngrijit fratele mai mic, i-a povestit de masacrele din septembrie şi i-a avansat douăzeci şi cinci de ludovici ca să poată ajunge la Jersey. Cât despre el, se pregătea să se întoarcă în Franţa,

aşa cum îl sfătuise domnul de Malesherbes, pentru a împiedica rechiziționarea Combourg-ului. Până acum reuşise, cu ajutorul unor certificate false de cetățenie şi rezidență, să evite înscrierea lui pe lista emigranților, dar controlul districtelor devenea din zi în zi tot mai sever, în ceea ce-1 privea pe fratele mai mic, deşi piciorul i se cangrenase, era grăbit să fugă din Bruxelles, care se umplea din nou cu „eroii casnici”.

La Ostende, s-a îmbarcat pe o barcă cu punte: marea furtunoasă aproape 1-a epuizat. Credea că o să moară la Guernesey. Când velierul a reuşit, în cele din urmă, să acosteze la Jersey, el delira. Unchiul Bedee fusese anunțat şi venise să-1 caute. Timp de patru luni, Chateaubriand a zăcut într-o cameră închiriată pentru el de unchiul său, de unde putea să vadă marea; acolo a fost înconjurat şi îngrijit cu afecțiune de aceşti oameni cumsecade, în pofida tristelor împrejurări, familia Bedee ştia să fie şi în exil la fel de veselă ca înainte de Revoluție, iar cele trei tinere uitau de necazurile lor prezente, amintindu-i vărului lor glumele lui Monchoix.

De la Saint-Malo la Jersey, corespondența dintre doamna de Chateaubriand şi proprietarul fratelui ei circula pe vase clandestine. Concepută în termeni misterioşi, pentru a nu da de gol ascunzătoarea emigranților, una dintre scrisori anunța „şapte sute optzeci şi două de livre în asignate pentru copilul care are variolă; în plus, douăsprezece mere în pânză de aur”. Aceste „renete galbene” erau evident ludovici, iar biata femeie le recomanda să fie cu mare băgare de seamă „fiindcă toată lumea e stoarsă, iar alte resurse nu puteau fi aşteptate prea curând. I s-a cerut lui Celeste îmbrăcăminte de iarnă şi tot ceea ce milostenia ei ar putea face mai bine. Inima mea e slăbită de povara care zdrobeşte.” Celeste se afla împreună cu Iulie şi Lucile în casa doamnei de Farcy, la Fougeres. Reuşise să părăsească Parisul, nu fără necazuri, după masacrele din septembrie; dar Fougeres, unde se înfruntau şuanii* şi iacobinii, era departe de a fi un azil sigur. Jean-Baptiste era pe punctul de a se întoarce, „iar rudele lui nu ştiau unde să-1

ducă”. Teroarea ajunsese la apogeu, în ultimele zile din ianuarie 1793, Chateaubriand 1-a văzut intrândân camera lui din Jersey pe unchiul Bedee îmbrăcat în negru. A început să tremure, temându-se că avea să afle de vreun doliu în familie; dar era vorba de moartea lui Ludovic al XVI-lea. „N-am fost mirat, spune el, prevăzusem că aşa va fi.”

* Denumire dată insurgenţilor regalişti din Bretania şi Normandia în timpul Revoluţiei franceze din 1789 (n.tr.).

Deşi încă bolnav de piept, a început să se mai ridice din pat. Vedea cum bietul lui unchi Bedee abia dacă mai avea ceva resurse şi-şi reproşa că trăia pe cheltuiala lui. Domnul de Bedee fusese nevoit să-şi trimită fiul, La Bouetardais, la Londra ca să trăiască acolo „cu speranţa”. Ce era de făcut? Să se întoarcă în Bretania? Veştile care veneau de acolo erau departe de a fi bune. Marchizul de la Rouerie, care fondase o asociaţie bretonă, murise; prietenii lui fuseseră arestaţi, ghilotinaţi. Ar fi putut un tânăr atât de slăbit cum era atunci Chateaubriand să suporte traiul prin grote şi păduri de care avea parte şuaneria*? Prinţul de Bouillon, care se ocupa la Jersey de emigranţi, nu era de părere să i se alăture la Londra vărului La Bouetardais? Din ce să trăiască acolo? Era totuşi singura soluţie. Treizeci de ludovici de aur trimişi de sărmana doamnă de Chateaubriand făcură această călătorie posibilă. Despărţirea fu tristă. Se vor mai revedea vreodată? Părăsind familia Bedee, lăsa în urmă singurele lui amintiri fericite.

Pachebotul care-1 purtă spre Southampton era plin de emigranţi, în timpul călătoriei, a discutat în termeni foarte amicali cu domnul Hingant, consilier în Parlamentul din Rennes, şi şi-a regăsit prietenul din Saint-Malo şi din Brest, Gesril. Pentru toţi viitorul era imprevizibil. Dar putea fi mai straniu decât trecutul? în acea lună mai 1793, Francois de Chateaubriand împlinise douăzeci şi patru de ani. Fusese fiul cel mai mic al unei mari familii, ofiţer, explorator, fugar, simplu soldat, muribund. Traversase oceane şi frontiere. Luptase în război şi se căsătorise. Acum se regăsea singur la bordul acelui vas, fără familie, fără soţie, fără bani, singura

lui bogăție reprezentând-o cei treizeci de ludovici trimişi de doamna Apolline şi manuscrisele lui, de care nu voise să se despartă. La ce se putea gândi în timp ce era legănat, din nou, de prima lui doică, marea? La biata bătrână distrată şi neajutorată, care fără îndoială se ruga în fiecare dimineață pentru el în frumoasa cetate

* Insurecție țărănească născută în 1793 sub influența lui Jean Chouan şi care a luat sfârşit în 1800 (n.tr.).

De piatră, bătută de vânturi? La cele trei femei care, poate chiar în acel moment, la Fougeres, vorbeau de el plimbându-se prin grădinița reşedinței de Farcy? La propria lui moarte pe care o credea atât de apropiată? Mai curând la creaturile viselor lui: Chactas, Atala, Ceruta. Se schimbase atât de mult în cei doi ani grei şi plini, față de tânărul care se aplecase împreună cu domnul de Malesherbes asupra hărții Americii? Generate mai mult de pasiuni şi sentimente decât de fapte, opiniile nu sunt decât foarte lent modificate de acestea. Dar toleranța față de doctrine se va amesteca la el cu teama de efectele lor. Din călătoriile făcute adusese şi o idee nouă şi destul de glorioasă despre sine însuşi. De acum încolo va fi în propriii lui ochi omul oceanelor şi al pustiurilor, omul furtunilor şi vijeliilor, omul care nu s-a temut să trăiască printre sălbaticii Americii. Pentru a-şi suporta propria persoană, adesea atât de diferită de ceea ce şi-ar fi dorit să fie, orice ființă umană simte nevoia să-şi propună un personaj la care mai întâi aspiră, apoi crede că este şi sfârşeşte uneori prin a deveni. După aventurile tinereții, personajul visat de Chateaubriand începe să se schițeze în sufletul lui.

Pentru călătorii care-1 întâlnesc în 1793 pe acel pachebot supraîncărcat, în largul coastelor engleze, el nu-i decât un tânăr emigrant, palid, slab, prost îmbrăcat şi sfâşiat de tuse. Ei nu pot ghici că acel biet băiat e înconjurat de o lume de poezie. Dar Chateaubriand o ştie şi încă de pe acrim speră confuz că fermecătoarele imagini aduse cu el ale oceanelor şi pădurilor, ale nopților frumoase, jerbelor de lumini ale lunii, cerurilor semănate de stele oceanice îi vor dărui într-o bună

zi, dacă îi vor emoționa şi pe alții tot atât cât pe el însuşi, „gloria de a se face iubit”.

La debarcare, pe 15 mai 1793, primarul din Southampton i-a înmânat o foaie de drum care cuprindea aceste semnalmente ale lui în engleză: „Franşois de Chateaubriand, ofițer francez din armata emigranților. Talia cinci picioare, patru țoii. Slab. Favoriți şi păr brun.” Poate că primarul ar fi trebuit să adauge: „Semne particulare: indiferență, orgoliu şi geniu'.

EXILUL.

Eram plin de religie şi raționam ca un ateu: inima mea îl iubea pe Dumnezeu, iar mintea nu-1 recunoştea. Dar omul, ştie el întotdeauna ceea ce vrea? Este el mereu sigur de ceea ce gândeşte?

Chateaubriand: „Rene”

L Mizerie la Londra.

După Teroare, mai multe mii de emigranți francezi trăiau la Londra. „Unii intraseră în comerțul cu cărbune, alții împreună cu nevestele lor împleteau pălării de pai, erau şi dintre cei care predau o franceză pe care n-o ştiau. Toți erau foarte veseli.” „Femei din cea mai înaltă societate munceau zece ore pe zi ca să le dea o pâine copiilor: seara se găteau, se întruneau, cântau, dansau.” Exilul nu reconciliase părțile. Un monarhist tradițional refuza să cunoască un partizan al monarhiei constituționale; nobilimea înaltă din emigrație, cea care urcase în caleştile regelui, disprețuia mica nobilime şi magistrații, între aceşti frați duşmani singurul punct comun era un incredibil optimism. „Orice persoană care închiria un apartament pentru mai mult de o lună era prost cotată; mai

4* indicat era să-1 ai doar pentru o săptămână, fiindcă nimeni nu trebuia să se îndoiască de faptul că se afla în ajunul rechemării în Franța de către contrarevoluție.„ Oricine n-ar fi crezut într-o restaurare imediată devenea suspect. Chateaubriand a auzit discuția dintre doi episcopi bătrâni care se plimbau prin parcul Saint James: „Monsenior, spunea unul, credeți că vom fi în Franța în luna iunie?

— Dar, monsenior, răspundea celălalt după o matură gândire, nu văd nici un inconvenient.' Ciudat era că un mare număr dintre aceşti regalişti rămâneau profund pătrunşi de ideile secolului al XVIII-lea. Marele Burke, care-i observa, spunea despre ei: „Sunt doar devotați monarhiei sau, mai curând, persoanei defunctului rege şi a defunctei regine. Sub toate celelalte raporturi conversația lor e iacobină.” A fost nevoie să mai treacă ceva timp înainte ca Bonald şi Maistre să dea acestei aristocrații câteva idei mai potrivite cu interesele sale.

Prin legăturile lui de rudenie, cavalerul de Chateaubriand ar fi putut să se apropie de înalta nobilime din emigrație, dar timiditatea, sărăcia şi prieteniile lui îl legau de emigranții bretoni. Vărul lui, grăsanul La Bouetardais, 1-a instalat de bine, de rău într-un pod din Holborn şi 1-a dus pe la medici, fiindcă era slăbit, palid şi scuipa sânge. Doctorul Godwin i-a spus cu brutalitate că mai putea s-o ducă doar câteva luni, poate un an sau doi, cu condiția să evite orice oboseală. „Nu contați pe o carieră lungă”, acesta fusese rezumatul consultației. Ideea morții apropiate evoca fantomele din Combourg şi geniul funebru al lui Lucile. În bolnav se trezi o atracție puternică pentru cimitire. Rătăcind prin abația Westminster, printre morminte de eroi şi poeți, se gândea la al lui gata să se deschidă. Emigrația i-a făcut pe tinerii francezi să citească scriitorii englezi şi germani desăvârşind opera lui Rousseau şi substituind unei sensibilități romantice ideile limpezi, puțin seci ale secolului pe sfârşite. Cu o voluptuoasă melancolie, fratele lui Lucile se bucura în grădinile din Kensington de contrastul dintre mizerabila lui singurătate şi veselia acelei mulțimi. Le privea de departe „cu dorințe tulburi” pe tinerele englezoaice. Căreia dintre ele i-ar fi trecut prin cap să arunce o privire spre străinul acela slab, aşezat la poalele unui pin? Aceste femei, uneori atât de frumoase, se perindau ca nişte imagini de vis, iar „moartea, de care se credea atins, adăuga un mister unei asemenea viziuni dintr-o lume aproape părăsită de el”.

Totuşi, până şi un muribund trebuie să trăiască, iar cei treizeci de ludovici primiți din Saint-Malo nu puteau dura cât el. Niciodată nu concepuse decât două mijloace de existență: pana şi sabia. Sabia îi fusese smulsă. Pana? însemnările aduse din America, proiectul unei mari epopei asupra vieții sălbaticilor nu puteau deloc tenta un editor. Era o vreme când pentru cititorii francezi preocupările politice primau asupra tuturor celorlalte. Această Revoluție odinioară dorită, acum temută, rămânea o enigmă. Şi de ce n-ar scrie Chateaubriand o lucrare asupra revoluțiilor comparate, cele din Grecia, Roma şi Franța? Era un proiect demn de Montesquieu. Dar cine şi-ar asuma tipărirea manuscrisului şi, în aşteptarea succesului, cine 1-ar hrăni pe autor?

În acel moment, avu norocul să primească vizita unui ziarist şi pamfletar din tabăra regalistă, Jean-Gabriel Peltier, care venea, în calitate de breton, să-i ofere serviciile, „înalt, slab, oportunist, cu părul pudrat, mereu strigând şi glumind", acest Peltier, în acelaşi timp în slujba puterii legitime şi ambasador al regelui negru Christophe din Haiti pe lângă George al III-lea, era un libertin, om periculos, dar de talent şi foarte îndatoritor. Chateaubriand i-a vorbit de planul lucrării lui. „Ar fi superb", a exclamat Peltier, şi imediat i-a propus o cameră la un tipograf, Baylis, care i-ar fi imprimat scrierile pe măsură ce le-ar fi redactat. Printr-o minune, consultat, Baylis a acceptat şi a furnizat chiar cărțile necesare, în care istoricul improvizat s-a cufundat fără întârziere.

Toată viața, lui Chateaubriand îi plăcuse „o compilație Pasionată" şi acele vaste studii de erudiție care, pentru un spirit multilateral, sunt un minunat instrument de evadare şi forma cea mai secretă a unei frivolități protectoare, îi făcea plăcere să mixeze un material imens, să citească autori dificili, necunoscuți, să adauge nenumăratelor note extrase din lucrări franceze, engleze, latine, greceşti şi chiar ebraice propriile lui idei, reveriile şi amintirile călătoriilor lui. În acel eseu politic se întâlneau atât Montaigne, cât şi Montesquieu. Chateaubriand lucra acolo o parte din noapte; în timpul zilei,

pentru a-şi câştiga existenţa, făcea traduceri din latină şi din engleză. Erau prost plătite, îşi împărţea mizeria cu Hingant, consilier în Parlamentul din Rennes, întâlnit pe pachebotul din Jersey, care încerca şi el, într-un alt pod, să scrie un roman, în fiecare seară cei doi bretoni luau o cină cu un şiling de căciulă, într-o cafenea, apoi mergeau să se plimbe în afara oraşului.

În ciuda sărăciei crescânde, aveau parte şi de momente fericite. „Pe acest pământ unde nimeni nu ne băga în seamă, ne bucuram de sărbătorile şi mai ales de tinereţea noastră. Adolescenţi care începuseră viaţa înfruntând adversităţi aduceau rodul săptămânal al muncii lor ca să se poată bucura de vreun dans de pe meleagurile patriei. Se creau afinităţi. Ne rugam prin capele pe care le-am revăzut de curând şi care nu s-au schimbat. Ni se auzea plânsul pe 21 ianuarie, mişcaţi cum eram de o slujbă funebră rostită de preotul emigrant din satul nostru. Ne plimbam de asemeni de-a lungul Tamisei, să vedem intrând în port vasele încărcate cu bogăţiile lumii, să admirăm casele de ţară din Rich-mond, noi, atât de săraci, lipsiţi de acoperişul părintesc. Toate astea erau veritabile fericiri.”

Dar mai trebuia să şi mănânce. A venit o vreme când Hingant şi Chateaubriand nu mai aveau împreună decât şaizeci de franci. Şi-au redus raţia de alimente, „cum se face într-un oraş asediat”. Dimineaţa la ceai tăiau o jumătate de pâine şi n-o mai ungeau cu unt. Obosit de abstinenţă, Hingant parcă înnebunise; se credea persecutat, râdea şi plângea fără motiv. Când au ajuns la ultimul şiling, au hotărât să cumpere o pâine de doi bani şi s-o pună pe proprietăreasă să le aducă apă caldă fără să-i mărturisească faptul că li se terminase ceaiul, bând apa aceea cu câteva fărâme de zahăr. Cinci zile se scurseră astfel.

„Foamea mă sfâşia. Ardeam tot. Îmi pierise somnul. Sugeam bucăţele de lenjerie muiate în apă. Mestecam iarbă şi hârtie. Când treceam pe dinaintea brutăriilor, suferinţa mea era cumplită, într-o aspră seară de iarnă, am rămas ore în şir

neclintit în fața unui magazin cu fructe uscate şi carne afumată, înghițind din ochi tot ce vedeam. N-aş fi mâncat numai ce era comestibil, ci şi cutiile, coşurile şi panerele.” în a cincea zi de post, Chateaubriand s-a târât până la Hingant pe care 1-a găsit plin de sânge. Nefericitul încercase să se omoare şi se înjunghiase cu un briceag lung de câțiva centimetri. Servitoarea a fugit la un chirurg, care declară că rana era periculoasă. Chateaubriand îi scrise domnului de Barentin, fost ministru de Justiție şi rudă cu Hingant, el însuşi emigrant, care veni după rănit şi-1 luă cu el la țară. Cât despre Chateaubriand, în clipa în care îl cuprinse disperarea, bunul lui unchi Bedee îi expedie patruzeci de scuzi. I se păru vă vede „tot aurul din Peru”. Ca să tragă cât mai mult de această avere, îşi părăsi camera şi se instala într-un pod a cărui lucarnă dădea spre un citimir. La Bouetardais, el însuşi la capătul oricăror surse de venituri, veni să împartă cu el acea maghernița şi supa pe care o gătea de minune Chateaubriand. Acest consilier în Parlamentul Bretaniei, nemaiavând ca îmbrăcăminte decât roba roşie de magistrat, dârdâia sub stofa purpurie, dar păstrase spiritul de Plancoet. Serile se aşeza gol puşcă pe salteaua lui, îşi punea pe cap boneta pătrată şi cânta romanțe acompaniindu-se la o chitară cu trei corzi, într-o noapte, în timp ce cânta astfel, fu lovit de ceea ce Chateaubriand numea „un curent de aer”, dar care era, fără îndoială, un atac grav, fiindcă gura i se strâmbă şi rămase paralizat.

Ce era de făcut cu acest infirm? Cei patruzeci de scuzi se topeau. De la familie nu mai avea ce spera, ea însăşi într-o situație disperată, într-o Bretanie care trecea rapid de partea Revoluției. Peltier se dovedi „omul cu resurse” care-1 salvă încă o dată pe Chateaubriand. Un pension din Beccles, un orăşel din Suffolk, căuta un profesor de franceză. Aflând de aceasta, Peltier îi oferi prietenului său postul. Orgoliul tânărului Cavaler se răzvrăti; nu răspunsese oare într-o zi un strămoş de-al lui unei oferte de acest gen cu cuvintele: „Un Chateaubriand are preceptor, nu ajunge preceptorul altora!”?

Dar Peltier, „întotdeauna exuberant şi pus pe glume”, îl scutură: „Vrei să mori de foame?” îi luă cu forța pe Chateaubriand şi pe La Bouetardais, „cu gura lui strâmbă”, să cineze într-o tavernă, le dădu să mănânce biftec în sânge şi plum-pudding* mai să le plesnească burțile. După toate astea, îi ascultară sfaturile cu o ureche mai indulgentă şi, trei zile mai târziu, îmbrăcat de croitorul generosului Peltier, Chateaubriand plecă spre Beccles.

77. Prima dragoste.

Anglia aceea provincială, fermecătoare şi tristă i-a plăcut şi i-a amintit de Bretania lui, dar mult mai înstărită. „Peste tot mica biserică solitară cu turla ei, cimitirul de țară, drumurile drepte şi bătătorite cu nisip, văile pline de vaci, pajiştile împestrițate cu oi, parcuri, castele, vile, puține păduri întinse, puține păsări, vântul mării.” îşi luase numele de Cavaler de Combourg, fiindcă cel de Chateaubriand, greu de pronunțat, era prea lesne transformat de elevii lui mshatter brain (minte zdruncinată). Meseria de profesor nu-i plăcea deloc şi se plângea „de tristețea de a-şi petrece zilele, la vârsta rațiunii şi a gândirii, punându-i pe copiii stupizi ai vecinului său să repete cuvinte”. Totuşi se descurca destul de bine şi i se oferiră numeroase meditații prin conacele din partea locului. Tinerele fete învățau cu plăcere franceza sau chiar italiana, predată de acest tânăr emigrant cu chip frumos, în curând domnul de Combourg ajunse în centrul atenției, îi erau

* Plăcintă cu prune pe care britanicii o pregătesc pentru seara de Crăciun (limba engleză în original) (n.tr).

Prezentate scrisori pentru a analiza caracterul celor care le scriseseră; pastorii anglicani, care-1 găseau instruit şi curios, îl primeau cu plăcere; squire*-ul din Beccles, Robert Sparrow, gentleman umanist, i-a pus la dispoziție bogata bibliotecă a castelului.

Dar el nu era fericit. Mândria lui, susceptibilă şi aproape maladivă, suporta cu greu o poziție subalternă. Până şi bunăvoința îi era penibilă. „Priveliştea mizeriei, scria el, provoacă senzații diferite. Cei sus-puşi, adică bogații, o

privesc cu un dezgust extrem. Nu te poţi aştepta de la ei decât la o milă insolentă, la daruri şi politeţi de o mie de ori mai rele decât insultele.” în Anglia, notează el pe marginea manuscrisului său, omul cel mai cumsecade este condamnat la izolare dacă nu are bani. Nimeni nu întreabă: „Persoana asta are talent?”, ci: „Are cumva guinee?” Toţi acei englezi din Suffolk erau buni călăreţi; Chateaubriand, din vina tatălui său, călărea prost şi orgoliul lui suferea, în toţi aceşti ani de mizerie contractase un dezgust de lume, care nu-1 mai părăsi. Timiditatea emigrantului sărac veni s-o sporească, până a o face invincibilă, pe cea a cadetului provincial. Ca şi Stendhal, Chateaubriand credea atunci că femeile bogate n-au o judecată normală şi „că sunt ignorante şi prost crescute”. Cât despre gentilomii fermieri, el le cântărise foarte bine virtuţile şi limitele: „Cine se numeşte un gentilom cultivator? îşi vinde grâul, face experienţe în agricultură, toamna merge la vânătoare de vulpi sau potârnichi; mănâncă o gâscă îndopată de Crăciun; proslăveşte mastbeef-ul ofoldEngland*', se plânge de prezent, ridică în slăvi trecutul, care nu făcea mai multe parale, blestemându-1 tot timpul pe Pitt* * şi războiul care a crescut preţul vinului de Porto; se culcă beat şi a doua zi ia de la capăt aceeaşi viaţă.”

* Moşier, mare proprietar (limba engleză în original) (n.tr.). * Friptură de vacă din bătrâna Anglie (limba engleză în original) (n.tr.).

* William Pitt (1759^1806) – om politic britanic, prim-ministru mtre 1783-1801; conduce lupta împotriva Franţei revoluţionare (n.tr.).

Îi plăcea mai mult să se închidă în cămăruţa lui, să lucreze la Eseu asupra revoluţiilor, să cerceteze cărţile latineşti şi greceşti împrumutate din biblioteca lui Robert Sparrow, să redacteze, după notele lui americane şi, de asemeni, după relatările lui Carver, Bartram, Charlevoix, o primă versiune a romanului Natchez care va alcătui mai târziu, deşi autorului îi lipseau banii pentru cumpărarea hârtiei, un manuscris gigantic de două mii trei sute optzeci şi două de pagini, sau să

elaboreze, din păcate subiect foarte apropiat lui, regulile de conduită ale celor bătuți de soartă. Reținuse mai ales trei: „Prima este să-ți ascunzi plânsul. Cine îşi poate bate capul cu povestea necazurilor noastre? Unii le ascultă fără să le audă, alții cu plictis, toți cu răutate. A doua, care decurge din prima, constă în a te izola cu totul. Când suferi, trebuie să eviți societatea, pentru că ea e duşmanul firesc al nenorocirilor. A treia regulă: o mândrie fără compromisuri. Orgoliul reprezintă virtutea nefericiților.” Şi ce remedii sugerează el? Cele pe care el însuşi le-a considerat ca eficiente: dragostea pentru natură şi pentru lecturi. Să rătăceşti singur pe câmp studiind florile şi copacii, să te întorci în cămăruța ta încărcat de prada câmpurilor, să-ți analizezi recolta; când se lasă noaptea, să deschizi o carte bună şi să te înduioşezi de necazurile imaginare ale lui Clarisse sau Heloise; în sfârşit, către ora trei din noapte, în zgomotul vântului şi al ploii care-ți bate în geamuri, să scrii ce-ai aflat despre oameni: acestea erau sfaturile lui Chateaubriand date oropsiților, şi asta era pe atunci viața lui.

Fiindcă era un nefericit. Era pe timpul când, în Franța, după ce aruncase sfidător Europei capul unui rege, Revoluția se întorcea furioasă împotriva ei însăşi; când, după ce-i masacraseră pe girondini, cordelierii se vedeau, la rândul lor, dați pe mâna lui Fouquier-Tinville; când după capul lui Hebert, Robespierre făcea să cadă şi cel al lui Danton; când în întreaga țară comisiile populare ajunseseră să alimenteze ghilotina, într-o seară, pe când tânărul domn de Combourg se pregătea pentru cina sa tristă, un englez care parcurgea cu voce tare gazeta citi cu indiferență numele câtorva francezi care fuseseră executați cu câteva zile mai înainte, printre ei aflându-se domnul de Malesherbes, fiica lui, preşedinta de Rosanbo, nepoții lui, contele şi contesa de Chateaubriand, toți morți la aceeaşi oră, pe acelaşi eşafod.

Chateaubriand dovedi destul curaj ca să nu înceapă să țipe, dar se văzu obligat să se retragă, iar emoția, pe care n-o putu ascunde, făcu cunoscut, celor care nu-1 cunoşteau decât ca

fiind Cavalerul de Combourg, adevăratul lui nume şi legăturile de rudenie cu Malesherbes. Prestigiul tânărului profesor crescu considerabil în comitat. Totuşi, continuau să-i sosească veşti triste. Prin unchiul său Bedee, află că mama lui fusese arestată şi dusă la Paris. Descoperirea conspirației marchizului de La Rouerie declanşase în Bretania persecuțiile. Frumoasa Therese de Moelien, prima femeie pe care Chateaubriand o admirase pe vremuri la Combourg, fusese şi ea ghilotinată. Mie şi cumnata ei Celeste fuseseră arestate şi duse la castelul din Fougeres, apoi la Rennes, iar Lucile, care-şi asumase misiunea de a veghea asupra soției fratelui ei, ceruse să le urmeze. Aceeaşi şaretă le transportase pe „Julie Chateaubriand, măritată Farcy, ex-nobilă în vârstă de douăzeci şi şapte de ani; Lucile Chateaubriand, ex-nobilă, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani şi Celeste Buisson, măritată Chateaubriand, ex-nobilă, în vârstă de optsprezece ani”. Motivul arestării era: rudele unui emigrant, astfel încât exilatul adăuga spaimei de a le pierde şi regretul de a fi fost cauza pierderii lor.

Mai mult ca niciodată i se părea dificil să-şi concilieze principiile impenitente inspirate de Rousseau cu oroarea pe care i-o provocau crimele mediate de Robespierre „în cavernele inimii lui”, îşi amintea de Malesherbes care-i spusese în momentul plecării lui: „Condorcet a fost prietenul meu, dar în prezent nu mi-aş reproşa crima dacă 1-aş asasina”. Ce-i drept, altădată acelaşi Malesherbes îi spusese: „Noi nu ne vom supune niciodată Curții.” Nici Curtea, nici Revoluția. Atunci ce? Chateaubriand începuse să le ceară acelor englezi în mijlocul cărora trăia un model de viață politică. Dacă individul din Anglia îl irita adesea, nu putea să nu admire disciplina acestei națiuni, „în asta constă miracolul unei guvernări libere: numele legii este atotputernic în această țară şi când ea are cuvântul, nimeni nu-i rezistă.”

Studiind legile Angliei, concepu pentru prima dată ceea ce putea fi „o ilustră apropiere între onoare şi libertate” şi a crezut că întrevede posibilitatea restabilirii unei monarhii,

căreia considera că-i datorează fidelitate, oferind însă Franței garantarea controlului treburilor publice de către o adunare şi o presă liberă, în Anglia a descoperit că între despotism şi anarhie, între tiranie şi revoluție există un stat intermediar bazat pe respectul legilor. Toate aceste constatări făcute de Chateaubriand vor căpăta mai târziu o mare importanță în viața lui, dar în 1793 era încă prea tânăr, iar dragostea avea să-1 deturneze pentru câtva timp de la politică. La patru leghe de Beccles, în orăşelul Bungay, trăia un preot anglican, reverendul John Ives. Vicar în Saint Margaret, un sătuc învecinat, acest pastor avea puțini enoriaşi, puțină muncă şi ceva avere. Legenda spune că ducele de Bedford îi dăduse administrarea parohiei în urma unui duel cu sticlele de vin în care pastorul triumfase asupra seniorului. Dar reverendul John Ives nu era numai un straşnic băutor; mare elenist, mare matematician, mare călător, îi plăcea când, la ora paharului de Porto, femeile se retrăgeau, iar el putea să stea de vorbă cu tânărul ofițer, care-i preda fiicei lui, Charlotte, franceza şi italiana, despre America, Newton sau Homer. În 1795, când domnul Brightley, proprietarul şcolii de la Beccles, părăsi direcția instituției, Chateaubriand închirie o cameră în vechea locuință din Bungay ocupată de familia Ives şi se simți aici perfect fericit.

Le plăcea tuturor. Când i se întâmpla să se simtă la largul lui, complet la largul lui, „îşi povestea visările cu o asemenea verva” şi o fantezie care le fermecau pe femei. Cea a pastorului avea „chip şi maniere încântătoare”; cât despre fiica ei, Charlotte, Chateaubriand i-a descris pletele negre şi brațele la fel de albe ca petala crinului, sub numele de Celuta, „talia ei înaltă, fină şi fragilă. Ceva suferind şi visător se amesteca în grația ei aproape copilăroasă. Pentru a descrie tristețea Celutei, indienii spuneau că avea privirea nopții şi surâsul aurorii. Nu era încă o femeie nefericită, ci o femeie sortită să devină.” Charlotte şi mama ei îi puneau întrebări lui Chateaubriand legate de familia şi de tinerețea lui şi manifestau față de el o înduioşare tandră. La ora ceaiului,

Charlotte cânta, vicarul moțăia, tinerii discutau despre Divina Comedie sau despre Ierusalimul eliberat. Pentru prima oară Chateaubriand simțea „farmecul timid al unui ataşament pornit din inimă”.

„Eram de aceeaşi vârstă cu Charlotte. E greu să iubeşti întrunind toate condițiile fericirii: tinerețe, frumusețe, timpul oportun, armonia inimii, a gustului, a caracterului, a grației şi a anilor. După o căzătură de pe cal, am rămas o vreme la domnul Ives. Era iama: visele vieții mele începuseră să se destrame în țața realității. Domnişoara Ives devenea mai rezervată; încetase să-mi mai aducă flori; nu mai voia să cânte.”

Pastorul şi soția lui observară stinghereala şi dragostea dintre cei doi tineri, dar apropierea lor era departe de a nu le fi pe plac. Desigur, francezul era un străin şi nu avea avere, totuşi era rudă cu Malesherbes, din nobilimea bună, iar Revoluția nu avea să dureze o veşnicie. De altfel, nu erau ei destul de bogați ca să asigure existența cuplului cât ar fi fost nevoie? Singura dificultate era că îndrăgostitul nu se pronunța în nici un fel. În atitudinea lui era ceva misterios, în sfârşit, în ajunul zilei în care trebuia să-i părăsească, după o cină mohorâtă, spre marea surpriză a lui Chateaubriand, domnul Ives se retrase luându-şi cu el fiica. Doamna Ives părea să fie teribil de încurcată: „Domnule, spuse ea în engleză, ați văzut cât sunt de stingherită; nu ştiu dacă Charlotte vă place, dar e imposibil ca o mamă să se înşele; fiica mea nutreşte neîndoielnic multă simpatie pentru dumneavoastră.

Domnul Ives şi eune-am sfătuit; sunteți pe placul nostru sub toate aspectele; credem că ați putea s-o faceți fericită pe fiica noastră. Nu mai aveți patrie; v-ați pierdut rudele de curând; bunurile v-au fost vândute. Ce v-ar mai putea lega de Franța? Până ce veți primi moştenirea lăsată de noi, veți trăi împreună cu noi.” „Dintre toate suferințele îndurate, scrie Chateaubriand, aceasta a fost cea mai mare şi cea mai dureroasă. M-am aruncat la picioarele doamnei Ives; i-am

acoperit mâinile cu sărutările şi lacrimile mele. Ea credea că plâng de fericire şi începu şi ea să hohotească de bucurie, întinse mâna să tragă de cordonul soneriei; îşi chema soțul şi fiica! „Opriți-vă! am strigat. Sunt căsătorit!„ Ea căzu leşinată. Am ieşit şi, fără să mai trec prin camera mea, am plecat pe j os.” întors la Londra, disperarea şi izolarea lui i-au făcut pe foştii camarazi să-1 creadă nebun. Imaginea lui Charlotte îl urmărea pretutindeni, iar el blestema mariajul lui absurd care-1 lipsea de fericire, îşi închipuia că era o ființă fatală, „arzând inimile şi devastându-le în asemenea măsură, încât dragostea nu mai creştea pe unde trecuse el”. Fără îndoială, îi făcuse rău lui Charlotte. Şi cum? încăpățânându-se în tăcerea lui, din acel sentiment de „reținere şi singurătate interioară” care nu-i permitea să vorbească, indiferent cui, despre ceea ce-1 făcea să sufere cel mai cumplit. Mai târziu, se pare că i s-a reproşat adesea lipsa de sinceritate, permanenta lui nevoie de a interpreta un rol. E momentul să observăm aici defectele lui la originea lor şi într-o vreme în care pentru el nu înseamnă decât dificultatea de expresie şi penibila conştientizare a falsității poziției lui.

Geniul literar se poate naşte dintr-un asemenea amestec de tăcere şi de durere. Pasiunile, comprimate într-o inimă prea bine ferecată, țâşnesc în personaje de ficțiune. Fără îndoială, Rene s-a născut la Londra, după întoarcerea de la Suffolk, din chinurile mute ale unui Chateaubriand de nimeni cunoscut. Acest Rene avea să fie un erou total diferit de cei pe care-i îndrăgise cititorul francez înainte de el, fiindcă însuşi Chateaubriand se îndepărtase foarte mult de tonul î la Valmont din scrisorile lui din 1789. Prin suferințele exilului, „atât de fecund în sentimente tandre şi triste”, prin lectura poeților şi romancierilor englezi, emigranții căpătaseră gustul unei sensibilități absolut noi, mai sentimentală decât cea a urmaşilor lui Voltaire, mai puțin oratorică decât cea a fiilor lui Rousseau. Până atunci, amantul francez fusese un cuceritor; emigrantul, stfngaci în folosirea unei limbi străine, privat de siguranța sfidătoare dată de inteligență şi rang, trebuia să se

bizuie pe compasiunea şi înduioşarea trezite de necazurile lui mai mult decât de prestigiul madrigalurilor sale. Noul erou nu mai dădea asaltul; femeia era cea care venea spre el, în ciuda voinței ei. Bretonul Chateaubriand a regăsit astfel ideea celtică, atât de bine exprimată în Tristan, a fatalei dezlănțuiri a dragostei. „Vă purtați inima în palmă”, îi spusese ceva mai târziu o frumoasă irlandeză. Fapt este că inima aceasta este în acelaşi timp singura lui podoabă şi arma lui cea mai periculoasă; de asemeni, o melancolie orgolioasă va fi singura care îl va salva de la disperare. Fiindcă niciodată nu fusese mai sincer, iar tristețea lui Rene este tristețea lui. E starea pe care a descris-o sub numele de „val al pasiunilor”, stare atât de firească tinerilor cu dorințele şi ambițiile vârstei lor, pe care exilul îi priva de orice şansă de a-şi folosi forțele inutile. Neîntâlnind în lumea exterioară nici o posibilitate de acțiune, aceste forțe erodau o lume interioară. Lectura înlocuia activitatea, iar studiul istoriei dezamăgea sufletele încă lipsite de experiență. „Şi se deschid ochii mai înainte de a te bucura de viață; îți mai rămâne dorința, dar nu mai ai iluzii. Locuieşti, cu o inimă plină, într-o lume goală, şi fără să te fi bucurat de nimic, eşti dezgustat de toate.” Devorat de plictis, care este sentimentul monotoniei şi vanității existenței umane, începi să te joci cu ideea morții, singura care ne-ar transporta în acele ținuturi necunoscute la care aspiră inima noastră.

„Treziți-vă repede, furtuni râvnite, care trebuie să-1 poarte pe Rene în spațiile unei alte vieți.” Dacă Rene nu-1 imită pe Werther, e numai pentru că el găseşte, în însăşi dimensiunea nefericirii lui, ca un ciudat subiect de mândrie, „un dublu sentiment de voluptate şi de melancolie” care pare să-i reveleze propria natură.

Pentru Chateaubriand, inactivitatea şi mizeria erau încă şi mai dureroase ca pentru camarazii lui, pentru că temperamentul său era mai arzător şi nefericirea lui mai amplă. Nu numai că era exilat, dar mama şi surorile lui erau prizoniere; fratele şi protectorul lui morți pe eşafod; căsătorit,

nu putea trăi cu soția lui, nici să-şi refacă viața alături de alta. „Un prezent trist, un viitor tulbure, frământările din țara lui, ruina şi sărăcia în perspectivă dacă s-ar mai fi întors vreodată, o dragoste dureroasă, nemulțumirea omului ținut deoparte de către compatrioții lui, izolat de viața lor publică, şi care intuieşte de departe, mai mult sau mai puțin conştient, soarta națiunii şi suferă că nu poate interveni", iată destul de multe elemente pentru a alcătui fondul de disperare pe care evoluează personajul lui Rene. Mai rămâne, ca să fie lămurit cititorul asupra eroului, să i se atribuie acestuia chinuri care sunt pentru el ocazia unor sentimente analoage celor ale creatorului său în timpul episodului Charlotte. Chateaubriand nu poate face din Rene un bărbat deja căsătorit; ar fi fost prea aproape de viața lui; îi va împrumuta amintirea unei pasiuni vinovate, trezite de Rene în sufletul surorii lui, Amelie, iar aici amintirile legate de Combourg şi de Lucile îi vor fi prețioase poetului. Fiindcă el se serveşte de absolut tot, până şi de ciornele scrisorilor către Charlotte, scrisori schițate, niciodată trimise, ce se vor regăsi înNatchez. Dar orice romancier ştie că nu era nevoie ca Lucile să-i dea naştere lui Amelie, ca Amelie să fie Lucile, nici ca Lucile să-1 fi iubit cu adevărat pe fratele ei. Ființele vii nu sunt pentru artist decât materiale încă informe; el le modelează, le grupează, le ordonează potrivit trebuințelor operei care se confundă cu cele ale inimii lui.

Instalat din nou în 1796 la tipograful Baylis, foarte singur, Chateaubriand munceşte din răsputeri la Eseu asupra revoluțiilor. Introduce aici lecturile, amintirile, reveriile lui. Scrie când prin bibliotecile publice „unde acumulează o precoce erudiție", când prin vreo tavernă din sat unde e servit cu puțină friptură şi cu bere. Evenimentele care se precipită în Franța îi furnizează un material nou. „Adesea, trebuia să şterg noaptea tabloul pe care-1 schițasem în timpul zilei; evenimentele alergau niai repede decât pana mea." Data de 9 termidor (iulie 1794) justifică speranțele tenace ale emigranților. Printre alte consecințe, reacțiunea termidoriană

le eliberează din închisorile din Rennes sau Paris pe mama, soția şi surorile lui Chateaubriand. In ciuda unor zvâcniri redutabile, nu era hazardată previziunea apropiatului sfârşit al Revoluției. Cum? Poate printr-un despotism militar care va preceda timp de câteva luni întoarcerea regelui.

Chateaubriand nu-1 pomeneşte decât o dată pe acel mic general corsican care tocmai luase comanda armatei din Italia, dar se gândeşte mult la rolul lui Monk, la Moreau, şi mai mult încă la Pichegru*. Compară victoriile răsunătoare ale republicanilor francezi cu cele ale republicanilor atenieni şi se teme pentru amândouă națiunile că vor împărtăşi aceeaşi soartă. Astfel, citind cât era ziua de lungă, compilând, compunând, termină ma*~ea operă istorică ce ar fi trebuit, după cum spera el, să-1 scoată din obscuritate. Seara, aşezat sub arborii din Kensington sau pe pajiştile din Hampstead, notează cu creionul suspinele lui Rene sau transformă în epopee homerică câteva pasaje dinNatchez, început cândva pe tonul unei narațiuni obişnuite. Poate, dacă în Franța se va instaura calmul, va putea prin acest roman despre sălbatici, pe care-1 ştie original, să găsească gloria, să-i uimească Pe Parny, Ginguene, Fontanes, să se facă iubit de vreo nouă

* Charles Pichegru (1761-1804) – general francez, comandant al armatei din nord; el cucereşte Țările de Jos (1794-1795) şi ia contact cu emigrația (n.tr.).

Incarnare a Sylphidei. „Dacă se face pace, mi-aş obține lesne radierea şi m-aş întoarce la Paris unde mi-aş lua o locuință în Jardin des Plantes. Mi-aş publica Sălbaticii. Aş revedea întreaga societate.” Tonul e aproape cel al lui Stendhal.

/. Prima carte.

Primul volum din Eseu asupra revoluțiilor (şi care avea să rămână singurul) a fost publicat în martie 1797. Era o carte ambițioasă şi clocotitoare, în care străluceau fulgere vii de inteligență şi stil. Recitindu-1 după treizeci de ani, autorul însuşi avea să-1 definească: „Un haos unde se întâlnesc iacobini şi spartani, Marseillaisa şi cântările lui Tirteu*, o călătorie în Azore şi periplul lui Hannon, elogiul lui lisus

Hristos şi critica monarhilor, versurile poleite ale lui Pitagora şi fabulele domnului de Nivernais, Ludovic al XTV-lea, Carol I, plimbări solitare, privelişti de natură, nefericire, melancolie, suicid, politică, un scurt început din Atala, Robespierre, Convenția şi discuții asupra lui Zenon, Epicur şi Aristotel; totul într-un stil sălbatic şi emfatic, plin de greşeli de limbă, de idiotisme ciudate şi de barbarisme.”

Descrierea e exactă, dar severă şi incompletă, începând lucrarea, tânărul autor urmărise un plan foarte bine întocmit, care fusese expus în prospecte. Celor care, la fel ca şi el, fuseseră aruncați de Revoluția franceză într-un haos de proiecte, de suferințe şi de îndoieli, el pretindea că le dădea mijloacele de prevedere a viitorului politic şi de reglare a conduite lor. Într-adevăr, observând că ciclul revoluționar nu era un fenomen nou şi că grecii, apoi romanii, trecuseră printr-o suită de evenimente aproape asemănătoare celor care exaltaseră şi însângeraseră Franța, el considera că observarea marilor revoluții

* Tirteu (Tyrtee) – poet liric grec din Atica secolului al VH-lea î. Hr. L' reanimă prin cântările lui curajul spartanilor în cel de-al doilea război al Meseniei (n.tr.).

Ale trecutului trebuia să permită imaginea sfârşitului acesteia. Autorul îşi propunea deci să răspundă următoarelor probleme: „I. Care sunt revoluțiile intervenite în ocârmuirile omeneşti?

— II. Rintre aceste revoluții există unele care s-ar putea compara cu stuala revoluție din Franța?

— III. Care sunt cauzele primare ale: estei ultime revoluții?

— IV. Ce fel de guvernare este acum în Franța? Este ea fondată pe principii reale şi poate dăinui?

— V. Dacă dăinuie, care va fi efectul asupra națiunilor şi asupra altor guvernări din Europa?

— VI. Dacă este distrusă, care vor fi consecințele asupra popoarelor contemporane şi asupra posterității?” De fapt problema era ca din studierea trecutului să se tragă învățăminte asupra prezentului. Era un proiect mare şi

frumos şi, chiar dacă nu 1-a executat perfect, remarcabil e faptul că a fost conceput de un om atât de tânăr. O altă trăsătură frapează cititorul Eseului, într-o vreme de pasiuni politice violente, acest emigrant, această victimă dovedeşte o superbă imparțialitate. „Nu sunt scriitorul nici unei secte şi admit că pot exista oameni foarte cinstiți ale căror noțiuni despre lucruri diferă de ale mele.” Dotat cu un simț al relativității infinit de rar în acele timpuri, el nu afişează nici ura, nici religia Revoluției. „Fiecare vârstă e un fluviu care ne poartă după capriciile destinelor, când ne lăsăm în voia lor. Dar eu am impresia că noi toți suntem în afara curentului său. Unii (republicanii) 1-au traversat cu impetuozitate şi s-au avântat pe malul celălalt. Alții au rămas pe partea asta, nevoind să se aventureze. Amândouă partidele strigă şi se insultă după cum sunt pe unul sau pe celălalt mal al fluviului. Astfel primii ne transportă departe de noi, spre perfecțiuni imaginare, determinându-ne să ne devansăm vârstă; ceilalți ne trag înapoi, refuzând să se lumineze Şi dorind să rămână în anul 1797 oameni ai secolului al XTV-lea.” Cum să te indignezi împotriva unor mişcări atât de fatal reglate, ca cele ale astrelor? „Omul slab în mijloacele sale şi în geniul său nu face decât să se repete fără încetare. El se învârteşte mtr-un cerc din care zadarnic încearcă să iasă; evenimentele, care nu depind de el şi par să țină de jocul întâmplării, se reproduc continuu în ceea ce au esențial.” Odinioară Trasibul* îi adusese la el pe emigranții atenieni. Cine va fi Trasibul al Revoluției franceze? Nimeni nu o ştie încă; lecțiile istoriei ne permit să prezicem că el va veni.

Această fatalitate ne duce la concluzia că, unui om profund convins că nu există nimic nou în istorie îi piere gustul de inovații, gust pe care eu îl consider ca pe unul din cele mai mari flageluri ce afectează Europa în acest moment. Entuziasmul provine din ignoranță'; vindecați-o şi celălalt se va stinge; cunoaşterea lucrurilor este un opiu care nu calmează decât în exces exaltarea”. Această cunoaştere a lucrurilor demonstrează că în cazul speciei umane raportul

dintre viciu şi virtute este aproape constant. Cei care au crezut că era suficientă abolirea privilegiilor pentru ca toți oamenii să devină virtuoşi s-au înşelat. Fie că-i monarhie sau republică, întotdeauna vor fi escroci şi oameni cinstiți, despoți şi sclavi.

„O, vestiți filosofi, care credeți că libertatea există pentru civil, care preferați unității numărul cinci şi considerați că sunteți mai fericiți sub o canalie din foburgul Saint-Antoine decât sub una din birourile de la Versailles! Dar ce ne rămâne de făcut? N-am idee. Tot ce ştiu e că, dacă dovediți o furie distructivă, va trebui cel puțin să reclădiți un edificiu potrivit care să-i găzduiască pe francezi, dar mai ales să vă feriți de a vă extazia în fața instituțiilor străine. Pericolul imitării e cumplit. Ceea ce e bun pentru un popor, rareori e bun şi pentru altul. Şi eu aş vrea să-mi petrec zilele într-o democrație aşa cum am visat adesea, ca fiind cea mai sublimă dintre guvernări în teorie; şi eu am trăit adesea ca cetățean al Italiei şi al Greciei; poate că opiniile mele actuale nu sunt decât triumful rațiunii asupra înclinațiilor mele."

Opiniile lui actuale. Care ar fi ele? Efectul cel mai neîndoios al revoluțiilor constă în a inspira celor pe care i-a sedus mai înainte

* Trasibul (cea 445-388 î. Hr.) – general atenian care, cu ajutorul tebanilor, i-a învins pe atenieni şi a restabilit democrația (n.tr.).

Nostalgia ordinii şi respectul trecutului. Discipol în 1789 al lui Rousseau şi Raynal, Chateaubriand ajungea în 1797 să regrete monarhia. Fiind prin natura lui profundă un anarhist, se întorcea iar, atunci când inima îi domina inteligența, la acea himeră de libertate totală care-1 urmărise dincolo de oceane. „Zadarnic te torturezi, compui fraze pline de spirit, cea mai mare nenorocire a oamenilor este de a avea legi şi o ocârmuire. Orice ocârmuire este un rău, orice ocârmuire este un jug." Imediat însă prudența şi înțelepciunea recâştigau teren: „Să nu tragem de aici concluzia că ea ar trebui sfărâmată. Fiindcă soarta noastră e să fim sclavi, să ne

suportăm lanțurile fără să ne plângem; să ştim să alcătuim verigile din regi sau din tribuni potrivit timpului şi mai ales potrivit moravurilor noastre. Şi orice s-ar spune public, să fim siguri că merită mai mult să ne supunem unui compatriot bogat şi luminat decât unei mulțimi ignorante, care ne va copleşi cu toate relele.” Astfel, socotind încă democrația ca fiind starea ideală, dar recunoscând că moravurile corupte o fac imposibilă, republican din fire şi regalist din rațiune, dovedind aceeaşi oroare față de antropofagi, sanculoți şi sclavii despotismului, acest tânăr genial şi sceptic conchide într-o manieră destul de surprinzătoare invitându-1 pe cititor să caute la sălbaticii din Canada câteva idei de libertate naturală şi să-1 urmeze pe scriitor pentru o noapte prin pădurile Americii. E un pretext ca să plaseze una din bucățile lui favorite, o lună plutind tăcută peste vârfurile copacilor, nori diafani şi văluriți, iar în depărtare bubuitul solemn al Niagarei. Pagina îi place atât de mult, încât, după ce o scoate din Natchez ca s-o introducă în Eseu, o scoate curând din Eseu ca s-o plaseze într-o altă carte, care avea să facă mai multă vâlvă; dar această lună, norii şi cascada încheiau într-un mod destul de bizar un mare eseu politic. Brusc, istoricul se trăgea înapoi din fața poetului Şi poetul era, fără îndoială, în Chateaubriand mai viu decât istoricul. Inteligența lui sclipitoare ilumina adesea hățişul faptelor. Dar îi lipsea prea mult răbdarea şi supunerea față de real pentru a fi capabil să urmărească şi să atingă adevărurile astfel întrevăzute.

Unul dintre ultimele capitole ale cărții purta titlul: „Care va fi religia ce va înlocui creştinismul?” Pentru că, la fel ca în timpul emigrării, încă mai credea în prăbuşirea creştinismului. Dacă a vorbit adesea în Eseu de Divinitate, toate religiile consacrate i se păreau caricaturi ale religiei naturale. „Religiile se nasc din temerile şi slăbiciunile noastre, iau amploare în fanatism şi mor în indiferență. Preoții Persiei şi ai Egiptului semănau perfect cu ai noştri. Spiritul lor era alcătuit în egală măsură din fanatism şi intoleranță.” într-un exemplar din Eseu, alături de reflecții asupra cruzimii

dovedite de Dumnezeu când a creat fiinţe destinate suferinţelor, adaugă cu mâna lui: Această obiecţie e de nerezolvat şi răstoarnă din temelii sistemul creştin. De altfel, nimeni nu mai crede în el.” înaintea cuvintelor: „Dumnezeu, Materie, Fatalitate nu formează decât un tot”, el scrie pe margine: „Iată sistemul meu, iată în ce cred eu. Da, totul e şansă, hazard, fatalitate în lumea asta, reputaţia, onoarea, bogăţia, chiar virtutea: cum să crezi că ne conduce un Dumnezeu inteligent? Vedeţi escrocii la treabă, averile ajungând pe mâinile sceleraţilor, omul cinstit furat, asasinat, dispreţuit. Poate că există un Dumnezeu, dar e Dumnezeul lui Epicur; e prea mare, prea fericit ca să se ocupe de treburile noastre, şi suntem lăsaţi pe acest glob să ne sfâşiem unii pe alţii.” în schimb, în numeroase pasaje din Eseu, el vorbeşte cu emoţie de Evanghelii „cu adevărat utile nenorociţilor, pentru că află în ele mila, toleranţa, blânda indulgenţă, speranţa încă şi mai blândă, care compun singura cataplasmă pe rănile sufletului. Divinul lor autor nu se opreşte la a le predica în zadar năpăstuiţilor sorţii, el face mai mult: el le binecuvântează lacrimile şi bea împreună cu ei până la fund cupa cu venin.” Chateaubriand face elogiul preoţilor de ţară: „Am cunoscut câţiva care păreau mai puţin oameni, cât spirite binefăcătoare coborâte pe pământ pentru a uşura relele umanităţii”. Şi, pe ici, pe colo, cântă ca autorul psalmilor: „Există un Dumnezeu. Ierburile din văi şi cedrii din Liban îl binecuvântează, insectele îi bâzâie laude şi elefantul îl salută la răsăritul soarelui; păsările îi înalţă cântări în frunziş, vântul îi murmură prin păduri, trăsnetul îi tună puterea, iar oceanul îi dezvăluie imensitatea. Singur omul a spus: Nu există Dumnezeu. Să nu fi ridicat el niciodată, în suferinţele lui, ochii spre cer? Privirile lui să nu fi rătăcit niciodată pe nemărginirile înstelate unde lumile au fost risipite ca nisipul?”

Creştin, deist, ateu, pe parcursul acestei cărţi imperfecte şi pline de forţă, care e mai curând jurnalul unui suflet zbuciumat, registrul de sentimente al unui nefericit decât

tratatul savant al unui erudit, Chateaubriand trece de mai multe ori prin aceste stări contradictorii. Când aceste suferințe îi inspiră oroare şi dispreț față de o lume prea crudă; când divina frumusețe a universului îl îndeamnă să uite nedreptățile. Uneori, merge în scepticismul lui până la a se îndoi de orice regulă morală, apoi conservatismul social însuşit din nenorocirile familiei lui câştigă teren asupra anarhismului său natural: „Adevărul nu-i bun oamenilor răi; el trebuie să rămână îngropat în sânul înțeleptului precum speranța în fundul cutiei Pandorei. Dacă aş fi trăit pe vremea lui Jean-Jacques, aş fi vrut să devin discipolul lui: dar 1-aş fi sfătuit pe învățătorul meu să păstreze secretul.” S-ar putea spune că. Eseul asupra revoluțiilor marchează în spiritul lui Chateaubriand sfârşitul entuziasmelor şi al himerelor adolescenței, dacă, disperat că trebuie să aleagă între părți, nu s-ar fi agățat de speranța, vai! destul de naivă, de a le reconcilia. De îndată ce îşi va fi pierdut această ultimă iluzie, va deveni el însuşi un partizan. În acțiune, dar rămânând până la moarte, în străfundurile lui, scepticul primei sale lucrări.

IV. Primul prieten.

O carte închinată „tuturor partidelor” nu poate decât să-i nenrulțumească pe toți. Eseul n-a fost pe placul republicanilor, de altfel foarte puțin numeroşi, care 1-au parcurs („Ce şarlatan!

Exclamase Sieyes. L-ați putut citi până la capăt?„), i-a şocat pe monarhiştii din Londra; a întristat şi chiar a consternat familia lui Chateaubriand. Mama, soția şi surorile lui suferiseră prea mult de pe urma Revoluției ca să diserteze asupra aspectului eternității; la Fougeres, unde Julie de Farcy trăia ca o sfântă, precum şi în Saint-Servan unde, indiferentă după atâta doliu, doamna de Chateaubriand îşi încheia în mizerie viața muribundă, Eseul a părut scandalos şi penibil. Până şi cumsecadele unchi Bedee, care continua să-şi semneze scrisorile scrise din Jersey cu „bunul tău unchi„ şi să le termine prin „te iubesc din toată inima„, i-a vorbit cu

regret prinţului Bouillon despre acel „nepot filosof modern„: „Nu sunt decât puţini de soiul ăsta”, i-a răspuns prinţul.

Totuşi cartea i-a adus autorului câţiva prieteni dintre intelectualii din emigraţie, care aproape toţi, la Londra (în afara grupului absolutist al lui Peltier), erau monarhişti şi moderaţi. După publicarea Eseului, Chateaubriand s-a îndepărtat de Londra bretonilor pentru a se apropia de acele bogate cartiere din vest unde trăiau „episcopi, familiile de la Curte, coloni din Martinica”. Acolo i-a cunoscut pe Malouet, Montlosier, Mallet du Pan, pe cavalerul de Panat, Dom Dulău, benedictin ajuns librar, şi, în salonul frumoasei doamne Lindsay, pe Auguste şi Christian de Lamoignon. În realitate, nici aceşti moderaţi n-au gustat câtuşi de puţin „filozofăriile” din Eseu. Dar când Chateaubriand le-a vorbit de Sălbatici şi le-a citit câteva dintre cele mai frumoase bucăţi extrase din faimosul manuscris de două mii trei sute optzeci şi două de pagini in-folio, nişte judecători buni au fost de părere că: „în toate acestea e talent”.

Discutând cu noii lui prieteni, Chateaubriand a putut intra din nou în contact, după trei ani de solitudine intelectuală, cu spirite franceze. A fost surprins să constate că acei oameni inteligenţi erau atât de îndepărtaţi de ideile Enciclopediei. Onoarea îi legase de religie, pentru că aceasta era persecutată, aşa cum îi legase de monarhie pentru că era exilată. Virtuţile clerului din emigraţie, virtuţi lăudate până şi de anglicanii înşişi şi care, poate, aveau să pregătească mişcarea de la Oxford, caracterul emoţionant imprimat de sărăcia Bisericii şi amintirea regelui martir, toate aceste aspecte au favorizat renaşterea unui catolicism sentimental. Chiar şi cei care rămăseseră atei considerau creştinismul tradiţional al francezilor ca fiind cea mai mare forţă contrarevoluţionară. Combătut cu veselie în salonul doamnei Lindsay de către cavalerul de Panat, Chateaubriand s-a luptat mai întâi pentru ideile lui Rousseau. A început să bată în retragere atunci când, în septembrie 1797, partidul regalist şi catolic din Londra a fost susţinut de un nou exilat, cândva

unul dintre primii prieteni ai celor trei tineri Chateaubriand: Louis de Fontanes.

Poet clasic, dintr-o familie protestantă dinspre partea tatălui şi jansenistă dinspre cea a mamei, Fontanes fusese voltairian la douăzeci de ani ca toți cei din generația lui şi, în 1789, „prietenul luminilor” ca Malesherbes şi chiar Chateaubriand. Din 1790, a început să creadă că Revoluția mersese prea departe şi a editat un ziar sub acest titlu conciliant: Moderatorul, apoi a reuşit, dispărând exact când trebuia, să supraviețuiască Terorii şi chiar să fie înscris, foarte de tânăr, printre noii membri ai Academiei. Originalitatea lui consta în a rămâne, în acele vremuri tulburi, un scriitor şi un gânditor al secolului al XVH-lea. Fontanes avea oroare de orice ideologie obscură sau emfatică. Ii respecta sincer pe cei vechi, Marele Secol, şi afirma că orice legislație care nu se sprijină pe moravuri e caducă.

Cinstit, prudent, ambițios cu decență, administrator înnăscut, socotind că Parisul merita, potrivit timpurilor, ori o liturghie, ori abținerea de la a asista la ea, aşteptase reacția termidoriană pentru a~Şi afişa tradiționalismul. Fructidorul*, schimbare bruscă şi

* A douăsprezecea lună după calendarul republican, începmd pe J° sau 19 august şi terminându-se pe 16 sau 17 septembrie (n.tr.).

Neaşteptată cu orientare de stingă a Directoratului, tocmai îi dovedise că până şi omul cel mai înțelept vorbeşte uneori puțin prea devreme; considerase că până la o nouă întorsătură aerul Londrei i-ar fi mai favorabil decât cel al Parisului. Astfel, pe pământul englez s-au format „diferite straturi de exilați” depuse de furtunile ce băteau dinspre coastele Franței. In 1797, Fontanes avea patruzeci de ani. Era un om voinic, „spătos ca unul de pe meleagurile de lângă Limoges”, cu dinți de mistreț şi un apetit prodigios. Chateaubriand a fost stupefiat constatând transformarea ideilor acestuia. „Crimele Convenției îl scârbiseră de libertate. Detesta ziarele, filosofările.” Chateaubriand a trebuit să

recunoască faptul că Fontanes cunoştea mai bine ca el noua Franță şi a acceptat directivele venite.

Or, ceea ce afirma Fontanes, în timp ce cei doi bărbați se opreau sub coroanele bogate ale ulmilor răspândiți pe pajiştile engleze, cinau în Chelsea prin taverne singuratice sau se întorceau în Londra la căderea nopții „sub razele palide ale stelelor înecate în ceață”, era că Franța redevenea creştină sau, mai exact, că nu încetase niciodată de a fi. În secolul al XVIII-lea, două grupări de intelectuali, deiştii raționali cu Voltaire, deiştii sentimentali cu Rousseau, combătuseră în clasele de sus catolicismul, dar poporul țării ținea de credința lui. O dovedea faptul că, din 1796, când porțile bisericilor începuseră să se întredeschidă, cucernicia părea mai puternică decât înainte de Revoluție. Fontanes însuşi, care în intimitate rămânea voltairian, era convins că pioşenia din trecut valora mai mult decât noua credință. „Se impunea ca imaginației umane să i se lase hrană sfântă, spunea el, dacă nu vrem ca ea sa se alimenteze cu otravă.”

Ideile lui Fontanes, o minte sănătoasă, 1-au frapat atât de mult pe Chateaubriand, încât între cei doi bărbați s-a înnodat, la Londra, o prietenie trainică. Fontanes îi păstrase lui Chateaubriand o amintire vie; îl regăsea „crescut cu un cot”. Judecător literar plin de gust, el a văzut în Eseu, în Natchez, în schițaAtala, în stilul lui cu precădere, ceva nou şi puternic care avea să placă. Deşi era un scriitor neoclasic, se pare că nu-i dăduse sfaturi prea proaste lui Chateaubnand. „Lui îi datorez, spune acesta din urmă, tot ce e corect în stilul meu; el m-a învățat să respect urechea.” Fontanes a acceptat, din partea acestui geniu presimțit, îndrăzneli pe care el nu şi le-ar fi permis. A şlefuit pe ici, pe colo câteva epitete bolovănoase, a criticat unele anglicisme, a protestat împotriva înclinației excesive a lui Chateaubriand pentru neologisme, dar pe ansamblu 1-a lăudat şi 1-a încurajat. „Lăsați, domnilor, le spunea el celor care râdeau de emigranți, lăsați, el ne va depăşi pe toți.” Venind din partea unui scriitor pe care toți francezii din Londra îl admirau şi-1 proslăveau,

această apreciere a făcut o mare impresie. Tot Fontanes a fost cel care 1-a adus pe prietenul lui la domnul du Theil, agent al prinților. Deşi erau foarte săraci, contele de Provence, pretendent la tronul Franței, şi fratele lui, contele d' Artois, angajaseră la Londra, ca şi în mai multe alte oraşe, un reprezentant însărcinat să-i grupeze pe prietenii lor şi să le încălzească zelul prin mici subvenții. Fontanes 1-a sfătuit pe domnul du Theil să şi-1 apropie pe tânărul Chateaubriand: „într-adevăr, nu ştiu cum să-i mulțumesc domnului du Theil. Mă obligă într-o manieră atât de binevoitoare, încât mă pune în imposibilitatea de a-i dovedi toată recunoştința mea. Îl rog să fie convins de cât sunt de sensibil față de bunătatea lui şi n-aş fi în stare să i-o dovedesc mai bine decât recomandându-i marea noastz'ă afacere de îndată ce va dispune de un moment liber. Natchez-ii sunt copii răi, adevărați sălbatici, leneşi şi prost crescuți, de o lăcomie vorace, care se bizuie absolut pe domnul du Theil, fiindcă tatăl lor nu le-ar fi destul pentru cât sunt de cheltuitori.” Natchez-ii devoraseră şi cei câțiva ludovici trimişi de biata doamnă de Chateaubriand prin Caroline de Bedee, devenită modistă la Londra, precum şi cele câteva guinee donate ca ajutor scriitorului francez de către Literary Fund englez. Era o viață plină de ri, dar nu disperată. I'

Când în iulie 1798 Fontanes crezu că se poate întoarce în Franța fără prea multe riscuri, trecând prin Hamburg, care era pentru emigranți „un soi de purgatoriu”, îi scrise lui Chateaubriand o epistolă dintre cele mai tandre: „Dacă aveați nişte regrete la plecarea mea din Londra, vă jur că ale mele nu erau mai puțin reale. Ați fost a doua persoană (prima era Joubert) în care, pe parcursul vieții mele, am descoperit o imaginație şi o inimă pe potriva mea. Nu voi uita niciodată câtă consolare mi-ați adus în exilul pe un pământ străin. Gândul meu cel mai drag şi cel mai constant, de când v-am părăsit, se întoarce spreNatchez. Ceea ce mi-ați citit, mai ales în ultimele zile, este admirabil şi-mi va rămâne în memorie. Munciți, munciți, dragă prietene; deveniți ilustru. Puteți s-o

faceți. Viitorul vă aparține.” Chateaubriand i-a răspuns pe 15 august: „Dacă eu sunt a doua persoană cu care ați stabilit nişte relații de suflet, dumneavoastră sunteți prima care a îndeplinit toate condițiile ce le căutam într-un om; minte, caracter, am aflat după gustul meu şi simt că de acum înainte vă voi rămâne ataşat pentru toată viața.”

V. „ Geniul creştinismului”

În momentul plecării lui Fontanes, adică pe la mijlocul anului 1798, Chateaubriand nu lucra decât la modificarea lucrării Natchez, din care A tala şi Rene nu erau pe atunci decât nişte episoade; era acea epopee americană pe care o supusese aprecierilor lui Fontanes; cea pe care o citea prietenilor lui din emigrație când îi invita la el acasă să bea un pahar de punci, era cea pe care se bizuia să-1 scoată din mizerie. Fontanes îl sfătuise însă să se ocupe de alte lucrări. Eseul demonstrase că Chateaubriand avea stofă de istoric şi de polemist. De ce nu şi-ar folosi talentul în apărarea ideilor politice şi religioase de care Franța convalescentă era avidă? Am văzut, din concluziile la Eseu, că însuşi Chateaubriand înclina pe atunci, mai mult din rațiune clecât din pornirile lui fireşti, să dorească o reacție. Un impuls venit din inimă avea să accelereze în curând acea frământare a spiritului.

Pe 31 mai 1798, doamna de Chateaubriand, văduvă de familie nobilă, a încetat din viață la Saint-Servant, în vârstă de şaptezeci şi doi de ani. O scrisoare a lui Iulie de Farcy i-a adus fiului emigrant vestea, împinsă de necazuri şi de boală să se apropie iar de o religie pe care în timpul tinereții ei zvăpăiate n-o părăsise, ci doar o neglijase, Iulie de Farcy, pasionată ca toți cei din familia Chateaubriand, ajunsese la o extremă austeritate. Această încântătoare şi spirituală tânără femeie, atât de mândră odinioară de umerii ei frumoşi, de poemele ei, arsese manuscrise şi panglici, purta ciliciu, dormea pe o scândură goală şi trăia cu pâine şi apă. În timpul celor treisprezece luni de închisoare, fusese un model de răbdare, de resemnare, de eroică uitare de sine. O detenție

lungă şi grea îi zdruncinase grav sănătatea. Pe moarte, ea încerca să-şi aducă fratele la idei mai apropiate de ale ei.

„Prietene, ne-am pierdut de curând cea mai bună dintre mame; îți anunț cu regret această lovitură funestă. Când vei înceta de a mai fi obiectul grijilor noastre afectuoase, noi vom fi încetat din viață. Dacă ai şti câte lacrimi a vărsat respectabila noastră mamă, din cauza greşelilor tale, cât de deplorabile păreau ele tuturor celor care gândesc şi îşi fac o profesiune nu numai din pietate, dar şi din rațiune; dacă ai fi ştiut, poate că toate acestea ar fi contribuit să-ți deschidă ochii, să te determine să renunți a le mai scrie; şi dacă Cerul, mişcat de promisiunile noastre, ne-ar fi permis să ne strângem laolaltă, ai fi găsit în mijlocul nostru fericirea care poate fi gustată pe acest pământ. Tu ne-ai fi adus bucurie, fiindcă nu există alta pentru noi atâta vreme cât îți ducem dorul şi suntem îndreptățite să fim neliniştite de soarta ta.”

Moartea mamei 1-a îndurerat profund pe Chateaubriand. Cândva o găsise „fermecătoare” cu acel amestec de zăpăceală, de poezie şi devoțiune. Revoluția descoperise în ea calități mai serioase; se lipsise pe ea însăşi pentru a-1 ajuta în momentul mizeriei lor comune; îndurase, cu un curaj de sfântă, închisoarea, apoi privațiunile. Gândul de a fi otrăvit această tristă bătrânețe îl aducea la disperare pe fiul ei. Puțin timp mai înainte, el scrisese pe marginea exemplarului său din Eseu: „Uneori mă simt tentat să cred în nemurirea sufletului, dar apoi rațiunea mă împiedică să o admit. Să nu ne dorim deci să supraviețuim cenuşei noastre; murim cu desăvârşire, de frică să nu suferim în altă parte. Viața de aici trebuie să corijeze mania de a exista.” Dar a nega nemurirea sufletului într-o manieră abstractă e uşor. Problema devine cu totul alta când este vorba de o ființă iubită. Amintirea mamei lui o evoca pe cea a religiei în care fusese ea crescută, cea a Catedralei de la Saint-Malo şi a primei comuniuni de la Doi.

„N-am cedat nicidecum, recunosc, marilor lumini supranaturale; convingerea mea e pornită din inimă; am plâns şi am crezut.” Era sincer, dar lupta din inima lui dintre

credință şi îndoială continua. „Când semințele religiei au încolțit pentru prima dată în sufletul meu, mă înseninam ca un pământ virgin care, curățat de mărăciniş, îşi poartă prima recoltă, în bătaia unui vânt aspru şi înghețat, şi pământul se usucă. Cerul se îndură; îi trimite rouă binefăcătoare, apoi vântul aspru suflă din nou. Această alternare de îndoială şi credință a făcut multă vreme din viața mea un amestec de disperare şi de inefabile delicii." Dragostea filială, credința din copilărie, tradiția şi fidelitatea bretonă, îndemnurile prietenilor săi, spiritul timpului 1-au sfătuit în cele din urmă să adore ceea ce mintea îl determinase într-o altă vreme să trateze cu neseriozitate; teama de ridicol, probabil glumele sarcastice ale unuia ca Ginguene sau Chamfort, rezistența propriei lui rațiuni îl conduseseră la filosofia sceptică din Eseu. Totuşi îndemnurile lui Fontanes îi predispuseseră, prin argumente indirecte, rațiunea ca ea însăşi să dorească o victorie a inimii.

Pe când se afla astfel la o răscruce de drumuri, s-a ivit o ocazie de a apăra creştinismul, şi aceasta de pe o poziție aproape inatacabilă. Unul dintre foştii lui prieteni, Parny, a publicat la începutul anului 1799 un poem erotic, Războiul zeilor, unde arăta în mici versuri abstracte şi plate sosirea divinităților creştine în Olimp, furia zeilor păgâni, luptele dintre Odin şi Jupiter împotriva Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh, amorurile creştinilor şi bacantele, şi alte drăgălăşenii de acelaşi gust. Cartea i-a indignat pe emigranții din Londra. Primind din oficiu câteva exemplare, librarul Deboffe le aruncase în foc. Chateaubriand a fost frapat de forța ostilă a sentimentelor trezite de un text care, cu zece ani mai înainte, abia dacă ar fi şocat.

Deci Fontanes avea dreptate, şi mulți francezi erau pregătiți pentru o renaştere creştină. Chateaubriand nu putea să fie el însuşi poetul şi filosoful acesteia? După emoțiile provocate de moartea mamei lui, ideea cădea pe un teren favorabil, în primăvara şi vara anului 1799, el s-a gândit mult la o mică lucrare care ar fi trebuit să se intituleze: Religia creştină în

raport cu poezia, fiindcă pe atunci nu se credea capabil să scrie o apărare estetică a creştinismului. Din scrisorile lui aflăm de un anume Baudus, emigrant care conducea la Hamburg un ziar pe cheltuiala prinților, Spectatorul din Nord. În aceste scrisori, datate din aprilie şi mai 1799, Chateaubriand îi oferise lui Baudus un scurt manuscris: „Această lucrare e foarte creştină, perfect analoagă circumstanțelor. Această lucrare e o lucrare de circumstanță, începută la rugămintea lui Fontanes, şi un gen de răspuns la poemul bietului Parny, fostul nostru prieten, care a reuşit să se dezonoreze gratuit. Nu cred că opusculul asupra religiei nu s-ar putea vinde, din cauza numerosului partid care-1 susține atât în afara, cât şi în interiorul Franței.” în octombrie, Chateaubriand îl anunță pe Baudus că lucrarea se va numi: Despre frumusețile poetice şi morale ale religiei creştine şi despre superioritatea ei asupra tuturor celorlalte culte de pe pământ, şi că ea se va tipări la Londra, la Dulău etCie.

Fără îndoială, la început n-a intenționat să scrie decât o broşură; însă de îndată ce s-a apucat de lucru, a simțit că deține nu numai un mare subiect, ci şi unul potrivit cum nu se putea mai bine talentului său. „Părea că un vid imens se căsca în sufletul meu. Am fost devorat de un soi de febră tot timpul cât am scris.” Destul de inabil pentru a compune o lucrare de doctrină, unde deducțiile trebuie să se înlănțuie urmărind un plan riguros, el se simțea dimpotrivă la largul lui dacă nu era vorba decât să juxtapună „bucăți”, unele extrase din amintiri, altele din lecturi, totul legat în învelişul unui stil original. Într-o asemenea lucrare putea insera, legate de armonia naturii şi a religiei, cele mai frumoase descrieri din călătoriile lui prin America; legate de sentimentele religioase, amintirile tinereții lui petrecute printre preoți, povestea lui Rene şi cea a Atalei, uşor creştinizate şi date cu titlu de exemplu; iar legate de dogmă, tot ceea ce învățase de la Părinții Bisericii pe timpul când, scriind Eseul, îi citea ca să-i poată combate. „Amintirea lui Charlotte străbătea şi încălzea

totul şi, pentru a mă realiza, prima dorință de glorie îmi aprinsese imaginația exaltată."

Entuziasmul şi efervescența lui nu-1 înşelau în privința calității muncii depuse? A încercat să le citească prietenilor din emigrație câteva eboşe. Căldura elogiilor primite nu i-a mai lăsat nici o îndoială. Cavalerul de Panat care, pe vremea Eseului, se războise cu el, i-a scris: „Dumnezeule! Interesantă lectură am datorat în această dimineață bunăvoinței dumneavoastră! Religia noastră numărase printre apărătorii ei mari genii, iluştri Părinți ai Bisericii; aceşti atleți mânuiseră cu vigoare toate armele raționamentului; necredința era învinsă, dar numai atât nu era destul: mai trebuia arătate toate frumusețile acestei admirabile religii; trebuia arătat cât este ea de apropiată inimii omeneşti, şi măreţele tablouri pe care le oferă imaginației. Nu teologului la şcoală, ci marelui pictor şi omului sensibil i se deschide un nou orizont."

Mai mult decât toate acestea, el ar fi vrut părerea lui Fontanes, însă corespondența cu acesta devenise dificilă. Ministrul Politiei l le impunea celor emigrați alternanțe de speranță şi teroare. Suspectat de regalism (şi nu fără temei), Fontanes trebuia să stea ascuns şi se plângea de necazurile lui. „Cetățenei Fontanes" i-a încredințat Chateaubriand, în august 1799, planul cărții: „Nu-i nici un cuvânt despre politică în această lucrare care să poată împiedica vânzarea ei. E pur literară, iar noi cunoaştem bine indulgența manifestată de dumneavoastră față de autor. Credem că veți fi mulțumită de ceea ce veți vedea. Poate că este tot ce a făcut mai bun autorul până în prezent, ca să nu mai vorbim că lucrarea conține pe alocuri câte ceva din Natchez, pentru a trezi în public gustul pentru această epopee a omului sălbatic."

Câteva zile mai târziu, a aflat de moartea surorii lui Iulie, iar sfârşitul rapid al unei ființe atât de tinere, atât de frumoase a trezit şi i-a adâncit sentimentele inspirate de moartea mamei lui. De data aceasta îi scrise direct lui Fontanes o scrisoare în care adoptă pentru prima oară în viața privată un ton, pentru

el nou, de moralist: „Mi-am pierdut de curând o soră pe care am iubit-o profund şi care a murit de durere în adânca sărăcie unde a surghiunit-o Cel care-i loveşte adesea pe servitorii lui pentru a-i pune la încercare şi a-i răsplăti într-o altă viață. Un suflet ca cel al dumneavoastră, ale cărui prietenii trebuie să fie pe cât de durabile, pe atât de sublime, se va convinge cu greu că totul se reduce la câteva zile de ataşament într-o lume unde figurile trec aşa de repede şi unde totul constă doar în a cumpăra atât de scump un mormânt. Cu toate acestea, Dumnezeu, care vedea că inima mea nu mergea pe căile greşite ale ambiției, nici în ticăloşiile aurului, a Ştiut bine să găsească locul unde avea să lovească, pentru că el era cel care frământase argila şi cunoştea latura tare şi cea slabă a creației lui. El ştia că mi-am iubit părinții şi că în aceasta rezida vanitatea mea: m-a lipsit de ei ca să-mi ridic ochii spre el. El va avea de acum înainte împreună cu dumneavoastră toate gândurile „ Poate că a-i pune pe acelaşi plan pe Dumnezeu şi pe Fontanes era o gafa de limbaj şi de gândire, dar sinceritatea sentimentelor trezite de moartea lui Julie nu poate fi pusă la îndoială.

Totuşi, gloria de dată recentă a lui Bonaparte sporea încrederea proscrişilor. La o lună după întoarcerea lui din Egipt la 15 brumar (9 noiembrie 1799), generalul răsturnase Directoratul şi-şi afirmase hotărârea nu de a dezavua, ci de a termina Revoluția şi a realiza fuziunea partidelor. „De la Clovis la Comitetul salvării publice, mă declar solidar cu totul.” Ceea ce însemna că „talentele aveau cariera deschisă”, oricare ar fi fost trecutul lor politic, încă de pe acum mulți emigranți monarhişti, fie că sperau ca Bonaparte să devină apărătorul cauzei lui Ludovic al XVIII-lea, fie că acceptaseră ideea de a-1 servi, se întorceau şi încercau să-şi adune ceea ce mai rămăsese din averile lor. Chateaubriand o văzu astfel plecând pe prietena lui, doamna Lindsay; la rândul ei, îi chemă pe cei din familia Lamoignon să se pregătească de plecare. Avea să rămână singur la Londra? Brusca şansă de care se bucura Fontanes în cele din urmă îl hotărî. Fusese un

soi de miracol. Persecutat de Fouche, Fontanes îi adresase lui Bonaparte una dintre admirabilele scrisori pe care acest om afectuos, decent şi pacifist ştia să le scrie războinicilor de al căror sprijin avea nevoie: „Glasul publicului mă înştiințează că nu vă plac deloc elogiile. Ale mele ar părea prea interesate în acest moment pentru ca ele să fie demne de dumneavoastră, ca şi de mine. De altfel, când eram liber, înainte de 18 fructidor, s-a putut citi, în ziarul căruia îi furnizez articole, că am vorbit în mod constant despre dumneavoastră ca despre o celebritate şi despre soldații dumneavoastră. Nu voi spune mai mult. Istoria v-a arătat suficient că marii conducători au apărat dintotdeauna împotriva opresiunii şi a adversităților pe prietenii artelor şi mai ales pe poeții a căror inimă e sensibilă şi glasul recunoscător."

Câteva săptămâni mai târziu, Bonaparte a luat hotărârea de a combina elogiul adus lui Washington, care tocmai murise, cu ceremonia drapelelor din Egipt, în ideea de a-i linişti, printr-un elogiu adus unui erou republican, pe foştii membri ai Convenției, pe care Bonaparte îi tulburase. Dar el era interesat ca acest periculos panegiric să fie pronunțat de un orator plin de tact. Lui Bonaparte i-au fost propuşi: Garat, Talleyrand, Chenier, dârei i-a refuzat pe toți şi 1-a ales pe Fontanes. Pentru ce? Citise fără îndoială mMemorialim articol al lui Fontanes despre Washington; îşi amintise, de asemeni, fără îndoială de scrisoarea primită de la acel „glas recunoscător" şi de un om care ştia să laude aşa cum se cuvenea. Dar nu mai rămăseseră până la ceremonie decât treizeci şi şase de ore, iar Fontanes, destul de indolent, era pe punctul de a refuza. Prietenul lui, Joubert, a fost cel care 1-a silit sa accepte şi i-a călăuzit norocul reieşit în întregime din acest discurs, al cărui succes a fost de proporții, în ajun hăituit, în ziua următoare Fontanes sLa văzut căutat, sărbătorit, cultivat. Nu mai era numit altfel decât noul Bossuet*.

Imediat Chateaubriand 1-a implorat pe „scumpul şi admirabilul prieten” să nu-1 uite. Avea de gând să se întoarcă în Franța. Fie că Fontanes i-ar fi găsit un editor, fie că ar fi intervenit pentru a fi radiat de Consul de pe lista emigranților, mai ales că îşi pregătea prin articole pline de căldură succesul cărții: „în ea mi-am pus ultima speranță. Dacă reuşesc, am ieşit din încurcătură pentru multă vreme; dacă nu, sunt un om înecat, fără scăpare.” în martie 1800, Chateaubriand a obținut de la ministrul Prusiei un paşaport sub numele de La Sagne, locuitor din Neuchâtel. A oprit la tipografia Dulău imprimarea Geniului creştinismului, a luat cu el foile, schițele Atalei şi ale lui Rene, a închis restul manuscriselor într-un geamantan pe care 1-a încredințat gazdelor lui din Londra şi, pornind la drum spre Calais, „a acostat în Franța o dată cu secolul”.

* Jacques Benigne Bossuet (1627-1704) – prelat şi scriitor francez, celebru prin predicile sale, a susținut politica religioasă a lui Ludovic al a, combătându-i pe protestanți (n.tr.).

Trăise şapte ani în Anglia. O şedere îndelungată, care, făcută la vârsta când caracterul şi spiritul sunt încă maleabile, avea să lase asupra lui Chateaubriand o amprentă profundă. Poeților englezi Gray, Young, Milton le datorează unele dintre cele mai frumoase teme ale lui; legilor engleze, respectul față de libertăți şi credința în monarhia constituțională; moravurilor englezeşti, care îi întăriseră reținerea lui de breton, acel aer, rezervat' care va masca violența pasiunilor lui. Pe durata acelui exil greu, mizeria şi umilințele dezvoltaseră în el rebelul incorigibil, născut din poziția lui de ultim născut, în timp ce crimele Revoluției şi suferințele familiei lui îl învățaseră limitele rebeliunii. Deşi „băiatul bun” din Plancoet şi Monchoix are în el o existență foarte vie şi iese pe dată din amorțeală dacă găseşte căldura unui mediu amical, el a descoperit de asemeni prestigiul care poate da frumoase suferințe. El a învățat să-şi facă din melancolie o pavăză împotriva durerii şi să caute vântul furtunilor pentru a

împrăştia aburii plictisului. Mai mult ca niciodată, în momentul întoarcerii el este un surprinzător amestec de semeţie şi timiditate, de pasiune şi de bun simţ. Dar doctrinele pe care le apără nu mai sunt aceleaşi: în 1791, în drum spre America, el încercase în timpul traversării oceanului să „deconvertească” un englez; în 1800, el se întoarce din Anglia purtând cu el o carte ce trebuia să-i convertească pe francezi. Fapt este că, în timpul acestei sângeroase decade, atât Franţa, cât şi el au avut mult de suferit.

GENIUL CREŞTINISMULUI' î.

De la Evanghelie la Contractul social, cărţile sunt cele care au făcut revoluţiile.

Bonald.

L Primele contacte cu Franţa.

Paşaportul îl anunţa pe Jean-David de La Sagne, originar din Boveresse, lângă Neuchâtel, în Elveţia; bărbatul care-l prezentă jandarmilor din Calais era Fran9ois-Rene de Chateaubriand, născut la Saint-Malo, dar după o absenţă atât de îndelungată, manierele, gusturile şi judecăţile lui erau cele ale unui străin. A fost surprins de mizeria populaţiei, de saboţii ţăranilor, de femeile care munceau la câmp, de bălegar, de zgomot. Reacţii pur englezeşti, dar mai avea şi altele care ar fi putut trăda francezul şi emigrantul.

În reveriile regaliştilor emigranţi Franţa revoluţionară căpătase un aspect fabulos şi monstruos, în timp ce trăsura doamnei Lindsay îl aducea de la Calais la porţile Parisului, Chateaubriand privea plin de curiozitate castelele dărâmate, clopotniţele fără clopote, cimitirele fără cruci, sfinţii fără cap. Când Fontanes a venit să-1 ia de la doamna Lindsay pentru a-1 aduce la Paris prin bariera Etoile, a crezut că avea să coboare îirinfem. Fontanes a trebuit să-i explice că era vorba doar să coboare pe Champs-Elysees. Chateaubriand a fost surprins să audă viori, clarinete, tobe şi să vadă prin cârciumi dansând bărbaţi şi femei. Piaţa Ludovic al XV-lea, unde se ridicase ghilotina şi unde el credea că păşeşti în sânge, era

liniştită şi pustie. Până şi politia părea indulgentă. Se temuse îngrozitor să nu-1 compromită pe Fontanes şi să fie el însuşi în pericol. Când s-a dus să-şi vizeze paşaportul, i s-a dat fără dificultăți un permis de şedere elvețianului La Sagne. Ceea ce nu ştia, era că prefectul de poliție îl şi pusese sub supraveghere, dar îl considera inofensiv. „Nu frecventează, sunau rapoartele, decât savanți şi librari.” Opiniile lui? „Vorbeşte foarte puțin.” Manierele englezeşti au uneori şi ceva bun.

Fontanes, căruia îi scrisese din Calais: „Sosesc, scumpe şi binevoitor prieten. Vă rog să-mi căutați o locuință cât mai aproape de a voastră”, 1-a luat mai întâi la el, pe strada Saint-Honore, apoi 1-a instalat într-un mezanin, pe strada Lille. Puțin mai liniştit, Chateaubriand a prins curaj şi a început să se uite în jurul lui. Spectacolul merita osteneala. Un întreg Paris, multă vreme frămmtat, se anima din nou. „Emigrantul întors în țară discuta liniştit cu asasinii unora dintre cei apropiați lui. Revoluționarii îmbogățiți începeau să se mute în casele mari din foburgul Saint-Germain. Pe cale să ajungă baroni şi conți, iacobinii nu vorbeau decât de ororile din '93, de necesitatea pedepsirii proletariatului şi de reprimare a exceselor populației.” Chateaubriand abia sosise în Franța când, pe 14 iunie 1800, repurtând victoria de la Marengo, Bonaparte şi-a consolidat autoritatea.

Ce avea să facă el cu această autoritate? Unii monarhişti mai sperau încă, naiv, că Bonaparte va accepta să fie comandantul armatei lui Ludovic al XVIU-lea. Foştii membri ai Convenției voiau să creadă, dimpotrivă, că Revoluția va continua. De la Fouche la Gregoire, de la Carnot la Benedetti, erau mulți în anturajul Consulului, iar spiritul iacobin rămânea viguros în armată, ca şi la Academie. Pe ghereta portăresei lui Ginguene, pe care Chauteabriand se dusese să-1 vadă, putu să citească: „Aici ne onorăm cu titlul de cetățean şi ne tutuim”. Republicanismul cetățeanului Ginguene părea intact, dar Talleyrand, Bourrienne, Roederer şi o sută alții îl îndemnau pe Bonaparte, care-i asculta cu

indulgență, să preia puterea personală. „Din zi în zi se desăvârşea metamorfoza republicanilor în imperialişti şi a tiraniei tuturor în despotismul unuia singur.”

Fontanes fusese pe vremuri monarhist din dragoste pentru ordine şi oroare de excese; acum aştepta de la Consul reacția necesară. După ce acceptase subvențiile prinților, devenise, în urma celebrului panegiric, funcționar al noului regim şi-şi legase soarta de cea a lui Lucien Bonaparte. „Diavolul acela înalt, cu păr negru, dezarticulat”, miop, îndrăzneț, distrat, jucase pe 18 brumar un rol de primă mărime. După succesul loviturii de stat, fratele lui, Napoleon, îl numise ministru de Interne, iar Lucien, care se lăuda că scrie, se înconjurase de oameni de litere. Din acel Fontanes „atât de devotat guvernului consular” făcuse un „revizor extraordinar al pieselor de teatru şi al literaturii”. Pretext pentru o bună remunerare. Fontanes îşi asigurase o legătură intimă cu familia Consulului, ajungând amantul Elisei Bacciochi, sora lui Napoleon şi a lui Lucien, persoană energică, uscățivă şi negricioasă ca toți din familia Bonaparte şi care făcea onorurile casei lui Lucien. Pe „această femeie admirabilă”, prietena prietenului său, se bizuia Chateaubriand ca să fie radiat de pe lista emigranților şi să-şi poată regăsi starea civilă.

„ îndatoritor şi tenace, Fontanes căuta de multă vreme un editor pentru Geniul creştinismului şi-1 găsise pe librarul Migneret, care promisese să-i dea un avans autorului şi să-1 ajute sa trăiască în aşteptarea succesului cărții, revăzute de Chateaubriand la sfaturile lui Fontanes, fiindcă „nu poți scrie cu măsură decât în patrie”, în ciuda avansului, viața îi rămânea dificilă. Chateaubriand către Fontanes: „Vă rog să-mi faceți două servicii: Dați-mi mai întâi câteva cuvinte pentru doctor, încercați apoi să-mi împrumutați douăzeci şi cinci de ludovici. Am primit veşti proaste de la familia mea şi nu ştiu cum aş putea face să aştept vremuri mai bune datorită lui Migneret. E dur să fiu neliniştit din cauza propriei vieți, în vreme ce termin opera Domnului. Dreaptă şi

frumoasă Revoluție! Au vândut totul. Lată-mă ca atunci când am ieşit din pântecele mamei, fiindcă până şi cămăşile mele nu sunt franțuzeşti. Ele provin din mila altui popor. Dacă puteți, dați-mi o mână de ajutor, dragă prietene. Douăzeci şi cinci de ludovici îmi vor permite să trăiesc până la publicarea căiții ce-mi va decide soarta. Atunci ea va plăti totul, dacă asta-i voia Domnului care, până în prezent, nu mi-a fost prea favorabilă.” Pentru un scriitor evlavios tonul era ciudat de arogant.

Din partea familiei, nici o speranță. Doamna de Marigny, cea mai mare dintre surorile lui, deşi destul de reticentă cu privire la „neisprăvitul de frate-său”, îl căutase şi-1 găsise nu fără bătaie de cap pe elvețianul La Sagne. Ea îl înştiințase că toți din familia Chateaubriand erau ruinați; că Lucile, după ce se măritase cu un bătrân cavaler de Caud, guvernatorul fortăreței Fougeres, îşi părăsise soțul, ajunsese văduvă şi rămăsese aproape fără nici un fel de resurse; în sfârşit, bietei Celeste, după lichidarea moştenirii Buisson de La Vigne, îi rămăsese doar un capital de douăzeci de mii de livre, de pe urma căruia trăia la Fougeres, aşteptând ca miticul şi invizibilul ei soț s-o cheme alături de el. Singur Fontanes îşi scoase prietenul din încurcături în toată această întreagă perioadă. Fontanes era afectuos, îndatoritor, iar Geniul creştinismului servea unuia dintre cele mai dragi proiecte ale lui, care consta în restaurarea Bisericii romane şi în punerea în serviciul Consulului – şi a păcii interioare – a unui cler ce se bucura în Franța, în ciuda Revoluției, de un imens prestigiu.

Numeroase indicii îi permiteau să spere că Bonaparte va fi favorabil acestui proiect. Fără îndoială, el fusese deist î la Rousseau, ca aproape toți cei ai timpului său; se căsătorise civil; în Egipt o făcuse pe musulmanul; totuşi fusese educat în spirit creştin şi îşi aducea aminte de aceasta, catolicismul în special apărându-i ca un principiu al ordinii. Socotind ca periculoase meditațiile metafizice ale ideologilor, el admitea că numai dogmele imuabile li s-ar fi putut opune. „Religia,

spunea el, este vaccinul imaginației.” în acelaşi timp era de părere că ceremoniile catolice înfrumusețau şi îmblânzeau viața unui popor. Ar fi înțeles, dar n-ar fi subscris acestei scrisori a lui Fontanes către Lucien: „Nici un cult, nici un guvern. Pentru o armată victorioasă nu cunosc un aliat mai bun decât în persoana celor care dirijează conştiințele în numele Domnului. Văd că niciodată cuceritorii abili nu s-au învrăjbit cu preoții. Ei pot fi deopotrivă consultați şi folosiți. Orice s-ar spune, asta este o filosofie bună; poți râde de auguri*, dar e bine să mănânci împreună cu ei găinile sacre. Este ceea ce gândeau Cicero, Pompei şi Cezar, care se intitulase pontif suprem. Toți aceşti bărbați sunt dintr-o familie cu dumneavoastră, care a moştenit marile lor calități, şi care trebuie imitați în toate.”

Cinismul este întotdeauna oportunist. Mult prea grav şi abil ca să țină seamă de astfel de sfaturi, Bonaparte era destul de realist ca să înțeleagă că Franța rămânea creştină şi catolică. Pe 5 iunie 1800, în armata Italiei, primindu-i pe preoții din Milano, le spusese; „Nici o societate nu poate exista fără morală şi nu există o morală sănătoasă fără religie. Numai religia poate conferi Starului un sprijin ferm şi durabil. O societate fără religie e ca o corabie fără busolă. Franța, care a învățat din suferințe, în sfârşit a deschis ochii. Ea a recunoscut că religia catolică era precum o ancoră care doar ea singură ar fi putut să-i confere stabilitate în tulburări.” După Marengo, pe 18 iunie, le scrisese consulilor: 'Azi, în pofida a ceea ce ar putea spune ateii noştri din Paris, mă duc cu tot fastul la Te Deum-ul celebrat în Catedrala din Milano'.

* Preot despre care se credea că poate prevesti viitorul după zborul, cmtecul sau măruntaiele păsărilor (n.tr.).

C * în fine, emisarilor regalişti: „Religia, eu o voi reabilita, nu pentru voi, ci pentru mine”.

Fontanes şi Chateaubriand erau deci îndreptățiți să spere în bunăvoința stăpânului, dar aveau temeiuri puternice să se teamă de ostilitatea iacobinilor care, încă puternici, nu erau oamenii care să se lase eliminați fără luptă. In parte pentru a-

i ține la respect, Lucien resuscită vechiulMercure de France, dându-i-1 ca director pe Fontanes. NoulMercwre îşi propunea „să distrugă, prin idei şi un stil modern, acele urme de barbarie pe care influența lui 15 brumar le şterge zi de zi în legile revoluționare". Aşadar, lăsând la o parte prietenia, directorul lui avea rațiuni doctrinare pentru a anunța şi prelua Geniul creştinismului. De la primul număr, într-i în articol unde o ataca pe doamna de Stael, Fontanes pomenise, în post-scriptum, de o carte „căzută din întâmplare în mâinile lui" ce trata frumusețile religiei, într-un nou articol din noiembrie, el aprecia Geniul creştinismului ca fiind „o lucrare ce va pune. Poate, capăt disputelor literare dintre filosofi şi partizanii religiei".

Către sfârşitul anului 1800, partidul reacțiunii religioase şi politice a pierdut simțul posibilului şi a dorit o evoluție prea rapidă. Neliniştit pentru viitorul clanului Bonaparte, Lucien a făcut imprudența de a anunța în acelaşi timp restabilirea vechii religii şi instaurarea unei noi dinastii. Convinşi că vor găsi un ecou în armată şi în o parte a opiniei publice, foştii iacobini au protestat, dezlănțuindu-se împotriva lui Lucien. Nemulțumit de această stângăcie, Bonaparte şi-a exilat fratele în Spania. Iată-1 deci pe Fontanes silit să se dea la fund. În vijelia stârnită Chateaubriand s-a oferit să-şi acopere prietenul şi patronul. El a fost acela care, mMercure, numărul din luna decembrie, şi-a asumat sarcina de a-i răspunde doamnei de Stael, care protestase împotriva criticilor aduse de Fontanes. Contemporanii i-au reproşat lui Chateaubriand virulența acelui articol, dar noi vedem în el m^1 curând un amestec, destul de neplăcut, de apologetică şi de publicitate personală., Nu uitați că pasiunea mea este de a-1 vedea pe lisus Hristos pretutindeni, aşa cum doamna de Stael vede perfectibilitatea. Ceea ce vreau să vă spun în această scrisoare e extras în parte din cartea mea asupra frumuseților religiei creştine." Chateaubriand semna: autorul Geniului creştinismului. Dar cartea lui era departe de a fi terminată. Pentru ca el să găsească tonul potrivit şi pentru ca un pamflet

împotriva lui Parny să devină epopeea catolicismului francez, era nevoie de intervenția unui grup care să-1 poată face să trăiască pe acest tânăr în climatul grav, de noblețe morală şi de cultură necesar naşterii operei lui.

/. Mica societate – „Atala"

Mai înainte de a-1 înfflni pe Chateaubriand, cel mai bun prieten al lui Fontanes fusese Joubert. De îndată ce a fost posibil, Fontanes i-a apropiat pe cei doi bărbați. La sfârşitul anului 1800 Joseph Joubert avea patruzeci şi şase de ani. Era un literat cu un gust rafinat, dar care nu publica nimic „pentru că îşi făcuse o idee de perfecțiune care-1 împiedica să termine ceva". Avea prea multă subtilitate ca să nu cadă în prețiozitate, atunci când scria, şi prea multă finețe ca să nu observe. Despre propriile lui cugetări spunea că erau visele unei umbre. Destul de bogat ca să trăiască la largul lui, îşi petrecea cea mai mare parte a anului la țară, în Villeneuve-sur-Yonne, citind şi recitind cărțile lui preferate care mergeau de la Plafon la doamna de Sevigne şi de la Vergiliu la Bernardin de Saint-Pierre; le clasase pe familii spirituale, smulgea paginile care nu-i plăceau, le acoperea cu semne misterioase pe cele ce-i plăceau şi, când se sătura de citit, lustruia cu atenție pielea în care erau legate cărțile. Modestia şi imensa lui cultura îi asigurau acea Precizie-a judecăților la care se puteau aştepta doar scriitorii ce-şi neglijau în bună măsură opera pentru a acorda celei a altora ° atenție pasionată. Era confidentul cel mai delicat şi criticul cel ruai subtil al timpului său, dar faptul nu era cunoscut decât într-un cerc restrâns de prieteni entuziaşti. O femeie spusese despre el „că avea aerul unui suflet care a întâlnit din întâmplare un corp şi care încearcă să evadeze din el cum poate". Aprecierea i-a plăcut; poate că s-ar fi cuvenit a adăuga că sufletul, surprins de acea întâlmre, acorda suferințelor trupeşti cam prea multă importanță. Joubert îşi petrecea viața crezându-se bolnav. „Mereu îşi schimba regimul şi dieta, trăind într-o zi cu lapte, într-alta cu carne tocată." Cu o inimă tot atât de înfrigurată, pe cât de frugal îi era stomacul, prefera

vâlvătăilor iubirii blândeţea prieteniilor sentimentale. „Eu sunt, spunea el, ca acele harpe eoliene care scot câteva sunete frumoase, dar nu execută nici o arie.” Ştiinţa şi cunoştinţele lui îi asigurau admiraţia prietenilor; maniile şi originalitatea lui le câştigau afecţiunea. Până şi oamenii de litere îi treceau cu vederea infailibilitatea gustului pentru că uşorul lui ridicol tempera strălucirea spiritului.

Între Joubert şi Chateaubriand, simpatia a fost subită. „Domnul Joubert, scria Chateaubriand, avea o priză extraordinară asupra inimii şi, când te acapara, imaginea lui rămânea ca un fapt, ca o idee fixă. Marea lui dorinţă era să trăiască în linişte, dar nimeni nu fusese atât de tulburat ca el. Se supraveghea pentru a-şi domina emoţiile pe care le considera dăunătoare sănătăţii. Era un egoist care nu se ocupa decât de alţii.” Cât despre Joubert, după primele pagini ale lui Chateaubriand, ce-i fuseseră supuse aprecierii, el a recunoscut un mare scriitor. „Sălbaticul ăsta mă farmecă, spunea el. Trebuie spălat de Rousseau, de Ossian, de ceţurile Tamisei, de revoluţiile antice şi moderne, şi trebuie să i se lase crucea, misiunile, apusurile de soare în plin ocean şi savanele Americii; şi atunci veţi vedea ce poet vom avea pentru a ne purifica de rămăşiţele Directoratului, aşa cum Epimenide, prin riturile şi versurile lui, îi purificase odinioară pe atenieni de ciumă.”

Se împleteau frumoase lanţuri de prietenie. Aşa cum Fontanes îi dăduse lui Chateaubriand, prin Joubert, tot ce avea mai de preţ, Joubert, la rândul lui, 1-a dus pe minunatul Sălbatic spre fiinţa pe care o iubea cel mai mult pe lume, în persoana doamnei de Beaumont. Pauline de Beaumont, fiica domnului de Montmorin, ministru al lui Ludovic al XVI-lea, nutrise pentru tatăl ei acea admiraţie fără rezerve care uneori le face reticente faţă de mariaj pe fiicele oamenilor de talent. Fusese totuşi măritată, la optsprezece ani, cu un conte de Beaumont, nedemn de ea în adevăratul înţeles al cuvântului. Cuplul se despărţise aproape imediat, iar Pauline şi-a reluat funcţia de secretară pe lângă tatăl ei.

Apoi, Revoluția a răvăşit această viață ca pe cea a multor altora. Domnul de Montmorin, închis în temnița la Force, a pierit în timpul masacrelor din septembrie. Doamna de Montmorin şi copiii ei se refugiaseră la castelul din Passy, la verii lor Serilly.

Acolo, în 1794, trei briganzi au venit să caute familia pentru a o duce la ghilotină. Se povesteşte că refuzaseră s-o ia pe Pauline de Beaumont pentru că scuipa sânge; dar sângele n-ar fi putut să-i sperie pe asemenea oameni, pur şi simplu ea nu figura pe lista lor. Rămasă singură, ea a părăsit castelul şi a plecat să trăiască într-o cocioabă împrumutată de un țăran. Atunci, Joubert, a cărui casă era în apropiere şi care auzise vorbindu-se de nenorocirile acestei tinere temei, a venit s-o vadă, a fost încântat de inteligența ei şi i-a ajuns prieten, confident şi îndrumător al lecturilor. Nu încape nici o îndoială că Joubert, în felul lui, se îndrăgostise de doamna de Beaumont, dar acest spirit rătăcit într-un corp se mulțumea cu umbra unei iubiri ca şi cu umbra unei glorii. El nu-şi dorea favoruri mai intime, decât să i se permită să aleagă cărți, pe care Pauline de Beaumont le păstra într-o firidă; obținu aceste favoruri. Alții obținuseră de la ea daruri mai carnale, în timpul Directoratului, ea împărtăşise abandonul natural al atâtor tinere femei brusc eliberate de Teroare. „Doamna de Beaumont e o franțuzoaică adevărată, totul sau nimic, potrivit timpului sau Persoanei”, scrisese elvețianul Charles de Constant. Bolnavă de Piept, întotdeauna uşor febrilă, ea dovedea senzualitatea disperată a ființelor care-şi simt viața amenințată, în privința bărbaților, se ataşa mai mult de merite decât de frumusețe. Andre Chenier, Francois de Pange nu-i fuseseră amanți, ci prieteni. „Ea însăşi, scria Joubert, aducea mai mult cu o Muză decât cu o Grație, şi încă şi mai mult cu acele figuri din Herculanum care pluteau fără zgomot prin aer abia învăluite de un corp.” Părea să fie alcătuită, spunea un alt prieten, Chenedolle, din elemente ce tindeau să se despartă şi să fugă fără încetare. Ea îmbina această fragilitate cu un curaj, o fermitate a spiritului şi o

judecată surprinzătoare. Unul dintre admiratorii ei îi dăduse această deviză: Un nimic mă agită; nimic nu mă zguduie„. Către sfârşitul lui 1800, doamna de Beau-mont s-a reîntors la Paris, locuind pe strada Neuve-du-Luxem-bourg, într-un apartament cedat de prietenul ei Etienne Pasquier, nu departe de Joubert, care stătea pe strada Saint-Honore. Imediat în jurul ei s-a format o mică societate infinit de agreabilă. „Fericirea de a se regăsi după atâția ani de constrângere făcea totul posibil. Erau iertate nuanțele, divergențele de opinii care n-ar fi fost nicidecum suportate înainte de 1791.„ Cu inima erau monarhişti, dar manifestând o dorință de odihnă şi de pace care excludea ranchiuna şi ura; era admirat Bonaparte, care îi dădea doamnei de Beaumont dovezi de „încmtare„, şi despre care Joubert spunea: „E un rege interimar admirabil. Fără el nu s-ar mai putea simți nici un entuziasm pentru ceva viu şi puternic. Grație lui admirația a apărut din nou şi bucură pământul întristat.”

S-a întâmplat ca tocmai în acest salon atât de delicat, unde totul se petrecea cu glasul în surdină, unde conversația lui Joubert şi a doamnei de Beaumont, dialog al umbrelor, dădea tonul, unde nuanțele nuanțelor erau imediat sesizate şi unde doamna de Stael, veche prietenă a lui Pauline, apărea „ca un vârtej”, Joubert să-şi aducă, imprudent, Sălbaticul. Doamna de Beaumont văzu intrând „un breton scund, disproporționat, cu umerii ridicați, un cap puternic, înfundat, foarte frumos, dar evident făcut pentru un alt corp, maniere puțin cam afectate, un surâs fermecător”. De îndată ce el începu să vorbească, „originalitatea frumoaselor lui idei prompte„, glasul plăcut, grația legendei melancolice cu care ştia să se învăluie o cucerîră într-o clipă pe această femeie „sensibilă față de merit„. Când a citit în salonul ei câteva fragmente din Atala şi Geniul creştinismului, ea a definit printre primii ceea ce era senzual şi voluptuos în stilul lui., Stilul domnului de Chateaubriand mă face să încerc un soi de frison de dragoste; el cântă la clavecin pe toate fibrele mele.” Cu dragă inimă ar fi

spus despre el ceea ce prietenul ei Joubert spusese despre Rousseau: „Nici un bărbat n-a reuşit mai bine să creeze impresia cărnii care atinge spiritul şi deliciul mariajului lor”.

Cât despre Chateaubriand, el credea ca mulți alții că doamna de Beaumont avea mai curând aerul unei Muze decât al unei Grații. Avea înfățişarea mai degrabă urâtă decât frumoasă, mărturiseşte el, dar îi face un portret interesant care-i explică farmecul: „Chipul îi era slăbit şi palid; ochii ei ca migdalele ar fi aruncat poate o sclipire prea puternică dacă o extraordinară suavitate n-ar fi stins uşor această privire făcând-o să strălucească languros, aşa cum

0 rază de lumină devine mai blândă când străbate cristalul apei. Caracterul ei denotă un soi de rigiditate şi de nerăbdare care răspundea forței sentimentelor şi răului interior încercat de ea. Suflet elevat, curaj uriaş, era născută pentru lumea din care spiritul

1 se retrăsese de bunăvoie şi din nefericire. Dar când un glas prieten chema afară această inteligență solitară, ea venea şi-ți spunea câteva cuvinte aduse din cer. Extrema slăbiciune a doamnei de Beaumont o făcea să vorbească încet şi această încetineală emoționa.”

Involuntar te duce gândul la cântecul mătuşii Boisteilleul: „Un uliu iubea o pitulice.” Ce ravagii n-ar fi putut să facă o pasăre de pradă în salonul albastru, blând luminat de o singură lampă, de pe strada Neuve-du-Luxembourg? Şi ce frisoane nu vor fi agitat sufletul înfrigurat al lui Joubert când vântul pasiunii a spulberat brusc sentimentele tandre şi languroase pe care le cultivase Pauline de Beaumont? S-a ferit să fie gelos pe Chateaubriand, puțin pentru că aşa ceva ar fi putut să fie periculos pentru sănătatea lui şi mult pentru că era prea fin ca să fie nedrept, dar a suferit, judecat, regretat, şi într-o zi tristă a notat în carnetul lui: „Despre doamna de Beaumont. Simțurile ieşite la suprafață. Nimic retras în sine. Prea goală.” Uliul răpise o pradă care consimțea. O prietenie atrăgând alta, mica societate se extindea. Chateaubriand adusese un poet, Chenedolle, la fel

ca şi el, întors din emigrație, cu care îi plăcea să se întâlnească într-o cafenea de pe Champs-Elysees, unde cântau privighetori în colivie, ca să discute despre marile proiecte literare nutrite de amândoi. Acest Chenedolle era atât de trist încât, atunci când se apropia de o fereastră, prietenii credeau că are de gând să se arunce. Din pricina expresiei lui sumbre şi a umorului negru, mica societate îl boteză: Corbul din Vire (oraşul lui natal); Chateaubriand era ilustrul Corb al Cordilierilor şi uneori Pisica; un tânăr Gueneau de Mussy – Micul Corb. Doamna de Beaumont era Rândunica, Fontanes – Mistrețul, Joubert – Cerbul, din cauza vieții lui trăite prin codri. Femeile care frecventau acest salon: doamna de Vintimille, doamna Hocquart, doamna de Saussure, se dovedeau demne de nişte interlocutori ca Bonald, Pasquier, Joubert şi Mole. „în această mică societate se regăseau bonomia unită cu celebritatea şi poate că era singura adunare din Paris unde, fără premeditare, a lăuda ceea ce merita să fie lăudat devenise o ocupație asiduă.”

Aşa se face că în curând, lansarea Vrăjitorului deveni o preocupare de căpetenia a întregului grup. După triumful lecturilor sale, Chateaubriand, avid de glorie, trepida. Dar publicarea Geniului creştinismului la începutul anului 1801, în plină contraofensivă a filosofilor, ar fi fost o nesăbuință. Cei mai înțelepți dintre prietenii lui 1-au sfătuit să desprindă episodul Atalei care, inofensiv politic şi sentimental emoționant, nu putea surni aceleaşi furii şi trezea gustul cititorilor.

Era „micul balon de încercare, lansat înaintea celui mare, pentru a sonda starea atmosferei”, şi nu a fost lansată decât o Atala revăzută, epurată de filosofia lui Rousseau şi creştmizată cum se cuvenea operei unui viitor restaurator al religiei. Fontanes însuşi a supravegheat această punere la punct şi 1-a îndemnat pe Chateaubriand să rescrie cuvintele părintelui Aubry în fața patului de moarte al Atalei. „Nu-i bine; scrie asta din nou.” La fel de docil cum fusese pe vremuri cu surorile lui, Chateauoriand 1-a ascultat. O

prefață, prudentă şi mincinoasă, explica de ce această mică lucrare preceda marea carte anunțată. Pretextul avansat era pierderea unui pachet de corecturi şi teama himerică de plagiat. Motivul real era cu mult mai simplu: era vorba doar de nerăbdarea autorului. Unui prieten cu care cina, în ajunul publicării cărții, într-o cafenea de pe Champs-Elysee, i-a spus: „Soarta mea se hotărăşte mâine. Rămân un amărât sau mă înalț în nouri."

Doamna de Beaumont era neliniştită; Jouberî îi dădea asigurări cu autoritatea unui gust infailibil: „Nu vă împărtăşesc câtuşi de puțin temerile, fiindcă ceea ce este frumos nu poate să nu placă; în lucrarea aceasta există o Venus, celestă pentru unii, pământeană pentru alții, dar făcându-se simțită de toți. Un farmec, un talisman care depinde de mâna muncitorului. El îl va fi găsit peste tot, pentru că el a modelat totul şi peste tot unde va îi acest farmec, această amprentă, acest caracter, acolo va fi şi o plăcere ce va satisface spiritul. Aş vrea să am timp să vă explic toate astea şi să vă fac să le simțiți, pentru a vă alunga grijile. Dar astăzi nu pot să vă acord decât un moment, şi nu vreau să amân a vă spune cât de puțin rezonabilă sunteți în neîncrederea dumneavoastră. Cartea este gata şi, prin urmare, momentul critic a trecut. El va reuşi, fiindcă este Vrăjitorul."

Joubert a avut dreptate, iar reuşita a depăşit toate aşteptările. 5, De la publicarea Atalei, spunea autorul, datează vâlva pe care am făcut-o în lume. Am încetat să mai trăiesc prin mine însumi, iar cariera publică a început. După atâtea succese militare, un succes literar părea o minune. Lumea era flămândă."^4to/a sau Iubirea celor doi sălbatici în pustiu a cucerit în câteva zile foburgul Saint-Germain, Tuileries, Franța, şi, în cele din urmă, Europa. Curând hanurile căruțaşilor erau împodobite cu gravuri în roşu, verde şi albastru reprezentându-1 pe Chactas, pe abatele Aubry şi pe fiica lui Simaghan. În cârciumile de pe chei, Chateaubriand şi-a regăsit personajele în ceară, în timp ce

într-un teatru de bulevard o vedea pe sălbatica lui gătită cu pene de cocoş. Parodii şi caricaturi, asta era gloria.

De ce atâta vâlvă pentru o cărticică? Succesul fusese minunat pregătit de articolele lui Fontanes, Peltier, de lecturile publice din Londra şi Paris. Opinia dorea ca gloriei noii Frânte să-i corespundă o literatură originală. Şi ce putea fi mai nou decât acele fraze cu o muzică încă nemaiauzită în Franța: „Noaptea era sublimă. Geniul aerului îşi scutura pletele albastre, îmbălsămate de mireasma pinilor, şi respirai uşorul miros de ambră exalat de crocodilii culcați sub tamarinii fluviilor”, sau descrierea lui Meschacebe cu care începe cartea, toată înconjurată de trandafiri galbeni, de şerpi verzi, de bâtlani albaştri, de flamingo roz şi de văluri aurii? într-un timp al marilor evenimente, al marilor suflete, literatura se întorcea în sffrşit la zugrăvirea marilor sentimente. Chateaubriand îl citise mult pe Homer şi Biblia. Ar fi fost periculos dacă ar fi încercat să le copieze procedeele de compoziție (dar acest pericol avea să apară mai târziu), ^4to/a însă nu imitase decât nobila lor simplitate a liniilor. Poate că i s-ar fi putut reproşa o înclinare prea puternică pentru tablourile de efect şi o nevoie de a plasa, în capul fiecăruia dintre paragrafele lui, câte o statuie maiestuoasă sau surprinzătoare. Dar aceste „efecte” într-o oarecare măsură dorite ar fi şocat mai mult dacă Chateaubriand, cu o nesfârşită artă ce avea să-1 impresioneze pe Joubert, n-ar fi înecat imaginile prea izbitoare în bruma luminoasă a cuvintelor imprecise. „Când briza vine să însuflețească toate aceste singurătăți, să clatine toate acele corpuri plutitoare, să topească toate acele volume în alb, azuriu, verde, roz, să amestece toate culorile, să adune toate murmurele, atunci din adâncurile pădurilor răzbesc asemenea zgomote, înaintea ochilor se perindă asemenea lucruri, încât aş încerca zadarnic să le descriu celor care n-au străbătut acele întinderi primitive ale naturii.” Simțiți ce confuză grandoare adaugă bietul cuvânt lucruri întregului tablou ce-1 precede?

Magicianul ştia să îmbine cu o precizie incomparabilă din sfânta încântare a virtuților creştine şi a poeziei arzătoare şi senzuale a Bibliei amintirile, mereu puternice în sufletul occidental, ale farmecelor antice şi ale vrăj ilor păgâne. Abatele Morellet se întreba pentru ce, la Chateaubriand, lunii îi place să povestească bătrânilor stejari marele ei secret al melancoliei; fiindcă luna asta era femeie, zeiță, şi apărea din Vergiliu ca „geniul aerului" al poeților din Orient. Cartea a fost atacată cu furie şi apărată cu pasiune. Bătrânii iacobini, „fii ai lui Voltaire", râdeau de aceste imagini prea colorate, de acei sălbatici cucernici şi de jurămintele părintelui Aubry. Mărie-Joseph Chenier, în satira noilor sfinți, îl ridiculiza dur pe Massillon-ul pustiului: O, teribilă Atala! Amândoi îmbătați alergăm, tu şi eu, Să gustăm plăcerile liturghiei lui Dumnezeu.

Dar „Franța încetase să mai râdă". După atâtea suferințe ea aprecia o gravitate a tonului care se potrivea seriozității amintirilor ei, iar ostilitatea criticilor nu făcu decât să sporească entuziasmul admiratorilor. „Toate acestea nu făceau decât să crească răsunetul apariției mele. Iubeam gloria ca pe o femeie, ca pe prima mea dragoste. Totuşi, fricos cum eram, spaima îmi egala pasiunea. Sălbăticia mea firească mă făcea umil în mijlocul triumfului. Mă ascundeam de strălucirea mea. Mă plimbam ferit de lume, căutând să sting aureola cu care îmi era încununat capul. Când înălțimea tttea cina pe câțiva bani în Cartierul Latin, ea înghițea cu noduri, stânjenită de privirile al căror obiect se credea. Mă contemplam, „ni spuneam: „Şi totuşi, eşti tu, creatura extraordinară, care mănânci de parcă ai fi alt om.„ Atunci veniră să se înghesuie în jurul meu, împreună cu tinerele femei care plâng când citesc romane, mulțimea creştinilor şi a celorlalți nobili entuziaşti al căror suflet face sângele să palpite. Tinerele de treisprezece şi paisprezece ani erau cele mai periculoase, fiindcă, fără să ştie nici ce vor, nici ce aşteaptă de la tine, îți combinau cu seducție imaginea cu o lume de panglici şi flori. Eram îngropat sub un morman de

bilete parfumate. Dacă aceste bilete n-ar aparține astăzi unor bunici, m-aş simți încurcat să povestesc cu modestia cuvenită cum era disputat un cuvânt scris de mâna mea, cum se smulgea un plic adresat de mine şi cum, cu obrajii îmbujorați, era ascuns, aplecând capul sub vălul căzând al unor plete lungi.” Doamna de Stael însăşi, deşi înspăimântată de pericolul reprezentat de ideile perfectibilității umane ale acestui tânăr campion al trecutului care o atacase destul de perfid, deveni prietena lui; nu putea rezista la atâta glorie şi împingea gustul vână-torii de lei până la voluptatea de a se lăsa devorată. De altfel Chateaubriand şi ea manifestau aceeaşi anglomanie. În curând el ajunse Dear Francis, în timp ce el îşi termina scrisorile prin: God bless you*. Este foarte adevărat că ea era prietena lui Fouche şi putea fi utilă în demersurile pentru obținerea faimoasei radieri, acum mai necesară ca niciodată, de vreme ce semnase o carte cu numele lui.

La doamna de Stael, a văzut-o într-o zi pe cea mai frumoasă femeie de pe acele vremuri, doamna Recamier. Ii şi fusese prezentat acesteia de către Christian de Lamoignon. Dar „sălbaticul ieşit din pădurile lui” nu îndrăznise nici să ridice ochii asupra acelei femei înconjurate de adoratori. După publicarea Atalei, într-o dimineață, când doamna de Stael îl primise pe Chateaubriand în timp ce camerista termina s-o îmbrace, deodată şi-a făcut apariția doamna Recamier, înveşmântată într-o rochie din mătase albă. „Răspundeam cu greu fără să-mi pot desprinde

* Dumnezeu să vă binecuvânteze (limba engleză în original) (n. Tr.)- ochii de la doamna Recamier. Mă întrebam dacă vedeam portretul candorii sau al voluptății. Nu inventasem niciodată ceva asemănător şi mai mult ca oricând mă simțeam descurajat; admirația mea îndrăgostită se schimbă în venin îndreptat împotriva mea. Cred că rugam Cerul să îmbătrânească acest înger, să-i mai ia din divinitate pentru a pune între noi o distanță mai mică. Când visam la Sylphida mea, îmi atribuiam toate perfecțiunile ca să-i plac; când mă

gândeam la doamna Recamier, o lipseam de toate farmecele ca s-o apropii de mine; era limpede că iubeam realitatea mai mult decât visul.” Doamna de Stael a vorbit mult; doamna Recamier s-a ridicat fără să fi spus nimic; Chateaubriand avea s-o revadă doisprezece ani mai târziu. Cât de surprins ar fi fost dacă în 1802 vreun Cagliostro* i-ar fi prezis că acea frumusețe virginală, acum oarbă şi bătrână, va fi aproape singură lângă patul lui de moarte.

/. „ Te Deum laudeamus.”

Micul balon Atala sondase curenții şi demonstrase că aceştia erau favorabili. Chateaubriand îşi dorea acum să lanseze cât mai curând posibil marea lui operă. Dar pentru această acțiune, unde era în joc soarta lui, mai era nevoie să-şi atragă toate şansele de partea lui. Or, în acea primăvară a anului 1801, consilierii lui politici şi literari, Fontanes şi Joubert, încă mai recomandau prudență, în privința intențiilor lui Bonaparte nu mai încăpea nici o îndoială. „Politica mea, repeta el sub mii de forme, constă în a-i guverna pe oameni aşa cum vrea marea majoritate să fie guvernată.” Că în Franța această mare majoritate dorea să-şi regăsească vechea religie, Primul-Consul era convins. Dar

* Giuseppe Balsamo, conte de Cagliostro, născut în 1743 şi mort în 1794 în închisoarea pontificală din Sân Leo – aventurier italian, medic, adept al ocultismului, se compromisese în afacerea colierului Mariei-Antoaneta (n. Tr.).

Opoziția se anunța sălbatică. Filosofii din Academie turbau să-1 vadă pe colegul lor Bonaparte „ducând Republica spre religie”. În armată, generalii anticlericali se străduiau să-i incite pe grenadieri. Neliniştită, doamna de Stae'l şi-a alertat prietenii: „Nu aveți timp de pierdut; mâine tiranul va avea patruzeci de mii de preoți în slujba lui.” Dacă mai adăugăm dificultăților acestei campanii, încetineala negocierilor cu Roma, rezistența opusă de Talleyrand şi cea a lui Fouche, e lesne de înțeles că dispoziția lui Bonaparte făcea salturi destul de bruşte. Fontanes suporta consecințele indirecte şi, prin el, Chateaubriand. La Londra, Peltier constata că

succesul Atalei, dând alarma printre filosofi, declanşase o reacție. „Ne temem mult ca onestul domn Chateaubriand să nu fi fost în toate acestea păcălit şi să nu fie victima unei cabale orgolioase şi perfide.”. P<? /^/Jera un cuvânt superb; probabil că Chateaubriand 1-a invidiat pe Peltier.

Oamenii sunt atât de naiv fericiți de succesele lor, încât îşi închipuie că această bucurie ar trebui să fie împărtăşită de toți. Invidia, critica, rezistența însăşi îi ofensează ca o nedreptate. După triumful A talei, Chareaubriand s-a simțit rănit, indignat de inevitabilul reflux al opiniilor şi imediat ar fi vrut „să plece şi să moară pe meleaguri străine”. Pe urmă a luat o hotărâre mai înțeleaptă, să supraviețuiască în Franța şi, aşteptând ca vântul să-şi schimbe direcția, să perfecționeze Geniul creştinismului. Sub influența serioasă a lui Joubert şi a doamnei de Beaumont, întrevedea acum mai clar măreția destinului său, de a realipi Franța, trecând peste Revoluție, la îndelungata ei tradiție creştină. Doamna de Beaumont, care tocmai închinase o casă în Savigny-sur-Orge, pentru a-şi petrece vara anului 1801, s-a oferit să-1 găzduiască în timp ce lucra; el a acceptat. Era un fel de afişare a legăturii lor, dar Pauline de Beaumont era liberă, întotdeauna fusese curajoasă; vag conştientă de gravitatea stării ei, îşi dorea să se bucure pe această lume, mai înainte de a muri, măcar de puțină fericire. Socotea înțelept să-1 smulgă admiratoarelor A talei pe Sălbaticul prea lesne de îmblânzit. „Viață legată de-o ață!”, exclamase cândva Marguerite d'Ecosse, iar doamna de Beaumont se prinsese de această zicală şi o găsea admirabilă.

Pentru Chateaubriand, retragerea lui amoroasă din viața publică nu era lipsită de pericole, însurat, el avea să publice o carte unde urma să fie elogiată sfințenia căsătoriei, „pivot al economiei sociale”, şi termina această carte la o metresă; aventura putea furniza partidului filosofilor argumente destul de picante. Dar farmecul sejurului a recompensat riscurile. Niciodată doamnei de Beaumont nu i se păruse că prietenul ei era „mai calm, mai vesel, mai copilăros şi mai rezonabil”. De

cum se elibera de vanitate prin solitudine, devenea băiatul cel mai bun de pe lume, cel mai tandru, cu care se putea convieţui cel mai uşor. Un cuplu fericit vede în orice subiecte de veselie: răfuielile cu proprietarul le stârneau hohote de râs încântător şi nebun. Casa sprijinită de o colină plantată cu viţă-de-vie, bazinul lângă care dormeau un câine şi o pisică, plimbările lungi prin păduri, totul îl vrăjea pe Vrăjitor. De dimineaţă până seara, cerceta, cu mai multă febrilitate decât metodă, istoriile ecleziastice, Scrisori despre virtute şi credinţă, Cartea Misiunilor, pentru a găsi citate şi fapte menite să-i susţină frumosul edificiu. Doamna de Beaumont îl ajuta încântată. Adesea melancolia îndrăgostitelor e provocată de faptul că simt departe de ele gândul celui pe care-1 iubesc; munca în doi desăvârşeşte uniunea trupurilor şi cea a spiritelor. Când se lăsa noaptea, îl învăţa pe Chateaubriand numele stelelor şi îi spunea că într-o zi el îşi va aminte că de la ea le aflase denumirea.

Bietul Joubert, confident în acelaşi timp al acelei escapade sentimentale, dar şi al cucernicelor cercetări, nu era lipsit de griji. Accepta să-i fie răpită prietena de un bărbat mai tânăr al cărui geniu îl admira: „Patruzeci şi şapte de ani, nota el oftând. Fiat voluntas tuas!”* şi se ducea cu doamna Joubert şi cu fiul lui

* Facă-se voia ta (limba latină în original) (n.tr.).

Să-i viziteze pe amanţii de la Savigny. Directoratul nu rămăsese prea departe în urmă şi moravurile erau încă indulgente. Dar se temea pentru tânăra femeie atât de sensibilă, de nestatornicia ghicită în prietenul lor, iar pentru carte, a cărei apariţie o supraveghea, de valurile erudiţiei sub care cei doi ameninţau s-o scufunde. La neîncetatele cereri de cărţi ale doamnei de Beaumont, care apela la biblioteca lui bogată, Joubert răspundea cu o infinită complezenţă; le împrumuta părintele Charlevoix, cardinalul Fleury; chiar cumpăra la nevoie lucrările pe care nu le avea, dar îi implora să uzeze cu moderaţie de tot acest belşug heteroclit de carte.

„Spune-i, pe lângă toate astea, că exagerează, că publicului îi pasă puțin de citatele lui, dar foarte mult de ideile lui, că-i mai curios de geniul lui decât de ştiința ce o dovedeşte, că în această carte se va căuta frumusețea şi nu adevărul, că doar mintea lui şi nu doctrina îi va aduce succesul; în fine, că se bizuie pe Chateaubriand ca lumea să îndrăgească creştinismul şi nu pe creştinism ca să fie iubit Chateaubriand. O regulă prea neglijată şi pe care savanții înşişi, în calitatea lor oficială, ar fi trebuit s-o respecte până la un anumit punct, este următoarea: Asctinde-ți cunoştințele. Nu vreau ca cineva să fie şarlatan sau să uzeze de artificii; dar vreau să fie respectată arta. Arta înseamnă să ascunzi arta. Lumea se enerva altădată la Operă când auzea zgomotul baghetei care bătea măsura. Ce-ar fi însemnat să întrerupem muzica pentru a citi câteva rânduri justificative în sprijinul fiecărei arii? Scriitor în proză, domnul de Chateaubriand nu se aseamănă altor prozatori; prin forța gândirii lui şi a cuvântului, proza lui e muzică şi versuri. Să-şi facă meseria: să ne încânte."

Mai mult gust şi mai multbun-simțnu există. Chateaubriand încărca cu citate o carte care valora prin strălucirea tablourilor şi sinceritatea emoțiilor. Manifestase dintotdeauna pentru erudiție acea dragoste care inspiră marilor truditori nevoia de a farâma o mare cantitate de minereu pentru a ocupa o minte prea activă. Doamna de Beaumont era încântată de ce reuşea el să facă din texte atât de plictisitoare trecându-le prin creuzetul stilului său Din trei volume insipide, el scotea o pagină atât de emoționantă îhcât ea izbucnea în lacrimi ascultând-o. Până şi lectorul ajungea să plângă şi el. „Vrăjitorul, spunea ea, se vrăjeşte pe sine însuşi." în afara familiei Joubert, puțini vizitatori veneau să tulbure! activitatea de la Savigny. Lucile fusese prezentată de fratele ei 1 doamnei de Beaumont şi cele două tinere femei se întâlniră în admirația lor comună pentru Chateaubriand. Gata oricmd să se simtă persecutată, Lucile nu se înțelegea nici cu surorile ei, nici cu Celeste – cumnata. „Violentă, imperativă,

nesăbuită, se credea înconjurată de duşmani misterioşi.” Dădea adrese false, examina cu neîncredere sigiliile tuturor scrisorilor ce le primea, se ataşa de oameni cu pasiune, ca apoi să-i urască. Venită la Savigny, ascultase fără îndoială lectura celor mai frumoase pagini din Geniu. Ne întrebăm, nu fără puțină teamă, ce sentimente încercase acest suflet bizar şi arzător ascultând poveştile lui Amelie şi remarcăm că, după şederea la Savigny, în scrisori îi aminteşte cu plăcere fratelui ei de puritatea copilăriei lor.

Se punea problema ca Chateaubriand să facă o călătorie în Bretania. Doamna de Beaumont nu putea decât să se teamă de ea, fiindcă 1-ar fi putut apropia pe soț de consoarta lui, dar Lucile care, după ce o protejase pe Celeste cu o pasiune autoritară şi geloasă, aproape că se certase cu ea, se pare că 1-a sfătuit să evite această întâlnire. De altfel, odinioară doamna de Chateaubriand fusese tot atât de oripilată de scrierile soțului ei ca şi doamna de Farcy. Bretania şi soția au fost date la o parte. Doar şederea la Marais în casa doamnei de La Briche a întrerupt lucrul celor doi amanți. Acolo, doamna de Beaumont fusese „veselă, vioaie, spirituală, pasionată de plăceri şi indulgentă sistematic”. Cu părul tunsa la Titus şi îmbrăcată în percal, ea se Plimba la apusul soarelui în jurul încântătoarei oglinzi de apă din s, iar când prietenii, îngrijorați pentru plămânii ei delicați, îi spuneau: „Vă jucați cu moartea”, ea răspundea doar: „Ce importanță are?” în sfârşit, în toamnă, Chateaubriand, ale cărui pasiuni erau pe cât de scurte, pe atât de vii, hotărî că definitivase cartea. Nu aceeaşi era şi părerea doamnei de Beaumont; ea ar fi dorit, fără îndoială, continuarea cercetărilor pentru a rămâne singură cu cercetătorul. „Ceea ce mă sperie, spunea ea, e uşurința cu care el enunță anumite judecăți care, pentru a nu înspăimânta, ar trebui să fie prezentate cu o blândețe şi iscusință infinite.” în opinia ei, acestei apologii îi lipsea o doctrină riguroasă, dar, inconvenientul nu avea remediu„, fiindcă de cum i se spunea autorului un singur cuvânt pe această temă, era cuprins de o disperare acută şi

amenința imediat „că pleacă să moară pe meleaguri străine„. Când a dat peste capitolul Despre virginitate, doamna de Stael i-a spus lui Adrien de Montmorency: Ah! Dumnezeule! bietul nostru Chateaubriand, va fi un eşec total”.

Doamna de Beaumont nu avea motive să fie îngrijorată, iar doamna de Stael să se bucure. Aşa cum era, cartea trebuia să placă şi să convingă, fiindcă aducea, în acea epocă încă ezitantă, ceea ce ea îşi dorea: argumente estetice şi sentimentale pentru întoarcerea la o religie regretată. Când se judecă Geniul creştinismului, nu trebuie niciodată uitat primul şi adevăratul lui titlu: Frumusețile religiei creştine. Obiectul esențial al autorului consta în a demonstra că creştinismul poate inspira o artă şi o poetică, poate înfrumuseța viața individului şi împodobi cu nobile ceremonialuri viața țării.

Amplului său studiu asupra poeticii creştinismului, asupra cultului şi ceremoniilor el îi adăugase o întreagă carte despre dogmă şi doctrină. Este cea pe care criticii, religioşi sau profani, aveau s-o considere cea mai slabă. Chateaubriand nu era nici teolog, nici metafizician. Spirit poetic şi concret, el ştia sa zugrăvească pasiunile trăite şi natura pe care o iubea. Inteligența lui destul de apropiată de cea a lui Montesquieu sau Fontanes prin demersurile şi gusturile lui, rătăcea aproape dezorientată printre simbolurile şi intuirea profundă a creştinismului. La drept vorbind, oricât de paradoxal ar putea să pară, credința lui era oarecum străină dogmei. Nu avea nici facultatea pătrunderii tainelor, pe care le confunda cu ceea ce era misterios, nici simțul păcatului, nici umilința creştină. „Dacă vi se dă o palmă, spunea el, înapoiați-o împătrit. Indiferent de obraz!” Toată viața avea să treacă de la metresă la metresă fără să manifeste nici urmă de căință, în plus, remarca el, amestecând pasiunile pământeşti cu speranțele cereşti îndepărtate, creştinismul trezea inepuizabile reverii.

Adversarii lui, în special Ginguene, într-un remarcabil articol din Decade, avea să demonstreze cu uşurință

slăbiciunile părții dogmatice din cartea lui. Dar când descrie frământările sensibilității religioase şi, în special, cea a francezilor, Chateaubriand emoționează pentru că el însuşi e emoționat. „Era, spune Saint-Beuve, un epicurian cu o imaginație catolică.” Mai mult decât imaginația, ar fi trebuit să spună: tradiția. Din frumusețea ceremoniilor catolice, a operelor de artă inspirate din creştinism, din transformarea moravurilor impuse de el şi, în fine, din armoniile naturii, el deduce adevărul religiei. Să fie oare o metodă atât de condamnabilă, iar frumosul, nu este el intuiția adevărului? îngerul din Reims, Catedrala din Chartres, florile de măceş de pe un altar sub cerul liber şi constelațiile cerului în noapte sunt tot atâtea dovezi. Este un fapt incontestabil că aceste dovezi ale poetului mişcau nenumărate suflete cum nu izbutiseră raționamentele teologilor.

Adversarii lui, filosofii Academiei, aveau toate motivele să ia în derâdere această religie sentimentală, înduioşarea manifestată față de crocodili şi şerpi, opere ale lui Dumnezeu, acel elogiu al virginității care se încheie printr-o frază bulversantă:”Dumnezeu spuneau: „Vă jucați cu moartea”, ea răspundea doar: „Ce importanță are?” în sfârşit, în toamnă, Chateaubriand, ale cărui pasiuni erau pe cât de scurte, pe atât de vii, hotărî că definitivase cartea. Nu aceeaşi era şi părerea doamnei de Beaumont; ea ar fi dorit, fără îndoială, continuarea cercetărilor pentru a rămâne singură cu cercetătorul. „Ceea ce mă sperie, spunea ea, e uşurința cu care el enunță anumite judecăți care, pentru a nu înspăimânta, ar trebui să fie prezentate cu o blândețe şi iscusință infinite.” în opinia ei, acestei apologii îi lipsea o doctrină riguroasă, dar „inconvenientul nu avea remediu”, fiindcă de cum i se spunea autorului un singur cuvânt pe această temă, era cuprins de o disperare acută şi amenința imediat „că pleacă să moară pe meleaguri străine”. Când a dat peste capitolul Despre virginitate, doamna de Stael i-a spus lui Adrien de Montmorency. „Ah! Dumnezeule! bietul nostru Chateaubriand, va fi un eşec total”.

Doamna de Beaumont nu avea motive să fie îngrijorată, iar doamna de Stael să se bucure. Aşa cum era, cartea trebuia să placă şi să convingă, fiindcă aducea, în acea epocă încă ezitantă, ceea ce ea îşi dorea: argumente estetice şi sentimentale pentru întoarcerea la o religie regretată. Când se judecă Geniul creştinismului., nu trebuie niciodată uitat primul şi adevăratul lui titlu: Frumuseţile religiei creştine. Obiectul esenţial al autorului consta în a demonstra că creştinismul poate inspira o artă şi o poetică, poate înfrumuseţa viaţa individului şi împodobi cu nobile ceremonialuri viaţa ţării.

Amplului său studiu asupra poeticii creştinismului, asupra cultului şi ceremoniilor el îi adăugase o întreagă carte despre dogmă şi doctrină. Este cea pe care criticii, religioşi sau profani, aveau s-o considere cea mai slabă. Chateaubriand nu era nici teolog, nici metafizician. Spirit poetic şi concret, el ştia sa zugrăvească pasiunile trăite şi natura pe care o iubea. Inteligenţa lui destul de apropiată de cea a lui Montesquieu sau Fontanes prin demersurile şi gusturile lui, rătăcea aproape dezorientată printre simbolurile şi intuirea profundă a creştinismului. La drept vorbind, oricât de paradoxal ar putea să pară, credinţa lui era oarecum străină dogmei. Nu avea nici facultatea pătrunderii tainelor, pe care le confunda cu ceea ce era misterios, nici simţul păcatului, nici umilinţa creştină. „Dacă vi se dă o palmă, spunea el, înapoiaţi-o împătrit. Indiferent de obraz!” Toată viaţa avea să treacă de la metresă la metresă fără să manifeste nici urmă de căinţă, în plus, remarca el, amestecând pasiunile pământeşti cu speranţele cereşti îndepărtate, creştinismul trezea inepuizabile reverii.

Adversarii lui, în special Ginguene, într-un remarcabil articol din Decade, avea să demonstreze cu uşurinţă slăbiciunile părţii dogmatice din cartea lui. Dar când descrie frământările sensibilităţii religioase şi, în special, cea a francezilor, Chateaubriand emoţionează pentru că el însuşi e emoţionat. „Era, spune Saint-Beuve, un epicurian cu o

imaginație catolică.” Mai mult decât imaginația, ar fi trebuit să spună: tradiția. Din frumusețea ceremoniilor catolice, a operelor de artă inspirate din creştinism, din transformarea moravurilor impuse de el şi, în fine, din armoniile naturii, el deduce adevărul religiei. Să fie oare o metodă atât de condamnabilă, iar frumosul, nu este el intuiția adevărului? îngerul din Reims, Catedrala din Chartres, florile de măceş de pe un altar sub cerul liber şi constelațiile cerului în noapte sunt tot atâtea dovezi. Este un fapt incontestabil că aceste dovezi ale poetului mişcau nenumărate suflete cum nu izbutiseră raționamentele teologilor.

Adversarii lui, filosofii Academiei, aveau toate motivele să ia în derâdere această religie sentimentală, înduioşarea manifestată față de crocodili şi şerpi, opere ale lui Dumnezeu, acel elogiu al virginității care se încheie printr-o frază bulversantă: „Dumnezeu însuşi e marele Solitar al Universului, eternul Celibatar al Lumilor.„ Fontanes, om de gust, se temuse de aceste atacuri. Chateaubriand îl liniştea: „Clipa cea mare se apropie; curaj! Am impresia că sunteți abătut. Eh! Doamne! Treziți-vă; arătați-vă dinții. Rasa umană e laşă; ai câştig de cauză când îndrăzneşti s-o priveşti în față.„ Totuşi, pentru a-şi sprijini apărarea spirituală pe marile puteri vremelnice, el şi-a legat soarta cărții de cea a Primului Consul, printr-o prefață: „Orice om, care poate spera să aibă câțiva cititori, face un serviciu societății încercând să ralieze spiritele la cauza religioasă; şi, cu riscul de a-şi pierde reputația de scriitor, e obligat în conştiința lui să-şi alăture forța, cât de mică ar fi ea, de cea a acestui om puternic care ne-a scos din prăpastie.„ De la acest „om puternic„ şi, de altfel, de la întreaga „familie„, el aştepta acum o favoare de care nu se putea lipsi: radierea lui de pe lista emigranților, în particular, se bizuia pe „adorabila„ Elisa Bacciochi, prietena lui Fontanes. „Fontanes cred că v-a spus, doamnă, care sunt sentimentele mele. Sora Consulului poate totul, iar eu sunt îndreptățit să sper totul, fiindcă ea arată un oarecare interes.„ în schimbul acestei protecții, el nu precupețea complimentele:

„Dumneavoastră sunteți subiectul despre care vorbesc de dimineața până seara. Trebuie să răspunzi la mii de întrebări.

— Ce fericit sunteți, mi se spune, că o cunoaşteți pe sora Consulului! Ce fel de om e? Se vorbeşte despre ea numai de bine! Se povestesc lucruri atât de plăcute! Atunci, mă înflăcărez şi mă pierd în lungi descrieri:

— Imaginați-vă o femeie în acelaşi timp simplă şi spirituală, nobilă, blândă, generoasă, plină de milă; e incredibil câte inimi i-a câştigat Consulului.

— Unde se află ea?

— E la Bareges.

— E cumva bolnavă?

— Suferă de un sever deranjament stomacal.

— Ah! Dumnezeule! Ne vomruga pentru ea.„ „Rezultatul e că mă simt fericit să-i scriu doamnei Bacciochi şi cine n-o iubeşte e un trădător şi un ticălos, o dezmințire a vechilor cavaleri; noi am revenit în secolul eroilor." „Familia" nu avea să reziste multă vreme la aceste dulci linguşiri, în iulie 1801, Chateaubriand a obținut radierea; puțin mai târziu, Fontanes 1-a prezentat lui Lucien Bonaparte, întors din exil, şi a obținut ca fratele Consulului să citească un exemplar din Geniu. Notele făcute de el pe margine au fost apreciate de autor pa „banale", în 1802, evenimentele s-au precipitat; pe 26 martie L fost semnat cu Anglia Tratatul de la Amiens care punea capăt, jupă cum se credea, războaielor revoluționare; pe 8 aprilie, tribunalul şi corpul legislativ au votat Concordatul; la 14 aprilie a apărut Geniul creştinismului şi, patru zile mai târziu, pe 15 aprilie, zi de Paşti, laNotre-Dame a fost celebrat un TeDeum solemn pentru a se sărbători în acelaşi timp pacea restabilită şi religia restaurată.

În catedrală, muzica de orgă şi clopotele nu mai conteneau şi un legat pontifical, arhiepiscopul Parisului şi treizeci de episcopi îl aşteptau pe Primul-Consul. Îmbrăcat într-un veşmânt roşu, acesta a fost condus sub un baldachin, în jurul lui, câțiva generali dezaprobau „acest fast capucin". Seara, întrebat asupra impresiilor lui, generalul Delmas răspunsese:

„Nu mai lipseau decât cei o sută de mii de oameni care muriseră ca să se termine cu toate astea”. Dar pe străzi, poporul cânta: „Duminica o vom cinsti, aleluia!” în aceeaşi zi, în Moniteur, o proclamaţie a lui Bonaparte era urmată de un articol scris de Fontanes asupra Geniului creştinismului, care apărea în acelaşi timp ca o carte sfântă şi ca o carte oficială.

„Voiam un ecou puternic, spunea Chateaubriand, care să urce până spre cerul mamei mele.” Poate părea surprinzător ca legăturile dintre păcătoşi şi cei aleşi să fie mai bine asigurate de zarvă decât de umilinţă, dar Chateaubriand a cunoscut, neîndoielnic, cea mai mare efervescenţă care a înconjurat vreodată naşterea unei opere a spiritului. Ar fi crezut că clopotele nu băteau, că trupele nu dădeau onorul, că episcopii nu oficiau decât pentru a celebra tânăra glorie a poetului restaurator al religiei. A fost „o lovitură de teatru şi de altar”, o zi de triumf pe care Chateaubriand n-a mai uitat-o şi care i-a schimbat ideeape care şi-o făcuse despre sine însuşi. Din această zi, el a fost animat de o ambiţie politică aproape fără margini şi s-a considerat ca unul dintre primele personaje ale creştinătăţii. Se vedea asociat marilor proiecte ale lui Bonaparte; de acum înainte va gândi: el şi eu; aşa cum odinioară Europa reunise în aceeaşi temă şi în acelaşi respect papa şi împăratul, el va dori să se spună: Poetul şi Consulul.

Atunci când, mult mai târziu, şi-a scris Memoriile, el a înregistrat cu mândrie efectele prodigioase ale cărţii lui: „Literatura se vopsea în culorile tablourilor mele religioase. Ateismul şi materialismul au încetat să mai fie bazele credinţei sau ale necredinţei tinerelor spirite. Nu mai erai ţintuit locului de o prejudecată antireligioasă. Lovitura dată spiritelor de Geniul creştinismului a scos din făgaşul lui secolul al XVTII-lea.” Toate acestea sunt adevărate. Dar trebuie remarcat că Geniul creştinismului, care acţionase atât de puternic asupra atâtor spirite, nu fusese în stare să schimbe viaţa şi moravurile autorului său.

Începând din 1801, între un Chateaubriand real şi un Chateaubriand fictiv, între personaj şi persoană, se întinde un

spațiu imens şi gol. Din marele scriitor pios şi solemn a supraviețuit „un Chateaubriand zeflemitor, cu un ton pe atât de neglijent şi nestăpânit, pe cât era celălalt de puțin. Seriozitatea, ca o coincidență perfectă a gândirii şi expresiei, nu-i mai era accesibilă. Emfaza şi retorica învăluie în pliurile lor apretate o gândire care nu mai suportă adevărul nud. Un suflet neliniştit şi divizat încearcă să iasă din fasciculul de lumină proiectat asupra lui de meditația solitară. El caută un refugiu în frivolitate, care înseamnă un refuz, iar în erudiție, o fugă. Acesta va fi de acum înainte, până la admirabilele Memorii, demersul constant al lui Chateaubriand.
Doar în unele momente, din fericire destul de dese, de renunțare, tandrețe sau milă, prieteni şi metrese îl vor regăsi pe băiatul cumsecade care, pe timpul vieții lui mizere şi obscure, fermecase atât de mult „mica societate” de pe strada Neuve-du-Luxem-bourg.

IV. Puteți să mă trimiteți la Roma.

Către Fonâanes: „Nu pot veni în dimineața asta să vă văd, dragă prietene, fiind supraîncărcat de treburi. Vă voi spune că perspectivele sunt favorabile. Numai în ziua de ieri, Migneret a făcut o vânzare de o mie de scuzi. Ieri i-am văzut pe cei mari; păreau bine dispuşi. Protejați-mă cu îndrăzneală, dragă copile. Gândiți-vă că m-ați putea trimite la Roma.”

La Roma? Acesta era într-adevăr, din momentul publicării Geniului, scopul îndepărtat al lui Chateaubriand. Deşi era în esență un om de litere, se credea şi se voia om de acțiune, în ochii lui succesul literar nu trebuia să fie decât calea succesului politic. Polemica din jurul cărții lui îl irita şi-1 dezamăgea; atacat din stânga de către Ginguene, care-i reproşa slăbiciunea cugetării, naivitatea anumitor capitole cum era cel asupra virginității şi o nedreaptă severitate față de secta filosofică din care, spunea el, Chateaubriand însuşi făcuse parte în tinerețe, se vedea atacat la Londra, din dreapta, de către regaliştii indignați de colaborarea lui cu uzurpatorul, îşi dorea „să scape de pe această galeră”, să se îndepărteze de oamenii de litere, să uite ranchiunele de

emigrant şi, categoric, să-1 slujească pe noul stăpân, singurul care putea să-1 introducă în lumea acțiunii. Şi cine ar fi putut să reprezinte mai bine Franța la Vatican dacă nu scriitorul restaurator al creştinismului? Nu pretindea, desigur, pentru început să fie ambasador, dar cum se punea problema ca propriul lui unchi, canonicul Fesch, să fie trimis de către Consul la Roma, de ce n-ar fi numit ca secretar pe lângă acesta autorul Geniului creştinismului? Decizia nu depindea decât de Bonaparte. Lui Fontanes şi Elisei le revenea misiunea de a-1 influența pe acesta în favoarea lui. Chateaubriandnu se sfia să le aducă aminte mereu.

Imediat după publicarea cărții lui, îl întâlnise pentru prima dată pe Napoleon Bonaparte la o serbare dată de Lucien în cinstea fratelui său. Încă de pe vremea Atalei, ca să-i facă plăcere lui Fontanes, Elisa încercase să-i înmâneze Consulului micul volum. Fusese prost primită. „Iar romane în A! Chiar am timp să vă citesc fleacurile!' Geniul creştinismului era altceva. Cartea venea la momentul oportun, iar autorul putea fi de folos, în salonul lui Lucien, Bonaparte năvăli peste Chateaubriand în felul lui abrupt şi, fără preambul, îi vorbi despre Egipt şi despre arabi, pe urmă de creştinism cu o ciudată şi viguroasă poezie. Tânărul scriitor, care nu avea o replică promptă, n-a fost în stare să-i răspundă, dar o tăcere respectuoasă îi măguleşte uneori pe cei mari, iar Fontanes 1-a asigurat că plăcuse. El însuşi găsise privirea lui Bonaparte admirabilă, zâmbetul mângâietor şi bun. Nimic teatral, nimic afectat. După această întâlnire a fost plin de speranță, cu atât mai mult cu cât rapida ascensiune a lui Fesch părea să pregătească ambasada. Arhiepiscop de Lyon, cardinal, era un destin privilegiat pentru un vechi seminarist care fusese, în timpul Revoluției, administratorul arsenalului armatei din Alpi, făcuse avere vânzând prada furată din Italia şi strălucea mai mult prin ardoarea ambiției lui decât prin austeritatea moravurilor. Dar Vaticanul considera fără îndoială că

întoarcerea Franței la Biserică merita pe deplin o baretă de cardinal.

Ca toți cei cu o bogată imaginație, Chateaubriand dorea din toate puterile şi se descuraj a prompt. Când numirea aşteptată întârzie, el începu să vorbească despre o retragere la țară sau pe malurile fluviului Meschacebe. Către Chenedolle: „Dacă nu obțin într-o lună ceea ce-mi doresc, voi renunța la alte demersuri, şi Dumnezeu ştie ce o să se aleagă de mine, dacă n-am să mă pot retrage la țară.” Către doamna de Stael: „Aici totul e nimicnicie, cabală, spirit de partid, de coterie; onorabil a rămas doar repausul şi obscuritatea. Oscilez între o retragere absolută în fundul vreunei provincii şi o nouă expatriere.”

Oricât 1-ar fi atras repausul şi obscuritatea, el se străduia din răsputeri să scape de ele. Printre alte demersuri, el şi-a trimis cartea papei: „Dacă Sanctitatea voastră binevoieşte să arunce o privire peste volumul patru, va constata câte eforturi am depus ca să răzbun altarul şi pe reprezentanții lui de injuriile unei false filosofii. Va vedea admirația mea pentru Sfântul Scaun şi pentru geniul pontifilor care-1 ocupă.” între timp, nici o promisiune precisă nu venea nici de la Paris, nici de la Roma, iar doamna de Beaumont se plângea: Prietenul nostru nu-i sigur de nimic. Destinul lui e mai incert ca oricând; totul e ambiguu şi trist în această nesiguranță.”

Ca să-şi îndulcească aşteptarea, Chateaubriand a luat la rând castelele. Vechea nobilime franceză îl sărbătorea pe autorul Geniului creştinismului iar acesta, de când Consulul întârzia să-i satisfacă dorința, încerca recrudescențe monarhiste. Printre femeile pe care le întâlnea pe atunci, una dintre cele mai dornice să-i placă era doamna de Custine. Născută Delphine de Sabran, fusese botezată de amantul mamei ei, faimosul cavaler de Boufflers, „Regina Trandafirilor”, pentru prospețimea tenului ei de blondă. Măritată la şaisprezece ani cu contele de Custine, în timpul Revoluției dusese viața cea mai romanescă. Îl apărase cu eroism pe socrul ei, generalul de Custine, în fața unui

tribunal revoluționar. Soțul ei fusese ghilotinat, după ce-i scrisese aceste frumoase cuvinte: „De ce aş încerca vreo tulburare? Moartea e necesară şi la fel de simplă ca naşterea.” Văduvă la douăzeci şi trei de ani, se străduise zadarnic să părăsească Franța şi fusese întemnițată la Carmes în aceeaşi celulă cu Josephine de Beauharnais. Acolo ajunsese, „sub ochii şi cu ştiința lui Josephine”, metresa lui Alexandre de Beauharnais; apoi îl iubise pe Boissy d'Anglas, pe Antoine de Levis, pe domnul de Grouchy, pe generalul Miranda şi pe domnul Berstoecher, preceptorul elvețian al fiului ei, Astolphe, fiindcă era o persoană tandră, generoasă şi plăcea extraordinar bărbaților prin acel ten de Regină a Trandafirilor, păstrat şi la treizeci şi trei de ani în pofida nenorocirilor şi bucuriilor, prin pletele lungi, blonde şi mătăsoase, printr-o senzualitate care făcea din ea sclava bărbatului iubit, şi de asemeni printr-o ciudată timiditate ce o determina să se teamă mai mult de saloane decât de eşafod. „Nu-i plăcea lumea, scria fiul ei. O intimida, o plictisea şi o dezgusta.” Până şi Fouche, căruia Josephine de Beauharnais i-o prezentase, fusese sedus de ea; el o ajutase după termidor să-şi redobândească o parte din bunuri. Delphine îi spunea „Cheche” iar teribilul ministru de Poliție îşi încheia scrisorile prin această formulă naivă şi imprudentă: „Te sărut aşa cum te iubesc”.

Delphine de Custine fusese una dintre cele mai frumoase admiratoare care îi scriseseră lui Chateaubriand pe timpul Atalei şi îl regăsise la doamna de Rosanbo pe timpul Geniului creştinismului. El era înflăcărat, ea era facilă. Deşi în inimă regalistă, ea putea să-i aducă servicii prin cei aflați la putere, iar el nu era omul să neglijeze aşa ceva. Prin legătura lui cu doamna de Beaumont, exercita asupra ei atracția ciudat de puternică a bărbatului care trebuie smuls unei rivale. Se pare că o legătură mai intimă între ei se înfiripase abia în primele luni ale anului 1803, dar că spre sfârşitul lui 1802, doamna de Beaumont intuia că va fi părăsită de amant: „Biata

Rândunică, îi scria ea lui Joubert, e într-o criză de amorțire foarte tristă”.

Biata Rândunică ar fi fost şi mai tristă dacă ar fi ştiut, când o părăsise Chateaubriand în toamna lui 1802 pentru o călătorie în sud, că avea de gând să se întoarcă prin Bretania. Scopul mărturisit al acestei deplasări era să pună mâna pe o ediție „pirat” a Geniului creştinismului care fusese publicată de un librar din Avignon. Dar pe Chenedolle, care se întorsese la Vire, Chateaubriand îl anunța că va trece curând să-1 vadă şi-i recomanda să nu spună nimic în salonul de pe strada Neuve-du-Luxembourg. Îşi făcuse socoteala să meargă nu numai la Vire, ci şi la Fougeres pentru a o întâlni pe doamna de Chateaubriand. Cum se explică vizitarea acestei abandonat 9 Se întrevăd mai multe motive. Celeste fusese ruinată nr' falimentul unui unchi şi existența ei trebuia asigurată. Cineva care solicita un post pe lângă Vatican trebuia să ducă, măcar aparent o viață decentă. Se putea spera ca doamna de Chateaubriand ostilă primei opere a soțului ei, să fi găsit o oarecare mângâiere, deşi nu citise cartea, în titlul noii lui cărți. In orice caz, era util să aibă o întrevedere cu ea, pentru a fi sigur că nu va reprezenta un obstacol în momentul crucial.

Deci Lyon, Avignon, Bordeaux, Nantes, Fougeres, o călătorie de şase sute de leghe. Stoparea antiafacerii a decurs bine. La Lyon, el 1-a cunoscut pe fiul librarului Ballanche, un adolescent bolnăvicios dar remarcabil, autorul unei ciudate cărți despre sentiment în literatură, şi care avea să-i devină prieten pentru toată viața. Mai ales a fost încântat de propriul lui renume. Către Fontanes: „Mărturisesc că mă simt uimit de felul cum sunt primit pretutindeni. Totul răsună de gloria mea, ziarele din Lyon, societățile, prefecturile; se anunță trecerea mea ca a unui personaj important.”

După asta, e nevoie să mai spunem că se simțea bine în Lyon: „Cred că e oraşul care-mi place cel mai mult pe lume”. La Fougeres, se cazează în reşedința Marigny, şi rămâne o săptămână întreagă, îşi vede soția, se scuză că n-o poate lua

încă la Paris din lipsa banilor şi o invită să-1 întâlnească la Roma, dacă va fi numit. E o invitație pe care o va mai adresa şi doamnei de Beau-mont, doamnei de Custine, doamnei de Marigny şi chiar bietului Chenedolle. Anul 1803 a început fără să fi primit numirea şi, aşa cum i se întâmpla întotdeauna când lumea exterioară îl trăda, Chateaubriand visa să evadeze în câteva călătorii: „Oscilez între mii de proiecte. Nu există nici un pustiu la care să nu mă gândesc. Când vreau să mă îmbarc cu direcția Louisiana, să mai văd o dată pădurile Lumii Noi; când mă duce gândul la Rusia. Ah! dacă am putea lua cu noi tot ce iubim într-un colț neştiut de lume şi să întemeiem o colonie mică de prieteni într-un loc retras şi plăcut!”

Nu pomenise la întâmplare de Rusia ca un posibil refugiu. Grație doamnei de Krtidener, pe care o întâlnise la Paris, numele lui era cunoscut la această Curte şi câteva exemplare frumoase ale Geniului fuseseră trimise „împăratului şi împărătesei tuturor ruşilor”.

În martie, a apărut o nouă ediție. De data asta autorul s-a precipitat spre Bonaparte cu o dedicație „scurtă, simplă şi nobilă, cum trebuie să fie când e adresată unui erou”. „Cetățene Prim-Consul, ați binevoit să luați sub protecția Domniei voastre această ediție a Geniului creştinismului: e o nouă mărturie a interesului ce-1 purtați augustei cauze care triumfă la adăpostul puterii voastre. Nimeni nu se poate împiedica să nu recunoască în destinul vostru mâna acelei Providențe care vă marcase de departe pentru împlinirea intențiilor ei prodigioase. Popoarele vă privesc; Franța, mărită grație victoriilor voastre, îşi pune în voi speranțele de când sprijiniți pe religie temeliile Statului şi ale prosperității voastre. Continuați să întindeți o mână mărinimoasă celor treizeci de milioane de creştini care se roagă pentru voi la picioarele altarelor primite înapoi.”

Satisfăcut, cetățeanul Prim-Consul a binevoit să declare că „niciodată nu fusese lăudat într-un mod mai plăcut”. Fontanes şi-a mai intensificat puțin presiunile asupra lui

Talleyrand care trebuia să-1 trateze cu considerație, însărcinându-l pe 18 brumar cu o misiune foarte compromițătoare pe lingă prinți, şi, la 4 mai 1803, cetățeanul Chateaubriand a fost numit secretar la legația din Roma. „Intram în politică prin religie. Geniul creştinismului îmi deschisese uşile.” La Londra, necruțătorul Peltier aminti în ziarul lui că dedicația făcută lui Ludovic al XVIII-lea la prima ediție îi adusese lui Chateaubriand o gratificație de trei sute de livre; cea din ediția a doua către Bonaparte, un post de cincisprezece mii de franci. Chateaubriand către Fontanes: „Spuneți-i, draga prietene, celei mai bune dintre femei, celei mai nobile protectoare, că inima mea este plină de o recunoştință pe care nimic n-o va face să slăbească şi că nutresc pentru ea o dragoste respectuoasă, cum nutreşti pentru îngeri. Asigurați Familia că-mi poate cere orice, în afara unei josnicii.”

Ziarul Mercure transmise această bizară notă: „Se aduc asigurări că domnul de Chateaubriand este hotărât să nu mai publice nimic multă vreme de acum încolo. Noi aproape că-1 vom încuraja în hotărârea lui. Suntem convinşi că nu sporind numărul volumelor îți măreşti renumele. Altminteri, când cineva a ridicat, ca domnul de Chateaubriand, un monument ca cel al Geniului creştinismului, are dreptul să se odihnească.” Atitudinea era orgolioasă. Domnul de Chateaubriand binevoise să intre în cariera literelor pentru a îndeplini o mare misiune politică şi religioasă. Sarcina lui o dată îndeplinită, lăsa pe seama altora grija culegerii recoltei de pe țarinile semănate de el, şi se consacra în viitor treburilor statului. Bucuria reuşitei era umbrită într-o oarecare măsură de melancolie, fiindcă trebuia s-o părăsească pe doamna de Beaumont, dar mai ales pe Delphine de Custine, pe care o iubea cu toată prospețimea noutății. Cum de era în stare, când el însemna singura iubire a unei femei atât de tandre, de perfecte şi de fragile ca Pauline de Beaumont? Multă vreme lipsit de fericirea de a plăcea, părea incapabil să reziste tentațiilor delicioase, îşi lăsa viața

să-şi urmeze cursul. Sentimentele lui erau pe potriva dorințelor, iar dorințele aveau un caracter intermitent şi fugitiv. Când spectacolul durerii îl lovea direct, el provoca fără răutate, ba chiar cu un fond profund bun, un rău infinit prin indiferența şi incapacitatea lui de a-şi imagina sentimentele altora. Şi, cum spunea Joubert, „el nu-şi condamna niciodată infidelitățile, pentru că opunea întotdeauna greşelilor faptelor sale sentimentul esenței lui, care era bună". Din când în când, era împins de veleitate să facă unele sacrificii persoanelor iubite, „dar aşa ceva e mult prea străin naturii lui, spunea doamna de Boigne, ca să-1 țină multă vreme'. Având în vedere această natură, el avea o fire plăcută Şi simplă., Deşi îți bulversa viața, era dispus săți-o facă foarte dulce."

Către doamna de Custine: „Nu poți înțelege cât sufăr de! eri încoace; ar fi trebuit să plec astăzi. Te asigur că sunt pe jumătate nebun şi cred că în cele din urmă îmi voi da demisia. Ideea de a te părăsi mă ucide.„ – „E ora cinci dimineața. Sunt singur în odaia mea. Fereastra e deschisă spre grădini atât de proaspete şi văd aurul unui frumos răsărit de soare care se anunță deasupra cartierului unde locuieşti. Cred că n-am să te pot vedea astăzi şi mă simt foarte trist. Toate astea aduc a roman, dar romanele n-au ele farmecul lor? Şi viața întreagă nu-i oare un roman trist?„ – „încă o zi fără să te fi văzut! Ai să pictezi, ai să-1 mângâi pe Trim şi ai să uiți că există pe lume persoane care te iubesc. Cum te simți în dimineața asta? Odaia mea e destul de tristă. O sfântă apariție care m-a vizitat în locuința mea mi-a făcut îndepărtarea insuportabilă." E greu de crezut că acel cuvânt sfântă redă cu exactitate ceea ce ar fi trebuit să fie apariția prea indulgentei Delphine în camera unui bărbat tânăr, îndrăgostit şi pasionat.

Ca să pornească la drum mai avea nevoie să obțină un avans din partea ministrului Relațiilor externe. Fontanes a primit însărcinarea: „Cardinalul mi-a spus că ar putea avansa banii pe şase luni, adică şase mii de franci. Plus cheltuielile

de drum. Încearcă să-i trezeşti generozitatea lui Talleyrand.” Fontanes a reuşit să-i smulgă ministrului nouă mii de livre, în fine, Chateaubriand plecă, plângând puțin, de bună-credință, la despărțirea de Pauline de Beaumont şi de Delphine de Custine, plângând şi de j alea lui, fiindcă era îndrăgostit şi sensibil, dar privind cu lăcomie fermecătoarele peisaje ale văii Yonne, pentru că iubea natura şi viața.

V. Comedii La Lyon 1-a cunoscut pe cardinalul „lui” şi era convins că-1 cucerise: „Sunt în relații minunate cu cardinalul'. Apoi, a plecat în Italia şi a luat contact, înaintea ambasadorului, cu vechea legație. Aceasta se compunea din ministrul Cacault, care se autodefinea ca „un revoluționar corijat”, vechi diplomat de carieră, de o abilitate vicleană, în termeni foarte buni cu papa şi cu secretarul de stat Consalvi, şi de secretarul Artaud, amândoi preveniți împotriva teologului amator care sosea pentru a-i înlocui. Chateaubriand ştia, atunci când voia, să fie fermecător; simplitatea lui i-a dezarmat; admirația pentru Roma i-a emoționat. Erau uimiți să descopere că era atât de amabil, iar Cacault 1-a asigurat pe Talleyrand: „Cetățene ministru, cetățeanul Chateaubriand a sosit şi mi-a părut să fie un bărbat demn, foarte interesant, incapabil s-o facă pe dogmaticianul. Se va obişnui cu munca de legație. Astfel totul e bine.”

Cetățeanul Chateaubriand era el însuşi în al nouălea cer: „Totul îmi reuşeşte, îi scria lui Fontanes. Lată-mă găzduit la domnul Cacault, care mă tratează ca pe fiul lui. E breton, în rest, locul pe care-1 ocup e încântător: nimic de făcut, stăpân al Romei, răsfățat, elogiat, dezmierdat. Singurul lucru care o să-mi mănânce zilele sunt banii. Am nevoie de o trăsură. Predecesorul meu are una. Aşa-s uzanțele. Am să-mi folosesc banii din ediția a patra. Apoi, mă voi vedea nevoit să recurg la protectoarea noastră.” „Stăpânul Romei” uita prea uşor că nu el era ambasadorul şi, fără să-1 mai aştepte pe cardinal, i-a cerut papei o audiență personală. Primirea ce i s-a făcut 1-a încântat. Pius al VH-lea, „pontiful tribulațiilor”, palid, trist,

dar demn, i-a luat mâna şi i s-ă adresat cu „Dragul meu Chateaubriand”, „arătându-i cartea lui deschisă pe masă”, îi scrise el lui Joubert, şi „i-a citat pagina unde ajunsese”, îi scrise lui Fontanes. Totul era exaltant, iar doamna de Beaumont a primit o serie de scrisori care au cam îngrijorat-o: „E ca un delir”, spunea ea. Sosirea cardinalului n-a schimbat nimic. „Cardinalul se simte bine, foarte bine.” în timp ce ambasadorul se instala şi făcea vizite, noul secretar, cu o superbă independenţă, le făcea pe ale lui. Or, în Roma exista un rege, cel al Sardiniei; o persoană familiară pontifului nu se cuvenea oare să fie şi a suveranului? Chateaubriand plecă să-1 vadă pe regele Sardiniei.

Nu era o crimă, dar era o greşeală. Acest rege, lipsit de o parte din statele sale şi, natural, nemulţumit, se înconjura de emigranţi şi trecea drept un conspirator împotriva noii Frânte. Cardinalul, care primise ordin să manifeste în această privinţă cea mai mare prudenţă, fu cuprins de furie când află demersul secretarului său şi în curând între cei doi bărbaţi se declanşa un conflict deschis. Nu, cardinalul Fesch nu „se simţea bine, chiar foarte bine”, cum crezuse Chateaubriand în entuziasmul primelor zile. Era vanitos, vindicativ, zgârcit, bigot, invidios. Secretarul lui pretindea că are dreptul să-i ceară direct audienţe papei. Cardinalul i-a interzis. Chateaubriand nu i-a dat nici o atenţie şi a însoţit la Sfântul Părinte nişte pelerini francezi, care nu-i fuseseră prezentaţi ambasadorului. Acesta din urmă 1-a surghiunit pe rebel într-un pod al palatului şi i-a repartizat ca îndatorire doar semnarea paşapoartelor. Nefericitul Chateaubriand, atacat de puricii care-i acopereau pantalonul alb, fără altă plăcere în afara celei de a privi de la fereastră spălătoresele din Roma, care, din casele de peste drum, îi făceau semne, s-a crezut întors în „maghernițele” din Londra. Bărbaţii din Roma, ei înşişi foarte preocupaţi de femei şi cu moravuri ciudat de libere, i-au reproşat „ţinuta indecentă” şi „contradicţia dintre cartea şi conduita lui”. Curând, birourile din Paris primiră

plângeri contradictorii când de la ambasador, când de la secretar.

Povestea cu regele Sardiniei făcuse multă vâlvă. O notă secretă despre avariția cardinalului-unchi „şi despre vorbele lui imprudente care-1 expuneau batjocurii publice”, notă adresată direct de Chateaubriand Primului-Consul şi înmuiată acestuia de către „admirabila protectoare”, poate să-1 fi interesat şi amuzat pe Bonaparte, dar cu siguranță nu i-a lăsat impresia că redactorul ei ar fi putut deveni un funcționar disciplinat. „Chateaubriand, spunea el, are unele idei de libertate, de independență; nu va pătrunde niciodată în sistemul meu aşa cum îl înțeleg eu.” Bonaparte n-a mai revenit asupra acestei judecăți, şi, la Sfânta Elena încă mai vorbea de „neloialitatea lui Chateaubriand în afacerea regelui Sardiniei.„ Fontanes, responsabil de alegerea făcută, s-a văzut blamat violent, în timp ce doamna de Beaumont, pe moarte îi trimitea bilete cu rugămintea de a interveni în favoarea vinovatului-”Domnul de Chateaubriand, care nu vrea să-1 împovăreze pe domnul de Fontanes cu scrisorile lui, mă roagă să vorbesc cu el de o prostie pe care a făcut-o şi să-1 ajute s-o repare. Această prostie constă în faptul că s-a dus să facă o vizită regelui Sardiniei. Îi cer iertare domnului de Fontanes. Sunt atât de extenuată, de obosită că nu mai pot reciti aceste rânduri scrise în grabă.„ Fontanes i-a văzut pe Talleyrand, care 1-a primit bine, şi pe Consul, care 1-a repezit. „Cei care scriu, tună el, cei care au obținut o reputație literară sunt tentați să se creadă centrul universului.”

O lungă scrisoare a lui Fontanes a plecat spre Roma, plină de înțelepciune administrativă şi mondenă. „Fii în gardă față de inima şi obiceiurile dumitale. Sinceritatea unui fost gentilom breton n-are nici o valoare la Vatican. Cardinalii nu se aseamănă cu părintele Aubry. N-am nevoie să-ți atrag atenția că papa e mai curândân acest secol viceconsul decât secundul lui Dumnezeu. Oamenii de stat îi adulează uneori pe marii scriitori, dar nu-i prea iubesc. Să ne legăm solid de soarta celui care-i conduce pe toți ceilalți; în ceea ce mă

priveşte, nu-i vorba de calcul, ci de stimă şi admirație.” Se cuvine a aminti că pe atunci funcționa cabinetul negru, iar dacă acest text ar fi fost citit de „cel care-i conduce pe toți ceilalți”, admirația cea mai oarbă nu i-ar fi adus nici un prejudiciu autorului ei.

Scrisoarea lui Fontanes nu domoli câtuşi de puțin furia destinatarului. „Am să mă căiesc toată viața că am intrat în acest scandal. Prostiile cele mai scurte sunt şi cele mai bune. Mă bizui pe prietenia dumneavoastră ca să ies din încurcătură. Am să vă spun chiar mai mult: acum, când mă aflu aici, îmi dau seama că funcția de secretar de ambasadă e prea mică pentru mine. Toți confrații mei sunt tineri fără un nume şi fără autoritate, oameni care abia încep, pe când eu trebuie să termin.” Şi din nou Chateaubriand revine, cum făcea întotdeauna când viața publică r” îl decepționa, la visurile lui de trai câmpenesc: „O colibă indiferent unde, prin împrejurimile Parisului, pe colinele din Marly.” Prietenii lui din Paris, care nu sunt nişte sfinți, se amuză puțin de eşecurile „dragului şi ilustrului Corb”. Cum adică? Acum câteva săptămâni era „stăpânul Romei”, mai puternic decât principii Bisericii; papa îi spunea „dragul lui Chateaubriand”, şi acum.

Până şi Joubert ajunsese destul de sever. Cu toate virtuțile lui, era şi el om. Suferise că fusese dat la o parte de lângă doamna de Beaumont, şi cum ar fi judecat el un prieten, a cărui glorie devenea atât de zgomotoasă, cu aceeaşi indulgență cape timidul lui protejat de la Savigny-sur-Orge, de acum doi ani? Joubert era incapabil să denigreze, dar încetase a mai fi părtinitor, iar justiția lui, subliniată de o uşoară agasare, se dovedea de o incomparabilă pătrundere.

Într-o scrisoare către Mole a încercat să analizeze caracterul, acestui biet Chateaubriand'. I-a reproşat mai întâi că scria pentru alții, pentru a-i uimi prin fraze care să sune bine şi imagini zugrăvite bine, iar nu pentru satisfacția lui. „De sufragiul lor şi nu de al său are nevoie şi din această cauză talentul lui nu-1 va face niciodată fericit.” Apoi Joubert se

mira de egoismul prietenului lor: „Nu scrie decât pentru alții şi nu trăieşte decât pentru el". Nici în dragoste, Chateaubriand nu se abandonează cu totul. „Oricât de transparent este ca natură, el se închistează în sistem. Nu contrazice şi face bucuros un mister din toate; suflet deschis, păstrează nu numai secretele altora (ceea ce ar trebui să facă toată lumea), ci şi pe ale lui. Cred că niciodată nu le-a spus nimănui. Totul intră în el şi nimic nu iese." Cel mai mare pericol al acestei circumspecții rezidă din faptul că lipseşte prieteniile şi chiar scrierile de o parte din farmecul lor. În Chateaubriand, prietenul şi autorul sunt mereu pe scenă, întotdeauna ocupați să compună o perioadă sau o atitudine.

Din această neputință de a se exprima firesc şi sincer se naşte plictisul. „Un fond de plictis, care pare să aibă ca rezervor spațiul imens rămas vacant între el însuşi şi gândurile sale, îi pretinde perpetuu distracții ce nu-i vor fi furnizate pe placul lui de nici o ocupație, de nici o societate, după cum nici o avere nu 1-ar satisface dacă nu ar deveni, mai devreme sau mai târziu, înțelept şi chibzuit."

Descriere destul de neagră. Concluzia este mai puțin severă: „Dacă îmi pare inevitabil ca un asemenea om să facă greşeli minore, nu mi se pare posibil să comită greşeli grave. În el este, şi va fi întotdeauna, un fond copilăros şi inocent, incapabil în egală măsură de erori serioase, ca şi de generozități consecvente. Există un punct esențial. Acela că-1 vom iubi întotdeauna, vinovat sau nevinovat; că în primul caz îl vom apăra şi în al doilea îl vom consola. Acestea stabilite, să-1 judecăm fără îndurare şi să vorbim între noi fără reținere." Se vede treaba că Joubert nu greşea.

VL Tragedii De la plecarea lui Chateaubriand, doamna de Beaumont se arătase hotărâtă să se ducă după el la Roma. Nu pentru că 1-ar fi ştiut infidel: „Eu mă judec, spunea ea cu melancolie, aşa cum m-ar putea judeca oricine şi-mi văd prietenii aşa cum sunt". Dar îl iubea, simțea că e pe moarte şi voia cel puțin să-1 revadă. Cu toate acestea, mai înainte de a pleca în Italia, dorea să facă o cură de ape la Mont-Dore.

Micul Gueneau de Mussy, care a văzut-o înaintea plecării, a considerat-o pierdută. „Spiritul ei plin de gratie semăna cu acea flacără abia pâlpâind şi cu aburul strălucitor care se ridică dintr-un buştean gata să se stingă.” Călătoria, într-o trăsură hodorogită, a epuizat-o complet. Cura de la Mont-Dore, prea scurtă, nu i-a ameliorat starea. „Tuşesc mai puţin, scria ea, dar am impresia că se întâmplă aşa ca să mor &ă zgomot.”

Chateaubriand era înspăimmtat de scrisorile primite de la ea şi-i reproşa cu blândeţe lui Joubert că o lăsase să plece singură: „Prietena noastră îmi scrie de la Mont-Dore epistole care-mi fâăng sufletul. Spune că simte cum se sfârşeşte uleiul din lampă; vorbeşte de ultimele bătăi ale inimii ei. De ce a fost lăsată singură în călătoria asta?„ A venit s-o întâmpine la Florenţa, însoţit de Bertin, noul lui prieten de la Roma. Acest Bertin era un francez exilat, pe bună dreptate suspect de regalism; doamna de Beau-mont era descendenta unui ministru al lui Ludovic al XVI-lea, fapt cunoscut la Roma; nefericitul secretar de ambasadă îşi desăvârşea astfel compromiterea în ochii guvernului său. Trebuie spus întru onoarea lui că, din clipa în care a văzut-o pe doamna de Beaumont atât de bolnavă, nu s-a mai gândit decât la ea. Era disperat de slăbiciunea ei, nu mai avea putere nici să surâdă. La Roma, Chateaubriand a închiriat pentru ea o casă singuratică în apropierea Pieţei Spaniei, între o mică grădină de portocali pe spalier şi o curte în care creştea un smochin. N-a mai părăsit-o. Pentru că avea nevoie de senzaţii tari şi reînnoite, era mai capabil să fie constant faţă de o muribundă decât faţă de o femeie fericită şi veselă. „Iubesc tot ce-mi este drag cu aceeaşi furie ca în primii ani. Tristeţea este elementul meu. Nu mă regăsesc decât atunci când sunt nefericit.” într-adevăr, doar o durere vie putea învinge, aşa cum un fulger pe timp de furtună uneşte pentru o clipă norii întunecaţi cu pământul, acel spaţiu imens de care pomenea Joubert şi care în Chateaubriand separa persoana de personaj.

Boala a sanctificat legătura. Papa a dorit să afle veşti despre fiica domnului de Montmorin; cardinalii 1-au imitat pe Sanctitatea sa; cardinalul Fesch însuşi a ştiut să-i dea doamnei de Beaumont dovezi de considerație şi de compasiune de care secretarul lui nu 1-ar fi crezut capabil. Sfârşitul s-a produs cu o repeziciune înspăimântătoare. În ultimele zile ale lui octombrie, Chateaubriand mai încerca să-şi plimbe prietena prin Roma, dar ea nu mai avea chef de nimic. La Coloseu ea s-a aşezat pe o piatră în fața altarului, „şi-a lăsat privirile să rătăcească peste porticuri, peste ruinele împodobite cu rugi de muri şi căldăruşe ruginite de toamnă, apoi le-a coborât din piatră în piatră până în arenă şi le-a oprit asupra altarului: „Hai sămergem, a spus, mi-e frig”. El a condus-o până acasă; ea s-a întins pe pat şi nu s-a mai ridicat.

Crezuse mai întâi că avea să moară pe 2 noiembrie, de ziua morților, şi, văzând lacrimile din ochii lui Chateaubriand, i-a întins mâna: „Ce copil eşti, a spus. Chiar nu te aşteptai Ia aşa ceva?” Cât a durat agonia, care a fost eroică, n-a încetat să-şi arate surpriza față de extrema şi sincera durere a amantului ei. Pentru că se îndrăgostise de alta, mai frumoasă şi cu o sănătate mai bună, se îndoise de ataşamentul veritabil nutrit față de ea; crezuse că-i devenise o povară şi dorise să plece ca să-1 elibereze. Văzându-1 podidit de lacrimi, a murit disperată şi încântată.

Dacă o făcuse să sufere, mai mult decât îşi dăduse seama, pe când era în viață, a ştiut s-o cinstească moartă. Funeraliile, la Saint-Louis-des-Francais, au fost emoționante şi frumoase. Cardinalul, care absenta abil, şi-a trimis trăsurile şi valeții. Relatarea scrisă de Chateaubriand despre această ceremonie şi despre ultimele momente ale prietenei lor i-a stors lacrimi lui Joubert. „îl adori pe băiatul ăsta când îl citeşti. Cât despre ea, simt că şi-ar fi dat zece ani de viață pentru a fi regretată astfel.” Tot Chateaubriand s-a ocupat de ridicarea unui monument din marmură albă într-o capelă din Saint-Louis-des-Franțais pentru doamna de Beaumont. Îşi

vânduse ce mai avea ca să plătească măcar o parte şi compusese el însuşi inscripţia: D. O. M.*

După ce şi-a văzut pierind întreaga familie, tatăl, mama, cei doi fraţi şi sora, Pauline de MONTMORIN devorată de o boală lâncedă a venit să moară pe pământ străin.

F.-A. De Chateaubriand a ridicat acest monument în memoria ei.

Ca mulţi mari voluptuoşi, el vorbea admirabil de morminte Şi de moarte; excela aşternând peste uşoarele oseminte ale femeilor

* Departamentul francez din străinătate (n.tr.).

Nobilele draperii ale unui limbaj funebru. Cel mult i s-ar putea reproşa că-şi amesteca regretele cu orgoliul de a le găsi atât de nobil împodobite. Nu se putea împiedica să nu guste o plăcere estetică şi funebră trecând „de la mormântul Ceciliei Metella la sicriul unei femei nefericite”. „Nici nu vă puteţi imagina, le scria prietenilor săi, în ce măsură durerea şi conduita mea în această împrejurare m-au făcut iubit aici şi respectat.” Poate că ar fi fost iubit mai mult, dacă n-ar fi fost conştient de acest respect, atât de avid de voluptatea suferinţei.

După moartea doamnei de Beaumont, şederea la Roma i-a devenit mai neplăcută ca oricând. El simţea frumuseţea tragică şi atunci anume îi trimise lui Fontanes o admirabilă scrisoare despre câmpia romană care e unul dintre cele mai frumoase texte din proza franceză. Dar nu mai dorea să rămână în Italia. Sentimentele puternice pe care le încercase şi dezgustul pe care i-1 provocase o muncă ce nu răspundea aşteptărilor treziseră în el dorinţa de a scrie. De bună-credinţă, i-a anunţat lui Fontanes voinţa de a se retrage, încă de pe acum intenţiona să-şi consacre restul unei vieţi mizerabile redactându-şi Memoriile. Le voia demne de ceea ce simţea mai bun în el. „Nu aş plictisi posteritatea cu detaliile slăbiciunilor mele. N-aş spune despre mine decât ceea ce este convenabil pentru demnitatea mea de om şi, îndrăznesc să spun, pentru grandoarea inimii mele. Lumii trebuie să i se

arate numai ceea ce este frumos; nu înseamnă să-1 minți pe Dumnezeu dacă nu-ți dezvălui din viață decât ceea ce îi poate înălța pe semenii noştri spre sentimente nobile şi generoase. Nu ducem lipsă de exemple când vrem să triumfăm asupra sărmanei naturi umane. Nu şovăi decât asupra unui singur punct: nu ştiu dacă mă voi retrage în Bretania sau la Joubert, în Vâlleneuve.” înțeleptul Fontanes îl implora să aştepte. Ca să trăieşti nu trebuie sămănânci? „Ştiu că talentul dumitale, numele şi munca nu te vor lăsa niciodată la discreția nevoilor de prim ordin, dar în toate acestea văd mai multă glorie decât bunăstare. Educația dumitale, aptitudinile au nevoie de cheltuieli, iar renumele nu este suficient pentru necesitățile vieții, mizerabila ştiință a bucătăriei aflându-se în fruntea tuturor celorlalte când vrei să trăieşti independent şi liniştit.”

Şi tocmai apăruse o nesperată ocazie de a obține în cariera diplomatică un post de şef de misiune. Cantonul Valais fusese proclamat independent, pentru că Bonaparte avea în vedere să mențină pe acolo un drum militar către Piemont: era nevoie de un însărcinat cu afaceri francez la Sion şi, în ciuda opoziției tenace a cardinalului-unchi care afirma că „intrigantul acesta era în acelaşi timp şi un om rău”, Primul-Consul, indulgent cu un scriitor al cărui stil îl admira, era dispus să-1 numească pe Chateaubriand. Fontanes 1-a implorat pe acesta din urmă să accepte. „Dacă sunt numit, a răspuns Chateaubriand, voi respecta ordinul Consulului şi promisiunea prietenilor mei: mă voi duce în Pays de Vaud. Dar, pentru Dumnezeu, scăpați-mă mai repede de Roma; îmi dau sufletul aici.” Şi, cu o trăsătură de orgoliu: „Râd de milă când văd nişte proşti strigând că nu ştiu să fac decât cărți. Să faci o carte citită de public nu e o nimica toată! E nevoie de mai multă ordine, de un mai pregnant spirit al afacerilor pentru a pune cap la cap câteva idei bune decât să semnezi toate paşapoartele din univers şi să dai un dineu diplomatic.”

Când a revenit la Paris, 1-a găsit pe Fontanes devenit unul dintre cei mai puternici bărbați ai regimului şi preşedintele Corpului legislativ, cu un mod de viață princiar. Realistul

Sancho reuşea mai bine decât cavalerul de la Mancha. Omul de stat altminteri rămânea un om şi cel mai credincios dintre prieteni. El 1-a condus pe Chateaubriand la Talleyrand, care s-a arătat binevoitor, şi a exprimat bucuria catolicilor din Valais. Noul însărcinat cu afaceri nu era prea entuziasmat. Descoperise un Paris agitat şi amenințător: se pregătea Imperiul, iar ideea unei noi dinastii îi irita atâtpe monarhişti, cât şi pe iacobini. „Aerul era încărcat.” De când trecuse de partea lui Bonaparte, Chateaubriand ştia că era blamat de foştii lui prieteni. O revăzuse pe doamna de Custine, care rămăsese regalistă în pofida lui Fouche şi, cu toate că avea un dinte împotriva ei, ținea seama de sentimentele exprimate de ea, sentimentele lumii ei. Cele ale lui Chateaubnand nu erau întru nimic mai calde pentru un regim care nu-1 tratase cu recunoştința meritată de adeziunea şi de geniul lui.

Printre sfaturile împărțite cu dărnicie de către Fontanes, era unul pe care i-1 dăduse şi doamna de Beaumont pe patul morții: acela de a se apropia din nou de soția lui. Un „aproape ambasador” avea nevoie de ea, ca să nu mai vorbim de creştin şi de soț. El a înțeles şi a adus-o pe Celeste la Paris; cei doi soți s-au revăzut într-o locuință modestă de pe strada Beaune. Doamna de Chateaubriand avea treizeci de ani; avusese variolă şi îşi pierduse bietul şi unicul ei farmec: prospețimea tinereții. Cu o sănătate şubredă, sarcastică, cu spiritul şi trupul colțuroase, avea mai puține şanse ca oricând să-şi cucerească soțul. Cu toate acestea, amândoi s-au pregătit pentru plecarea la Valais, iar Chateaubriand a obținut de la Talleyrand douăsprezece mii de franci ca avans, pe care i-a destinat cumpărării de veselă şi lenjerie pentru ambasada lui. Spera să nu rămână prea multă vreme la Sion, şi încă de pe acum începuse să caute o locuință la Paris.

Pe 19 martie, a asistat la recepția de la Tuileries şi 1-a văzut pe Primul-Consul, care nu i-a vorbit şi i s-a părut neliniştit. Pe 21 martie, în timp ce ieşise să vadă un chiparos care-i plăcea doamnei de Beaumont, fără îndoială din voluptatea de a-şi sfâşia sufletul, a auzit strigându-se o noutate: „Sentința

comisiei militare speciale convocată la Vincennes, care condamnă la pedeapsa cu moartea pe numitul Louis-Antoine-Henri de Bourbon, născut pe 2 august 1772, la Chantilly”. Cuvintele au căzut asupra lui ca un trăsnet. „Această sentință îmi schimbă viața, spune el, la fel cum o schimbă şi pe cea a lui Napoleon.” Ludovic de Bourbon, duce d'Enghien, ultimul din familia Conde, nu merita să fie împuşcat ca un trădător în şanțurile de la Vincennes. Fusese arestat ilegal, judecat în secret şi executat iară milă. Era primul act nedemn al unui regim care se dorise a fi unul al reconcilierii. Chateaubriand s-a întors acasă indignat. A găsit-o aici pe soția lui şi, după puțin timp, li s-a alăturat prietenul lui monarhist, Clausel de Coussergues. Cu consimțământul lor a hotărât să-şi trimită Consulului demisia. Către Talleyrand: „Cetățene ministru, medicii mi-au adus la cunoştință că doamna de Chateaubriand se află într-o stare a sănătății care-i pune în pericol viața. Cum îmi este absolut imposibil să-mi părăsesc soția în asemenea circumstanțe şi nici să o expun pericolelor unei călătorii, o implor pe Excelența voastră să binevoiască a primi înapoi scrisorile de acreditare şi instrucțiunile ce mi-au fost înmuiate pentru Valais.”

Oricât de moderați ar fi fost termenii acestei scrisori, expediate a doua zi după execuție, ea reprezenta un act de curaj. „Câtevazile larând, spune Clausel, toți prietenii lui Chateaubriand au fost într-o continuă panică la gândul că 1-ar putea vedea ridicat de poliție. Treceam pe la el de două-trei ori pe zi şi întotdeauna cu acelaşi tremur când ajungeam la ghereta portarului.” Doamna de Chateaubriand povesteşte că atunci când a aflat de această demisie Fontanes a fost îngrozit: „Se şi vedea, spune ea, împuşcat cu domnul de Chateaubriand şi, după ei, toți prietenii noştri. M-am dus să-1 văd ca să-1 liniştesc şi să-i spulber temerile. Nu era chip. Îşi pierduse capul şi, până la urmă, m-a făcut să-i împărtăşesc temerile, nu pentru el, ci pentru soțul meu.” Celeste era rău intenționată şi, dacă Fontanes se speriase, starea lui n-a durat multă vreme fiindcă, prin Elisa, a pledat

cauza prietenului său care-i dădea atâta bătaie de cap. În ce-1 priveşte pe Talleyrand, el a păstrat demisia câteva zile înainte de a i-o remite lui Bonaparte aşteptând să se îndepărteze furtuna. Când a primit-o, acesta n-a spus decât: „E bine”, şi nu a mai pomenit nimic de ea. Mai trebuie adăugat, spre cinstea lui Chateaubriand, că actul lui de curaj n-a mai găsit imitatori şi că el a fost singurul care, după asasinarea ducelui d'Enghien, 1-a părăsit pe Consul. „Dacă Bonaparte, spune Talleyrand îndemnat cu insistență de un prieten să-şi dea demisia, s-a făcut vinovat de crimă, nu-i un motiv ca eu să mă fac vinovat de o prostie.”

Prin acest gest, Chateaubriand s-a trezit azvârlit în rândurile opoziției. Care era sensul profund al gestului său? Era oare cel al unui creştin care nu se putea face complice la violență? Era cel al regalistului care n-a putut suporta o crimă împotriva unei case regale? Dar omul care dorise atât de mult să-1 slujească pe Bonaparte, autorul dedicației ce însoțea Geniul creştinismului nu avea cum să fie un regalist fervent. Mai exact ar fi să spunem că tocmai această demisie făcuse din Chateaubriand un monarhist militant. Mare artist, care voia să-şi clădească viața ca pe o operă de artă, găsea în fidelitatea față de o familie o atitudine ce-i satisfăcea în acelaşi timp nevoia unei unități estetice şi onoarea lui feudală. Prin această singură scrisoare „el ştergea infidelitățile comise trei ani de zile” şi justifica, deşi mai târziu, emigrarea lui involuntară. Să fie oare imposibil de a ne da o imagine corectă decurgând din acțiuni ce par contradictorii? Convins de pericolul reprezentat de spintecarea în două, printr-un şanț însângerat, a istoriei Franței, Chateaubriand fusese partizanul Consulului atâta vreme cât acesta apăruse în chip de reconciliator. Nu era firesc să se retragă în ziua în care comisia de la Vincennes deschidea din nou acel şanț pentru a vărsa în el sângele unui Bourbon?

Regreta cu adevărat ceea ce lăsase în urmă? Avusese impresia că-i plăcea acțiunea; dar ca toți cei cu o puternică imaginație era înclinat să abandoneze foarte repede în fața

rezistenței opuse de real. La cel mai mic obstacol, decola şi îşi lua zborul pe deasupra faptelor în ficțiune sau în amintiri. De la primele conflicte cu cardinalul Fesch căutase o portiță de scăpare. Moartea ducelui d'Enghien îi oferea una „frumoasă şi magnifică, o plecare răsunătoare, aşa cum îi plăcea lui”. Cum ar fi putut el să reziste tentației de a lua o atitudine atât de curajoasă, pretext al unor atât de nobile plângeri, el, care de pe acum se gândea constant la figura lui dincolo de mormânt? Mai trebuie adăugat că demisia îl scutea să plece singur, cu o femeie cu nasul lung şi fața ciupită de vărsat, în munții provinciei Valais.

ITINERAR DE LA PARIS ÎN ANDALUZIA

/. Doamna de Fervacques Atitudinea era hotărâtă; de acum înainte, față de stăpânul invincibil, Chateaubriand avea să reprezinte spiritul neînvins. Dar el îşi păstra pe lângă acest stăpân sprijine solide. Fontanes, stea de primă mărime în constelația imperială, îi rămânea credincios şi, de asemeni, mulțumită lui, „adorabila Elisa”. Fouche, strunit de către Delphine de Custine, nu se arăta ostil. Mole, Pasquier, ataşați Imperiului, deşi aşteptau de acum înainte onoruri şi promovări din partea lui Bonaparte, nu aveau de gând să rupă legăturile cu Chateaubriand. „In timpul Imperiului, scria doamna de Chateaubriand, persoanele cu opinii diferite se puteau întâlni fără să-şi scoată ochii, ceea ce a devenit imposibil sub Bourboni.”

Totuşi cel mai bun apărător al lui Chateaubriand pe lângă Consul se dovedea a fi Bonaparte însuşi. La câteva zile după demisie, îi spusese surorii lui: „Ți-a fost tare frică pentru prietenul tău, nu-i aşa?” Pentru acest mare cititor al tragediei Cinna sau îndurarea luiAugustus* era un fel de a se bucura de indulgența

* Tragedie de Corneille, scrisă între 1640-1641, în care, iertându-i pe Cinna şi pe Emilie, ce complotau să-1 omoare, Augustus demonstrează ca voluptatea puterii absolute constă în refuzul exercitării ei. (n.tr.) lui. Nu fiindcă i-ar fi plăcut mai mult ca pe vremuri ca scriitorii să se amestece în politică.

„Aceştia sunt, îi spunea el fratelui său Joseph, nişte cochete cu care trebuie să întreții legături galante, dar să nu-ți treacă niciodată prin cap să le iei de soție sau să faci din ele un ministru de-al tău.” Dar el era un om cultivat şi poseda acel instinct al stilului care merge adesea în pereche cu geniul acțiunii, îl imitase pe Rousseau; îl simțea admirabil pe Corneille; numai în Chateaubriand, singurul printre scriitorii timpului său, recunoştea „focul sacru”. Dacă nu-1 putuse „anexa sistemului său”, nu era el omul să-1 persecute.

În acelaşi timp, trebuia să trăiască, iar menajul Chateaubriand nu prea avea mare lucru. Suma vărsată cu titlu de avans, în momentul plecării spre Sion, de către ministrul Relațiilor externe, trebuia rambursată. Or, ea fusese cheltuită pe lenjerie şi veselă. Nici o altă resursă în afara veniturilor aduse de Geniul creştinismului şi câteva rente de stat ce le mai rămâneau. Şi-au luat o locuință mică într-un cartier care pe atunci aproape că era la țară, la intersecția dintre străzile Miromesnil şi Verte (de atunci strada Penthievre). La poarta lor se întindea un lan de grâu unde Chateaubriand, mereu avid şi prea adesea lipsit de cântece bucolice, se ducea să asculte ciocârlia, şi un maidan denumit Butte-aux-Lapins sau parcul părăsit de la Monceau pe unde se plimba, singuratic, printre statui şi brazi, „stând de vorbă cu trei corbi ai ducelui d'Enghien”.

Era destul de trist. Marele lui rival întru glorie, căruia „un amestec de republică romană şi de Carol cel Mare”, turnat de Fontanes şi de Lucien, îi sucise capul, se proclamă împărat pe 2 mai 1804. Fontanes o amuzase pe doamna de Chateaubriand printr-o descriere glumeață a acelei cavalcade care, spusese el, nu se asemăna deloc puțin cu cea care urmează boul cel gras (bou plimbat cu mare pompă). Cu toate acestea, el însuşi fusese una dintre figurile notorii, călare pe cal, în ciorapi de mătase şi pantalon scurt, în timp ce Chateaubriand, sclavul fidelității lui sceptice, măsura singur în lung şi-n lat mica lui grădină. Măcar dacă această singurătate ar fi fost deplină, poate că i-ar fi îndrăgit

grandoarea; dar acum era împreună cu soția lui, iar aceasta se hotărâse definitiv să nu se mai întoarcă în Bretania.

Doisprezece ani de pericole şi de mizerii maturizaseră în mod ciudat copila cu plete blonde, a cărei pelerină roz umflată de vânt o pândise el în Saint-Malo, pe colina Sillon. Celeste de Chateaubriand era acum o femeie măruntă, malițioasă, energică şi combativă. De cum îl revăzuse se ataşase periculos de ilustrul ei soț şi, convinsă fiind că o înşela şi o va înşela întotdeauna, acceptase situația cu o veselie batjocoritoare care ascundea o mare tristețe. Temându-se de ceea ce ar fi putut găsi în ele, ea se hotărâse, nu să nu citească, ci să spună că nu citea lucrările soțului ei. Avea să vină timpul când Chateaubriand însuşi se va inspira nestânjenit din caietele lui Celeste, al cărei stil rapid şi scânteietor, cu toate că el îl drapa în câteva adjective, putea, fără disonanțe prea neplăcute, să se confunde cu cel al marelui om. Toate acestea făceau din ea o femeie originală, amară, amuzantă, căreia judecătorii exigenți îi descopereau un farmec uşor înăcrit, dar căreia îi lipsea, pentru a fi iubită de Chateaubriand, frumusețea, tristețea şi nebunia. Ea îl tachina, îl stimula, uneori îl influența, fiindcă el rămânea, atunci când nu-i era în joc onoarea, ciudat de docil, evitând disputele; ea era incapabilă să-i aducă rația zilnică de poezie, fără de care el nu putea trăi. Îl amuza, dar „nu-1 captiva”. Mai ales pentru că devenise, şi acesta nu era cel mai mare defect al ei, soția lui. „Dumnezeule mare! îi scria el doamnei de Custine, cât de puțin sunt făcut pentru aşa ceva! Ce biată pasăre captivă am ajuns!”

Delphine de Custine deținea, în acest menaj, funcția de consolatoare. Deşi cumpărase, în 1803, lângă Lisieux, frumosul castel Fervacques unde iubise Henric al IV-lea, ea mai închiriase pe strada Verte o casă, chiar peste drum de Chateaubriand. E plăcut, când eşti însurat cu o femeie pe care n-o iubeşti, s-o ai la îndemână pe „Regina Trandafirilor”, frumoasă, timidă, cam nebunatică, şi care vorbeşte cu grație despre păsări şi flori. Metresa nu avea, însă, nici ea, o fire cu

mult mai bună decât cea a soției. Chateaubriand o botezase „Prințesa Fără Speranță” pentru că, după două zile de tăcere, crezuse că prietenii ei erau morți sau plecaseră în China şi nu-i va mai vedea niciodată. Trebuie să recunoaştem că el o făcuse să aştepte multă vreme vizita lui în Normandia, fiind supărat de anumite cuvinte, poate lipsite de delicatețe, pronunțate de ea în legătură cu un împrumut solicitat în perioada când boala şi apoi monumentul doamnei de Beaumont îl costaseră aşa de scump. Delphine de Custine condamnase demersul unui amant disperat care apelează la o metresă, pentru o altă femeie, iar el o compătimise pentru că nu fusese în stare să înțeleagă noblețea încrederii ce i-o dovedise. Biata Prințesă Fără Speranță se crezuse neglijată de un bărbat care, în incurabila lui plictiseală, prefera întotdeauna certitudinilor posesiunii temerile unei cuceriri. Cu toate acestea, în luna august, după ce fusese la Champlâtreux să-1 vadă pe Mathieu Mole, cu care devenise foarte intim, a făcut, în cele din urmă, o călătorie la Fervacques. Dar în acea umedă şi înverzită vale normandă 1-a convocat pe tristul Chenedolle, poate pentru a evita reproşurile stăpânei castelului. „Voi fi la Fervacques lunea viitoare. Găseşti că am greşit dându-i acolo întâlnire unui vecin al nostru, prietenul meu intim, domnul Chenedolle, cu care am nişte treburi? E un om de spirit, poet etc. Iată deci o oribilă dezmințire adusă profețiilor dumitale. Ah! Dumnezeule! Oare când mă vei crede şi când vei dobândi măsură în toate? „îmi place să te iubesc„, doamna de Sevigne a spus asta.”

Sejurul s-a dovedit agreabil. Şanțuri pline cu apă înconjurau castelul. De la fereastra lui, Chateaubriand vedea pajiştile ce mărgineau malurile. Tandrul Chenedolle a fost mişcat de interesul ce-1 arăta tristeților lui o femeie indulgentă şi dulce. „Vrăjitorului” îi plăcea să se culce în patul enorm în care Henric al IV-lea „dormise cu vreo Florette” şi se gândea, fără îndoială, ca odinioară Beamais, că „doamna de Fervacques merita un viguros atac”. El abotezat-o „Grognon”

(bosumflata), ea îi spunea „Colo”, nu se ştie exact pentru ce (poate fiindcă el o striga „Colombe”) sau adesea „Geniul”. Ea păstra, se pare, o amintire de neuitat pentru ceea ce se petrecuse într-o anume grotă şi într-un mic cabinet împodobit cu doi arbuşti superbi de mirt. În ceea ce-1 priveşte, „scrisoarea lui către castel” părea cam detaşată pentru cineva foarte îndrăgostit: „Regret Fervacques, crapii, pe dumneata, pe Chenedolle, chiar şi pe doamna Auguste. Aş vrea să regăsesc toate astea în octombrie; o doresc din inimă. Doreşti tot atât de mult să mă revezi? Ai grijă să se niveleze biliardul, să fie smulse ierburile ca să se poată vedea ştiucile, să le atragi atenția paznicilor să-i avertizeze pe vecinul din Vire şi pe vecinul din Caen să se prezinte la întâlnire, să fie îngrăşați vițeii şi găinile să facă ouă mai puțin cenuşii şi mai proaspete. Când toate astea vor fi făcute, dă-mi de ştire, iar eu am să văd dacă va fi posibil să vin la Fervacques cu o cheltuială de cincisprezece monede de douăzeci de franci.” Umorul din scrisori este destul de comod pentru a masca fisurile sentimentului.

La întoarcerea de la Fervacques, a plecat în Bourgogne pentru a sta la familia Joubert, care o adoptase pe doamna de Chateaubriand. Îi îndrăgiseră umorul, răbdarea şi, când prea seducătorul ei soț o părăsea ca să dea fuga la vreo infidelă, îi admirau resemnarea ironică. La ei, Chateaubriand a fost cazat în camera verde unde dormise sărmana Pauline de Beaumont şi, uneori, visa la Rândunică. Joubert, pe care îl chinuiau durerile de stomac sau cel puțin aşa credea, drept care nu se hrănea decât cu puține lichide, nu gusta mai puțin buna dispoziție a oaspeților lui. „Soția lui şi el îmi par aici, cu adevărat, în elementul lor. Cât despre el, aş fi foarte încântat să-1 vedeți, pentru a vă da seama de ce incomparabilă bunătate, perfectă inocență, simplitate de viață şi de obişnuințe şi, prințe toate astea, de ce inepuizabilă veselie, pace şi fericire e capabil când nu este supus decât influențelor anotimpurilor şi emoționat doar de el însuşi.”

Fratele mai mic al lui Joubert, care locuia la Villeneuve, a remarcat şi el cu surpriză farmecul natural al lui Chateaubnand eliberat prin prietenie de constrângerile vanității: „Nu voi uita niciodată cât de fericite au fost pentru noi acele şase săptămâni petrecute cu asemenea oaspeți. Dimineața se lucra, iar după-amiezele plecam pe frumoasele costişe care, printre pajişti fermecătoare, înconjură Villeneuve-le-Roi, dedându-ne la toate jocurile nebunatice inspirate de veselia unei alte vârste. Orice personaj grav, care n-ar fi cunoscut decât operele domnului de Chateaubriand şi care 1-ar fi văzut pe autorul Geniului creştinismului şi pe cântărețul Atalei, lăsându-se în acele momente abandonat total şi agreabil jocurilor aproape copilăreşti, s-ar fi mirat o clipă, dar în cele din urmă ar fi spus: „Acest om de geniu trebuie să fie şi un om excelent.” Fapt este că, față de Joubert şi față de Celeste care, amândoi, îl cunoşteau, îl intuiseră şi totuşi îl iubeau, Chateaubriand socotea zadarnică orice poză şi lăsa deoparte masca lui Rene.

Între timp se apropiau două date penibile: „împlinirea unui an” de la moartea lui Pauline de Beaumont (4 noiembrie) şi încoronarea „uzurpatorului”. „Plec la Paris de azi în opt zile. Voi petrece acolo două săptămâni, după care mă voi întoarce la Villeneuve, pentru 4 noiembrie, zi importantă în viața mea şi în cea a lui Joubert. Soția mea rămâne să mă aştepte aici. Ne vom întoarce la Paris către sfârşitul lui decembrie, când toate aceste sărbători, de doliu pentru mine, vor fi trecut. Fac proiecte pentru o retragere absolută. Cei treizeci şi cinci de ani ai mei urmează să bată, pe 4 ale lunii, la acel orologiu care nu marchează niciodată de două ori aceeaşi oră. Mă gândesc că mi-au mai rămas cam tot atâția ani să lâncezesc pe lumea asta, că viața trece repede şi tot ce mă îndurerează în prezent va însemna prea puțin pentru mine la deznodământul piesei.” în realitate, nu la Paris avea să-şi petreacă aceste ultime zile din octombrie, ci la Fervacques, unde Regina Trandafirilor îl chema bodogănind. Femeile nu vor pricepe niciodată în ce măsură bocetele şi reproşurile îi

obosesc pe amanți care, lăsați în pace, s-ar obişnui pe încetul cu plictisul confortabil al fidelității. De data asta, eterna bosumflată a primit totuşi, după acest sejur, o scrisoare amabilă: „Am părăsit castelul bufnițelor cu o adâncă durere. M-ar mâhni să-1 văd prea des, fiindcă m-aş ataşa, cred, într-un moment nepotrivit, încearcă să pleci fără întârziere şi întoarce-te printre cei vii. Gândeşte-te că vei fi vecina mea şi vei putea să mă vezi ori de câte ori vei dori. Al tău pe viață."

După care se întoarse să remonteze familia Joubert prin buna lui dispoziție şi bunătatea lui. Dar, abia sosit la Villeneuve, primi o veste cumplită: murise Lucile!

/. Moartea lui Lucile Se cuvine să adunăm aici din diversele momente ale trecutului firele răzlețite ale vieții lui Lucile şi să țesem o povestire puțin mai coerentă. Sentimentul mai multor persoane care o cunoscuseră şi, în mod special, al ilustrului ei frate era că Lucile avea geniu. S-ar părea că frumusețea ochilor ei şi „pasiunea celestă" din expresia lor au tulburat judecata literară, fiindcă textele neoclasice rămase de la ea sunt naive şi mediocre. Dar scrisorile ei sunt frumoase, fiindcă avea o imaginație bogată şi o inimă atât de arzătoare, încât ajungea să-i devoreze rațiunea, în copilărie se crezuse persecutată de părinții ei; mai târziu, la Fougeres, îşi pierduse încrederea în surorile ei; mai întâi devotată cu pasiune cumnatei ei Celeste, sfârşise prin a se face temută şi a se simți detestată. S-a îndreptat, astfel, spre acea solitudine spirituală care, atunci când devine completă, e vecină cu nebunia.

Totul în viața ei era bizar şi neîmplinit. După ce dorise să intre la mănăstire, consimțise, în 1796, să se căsătorească cu un bătrân, crezând că acest mariaj nu se va consuma. Câteva zile mai târziu a fost nevoită să fugă din domiciliul conjugal, iar apoi a rămas văduvă, în momentul întoarcerii fratelui ei, se simțise ataşată de doamna de Beaumont, atât din admirație sinceră, cât şi ca o reacție împotriva lui Celeste, în mica societate de pe strada Neuve-de-Luxembourg, eal-aântâlnitpeChenedolle, iar tristețea Corbului din Vire a

impresionat-o pe schimnica din Fougeres. Regăsise în el ceea ce fusese pe vremuri fratele ei la Combourg:

0 ființă asupra căreia era atotputernică şi căreia îi putea împărtăşi gustul ei pentru o poezie sentimentală şi disperată. Dar, nefiind un poet atât de mare, Chenedolle „trăia” ceea ce Chateaubriand transforma în literatură. Izolările lui erau reale, lacrimile autentice. „Cuprins pe nesimțite de o adorație secretă pentru acel suflet delicat şi suferind”, el îi propusese lui Lucile s-o ia de soție. Ea refuzase, dar îi promisese că nu se va mărita niciodată cu altcineva. Era şi acesta unul dintre acele jocuri distructive în care se complăcea. „Angajamentul pe care mi 1-am luat de a nu mă mai mărita are pentru mine un anume farmec, pentru că eu îl privesc aproape ca pe o legătură, o modalitate de a vă aparține.”

Chenedolle, insistent, o urmărise până la castelul Lascardais, unde locuia împreună cu sora ei Benigne de Chateaubourg, institutoare. Lucile a plecat spre Fougeres să-şi întâmpine prietenul şi în trăsură i-a spus lucruri triste şi frumoase despre natura ce vindecă rănile, apoi, cum pe aleea de stejari el o implora, a murmurat: „Nu spun nu”. El aplecat îmbătat de această jumătate de promisiune şi, la întoarcerea în Vire, i-a scris: „Simt că eşti singura femeie ale cărei sentimente şantan armonie cu ale mele şi pe care mă pot bizui în viață. Scrie-mi aşadar şi spune-mi că mă iubeşti măcar puțin.” La această scrisoare n-a primit nici un răspuns. Surprins, neliniştit, disperat, după o lună de aşteptare el

1 se adresase doamnei de Chateaubourg, care i-a răspuns printr-o scrisoare politicoasă, dar rece, anunțându-1 că sora ei plecase la Rennes şi adăugind: „Nu ştiu absolut deloc care este motivul tăcerii surorii mele în privința dumneavoastră. Poate că ceea ce vi se pare inexplicabil să aibă o cauză foarte simplă şi firească.” Cauza exista într-adevăr, dar ea nu era nici simplă, nici firească. Familia lui Lucile, pe urmă ea însăşi, aflaseră, fără putință de tăgadă, că Chenedolle, îndrăgostitul cuminte şi lugubrul Chenedolle, era deja

căsătorit, în 1796, în timp ce se afla în emigrație, fiind bolnav la Hamburg, se căsătorise cu domnişoara Mărie-Victoire Bourguignon, fiica unui tipograf din Lige. Un preot catolic binecuvântase unirea lor; apoi, în 1797, când soția lui aştepta un copil, Chenedolle, constatând o totală incompatibilitate de temperament între el şi soție, o părăsise. Chiar de la întoarcerea lui la Vire îi mărturisese tatălui său că se însurase. Acesta refuzase să accepte mariajul şi un notar de familie, un bătrân jurist normand, declarase că uniunea contractată în timpul emigrației era nulă, migranții aflându-se atunci loviți de moarte civilă. Acest ingenios az de nulitate fusese acceptat de fiu, care încercase să dea uitării căsătorie nefericită, dar nu încape îndoială că poziția lui falsă era parțial responsabilă de incurabila lui tristețe. Mai puțin cinstit decât se dovedise Chateaubriand față de Charlotte Ives, el încercase să facă din Lucile a doua soție a unui bigam. Aflând adevărul, profund rănită, ea fugise.

A plecat în fugă la Rennes. „Cuvintele pasionate şi disperate pe care i le-am spus şi răspunsurile sale pline de tandrețe şi reproş sunt lucruri ce nu pot fi redate.” Ea s-a dovedit față de el plină de bunătate şi 1-a tratat cu o blândețe indulgentă şi melancolică, dar i-a spus că nu va fi niciodată a lui. Când s-a văzut din nou în stradă, în ploaie, i-a trecut prin minte că o vedea pentru ultima oară şi a fost cuprins de o groază sfâşietoare. Pe de altă parte, ea părea atinsă de moarte. Nu-i mai rămânea pe lume decât fratele ei şi Pauline de Beaumont. „Cu gândul la voi, le scria ea, mă salvam de plictisul şi durerile mele. Singura mea ocupație era să vă iubesc.” Apoi, doamna de Beaumont a dispărut şi ea, iar Lucile a constatat cu groază apropierea dintre cei doi soți Chateaubriand.

Bolnavă, nervoasă, după ce-şi vânduse ultima proprietate arendată nepoților ei Chateaubourg, nu-i mai rămăsese nici o avere. Chateaubriand a adus-o la Paris şi a instalat-o într-o mănăstire dându-ibătrânului Saint-Germain (servitorul doamnei de Beaumont) delicatul consemn de a veghea asupra ei, de a-i achita cheltuielile şi a o înşela asupra prețului plătit

pentru a-i linişti orice scrupule. Singură, Lucile n-a trăit la Paris decât pentru fratele ei; îi recitea scrisorile; îşi aducea aminte de copilăria lor: Dumnezeu nu mă poate lovi decât prin tine. Îi mulțumesc pentru darul preţios, bun şi scump pe care mi 1-a făcut în persoana ta şi pentru că mi-a păstrat viaţa fără pată. Astea-s toate comorile mele. Aş putea lua ca emblemă pentru viaţa mea luna printre nori, cu această deviză: „Adesea întunecată, niciodată impură.” (Ceea ce aduce cu o îndepărtată şi tristă dezminţire a divagaţiilor lui Rene.) Bună ziua, prietene. Cum arată în dimineaţa asta ideile tale? Nimic nu-i ca ideea morţii, prietene, pentru a ne descotorosi de viitor. De ieri sunt destul de mulţumită de curajul meu. N-am mai dat nici o atenţie amărăciunii mele şi acelei slăbiciuni interioare pe care o încerc. M-am abandonat. Continuă să fii întotdeauna iubitor faţă de mine. In aceste zile va fi umanitar.”

Halucinaţiile ei anunţau demenţa. „Prietene, am în cap mii de idei contradictorii despre lucruri care îmi par că există şi nu există, care produc asupra mea efectul obiectelor ce nu se oferă decât unei oglinzi, şi prin urmare nu poţi fi sigur de ele deşi le vezi distinct. Nu mai vreau să mă ocup de toate astea. Din această clipă renunţ.” Numai vizitele fratelui ei o mai linişteau puţin. „Tu vorbeai, îi scria ea, şi în tot lăuntrul meu se făcea ordine.” Chateaubriand a văzut-o atât de bolnavă, încât i-a propus să vină cu el la familia Joubert, la Villeneuve; dar, neîndoios, presimţind furia lui Celeste, i-a făcut propunerea reticent, fiindcă eterna persecutată a simţit că era stingherit. „Frate dragă, nu te osteni nici cu scrisorile mele, nici cu prezenţa mea, fiindcă în curând vei fi eliberat pentru totdeauna de neplăcerile ce ţi le produc. Viaţa mea îşi aruncă ultima sclipire. Aminteşte-ţi că adesea am stat pe acelaşi genunchi şi strânşi împreună la acelaşi piept, că lacrimile tale erau ale mele, că din primele zile ale vieţii tale ai protejat şi apărat fragila mea existenţă, că jocurile noastre ne reuneau şi că am împărtăşit primele tale studii. Nu-ţi voi mai pomeni de adolescenţa noastră, de inocenţa gândurilor noastre şi a

bucuriilor noastre şi de nevoia reciprocă de a ne vedea fără încetare. Ieri, când mi-ai spus să merg la tine, păreai îngrijorat şi serios, în timp ce cuvintele tale erau afectuoase. Ia spune, dragă frate, voi ajunge pentru tine un subiect de îndepărtare şi plictis? Dacă ți-ai schimbat părerea, de ce nu mi-ai spus-o deschis? îmi lipseşte curajul în fața politeții tale.”

Ultimele vizite au fost dureroase. Ea avea o uşoară mişcare convulsivă a buzelor şi făcea un vizibil efort pentru a-şi aminti ideile; vorbea de micile ei lucrări, pe care ar fi vrut să le reia; apoi Chateaubriand a plecat la Villeneuve. Câteva zile mai târziu, în puține cuvinte bătrânul Saint-Germain îi aducea la cunoştință că Lucile murise pe l O noiembrie după ce în ajun părăsise mănăstirea pentru o pensiune, „îmi trece prin minte un gând cutremurător, spuse Chenedolle când află vestea, mă tem să nu-şi fi luat zilele. Dumnezeule mare! Fă să nu se fi întâmplat aşa!” Dimpotrivă, pare probabil că aşa s-a şi întâmplat, fiindcă în nici o parohie din Paris nu se găseşte nici o urmă de înmormântare religioasă, şi doar o sinucidere explică de ce Chateaubriand nu plecase din Villeneuve, de ce Lucile părăsise mănăstirea Augustinelor în ajunul morții, de ce fusese înmormântată într-o groapă comună şi de ce doamna de Marigny, care „se ocupase de ultimele îndatoriri” față de sora ei mai mică, nu urmase convoiul.

Chateaubriand i-a scris lui Chenedolle: „Am pierdut cel mai frumos suflet, geniul cel mai elevat care a existat cândva”. Şi adăuga, fiindcă nu încetase niciodată, nici măcar în mij locul celor mai mari nenoriciri, să se considere centrul universului şi ținta Predilectă a destinului: „Vedeți că sunt născut pentru toate durerile„. Cu surorile lui a avut loc un schimb de corespondență legată de afaceri, destul de penibilă, fiindcă ele refuzau să accepte succesiunea altfel decât sub beneficiu de inventar. Ele se temeau să nu fie făcute responsabile de o cauțiune de zece mii de franci pe care sărmana Lucile i-o dăduse fratelui ei în timpul emigrației. Cât despre doamna de Chateaubriand, el ne spune că: „încă rănită de capriciile

imperioase ale lui Lucile, n-a văzut în această moarte decât o eliberare pentru creştina ajunsă să se odihnească întru Domnul. Dar eu nu pot împărtăşi, conchide el, această consolare a doamnei de Chateaubriand.”

Din luna următoare, alte subiecte de furie şi durere i-au făcut pe oaspeţii de la Villeneuve să uite de moartea tragică a lui Lucile. Celeste turba să-1 vadă pe papă dând fuga la Paris ca un preot de instituţie la chemarea superiorului său. „Discursul lui Pius al VH-lea pentru a anunţa că avea să-1 încoroneze pe Bonaparte e incredibil, spunea ea. Îl denumeşte „acest puternic prinţ„, „bunul şi iubitul nostru fiu„. La Paris, de la Tuileries până la Notre-Dame, aclamaţiile fuseseră entuziaste şi aproape unanime. Toţi vechii regalişti din mica societate: Mole, Pasquier, au depus unul după altul jurământul de credinţă, spunea ironic Celeste, „tuturor puterilor prezente şi viitoare„. Cât despre Chateaubriand, el n-a încercat pe parcursul şederii lui Pius al VH-lea la Paris să fie primit, nici să-i amintească pontifului de audienţele de la Roma. „Se înclina cu respect în faţa condescendenţelor Bisericii faţă de Imperiu„, spunea el, şi îşi amintea că în secolul al V-lea „papa sfântul Gregorie cel Mare îl consacrase prin elogiile sale pe Phocas, sângerosul succesor al împăratului Mauriţiu„. Dar i-a prezis lui Fontanes că „într-o bună zi, s-ar putea ca anatema să cadă chiar din gura pontifului care 1-a consacrat”. Pe o planetă unde totul moare şi se termină, cum ar fi putut Cassandra* să se înşele?

* Cassandra, fiica lui Priam şi a Hecubei, primise de la Apolo darul de a pre/ice viitorul (n.tr.).

În sfârşit, în ianuarie 1805, ultimele serbări ale încoronării terminate, Chateaubriand a putut reveni la Paris s-o revadă pe „Bosumflată” şi să-1 invite pe bietul Chenedolle împotriva căruia, în pofida cazului său pasibil de spânzurătoare, nu nutrea nici un resentiment: „Vă aştept. Patul este gata pregătit. Vom visa la trecut şi vom geme la gândul viitorului. Dacă sunteţi trist, vă previn că eu niciodată n-am trecut prin clipe mai negre; vom fi ca doi Cerberi lătrând împotriva

speciei umane.” Era una dintre acele perioade, frecvente în viața lui, când numai o evadare într-o lume creată de el 1-ar fi putut consola de eşecul temporar.

/. Taedet animam meam vitae meae.*

Către doamna de Custine: „Ei bine! lată-te întristată profund. Şi pentru ce? Pentru că ți-au murit păsărelele? Of! Cine nu moare? Pentru că mierlele mele şi-au luat zborul? Ştii că totul îşi ia zborul, începând cu zilele noastre. Astea aduc a poezie, dar se vede bine că scriu pe fugă. Am să-ți aduc primele două cărți ale unor anumiți Martiri ai lui Diocleţian, despre care n-ai nici o idee. E vorba de o tânără infidelă ca atâtea altele. De un tânăr profund creştin, altădată foarte pervertit, care o converteşte pe tânără. Diavolul îşi bagă coada şi toată lumea sfârşeşte prin a fi pusă la frigare de către bunii filosofi ai secolului lui Diocleţian, atât de plini de umanism.”

Aceastăâncântătoare scrisoare datează din 15 iunie 1804. De arunci şi în timpul întregii ierni dramatice a anului 1805, a lucrat la Martini lui Diocleţian. Ideea îi venise la Roma. Susținând în Geniul creştinismului că religia creştină e mai favorabilă decât păgânismul jocului pasiunilor epice şi că minunatul creştin putea lupta cu succes împotriva celui mitologic, se gândise că aceasta avea să fie o demonstrație foarte firească plasând într-o operă exemplul alături de teorie, în privința tonului, nu se simțea

* îi e scârbă sufletului meu de viața mea (limba latină în original) (n.tr.).

Stânjenit: mare cititor al Genezei şi al lui Homer, traducător al lui Milton, îşi propusese aceste modele sublime. Cât despre subiect, avea nevoie de unul care să-i permită apropierea istorică de cele două religii; timpul lui Diocleţian îi convenea de minune. Studiul moravurilor? Treabă de erudiție, acesta fiind genul de muncă pe care-1 agrea. „Când imaginația te devorează, e un mijloc destul de bun s-o cufunzi în in-folio prăfuite şi în descrifrarea limbilor.”

Mai rămânea să inventeze o dramă şi eroi. Atunci când crea personaje Chateaubriand nu ieşea niciodată din el însuşi.

Pentru Eudore, „tânăr profund creştin, altădată pervertit”, el s-a folosit de amintirile lui din tinerețe; pentru Cymodocee, „tânăra infidelă”, de protestanta Charlotte Ives. În ce-i privea pe filosofii păgâni, el suferise destul pe vremea Geniului ca să nu încerce o plăcere sălbatică în a-i descrie, în timpul tihnitei şederi la Villeneuve, scrisese un fragment din Martin, care se petrecea în ceruri; niciodată locul de muncă şi subiectul nu se potriviseră mai bine. Cu următoarea carte ajungea la prezentarea Curții lui Dioclețian şi a ocârmuirii Imperiului; admirabilă ocazie de a spune, într-o manieră transparentă şi discretă, câte ceva de bine despre Napoleon, mult bine despre creştinii care-1 înconjurau şi mult rău despre sofiştii „care predicau republica în sânul monarhiei”, în esență, lupta dintre partidul neocreştin al lui Fontanes şi supraviețuitorii Revoluției avea să fie transpusă înMartiri, drama secolului al III-lea.

Era o modă pe arunci, printre monarhişti, să caute în istoria antichității exemple şi pretexte. „Toată lumea vrea să-1 citească pe Tacit, iar doamnele, se spune, nu găsesc în el o substanță prea puternică pentru ele.” Chateaubriand s-a văzut încurajat în proiectele lui de toate femeile frumoase din nobilimea rămasă în opoziție. Demisia făcuse din el eroul saloanelor cu multă greutate. De îndată ce s-a întors la Paris, la începutul lui 1805, a fost disputat de castele. Delphine de Custine se bucurase mai întâi de beneficiul vecinătății de pe câmpia Monceau. „De când mă aflu aici, n-a trecut o zi tară a veni să mă vadă. Nu e perfect, dar e mai bun. Nu sunt fericită, dar sunt mai puțin nefericită.”

Din păcate însă, peste puțin timp casa de pe strada Miromesnil a fost vândută, iar familia Chateaubriand s-a mutat ca să-şi ducă traiul într-un pod din clădirea Coi slin, din piața Ludovic al XV-lea. Din nou doamna de Laborde i-a invitat la Mereville, Mole la Champlâtreux, iar doamna de Custine a început iar să se lamenteze în scrisorile ei către confidentul Chenedolle: „Prietenul nostru spune că va petrece şase săptămâni la Fervacques, dar nu sunt eu femeia să

creadă treburile astea. Sunt mai nebună ca oricând. Mai nefericită decât aş putea spune. Geniul e bucuros să vă vadă. El vă împărtăşeşte durerile şi, când vă pomeneşte, ai fi tentat să crezi că are o inimă bună.” Oare nu ştia că era mai simplu să ai o inimă bună în prietenie decât în dragoste? Către Chenedolle: „Ceea ce-i de netăgăduit e proasta dispoziție a lui Colo. Ca să-mi fac rău, am recitit scrisorile lui din Italia, şi le-am găsit tandre şi plăcute. Oare nu mă mai iubeşte? Sau mai puțin? Nu, absolut deloc!”

Cu toate astea, în iulie, Geniul se duce la Fervacques, în timp ce doamna de Chateaubriand o însoțeşte la Vichy pe bătrâna doamnă de Coislin. Dar când intră discordia într-un cuplu, boala e fără leac. În tot timpul şederii au avut loc numai scene; doamna de Custine a pus mâna pe o puşcă şi „era gata să-şi tragă un glonț prin inimă”; fusese nevoie de multă vreme ca să i se ascundă că Chateaubriand avea de gând să se întâlnească cu soția lui la Vichy şi să facă împreună cu ea, proiect aproape incredibil, o călătorie în Elveția. O prietenă a lui Delphine, ducesa d'Arenberg, încercase în zadar să-i predice înțelepciune: „Această călătorie în Elveția nu-i numai utilă, ci necesară. Parisul e periculos pentru el, aş vrea să-1 exilez pentru câțiva ani, dar i-aş permite totuşi să petreacă câteva luni la Fervacques şi, restul timpului, aş vrea să-1 trimit în punții Elveției sau în pustiurile Americii. Vedeți bine că nu-1 „ndrăgesc nici pentru mine, nici măcar pentru el, ci doar pentru gloria lui viitoare! Sufletul meu e pe de-a-ntregul roman în sentimentul lui pentru el. Vreau să trăiască pentru posteritate mai mult decât pentru prietenii lui. Nu ştiu dacă va fi satisfăcut de eroismul meu! Dar în mod sigur dumneata nu vei fi, draga mea Delphine.”

Nu, Delphine de Custine nu împărtăşea deloc această abnegație. Se plângea că ar fi fost „vrăjită”, se lăsa pradă „acelei tristeți surde care învăluie toate ideile” şi „ar fi vrut să nu mai doarmă de teamă că nu se va mai gândi la dragostea ei”. La care înțeleaptă doamnă d'Arenberg i-a răspuns: „Ce

rău mi-au făcut aceste cuvinte, draga mea Delphine! în scrisoarea dumitale domneşte ceva cu adevărat pasionat, care mă face să tremur pentru dumneata. Nu te împiedic să-1 iubeşti, dar aş vrea să văd în dumneata prietena lui. Lubeşte-1 ceva mai puțin ca să-1 poți iubi pentru totdeauna şi să fii iubită pentru totdeauna. El ne-a dezvăluit în operele lui secretul caracterului său. Profită de asta, draga mea Delphine, ca să-ți moderezi sentimentele.” întotdeauna e uşor să-ți moderezi sentimentele atunci când nu le încerci. Chenedolle, care devenise a treia persoană indispensabilă în această legătură a fost chemat la Fervacques, unde a venit cu inima în eşarfă, suferind de dragostea lui defunctă pentru Lucile şi de dragostea lui născândă pentru doamna de Custine. Aceasta îi arătă grota şi micul cabinet decorat cu cei doi arbuşti superbi de mirt. „Aici, spuse Chenedolle, v-a căzut la picioare?

— S-ar putea ca eu să fi căzut la picioarele lui.” în sfârşit, în luna august 1805, Chateaubriand a putut să plece la Yichy după soția lui, apoi la Lyon să-1 vadă pe prietenul lui, credinciosul Ballanche, şi mai târziu să meargă la Geneva, unde a primit vizita tumultuoasă a doamnei de Stae'l, apoi la Marea de Gheață şi la Grande-Chartreuse, unde o furtună era gata să-i omoare. Doamna de Chateaubriand alerga sub torentele de ploaie în timp ce soțul ei, care „nu înțelegea ce însemna un pericol pe lume”, spunea că era o nimica toată, în rest, călătorie destul de inutilă; Mont-Blanc îi decepționase: „M-am întors puți'1 mulțumit de munți. Nu-mi place să simt plăpânda m atât de puternic apăsată de aceste mase grele. Mum„*'8 frumoşi decât văzuți la orizont. Ei împărtăşesc soarf Smt mărețiilor: trebuie văzuți de departe.” Şi de ce naiba vo' Ur~°r vadă de aproape? Ca să se mişte, ca să facă ceva pentru a în'h „ plictisul vidului interior, în acest an, când Celălalt mergea d victorie în victorie, Chateaubriand făcea cele mai negre reflect' asupra vieții lui: Taedet animam meam vitae meae. Această scurtă călătorie conjugală nu izbutise să-1 vindece de dezgust.

Cât despre Martiri, în ei se regăseşte cu prisosință- „Sărmanul Eudore se vaită în surdină de slăbiciunile lui şi mă cufundă şi mai tare în ale mele. Realmente, nu pot vorbi de acei demoni pe care îngerii i-au trimis pe pământ, fără ca adâncul inimii mele să nu se descopere din toate părțile." Ar fi vrut să revadă scumpa Italia, să meargă în Grecia, în Palestina, să caute acolo culorile pentru Martiri, aşa cum altădată le căutase în America pentru Naâchez. Dar pentru asta era nevoie de bani, iar el nu avea deloc şi nu-i rămânea decât să rătăcească de la Fervacques la Mereville. Trebuie să recunoaştem că Mereville avea mult farmec, nu numai prin frumosul lui parc, de o neglijență studiată, desenat pentru financiarul Laborde de către Hubert Robert, maestrul grotelor artificiale şi ruinelor învăluite de sălcii şi dominate de plopi, dar şi prin tinerele fete şi tinerele femei care însuflețeau pe atunci grădinile prin grația şi spiritul lor.

Printre aceste tinere femei, era una care-i plăcea în mod deosebit lui Chateaubriand. Era fiica domnului de Laborde, contesa Charles de Noailles, mai târziu ducesă de Mouchy. Avea un chip încântător încadrat de bucle, ochi mari în care se amestecau tristețea şi copilăria, un gât de o albeață orbitoare şi cele mai frumoase rochii din lume. Un portret celebru o arată în ținută de vânător, cu o mică puşcă pe umăr, o pălărie bărbătească pusă peste frumosul ei păr, îmbrăcată grațios într-o redingotă cu manşete şi guler de blană ale cărei margini brodate sunt menite să atenueze virilitatea veşmântului. Ca şi doamna de Beaumont, ca şi Delphine de Custine, era una dintre acele femei pe care nenorocirile le învăluiseră în poezie, îndrăzneală şi tainică disperare.

Fusese măritată la cincisprezece ani cu fiul cel mare al prințului de Poix, contele Charles deNoailles. La începutul Revoluției, soțul ei emigrase, îşi văzuse tatăl urcând pe eşafod. Ea însăşi fusese închisă cât timp durase Teroarea. Eliberată pe 9 termidor, dorise să-şi regăsească în Anglia soțul, pe care îl iubea cu pasiune. La sosire, îl găsise înhămat

la carul unei foste metrese a prinţului de Galles. Ca să se descotorosească de ea, o trimisese să trăiască la ţară, în Norfolk, şi-1 însărcinase pe unul dintre prietenii lui, Vintimille, s-o curteze. Cum ea rezista, tânărul i-a mărturisit ce misiune primise de la soţul ei şi acest şoc, venind după o călătorie grea, aproape că o înnebunise pe Natalie de Noailles.

După toate acestea, n-a mai dus lipsă de bărbaţi dornici s-o consoleze, „întoarsă la Paris, spune doamna de Boigne, în momentul saturnalelor Directoratului, a luat o parte foarte activă.” Printr-o explicabilă revenire a sentimentelor, Vintimille se îndrăgostise nebuneşte de ea, dar fusese tratat cu duritate. Atunci când a cunoscut-o Chateaubriand, ea era seducţia întruchipată. „Era o Armide*, scrie Mole. Graţia îi depăşea frumuseţea. Fie că vorbea, sau cânta, farmecul glasului ei era irezistibil. Dotată cu un fel aproape supranatural de a învăţa totul, dovedea mai multe aptitudini decât talente. Schimbându-se după cum dorea potrivit naturii celui pe care voia să-1 seducă, ea împrumuta toate formele, adopta orice ton. La cei optsprezece ani ai mei, ea avea ingenuitatea şi candoarea vârstei mele; faţă de contele de Melzi dovedea spiritul, strălucirea şi toleranţa Aspasiei*; lui Portalis,

* Una dintre eroinele epopeii Ierusalimul eliberat, de Torquato Tasso (n.tr.).

* Soţia lui Pericle, a doua jumătate a secolului al V-lea î. Hi- > grecoaică celebră pentru frumuseţea şi inteligenţa ei (n.tr.).

Orb şi clasic, i-1 explica pe Vergiliu. Pe Chateaubriand, se complăcea să-1 uimească depăşindu-1 în privinţa gustului pentru aventură şi prin dezordinea inexprimabilă a imaginaţiei ei. Cochetăria ei mergea până la manie. Nu putea suporta ideea ca privirile unui bărbat să se oprească asupra ei cu indiferenţă. Am surprins-o nu o dată la masă, cercetând cu nelinişte, pe figurile servitorilor care ne serveau, impresia ce o producea asupra lor.„ Pe Chateaubriand 1-a întâlnit pentru prima dată la Fervacques şi chiar biata Delphine de Custine, imprudentă, le-a făcut cunoştinţă. Dintre bărbaţii

care o curtau, el era departe de a fi cel mai puternic sau cel mai frumos, dar cariile lui, demisia dată, legenda lui, amorurile îi asigurau un prestigiu aproape irezistibil. O tânără femeie, care 1-a văzut atunci la Mereville, 1-a descris aşa cum îl cunoscuse Natalie de Noailles: „Domnul de Chateaubriand era scund, destul de prost făcut. N-avea nimic plăcut în caracterul lui. Un fond de tristeţe amară arunca în conversaţia lui o firească melancolie care nu era lipsită de farmec.„ I-au fost date mari speranţe, şi de acum înainte nefericita Regină a Trandafirilor nu a mai reprezentat în viaţa lui decât un obstacol. Ea şi-a dat seama că nu mai putea vorbi de căderea ei în dizgraţie decât ca de un fapt consumat, în momentul în care, pentru a nu veni la Fervacques, el a pretextat că soţia lui are febră şi că voia să evite scenele pe care le-ar fi îndurat dacă o părăsea. Când un soţ nestatornic începe să invoce scrupulele lui conjugale, metresa trebuie să înţeleagă că a încetat să-i mai placă. Delphine de Custine deveni amară şi ironică, ceea ce n-a fost niciodată o metodă bună de a-i păstra pe bărbaţi: „Să mă întorc la Paris ca să te văd Poate o zi sau două, după miile de convenienţe care te vor obliga la mii de îndatoriri, cred că nu merită osteneala. Voi rămâne, aŞadar, aici până în decembrie, dar mi se pare că după o călătorie aŞa de plăcută ca aceea pe care tocmai ai făcut-o însoţit de soţia ta> ar fi o nebunie şi mai mare să vii aici în sezonul urât, ca să ne vedem cel mult cincisprezece zile. Lăsând deoparte astea, cred că nici nu eşti dispus. Ai călătorit destul. Rămâi liniştit, ca un soţ ce eşti, la Villeneuve. Rămâi acolo măcar o parte a iernii, scrie cât mai mult, consolidează-ţi reputaţia, ţii la ea şi aşa trebuie să şi fie: aruncă tot restul la primul colţ şi cum exemplul tău se cuvine a fi urmat, vor face şi ceilalţi ceea ce-ţi este aşa de uşor să faci.„ E timpul când, vorbind de Chateaubriand, înţeleaptă ducesă d'Arenberg îi scria rudei ei, Delphine: „Văd că, într-adevăr, nu e bine să-1 iubeşti”.

Să fi fost adevărat? Era el un Don Juan crud şi periculos? Fapt este că le-a făcut nefericite pe aproape toate femeile pe

care le-a iubit, dar asta nu se datora puțin şi faptului că ele erau nefericite mai înainte de a-1 fi cunoscut? Dragostea e acuzată destul de uşor că le duce pe sărmanele femei la nebunie; n-ar fi la fel de rezonabil să ne întrebăm dacă nu cumva nebunia le-a dus mai întâi la dragoste? Chateaubriand iubise femei nestatornice şi senzuale. Poate pentru că femeile nestatornice şi senzuale sunt mai accesibile decât celelalte. Să nu uităm că la fel ca majoritatea Don Juan-ilor de tip imaginativ şi intelectual, el era destul de timid. Fără îndoială, ar fi putut să spună, ca mai târziu discipolul lui, Byron: „Nimeni de la războiul Troiei încoace n-a fost aşa de cucerit ca mine”.

Totuşi doamna d'Arenberg avea temeiuri să creadă că el nu era „bun de iubit”. Oricât de sincer ar fi fost în ataşamentul lui față de o metresă, întotdeauna îşi prefera opera. In fiecare femeie reală el căuta Sylphida care-i bântuia visele, şi nu vedea în succesivele însoțitoare ale emoțiilor lui decât incarnările succesive ale aceleiaşi fantome, purtate în el şi întruchipate din dorințele lui. Atras doar de propriile gânduri, abia dacă încerca să cunoască sau să înțeleagă o Delphine de Custine. Ea nu era decât o figurantă în drama lui interioară, o umbră a plictisului său. Nici un cuvânt, în scrisorile de dragoste ale lui Chateaubriand, nu marchează efortul pentru această formă superioară a dragostei, care este prietenia sentimentală. Părea indiferent pentru că era distrat, exigent pentru că o compara pe femeia reală cu cea smulsă odinioară din coasta lui, mirat de plânsetul victimelor lui pentru că, trăind cu precădere într-o lume imaginară, nu avea nevoie de ființe reale, într-un cuvânt, nu era bine să-1 iubeşti, pentru că el însuşi era incapabil să iubească.

Cu toate acestea, şi în timp ce Delphine de Custine şi Natalie de Noailles îşi disputau inima lui „ferecată”, doamna de Chateaubriand, imperturbabilă, cel puțin aparent, avea salonul deschis în fiecare seară în podul casei de Coislin. Puteai vedea la ea un amestec de favoriți şi de opozanți ai regimului, de la Fontanes, om cu funcții importante, până la

Bertin, suspect de regalism, şi Clausel de Coussergues, monarhist declarat. Cu Mathieu Mole, multă vreme tandru îndrăgit, casa de Coislin ajunsese în relații reci de când Chateaubriand, analizând în Mercure o carte de eseuri ale prietenului său, lăsase impresia că îi reproşa acestuia, din care împăratul avea să facă un funcționar debutant în Consiliul de Stat, prea facila lui supunere față de despotism. Fiindcă, fapt destul de curios, opozantul Chateaubriand a continuat să colaboreze la bonapartistul Mercure şi chiar a publicat în el un elogiu adus lui Carol cel Mare, ceea ce, în jargonul adus la modă de Lucien şi de Fontanes, constituia un omagiu la adresa împăratului.

Tot în Mercure el a mai scris şi o pledoarie întru apărarea omului de litere, unde simultan apărea dorința lui de a participa la marile acțiuni cu amintirea penibilă păstrată din scurta lui incursiune în viața diplomatică: „Se spune că oamenii de litere nu sunt potriviți pentru conducerea afacerilor. Ciudat lucru, spune Chateaubriand, ca geniul necesar pentru a aduce pe lume Spiritul legilor* să nu fie suficient pentru conducerea unui birou de ministru.” Şi afirma

* Operă a lui Montesquieu (1748) care demonstrează raporturile mtreținute de legi cu constituția statelor, cu moravurile, religia, comerțul, cl”na şi natura solului țărilor (n.tr.).

Că celebritatea literară face pereche cu cea a marilor regi şi eroi: Ba mai mult, gloria Muzelor este singura unde nu pătrunde nimic străin, întotdeauna se poate pune o parte a succeselor armelor pe seama soldaților sau a norocului: Ahile i-a învins pe troieni cu ajutorul grecilor, dar Homer a făcut singur Iliada, şi fără Homer nu 1-am fi cunoscut pe Ahile.”

Să fi fost un mod de a-1 invita pe Ahile al timpurilor lui să-şi asigure bunăvoința unui nou Homer? Nici măcar autorul articolului n-ar fi putut-o spune. El ştia doar că nu era fericit, că acel zgomot puternic al victoriilor, în care numele lui nu era amestecat, îl întrista, că suferea din neputința

reconcilierii onoarei cu ambițiile lui, în fine, că dorea să fugă din Paris şi din Franța. Unde să se ducă? Doamna de Noailles, care se interesa de moravurile şi antichitățile maure, se pregătea să plece în Spania, iar el era foarte tentat s-o urmeze. Dar ce avea să spună doamna de Chateaubriand? Mai mult ca sigur o călătorie în Grecia, apoi la mormântul lui Hristos, ar fi avut dublul avantaj de a favoriza la întoarcere oântâlnire discretă în Spania şi de a desăvârşi de minune figura marelui călător creştin. Autorul Martirilor ar fi găsit în Grecia imaginile colorate şi vii de care avea nevoie pentru a-şi ilustra cartea, acum având toate capitolele gata schițate. Exploratorul ar fi devenit pelerin şi, pentru a doua oară în istorie, un Chateaubriand ar fi vizitat Sfântul Mormânt. Omul spațiilor largi ar fi regăsit acele nopți încântătoare pe care le petreci sub cerul înstelat. Ar fi fost admirabil; dar pentru această călătorie mai era nevoie şi de bani. Pe neaşteptate, în mai 1806, el i-a găsit şi, fără îndoială, împărăteasa Elisabeta a Rusiei, soția lui Alexandru I, persoană romanescă, melancolică şi visătoare, a fost cea care, la cererea doamnei de Kriidener, i-a oferit cei patruzeci de mii de franci necesari.

Înaintea plecării, în iunie, s-a dus, până la urmă, la Fervacques pentru cincisprezece zile. A fost o vizită de rămas-bun, destul de calmă şi de tandră. Doamna de Custine îi cunoştea destinul şi se resemna: „Această himeră a Greciei se realizează în sfârşit. El pleacă să-şi împlinească dorințele şi să le distrugă pe ale mele. Totul a fost perfect timp de cincisprezece zile, dar, de asemeni, totul s-a sfârşit."

Foarte adevărat că acea dragoste se sfârşise. Doamna de Noailles îi făcuse promisiuni, dacă venea s-o întâlnească la Granada. Ea îl împinsese la disperare pe domnul Vintimille care plecase să moară la Neapole pentru acea femeie pe care cândva o sedusese din joacă. Unii prieteni ai lui Natalie pretindeau chiar că el se sinucisese şi că, în parte pentru a fugi de bârfe şi reproşuri, ea se hotărâse să facă acea lungă călătorie. Era pe atunci foarte tristă. „Trebuie să-mi găsesc o ocupație, îi scria fratelui ei, fiindcă altminteri mintea îmi

slăbeşte din pricina gândurilor dureroase care-mi revin fără încetare. O dată spiritul atins, simțul te părăseşte şi e de preferat să mori de o mie de ori.” Cât despre Chateaubriand, el însuşi recunoscuse cinic care era scopul real al pelerinajului său.„Mergeam la mormântul lui Hristos cu gânduri de pocăință? Un singur gând mă absorbea. Număram clipele cu nerăbdare. De la bordul corăbiei mele, cu privirile ridicate spre stelele nopții, rugam vântul să ne mâne mai repede, şi gloria pentru a mă face iubit. Speram s-o găsesc în Sparta, la Memphis, în Cartagina, ca s-o aduc la Alhambra.”

IV. Pelerinul pro f an Cu sănătatea ei fragilă, doamna de Chateaubriand se temea puțin de această călătorie; totuşi, fiind pioasă, şi-ar fi impus cu dragă inimă eforturi mari ca să poată ajunge la Sfântul Mormânt. Când i-a făcut această propunere soțului, el s-a arătat neliniştit. Nu i-ar fi compromis iremediabil frumoasa întoarcere la Granada Şi promisiunea de amor? S-a apucat să-i descrie oboseala, Pericolele expediției şi, pentru a fi mai convingător, s-a încărcat de pistoale, de carabine şi chiar o espingolă*, admirabil cuvânt. Şi-a strâns mijlocul cu un chimir plin de aur, s-a îmbrăcat ca un spahiu, şi-a pus pe cap un turban albastru, frate cu cel al bucătăresei lui, în fine, a fost mulțumit, ca pe vremea călătoriei în America, jucânt rolul de explorator. Doamna de Chateaubriand, mai clarvăzătoare, vai! decât înspăimmtată, a înțeles că prezența ei nu era dorită şi s-a mulțumit să meargă doar până la Veneția. Plecarea a fost eroică. O superbă trăsură, numită „sofa”, reprezenta „toiagul de pelerin”. La Lyon una dintre arme s-a descărcat singură. Spaima fusese mare din cauza pulberii din trăsură. Doamna de Chateaubriand a leşinat şi, revenindu-şi în simțiri, a aruncat pulberea şi arma în Ron. Veneția i-a impresionat puțin, atât pe unul, cât şi pe celălalt. Chateaubriand a declarat că era un oraş împotriva naturii, unde nu puteai face un pas fără să te îmbarci. Cât despre doamna de Chateaubriand, ea îi scrisese lui Joubert: „Vă scriu de la bordul Leului de Aur, fiindcă pe aici casele sunt doar nişte

nave ancorate. Vezi întreaga Veneție, mai puțin pământul. Există, totuşi, un colțişor numit Piața San-Marco, şi acolo se adună seara locuitorii ca să se zvânte.”

A sosit şi vremea despărțirii. Pelerinul aplecat spre Trieste. Rămasă singură, Celeste l-a aşteptat pe extraordinarul Ballanche care trebuia să vină în mod expres de la Lyon ca s-o aducă acasă. De îndată ce s-a văzut singură, a şi cuprins-o disperarea. Era prea fină ca să nu înțeleagă că, după un ocol convenabil, soțul ei avea s-o întâlnească pe cea mai seducătoare dintre „Doamne”*. Deşi până în momentul despărțirii făcuse o figură bună, ea suferea. Asupra blândului Ballanche şi-a vărsat enervarea.

În acest timp, Chateaubriand, în picioare în noapte lângă matelorul care ținea timona, încerca acea fericire a eliberării pe care o aştepta când de la călătorii, când de la dragoste, când de la

* Armă de foc primitivă, din bronz, montată pe un pivot (n.tr.). * în text: Madame – cu majusculă, însemnând titlu dat la Curtea Franței fiicelor regelui sau soției fratelui acestuia (n.tr.).

Creația literară. Deasupra capului său străluceau constelațiile pe care biata doamnă de Beaumont îl învățase să le recunoască. Pe parcursul vieții lui, îşi petrecuse deseori astfel nopțile, veghind în zgomotul talazurilor. Ca şi altădată se plimba singuratic pe duneta din spate şi, din timp în timp, venea să creioneze o notă la lumina lampasului care îşi arunca razele pe compasul pilotului. De data asta însă nu mergea să descopere dincolo de ocean o viață sălbatică şi naturală. Nu mai era cititorul lui Rousseau, ci cel al lui Homer şi al Bibliei, ce aştepta de la şirurile celebre imagini de care să-şi poată agăța visurile. Pădurile Americii, şuieratul vântului prin singurătăți, mugetul cataractelor îndepărtate, „toate astea plac la douăzeci de ani, pentru că viața se mulțumeşte, ca să spunem astfel, cu ea însăşi şi pentru că în prima tinerețe rezidă ceva neliniştitor şi vag, care ne poartă fără oprire către himere, ipsi sibi somnia fingunt; dar la o

vârstă mai coaptă spiritul se „întoarce către gusturi mai durabile: el vrea mai ales să se hrănească din amintiri şi din exemplele istoriei. Aş mai fi dormit şi acum cu plăcere pe malurile Eurotasului sau ale Iordanului, dacă umbrele eroice ale celor trei sute de spartani sau doisprezece fii ai lui lacob mi-ar fi vizitat somnul; dar eu nu mergeam să caut un pământ nou, niciodată sfâşiat de cuţitul plugului: în prezent am nevoie de pustiuri bătrâne, care îmi descoperă după pofta inimii zidurile Babilonului sau legiunile din Yarsa, grandia ossa! câmpuri ale căror brazde mă instruiesc şi unde regăsesc bărbatul care sunt acum, sângele, lacrimile şi sudoarea omului.”

Când a zărit coastele Greciei, a fost cuprins de un soi de încântare care nu 1-a părăsit şi care era sinceră, în el, dragostea de glorie era un sentiment puternic. Cum îşi dorea să modeleze pentru posteritate o frumoasă imagine a propriului destin, el îi admira pe eroii care ştiuseră să-şi proiecteze până în prezentul nostru umbrele gigantice. Când, pe locurile pustii care fuseseră odinioară Sparta, el striga în cele patru zări: „Leonida!”, nu era o comedie fără rost, ci un mijloc de a se deda acelei voluptuoase tristeţi trezite în el în confruntarea cu măreţia şi neantul.

Unii martori ai călătoriei lui i-au reproşat rapiditatea. Un medic italian, care 1-a dus să vadă Argosul, a fost indignat de nepăsarea lui şi i-a atras atenţia că un adevărat savant trebuie să privească fiecare piatră, fiecare inscripţie. Chateaubriand i-a răspuns „că o singură privire îi era suficientă ca să ţină minte veselele ficţiuni ale fabulei şi amintirile istoriei”. Este adevărat că prindea totul dintr-o privire şi corect. Nimic mai frumos ca descrierile peisajelor greceşti. „Am văzut de sus de pe Acropole răsărind soarele între culmile muntelui Hymette; ciorile care cuibăresc în jurul citadelei, dar care nu trec niciodată dincolo de ea, zburau pe deasupra noastră, aripile lor negre, lucioase băteau în roz sub primele reflexe ale zilei, coloane de fum albăstriu şi uşor urcau în umbră de-a lungul culmilor Hymette şi prevesteau

prezența parcurilor şi a stupilor. Atena, Acropole şi ruinele Parthenonului se colorau în cea mai frumoasă nuanță a florilor de piersic; sculpturile lui Phidias, atinse orizontal de o rază de aur, se însuflețeau şi păreau că se mişcă prin mobilitatea umbrelor reliefului; în depărtare, marea şi Pireul erau albite de lumină, iar citadela Corintului, răsfrângând explozia zorilor, strălucea pe un orizont de apus, ca o stâncă de purpură şi foc." După douăzeci de ani îşi regăsea ochiul şi vocabularul de mare colorist, pe care le cizelase cu atâta grij ă, pe vremuri, în pădurile din Lumea Nouă.

Putem să afirmăm fără teama de a ne înşela, ca părintele Garabed, „că mergând să caute imagini în Orient, el a dorit mai ales să şi-o lase acolo pe a lui pentru totdeauna", să zâmbim în fața erudiției lui îndoielnice şi a descrierii făcute, după abatele Barthelemy*, a unei scări tăiate în stâncă ce fusese distrusă cu şaptesprezece secole înaintea trecerii lui, să ne amuzăm de acel stil magic ce transformă nişte hangii în patriarhi, de persistența cu care descrie indiferența față de pericole a omului trăit printre sălbaticii Americii şi, în fine, să opunem mărturiilor lui de poet

* Abatele Jean-Jacques Barthelemy (1716-1795) – autorul Călătoriei în Grecia a unui tânăr anarhist (n.tr.).

Notele plate şi prozaice ale valetului Julien. Toate astea n-au prea mare importanță pentru noi, el însuşi dând în această privință din capul locului cel mai bun răspuns: „Altminteri, nu ştiu pentru ce încerc cu atâta seriozitate să mă justific în privința unor aspecte de erudiție. Este foarte bine că nu m-am înşelat; iar dacă mi s-ar fi întâmplat, tot n-ar fi avut nimeni să-mi reproşeze nimic. Am declarat că nu aveam nici o pretenție ca savant, nici în calitate de călător. Itinerarul meu e un drum rapid al unui om care merge să vadă cerul, pământul şi apa şi care se întoarce la căminul lui cu câteva imagini noi în minte şi câteva sentimente în plus în inimă."

I s-ar putea reproşa mai curând că înecase amintirile, destul de sărace, din prea scurta lui şedere pe Pământul simt, sub un potop de compilații. Acest „pelerin grăbit" nu petrece decât

cinci sau şase zile la Ierusalim, ceea ce altminteri e destul pentru un om care ştie să vadă, dar înlocuieşte emoțiile autentice, pe care s-ar părea că nici nu le-a încercat, prin lectura a două sute de pagini de narațiune, destul de monotonă, asupra Iudeii. Abia dacă apucă să bea din apele Iordanului, cum băuse şi din Mississippi, Tamisa, Rin, Pad, Tibru, Eurotas, Cephis, Hermus şi Granique. Iubea atât de mult gloria, încât chiar şi gloria fluviilor îl impresiona, încercând nevoia unei comuniuni simbolice cu valurile încărcate de amintiri.

Între Palestina şi Spania călătoria a fost lungă şi periculoasă. Navigația pe Mediterana era pe atunci dificilă. Lui Chateaubriand i-au trebuit zece zile de la Veneția la Pylos, treisprezece de la Constantinopole la Jaffa; pentru a ajunge de la Alexandria la Tunis a trebuit să aştepte zece zile ca să se îndrepte timpul şi a fost totuşi prins, pe 23 noiembrie, de o furtună, astfel încât nu a ajuns în portul La Goulette decât pe 12 ianuarie, după o traversare de cinci zile. În sfârşit, în primăvară, a avut nevoie de optsprezece zile din La Goulette până la Gibraltar. În drum, fireşte, a băut apă din Nil, şi i s-a părut sărată, de o frumoasă culoare roşie bătând spre violet, culoarea cetii toamna. Dinaintea piramidelor s-a gândit că „ideea de a învinge timpul printr-un mormânt, de a forța generațiile, moravurile, legile, vârstele să se sfărâme de un coşciug, nu ar fi putut să răzbească dintr-un suflet vulgar. Dacă asta înseamnă orgoliu, cel puțin e un orgoliu măreț.” în cele din urmă, pe 30 martie 1807, a debarcat în Algesiras. De acolo, a ajuns la Cadix pe uscat. N-a găsit-o pe Natalie, ci un bărbat care i-a vorbit despre ea. Era bravul regalist Hyde de Neuville care, exilat din Franța, aştepta în Spania împreună cu soția lui momentul de a se îmbarca pentru America. Model de loialism şi de curaj, Hyde îl apărase, în timpul Revoluției, pe rege până la capăt. Sprijinit de brațul lui părăsise Malesherbes Convenția, după ce pledase în apărarea lui Ludovic al XVI-lea. Motiv legitim al afecțiunii lui Chateaubriand. De zece ori fusese conspirator, prizonier,

condamnat la moarte, şi de zece ori evadase, în Spania, o întâlnise pe frumoasa Natalie, care în această țară ținea să i se spună Dolores; ideile lor monarhiste îi apropiaseră. Ca toate inimile cu adevărat nobile, Hyde de Neuville găsea peste tot suflete generoase. Văzuse în Dolores tot ce avea ea mai bun. La Sevilia, în catedrală, petrecuse alături de această femeie grațioasă şi cultivată ore de exaltare, după care îşi juraseră o eternă prietenie. Ea îi descrisese bine farmecul lui Chateaubriand care, de îndată ce a sosit la Cadix, a fost imediat recunoscut de Hyde şi, legân-du-se de el, i-a descoperit acel caracter de băiat cumsecade, constatat şi de Joubert.

De ce doamna de Noailles nu aşteptase ea însăşi la Cadix să-şi revadă prietenul care, pentru a pregăti această întâlnire, făcuse înconjurul Mediteranei? Doamna de Boigne pretinde că, în timpul acelei îndelungate şederi în Spania, permisese ca atențiile asidue ale unui colonel englez să-i mai îndulcească neliniştile. In timp ce aştepta în Granada pelerinul din Ierusalim, ea a aflat, spune doamna de Boigne, de moartea colonelului, astfel că Chateaubriand ar fi găsit o femeie în doliu care plângea un rival. Să fie exact? Şi un mare senior portughez să fi jucat şi el un rol în aventurile spaniole ale lui Natalie – Dolores? Fapt este că, puțin timp înaintea sosirii lui Chateaubriand, ea părăsise Cadixul. Dar cum ar fi putut să prevadă data sosirii iubitului ei? Acesta întârziase mai multe săptămâni; în Franța se zvonea că murise. Poate că după o şedere atât de îndelungată în Spania se văzuse obligată să ia calea întoarcerii.

Şi totuşi 1-a întâlnit pe Chateaubriand în Spania. Pe 18 aprilie 1807, ea i-a scris din Aranjuez verişoarei ei, doamna de Vintimille: „Cu siguranță ai aflat deja în amănunt, dragă prietenă, veştile în legătură cu domnul de Chateaubriand. Vreau totuşi să-ți mai dau şi eu. Se simte foarte bine, s-a îngrăşat, s-a mai înnegrit puțin, dar este la fel de vesel şi odihnit de parcă n-ar fi făcut nimic. Vorbeşte de Ierusalim ca de Montmartre; vrea să mai meargă la Toboso, pentru că

întregeşte ansamblul. A fost la Granada, deşi simte un profund dispreț pentru Europa. Trebuie să treacă pe aici peste două zile. Nu-1 mai aştept fiindcă sunt atât de grăbită să mă întorc încât nu mai pot întârzia nici măcar o zi, mai ales că el n-are nici o nevoie de mine. S-a obişnuit atât de mult să trăiască împreună cu oameni pe care nu-i aude, să doarmă pe jos şi să mănânce doar curmale şi orez, încât Spania i se pare o țară frivolă. Cred că este mulțumit de călătoria făcută; la Tunis a văzut ruinele Cartaginei; aici va fi văzut tot ceea ce-i putea trezi interesul, Granada şi Cordoba. Mi-a făcut multă plăcere să-1 revăd, fiindcă începusem să mă îngrijorez. A trecut prin multe primejdii prin diferitele țări parcurse, mai ales în Palestina; în plus poartă într-o parte o sabie mare şi frumoasă. Eu, dragă prietenă, nu-mi doresc decât să mă întorc la Mereville şi să vă revăd pe toți. Mă simt foarte tristă şi sunt destul de suferindă, astfel încât voi avea nevoie de toată indulgența prieteniei pentru a fi suportată."

În această scrisoare s-a crezut că se află dovada că Chateaubriand şi doamna de Noailles nu putuseră, precum susține Agenda şi şi-ar fi dorit amândoi, să se întâlnească la Alhambra.

Femeie nu-i spune niciodată altei femei adevărul, mai ales dacă e vorba de un bărbat şi acel bărbat e amantul ei. Fratelui ei, Alexandre, Natalie îi dăduse, puțin mai înainte, o versiune total diferită: Am primit veşti (nu pomeni nimănui, te rog) de la domnul de Chateaubriand. Mă înştiințează că va străbate Peloponezul pe uscat şi, dacă va găsi o ocazie ca să debarce în Spania, va trece prin Granada, la întoarcerea în Franța. Tu ştii că proiectul acesta existase de când discutasem cu el la Mereville. Mi-ar fi extrem de neplăcut să se afle ceva în societate; nici măcar că am primit veşti, pentru că, din invidie, s-ar pălăvrăgi indiscret, iar eu nu doresc nimic altceva decât să fiu uitată de lumea întreagă." Această atitudine explică scrisoarea către doamna de Vintirnille şi ne permite să ne îndoim, fără scrupule, de sinceritatea lui Natalie față de verişoara ei.

De altfel, după întoarcerea sa, când Chateaubriand scrie o nuvelă, Le Dernier des Abencerages*, unde zugrăveşte, în magicul decor al Alhambrei, naşterea unei iubiri, el nu ascunde că în acea poveste Natalie de Noailles era eroina reală, în Blanca aceea cu vocea uşor voalată, trezind pasiuni până în adâncul sufletului, care cânta samba şi dansa în sunet de chitară într-un atât de ciudat amestec de veselie şi melancolie, cum să nu fie recunoscută castelana din Mereville? în viață, ca şi în ficțiune, după ce s-au plimbat prin acele galerii delicate, acele fântâni şi canale de marmură mărginite de lămâi în floare, au dorit naiv să-şi lege amândouă numele de frumusețea voluptuoasă şi războinică a mănăstirilor iubirii. „Luna, ridicându-se pe cer, îşi răspândea lumina palidă peste sanctuarele părăsite şi peste piețele pustii din Alhambra. Razele ei albe desenau pe iarba straturilor de flori, pe zidurile sălilor dantela unei arhitecturi aeriene, bolți de mănăstiri, umbra mişcătoare a apelor țâşnind şi cea a arbuştilor legănați de zefir. Privighetoarea cânta într-un chiparos care străpungea arcadele unei moschei în ruine, iar ecoul îi repeta vaietul. Aben-Hamet scria, sub clarul de lună, numele Blancăi pe ' „Ultimul din familia Abencerage”. 176 marmura sălii celor Două-Surori: el a incrustat acest nume în caractere arabe pentru ca trecătorul să aibă de descrifrat încă un mister în acel palat al misterelor.” Sainte-Beuve afirmă că, spre mijlocul secolului al XlX-lea, încă se mai puteau citi două nume pe o coloană din Alhambra, şi că nu erau scrise în arabă. Mai târziu, Adrien de Laval, castul Montmorency, a fost cel care le-a şters.

Ceea ce este sigur, este că Chateaubriand a păstrat o amintire prodigioasă a „acelor zile de încântare, de seducție şi de delir”. „Am străbătut de la un capăt la celălalt această Şpanie, țara a viselor; cred că încă îi mai văd marile drumuri solitare; îmi plăcea să ascult cântece compuse pentru mine. Punând piciorul în Franța, mă despărțeam de melodiile ce mă fermecaseră, şi o vizitam singur trecând Pirineii. Urmam, apropiindu-mă de Paris, drumul care mă conducea la un

castel, începutul şi sfârşitul rătăcirilor mele.” Acest castel era Mereville, dar nu se întoarse acolo decât târziu. El s-a oprit mai întâi la Bordeaux şi nu a ajuns la Paris decât pe 5 iunie 1807. Familia Joubert îl aştepta cu nerăbdare pe cel care avea să le povestească „despre ţări îndepărtate”. Se întorcea în acelaşi timp consolidat în regalismul lui prin discuţiile cu bunul Hyde şi cu pasionata Natalie, şi în liberalismul lui de ororile despotismului turc. Către marchiza de Pastoret: „Cred, doamnă, că mă găsiţi puţin schimbat. Zece luni de oboseală şi de primejdii, priveliştea celor mai mărețe ruine ale pământului, soarele, Orientul, seriozitatea persoanelor frecventate, toate acestea au apăsat asupra spiritului meu şi e firesc să mă simt mai grav şi mai trist. Eh! doamnă! Ce subiect de reflecţii oferă cumplita tiranie a mizeriei înspăimântătoare al cărei martor am fost! îi sfătuiesc pe cei care predică ocârmuirea absolută să meargă şi să dea o raită Prin Turcia.” Către un prieten pe care 1-a văzut la trecerea lui Prin Bordeaux: „Nu aspir, spune el, decât să am un colţ de pământ unde să fie un pic de umbră”.

LA VALLEE-AUX-LOUPS*

Ştiu foarte bine că nu sunt decât o maşinărie de scris.

Chateaubriand L Articolul din „Mercure”

Existase la începutul lui 1807, între Eylau şi Friedland, o scurtă perioadă în timpul căreia, o dată în plus, duşmanii împăratului îi speraseră prăbuşirea. Blocada continentală, proiect prea vast, i-a impus Franţei obligaţia de a domina Europa, în fiecare an trebuia recrutate armate tot mai numeroase, iar campaniile deveneau tot mai ucigătoare, în cimitirul de la Eylau, printre răniţi şi muribunzi, Napoleon fusese „blând cu toată lumea, cum era când treburile mergeau prost”. La Paris soseau din armată scrisori descurajate, „în patru luni n-am putut obţine nici un rezultat cu ruşii, scria Caulaincourt, şi Dumnezeu ştie când vom intra în contact cu ei.” împăratul însuşi, simţind pulsul nervos al Franţei, era neliniştit de influenţa palavragiilor din Paris asupra străinătăţii. „Simpla părere că aş întâmpina în Franţa

până şi cga mai mică opoziție ar face ca împotriva mea să se declare m^1 multe puteri.” ' Valea Lupilor.

Or, el întâmpina în Franța mai mult decât o opoziție. In Bretania şi Normandia supraviețuise o mişcare latentă a şuanilor, revigorată din când în când de emigranți veniți din Londra sau din Jersey, sprijiniți de aurul englez. Dacă la Paris mulți dintre vechii regalişti se raliaseră puterii, dacă Mole, Pasquier erau funcționari debutanți în Consiliul de Stat, dacă Fontanes, mare diriguitor al Universității, îi chema pentru cele mai înalte funcții pe Bonald, Joubert şi făcea din bietul „Corb din Vire” un inspector al Academiei, între vechii regalişti şi vechii iacobini care li se asociaseră în administrarea Franței continua să se dea o luptă surdă. Imperiul fusese fondat „pe ruinele sau pe instituțiile Revoluției”? Slăbiciunea lui consta în faptul că această întrebare putea fi pusă şi că acest greu edificiu se sprijinea pe un compromis fragil.

În momentul întoarcerii din Orient, Chateaubriand a crezut prematur în succesul posibil al unei opoziții monarhiste. Sosea în țară prost informat, în străinătate, dificultățile întâmpinate de împărat fuseseră exagerate, iar semivictoria de la Eylau fusese transformată de emigranți în înfrângere. Doamna de Noailles, frumoasa rebelă, îi descrisese, în Spania, în maniera sa, starea de spirit; reaprinsese în acest pelerin pasionat un vechi fond cavaleresc şi breton, iar el era gata pentru aleasa inimii lui să-1 provoace pe dragon. Şi cine ştie? Poate încă de pe atunci poziția împăratului începuse să se clatine, iar gloria de a-1 răpune era ea rezervată poetului?

Doamna de Chateaubriand, a cărei „severitate devotată, rareori aprobativă” o regăsi la întoarcerea în Paris, nu era prea încântată să-1 vadă în acea stare de spirit. Față de furiile politice subite ale soțului, ea încerca probabil sentimentele fireşti ale nevestei legitime pentru pasiunile încurajate de metresă şi, de la o vreme, se surprinse devenind bonapartistă. Cât timp soțul ei lipsise, împăratul se comportase destul de bine față de ea. Când Un curtean anunțase că vasul pe care

se îmbarcase Chateaubriand Pierise, Napoleon declarase: „Chateaubriand o are pe soția lui aici. N-are rost s-o tulburăm, poate, inutil. Aşteptați ca faptul să se confirme pentru a-1 transmite ziarelor.„. „Bourbonii noştri, comenta Celeste, ar fi făcut pentru prieteni ceea ce a făcut Bonaparte pentru un duşman?„ Nu avea deloc încredere în prinți şi-i prezicea soțului ei că, dacă regele ar mai fi revenit vreodată, regaliştii ar fi cei mai prost tratați. Doamna de Chateaubriand era refractară loialismului feudal şi sentimental, dar bunul ei simț nu avea nici o putere asupra soțului ei. „în politică, spunea el, dacă doamna de Chateaubriand m-a combătut, nu m-a oprit niciodată.”

Nici de data aceasta nu 1-a oprit şi, ca să poată scrie în viitor ce dorea el şi ce dorea Natalie de Noaules, fără a-1 compromite pe prudentul Fontanes, a cumpărat ziarulMercwre cu douăzeci de mii de franci. De unde i-a luat, de vreme ce, străbătând oraşul Bordeaux, îi descrisese unui vizitator mizeria lui? Este probabil (nu şi dovedit) ca propaganda regalistă, din nou activă şi plină de speranțe, să-1 fi ajutat, în orice caz, el nu a întârziat să dea asigurări acestui partid, fiindcă, la începutul lui iulie, sub pretextul unei analize a cărții Călătorie pitorească şi istorică în Spania, scrisă de fratele doamnei de Noailles, Alexandre de Laborde, Mercwre a publicat sub semnătura lui Chateaubriand un articol fulminant: „Când, în tăcerea abjectă, nu se mai aud zornăind decât lanțurile sclavului şi glasul delatorului; când totul tremură în fața tiranului şi este la fel de primejdios să te expui favorurilor lui, ca şi să-i meriți dizgrația, istoricul apare încărcat de răzbunarea popoarelor. Zadarnic prosperă Nero, Tacit s-a şi născut în Imperiu; el creşte, necunoscut, lângă cenuşa lui Germanicus şi de pe acum integra Providență i-a dăruit copilului obscur gloria stăpânului lumii.”

După aceste fraze frumoase şi îndrăznețe, Chateaubriand ataca despotismul, atât de scump prietenilor lui Bonald şi Mole. „Dacă ne-am fi gândit, cu oameni al căror caracter şi ale căror talente de altfel le admirăm, că guvernarea absolută

este cea mai bună dintre guvernările posibile, câteva luni petrecute în Turcia ne-ar fi vindecat complet de o asemenea părere.„ Apoi evoca în termeni presăraţi cu aluzii explozive, revolta lui Sertoriu împotriva lui Sylla: „Şi-a piedut viaţa în ceea ce întreprinsese-dar e probabil că niciodată nu sperase într-un succes. N-a urmărit decât datoria şi sfinţenia cauzei pe care singur o apăra. Acţiunile generoase sunt cele al căror rezultat previzibil este nenorocirea şi moartea. La urma urmelor, ce importanţă mai are reversul medaliei, dacă numele nostru pronunţat de posteritate va face să bată o inimă generoasă după două mii de ani de la moartea noastră? N-avem nici o îndoială că, de pe vremea lui Sertoriu, sufletelor becisnice, care-şi iau josnicia drept raţiune, nu li s-a părut ridicol ca un cetăţean obscur să îndrăznească să lupte singur împotriva atotputerniciei lui Sylla. Din fericire, posteritatea judecă altfel acţiunile oamenilor: nici laşitatea şi nici viciul n-au ultimul cuvânt asupra curajului şi virtuţii.”

Ridicat în scări, Don Quijote se avânta cu lancea în mână împotriva despotului. Spectatorii îl admirau, nu fără teamă. Doamna de Chateaubriand, care avea trista facultate de a prevedea consecinţele gesturilor violente, a fost cumplit de speriată. Dar actorul, încântat de sine însuşi, se bucura de efectul produs. „Dacă Napoleon a terminat cu regii, n-a terminat şi cu mine. Articolul meu, nimerind m mij locul prosperităţii şi minunăţiilor lui, a zguduit Franţa: se difuzau numeroase copii făcute de mână; unii abonaţi la Mercure detaşau articolul şi-1 legau separat; era citit prin saloane; era colportat din casă în casă. Trebuia să fi trăit în acea epocă pentru a-ţi face o idee asupra efectului produs de un glas răsunând singur în tăcerea lumii.”

Aceasta a fost versiunea oferită de el mai târziu asupra evenimentelor, în realitate, lucrurile se petrecuseră într-un mod oarecum diferit, în momentul în care articolul fusese conceput şi apoi scris, Napoleon nu părea deloc „să fi terminat cu regii”. Dimpotrivă, era momentul în care victoria incertă oscila, în care împăratul, îngrijorat, se întreba ce

aveau de gând Austna şi Rusia, iar Jomini* murmura: „Dacă aş fi fost arhiducele Charles.” Se pare că eroul fusese grav afectat şi că un atac viguros l-ar fi putut lichida. Dar când a apărut numărul din Mercure victoria de la Friedland reda stelei imperiale deplina ei strălucire şi, două zile mai târziu, Pacea de la Tilsit îi aducea lui Napoleon, cel mai fericit moment din viața lui”. Stăpânul avea să intre atotputernic în Franța şi în Europa. Acrul de curaj devenise sinucidere.

Câtva timp s-a putut spera că, în bucuria întoarcerii şi a victoriei, împăratul nu va vedea numărul din Mercure. Dar vai!' Cardinalul Fesch, ranchiunos, a avut grijă să i-1 pună sub ochi. „în cele din urmă, spune amuzat Joubert, tunetul a bubuit, norii s-au rupt, iar trăsnetul în persoană i-a spus lui Fontanes că, în cazul în care prietenul lui o va lua de la capăt, va fi lovit.” Iată cum descrie Fontanes această furtună., Chateaubriand, îi spusese împăratul într-una din furiile lui dirijate, îşi închipuie că sunt un imbecil, că nu înțeleg? Am să-1 ucid cu lovituri de sabie pe treptele palatului meu.„ Fontanes (dacă e să-i dăm crezare) pledase: „Dacă stăm bine şi ne gândim, sire, numele lui vă ilustrează domnia şi va fi citat în viitor sub numele Vostru, în ceea ce-1 priveşte, el nu conspiră; nu poate întreprinde nimic împotriva Domniei voastre; nu are decât talentul. Dar, în această calitate el rămâne nemuritor în istoria secolului lui Napoleon. Vreți ca, într-o bună zi, să se spimă că Napoleon 1-a ucis sau l-a întemnițat timp de zece ani?' Napoleon nu voia aşa ceva; în ciuda tuturor plângerilor, avea o simpatie vie şi durabilă față de Chateaubriand. Îi aprecia opera şi ştia că el este marele favorit al foburgului Saint-Germain, al cărui sufragiu conta mult pentru el. De altfel, vinovatul, mustrat de soția lui şi de prietenii cu funcții în stat, îşi făcea mea culpa public. Mercure din luna august vorbea elogios despre „ocârmuirea

* Henri baron de Jomini (l 779-1869) – general şi scriitor elvețian, în serviciul Franței între 1804-1813 (n.tr.).

Reparatoare care a făcut ca victimele să uite până şi amintirea relelor suferințe'.

Cu toate astea, furtuna nu i-a cruțat cu totul pe „Chateaubriand şi clica lui”, într-o scrisoare către Chenedolle, Joubert povesteşte de minune ce s-a întâmplat: „A fost ceva dur şi chiar violent, dar de scurtă durată. Azi apele s-au liniştit; grindina a bătut doar ziarul Mercure.” Chateaubriand a primit ordinul de a se retrage de la conducerea ziarului, înlocuit fiind de Esmenard şi Legouve. „în furtună, continuă Joubert, aurul a plouat peste cei revocați şi nu vă sfătuiesc câtuşi de puțin să-i plângeți.” Pe scurt, împăratul îi luase lui Chateaubriand Mercure, instalase acolo cenzori şi scriitori aleşi de el, dar pecuniar afacerea nu se dovedise proastă pentru vinovat. E incontestabil faptul că în zilele ce au urmat acestei furtuni cu grindină, terminată în ploaie de aur, familia Chateaubriand, lipsită de bani în ajun, a putut să achiziționeze o casă de țară la porțile Parisului.

Conflictul cu împăratul părea destul de grav pentru ca Chateaubriand să fie eliminat pentru totdeauna din viața de acțiune, îşi dorise această dizgrație? El păstra o admirație involuntară față de bărbatul care „fărâmase stâncile Simplonului*, înfipsese stindardele lui în capitalele Europei, ridicase Italia prosternată de atâtea veacuri”. Dar era prea preocupat de unitatea figurii lui şi a valorii estetice a vieții sale pentru a se umili şi a capitula. Mult mai puțin decât grija față de opinia publică era dorința de a nu veni în contradicție cu el însuşi. Aşa cum pentru un mare pictor liniile schiței deja trasate sugerează cum va arăta tabloul terminat, aşa cum pentru un mare scriitor capitolele terminate dictează, prin mişcarea şi tonul lor, urmarea operei, tot astfel pentru Chateaubriand, sculptor pasionat al propriei lui vieți, actele trecute îi impuneau actele viitoare. Pentru că el era cel care scrisese Geniul creştinismului, nu concepea alte subiecte posibile în afară

* Trecătoare din Alpii Elvețieni, la o altitudine de 2009 metri, utilizată Ca drum pe toată durata anului (n.tr.).

De Martiri şi de Itinerar. Pentru că îşi depusese demisia în momentul asasinării ducelui d'Enghien, trebuia să rămână

adversarul Imperiului. Pentru el, la fel, dacă nu mai mult, pentru spectatori, din această primă jumătate a vieții lui se desprindea o figură, o figură cu părul răvăşit de vântul furtunilor, cu frumoşii ochi plini de sfidare, cu mâna strecurată, aproape imperial, sub reverul redingotei. Acestei figuri el se va strădui de acum încolo să-i accentueze şi să-i fixeze trăsăturile. Va fi o retragere de lungă durată din viața publică.

/. La Vallee-aux-Loups „Acum patru ani, la întoarcerea mea din Țara sfântă, am cumpărat în apropierea cătunului Aulnay, în vecinătatea localităților Sceaux şi Châtenay, o casă de grădinar, ascunsă printre coline acoperite de păduri. Terenul denivelat şi nisipos ce ținea de această casă nu era decât o livadă sălbatică în capătul căreia se aflau un torent şi un crâng de castani. Acest spațiu îngust mi s-a părut potrivit pentru a-mi închide îndelungile mele speranțe; spatio brevi spem longam reseces.” Doamna de Chateaubriand descrie o colibă destul de sălbatică pe care ar fi putut-o avea în munții Auvergne, iar Joubert: „Am văzut acea Vale a Lupilor. Ea alcătuieşte o văgăună de crângăriş ca prin Bretania sau Perigord.”

Farmecul unic al acelei văiugi consta în faptul că, la doar o leghe de Paris, oferea un loc retras şi tihnit după pofta inimii. Pădurile care-1 înconjurau de pe toate laturile păreau să facă parte din el. Cândâl cumpărase Chateaubriand, era o livadă de meri pădureți; el i-a smuls şi a sădit cu mâinile lui, ajutat de domnul Benjamin, „cel mai dat naibii dintre grădinari”, arborii frumoşi care împrejmuiesc şi astăzi peluza. Admiratoarele lui i-au dat semințe şi arbuşti. Pentru a-şi evoca voiajele, avea cedri din Liban, din Virginia, din Louisiana, pini din Ierusalim şi arbori de ludeea. „Trăiam o încântare nesfârşită; fără a fi doamna de Sevign6' mergeam, încălțat cu o pereche de saboți, să-mi sădesc copacii în noroi, să trec şi iar să trec pe aceleaşi alei, să văd şi să revăd toate ungherele, să mă ascund peste tot unde găseam nişte hățişuri, imaginându-mi cum va arăta parcul meu în viitor,

fiindcă pe atunci nu duceam lipsă de viitor.” Botanist mulțumită domnului Malesherbes, format în timpul exilului din Anglia de un popor de grădinari, avea asupra proiectului unui parc idei personale şi precise. Doamna de Chateaubriand, care le ştia pe toate, a trebuit să se încline.

La casă a făcut câteva adaosuri: „Am împodobit zidurile de cărămidă cu un portic susținut de două coloane de marmură neagră şi de două cariatide în marmură albă; îmi aduceam aminte că trecusem prin Atena. Proiectul meu era de a mai adăuga un turn în capătul pavilionului meu; în aşteptare, simulam creneluri pe zidul care ne despărțea de drum.” Cât despre ferestrele în formă de ogivă, ele aminteau că „stăpânul acestei case deschisese din nou bisericile şi sunase din trompetă dinaintea templului”. Parcul şi casa formau o abreviere simbolică a vieții şi cugetărilor celui care le concepuse. Când a vizitat mai târziu Valea Lupilor, Vigny a interpretat într-un mod dur aceste simboluri: „O casă joasă şi şubredă, voalată în afară de creneluri ipocrite, ornată în interior cu cariatide după gustul depravat al lui Ludovic al XV-lea, o grădină englezească şi un turn în care se află o capelă a Fecioarei”. Totul se afla acolo, dar văzut de un ochi răuvoitor. Drept e că existau două maniere în a-1 judeca pe Chateaubriand şi sihăstria lui; cea care ignora grandoarea omului şi frumusețea parcului său nu era dintre cele mai reuşite.

La începutul şederii lui în Valea Lupilor, Chateaubriand aproape că nu ieşea deloc, cu excepția duminicilor când se ducea la slujba din Châtenay. Lamartine, un adolescent atunci, venea cu prietenii să-1 pândească la poartă pe scriitorul admirat de ei. Ascunşi în frunziş, aceşti tineri au aşteptat două zile fără să vadă Pe nimeni; în cele din urmă, în seara celei de-a doua zile uşa căsuței s-a deschis: „Un bărbat scund în haine negre, cu umeri puternici, picioare subțiri, capul nobil, a ieşit urmat de un motan, căruia îi arunca cocoloaşe de pâine ca să-1 facă să şopăie prin iarbă; bărbatul şi motanul s-au afundat curând în umbra unei alei. Arbuştii

ni-i ascundeau vederii.” Era o apariție aproape la fel de misterioasă ca cea a unei fantome care, urmată şi ea de o pisică, bântuise subteranele din Combourg.

Cum era şi firesc, această izolare s-a dovedit prielnică muncii, în Valea Lupilor au fost terminați Martirii, începute Memoriile de dincolo de mormânt, Studiile istorice şi realizate în întregime Itinerarul de la Paris la Ierusalim şi tragedia Moise. Deşi lucra cu acea pasiune continuă născută dintr-un invincibil plictis, Chateaubriand era bucuros când vizita unor prieteni îi oferea pretextul de a se smulge de la obligațiile lui. „L-am găsit deseori, spune doamna de Boigne, scriind pe un colț al mesei din salon cu o pană pe jumătate jumulită care intra cu greu prin gâtul unei sticluțe prăpădite conținând cerneală. Scotea un strigăt de bucurie când ne vedea trecând prin fața ferestrei lui, îndesa hârtiile sub perna unui fotoliu vechi ce-i servea de mapă şi de birou şi, dintr-un salt, ne ieşea în întâmpinare cu veselia unui şcolar scăpat de constrângerile orelor de clasă.' Ca cea mai mare parte a scriitorilor, Chateaubriand ducea în permanență lipsă de hârtie şi de pene pentru scris.”Am folosit, spune el, până şi memoriile bucătarului ca să-1 mâzgălesc pe Moise” După ce a ajuns prefect de poliție, atunci cândrămânea singur în salonul acela, Etienne Pasquiernu rezista tentației de a extrage din sofaua-birou vreun manuscris neterminat. Dar doamna de Chateaubriand îl supraveghea.

Mai târziu soțul ei se ducea să lucreze într-un turn octogona! puțin ascuns printre copaci, izolat în parc şi pe care prietenii lui îl denumiseră „Turnul Velledei”*, fiindcă prezicătoarea galică a

* Prezicătoare germanică ce a contribuit la revolta batavilor împotriva romanilor (69-70). Personajul ei a inspirat un episod din Martirii lui Chateaubriand (n.tr).

Martirilor îşi găsise acolo pentru multă vreme lr>o, i Ar. N? A -v i jm Potrivit.

Acolo se afla timp de câteva ore la adăpost de soția lui l obosea. „Ea dă dovadă de multă inteligență, observa doamna

de Boigne, dar o foloseşte ca să extragă din toate numai ce amar şi acru. Îi otrăveşte zilele soțului ei făcându-i căminul insuportabil. El a menaj at-o întotdeauna mult, fără să-şi fi putut câştiga, în schimb, tihna din preajma focului". Bănuitoare, doamna de Chateaubriand acuza prietenii de trădare, guvernele de nedreptate şi slugile de furt. Atunci când, sătul să mai fie tratat drept escroc, grădinarul Benjamin şi-a dat demisia: „Bietul meu Benjamin, i-a spus Chateaubriand, eu nu iau în seamă toată sporovăială şi totuşi o aud cât e ziua de lungă!" într-adevăr, auzea multe, fiindcă Celeste de Chateaubriand, pesimistă, prevestea nenorociri mari: „Din cutia Pandorei, spunea ea, nu pot ieşi decât rele". Severitatea ei sublinia greşelile prietenilor şi atacurile duşmanilor. „Era duşmănoasă, spune Vitrolles, şi-şi ținea soțul într-o stare permanentă de exasperare împotriva lumii întregi." Nu-ncape îndoială că, lăsat în pace, ar fi rămas, în ciuda lamentărilor lui, în acea indiferență proprie oamenilor cu multă imaginație. „Domnul de Chateaubriand e aşa de necugetat, spunea Celeste, că dacă n-aş fi eu, n-ar spune despre nimeni un cuvânt rău." Chiar dacă pasiunile comune, prieteniile şi ranchiunele ar fi putut uni aceste două ființe, gusturile lor le despărțeau. El se complăcea în tristețile lui; ea şi le ascundea pe ale ei, iar bunul ei simț clasic ridiculiza neîndurător furtunile romantice atât de dragi soțului ei. „Cum nu sunt deloc melancolică, spunea ea, şi am depăşit vârsta în care iubeşti şi suspini, nu-mi place nici vântul, nici luna, nu mă bucur decât de ploaie pentru gazonul meu şi de soare ca să mă înveselesc."

Cu toate defectele ei, avea umor, era veselă şi chiar cordială. K plăcea mult să-şi întâlnească prietenii şi ştia să se facă iubită de eiRegalistul şi bigotul Clausel de Coussergues devenise „ministrul" şi servitorul ei. Pe 4 octombrie, de ziua Sfântului Francisc, Clausel era cel căruia ea îi dădea însărcinarea de a recruta convivi, în special din rândul clerului'. Cu familia Joubert se întrecea în ale bucătăriei: Motanul meu nu-i bun de nimic, nici măcar să mănânce

şoareci. Ieri ar fi trebuit să se ducă după Cerb şi să-1 someze să vină la noi casă mănânce cel mai grozav ficat de viţel; nici vorbă: el a alergat de la o doamnă la alta până la ora cinci şi nu şi-a amintit de comisionul pe care-1 avea de făcut decât în clipa când mi-am dezlănţuit furia împotriva lui şi împotriva soţului dumitale lipsit de credinţă. Fiţi atentă: mă îmbrac toată în roşu precum Califul Harun, şi grăiesc: Dacă Cerbul nu vine mâine să împartă cu noi povara lui Frisell, am să-i rad casa de pe faţa pământului ca să nu mai poată pune piciorul în ea.”

Doar doamnei Joubert, „persoana pe care o iubea cel mai mult pe lume”, îi vorbea de „Doamnele” soţului ei. Le tolera, neputând sale suprime, şi se amuza pe seama lor nu fără melancolie. Admiratoarele lui Chateaubriand manifestau faţă de ea atenţii delicate. Dacă era răcită primea până la cinci băuturi pectorale, însoţite de bilete afectuoase, în specia „Doamnelor” Celeste deosebea câteva varietăţi. Erau favoritele. Doamna de Custine rămăsese în funcţie, dar, de la întoarcerea din Spania, fusese îndepărtată de către Natalie de Noailles. Delphine de Custine rămăsese pentru Chateaubriand o prietenă; îi scria, mai ales când avea nevoie de unele favoruri din partea lui Fouche; ea îi îndeplinea serviciul solicitat, se plângea de tristeţe, se bosumfla şi, când la Fervacques, când în străinătate, fugea de lumea „care o intimida, o plictisea şi o dezgusta”. Natalie de Noailles, atât de seducătoare în grădinile ei fermecate, era iubită, dar fără indulgenţă, pentru capriciile ei voluptuoase şi acea umbră de nebunie tristă pe care Chateaubriand o adora. Când spunea că e suferindă şi aproape leşina, totMereville-ul se grăbea în jurul canapelei ei, în afară de Chateaubriand care, cu un vag surâs pe buze, continua să citească ziarele „fără să se deranjeze câtuşi de puţin”. Cu toate acestea, anume pentru ea şi în amintirea „zilelor de încântare, de seducţie şi de delir”, zidurile Turnului Velledei erau acoperite cu suveniruri din Granada şi Cordoba. Poate chiar venea acolo uneori să-şi vadă pelerinul, printr-o portiţă săpată în zidul parcului.

A doua clasă a „Doamnelor” era cea a muzelor, care uneori deveneau şi favorite temporare. Principalele erau ducesele de Duras, de Levis şi doamna de Berenger (care fusese ducesă de Châtillon). Aceasta din urmă a fost la început foarte bine văzută de doamna de Chateaubriand, care o considera cea mai blândă, cea mai bună şi una dintre cele mai frumoase. „Hai, îi scria ea lui Joubert, e o femeie excelentă. Vreau s-o iubiți şi Lupul (doamna Joubert) s-o iubească şi el, chit că-i un mieluşel.” Doamna de Levis obținuse, dacă e să-i dăm crezare doamnei de Boigne, un succes „deplin”, ceea ce a întristat-o profund pe doamna de Duras, care se îndoia de farmecele proprii şi, din păcate, nu se înşela.

Era totuşi o prietenă demnă de a fi iubită. Născută Claire de Kersaint, fiica unui ilustru marinar care, ca şi Malesherbes, crezuse mai întâi în principiile Revoluției, fusese membru al Convenției, prieten al girondinilor, apoi urcase pe eşafod pentru că refuzase să aprobe masacrele din septembrie, ea trăise în timpul emigrației în Anglia. La Londra se căsătorise cu Amedee de Duras, gentilom din camera prinților, care-i iertase, în schimbul marii ei averi, opiniile tatălui, întors în Franța, ducele de Duras se instalase în castelul Usse, nu trecuse de partea Imperiului şi nu venea decât arareori la Paris. Soția lui încerca să scrie, compunea mici romane care nu erau lipsite de merit şi, în conversație, făcea caz de spirit, ceea ce obosea bărbații. La Mereville doamna de Duras 1-a întâlnit pe Chateaubriand, a cărui operă o admira cu exaltare. Ea a ascultat lectura lucrării Ultimul din familia dbencerage. Lectorul fredona cântecul Cidului cu un accent breton care aducea versurilor o stranie originalitate. Când a terminat: Ținea mai mult ca la viață, spunea el, La Dumnezeul lui, la rege, la Himena şi onoare.

O tânără malițioasă a murmurat: „Şi la mai cine?” Auzind-o, Chateaubriand izbucni în râs din toată inima. Dar doamna de Duras nu râdea. Această femeie onestă, care ştia că nu e frumoasă, era acum, ca atâtea altele, îndrăgostită de Vrăjitor.

Ea a făcut ce putea face o femeie îndrăgostită şi timidă din lumea mare; 1-a invitat să cineze la ea împreună cu alte douăzeci de persoane. El a refuzat: „Sunteți prea amabilă, doamnă, dar mie mi-e cu adevărat groază de fețe necunoscute. Sunt atât de sălbatic, încât nu pot răspunde de starea mea sufletească. Pe cât aş fi de bucuros să petrec în preajma dumneavoastră cât timp ați binevoi să-mi acordați, pe atât aş fi de întristat să vă tulbur societatea printr-o mină tăcută şi prelungă. Mai ales serile, nu mai aparțin lumii acesteia.” Apoi, cu acea tandrețe castă şi delicată arătată de bărbați femeilor care nu le plac, făcuse din ea „sora” lui sau, cum amândoi trăiseră la Londra, my good sister. Când ea şi-a exprimat temerea ca această prietenie să nu cumva s-o rănească pe frumoasa ei verişoară Natalie (devenită ducesă de Mouchy), o readusese destul de dur la realitate şi la rolul lui fratern: „Ce nebunie, dragă soră! Doamna de Mouchy ştie că o iubesc şi că nimic nu m-ar putea rupe de lângă ea. Sigură de mine, doamna de Mouchy nu-mi interzice nici să vă văd, nici să vă scriu, nici chiar să merg la Usse, cu sau fără ea. Dacă mi-ar comanda aşa ceva, fără îndoială că m-aş supune pe dată, aşa cum v-am mai spus de o sută de ori. Să nu mă judecați rău. Mă stimați mai mult. Doamna de Mouchy e cea care 1-a inspirat pe Abencerage. Am fost încântat că v-a plăcut atât de mult.”

Claire de Kersaint nu i-a ieşit din cuvânt şi s-a cuibărit în rolul de soră protectoare pe care i-1 atribuise autorul acestei comedii. Nu-1 acceptase fără indignare, nici fără regret. Dar de îndată ce-şi manifesta gelozia sau pretindea că oferă mai mult decât servicii, era prompt pusă la punct: „Sora mea este uneori greu de înțeles. Țin mult la Adrienne, la doamna de Berenger. Am iubit-o cu pasiune pe doamna de Mouchy. Dar sora mea nu deține oare un loc aparte unde domneşte nestingherită şi fără rivale?” Era adevărat, dar locul era subaltern şi misiunea de soră plătită scump; Claire de Duras, persoană cu o fire generoasă, devenise iritabilă şi amară şi cu timpul contractă o mortală boală de ficat. Dar cum să spere

că nobleţea sentimentelor şi forţa inteligenţei ar fi putut fi suficiente pentru a ocupa un loc printre întruchipările carnale ale Sylphidei?

„Doamnele” treceau rareori pe la Valea Lupilor şi, pentru a le îndepărta de Turnul Velledei, a cărui izolare le-ar fi putut îndemna spre extreme culpabile, cât şi pentru a exorciza divinităţile păgâne ale acelor locuri consacrate Martirilor, doamna de Chateaubriand sfârşi prin a instala deasupra cabinetului de lucra al soţului ei o capelă, în schimb, în Valea Lupilor puteau fi văzute doamnele de Chastenay, de Boigne şi acea fermecătoare doamnă de Vintimille, care ocupa în viaţa lui Joubert funcţia de prietenă platonică, funcţie rămasă vacantă după moartea lui Pauline de Beaumont. Familia Joubert se număra printre obişnuiţii casei ca şi, natural, Fontanes, Pasquier, englezul Frisell, Mole, Clausel. Toţi „foştii” din mica societate ocupau acum posturi importante în administraţia imperială. Mole, consilier de stat, era director la Poduri şi Drumuri. Fontanes, mare diriguitor al Universităţii, făcuse din Joubert un inspector general, iar discuţiile lor pe teme universitare o plictiseau peste măsură pe doamna de Chateaubriand. E uşor de imaginat că soţul ei încerca, cu siguranţă, o anume amărăciune, fiindcă era singurul care rămăsese în afara curentului ce-i purta pe prietenii lui spre ascensiune. Nici măcar Academia, încă dominată de filosofia iacobină, nu-i dădea nici un semn. Timpul trecea, viaţa fugea, banii se topeau, în clipele grele, era din nou bântuit de gândul de a părăsi Franţa, ca „să se ducă să moară pe meleaguri străine”.

Dar nu erau decât accese. „Ştiu bine, spunea el, că nu sunt decât o maşină de cărţi.” Când maşina asta funcţiona cum trebuie, dispoziţia era excelentă. Valea Lupilor a văzut ultimii ani ai lui Chateaubriand în chip de „băiat de treabă”, vesel ca un copil, aşa cum îl îndrăgise Joubert. Niciodată un scriitor n-a primit mai docil observaţiile prietenilor lui. Când, într-o duminică, le-a citit Druidesse (adică episodul Velledei din Martiri) şi a înţeles după aerul auditoriului că lectura nu

captiva, şi-a şters lacrimile şi a spus că avea să încerce să refacă textul. Duminica următoare, acelaşi episod, refăcut, era primit cuâncântare.

Când nu mai era nimic de citit, Joubert şi Chateaubriand se lansau „în nedesluşite şi fermecătoare sentimente cum nu erau altele pe lume”, iar soțiile lor amuzau galeria chemând visătorii, pe un ton glumeț, să revină la realitate. Hainele lui Chateaubriand erau zdrențuite şi el aştepta cu teamă sfârşitul fiecărei luni; toate ambițiile îi păreau condamnate; dar zilele lungi se scurgeau cu repeziciune în speranța că se va duce s-o revadă pe Natalie, singură şi ea în frumoasa ei vale. „De câte ori imaginația mea n-a străbătut pădurile ca să călătorească mereu pe acelaşi drum! Mă vedeam plecând, întorcându-mă, mergând să mă închid în turnul meu ca să visez la ea şi la Martin, persecutat de tiran, glorios în ura lui, visând la opere mari în mijlocul amenințărilor, îndrăgostit, inspirat, nefericit şi mulțumit.' Fiindcă în împletirea unei nefericiri onorabile cu nobile iubiri el găsea un climat favorabil inimii lui.

/. Maşina de scris cărți Niciodată de la exilul în Anglia, maşina de scris cărți nu produsese aşa de rapid ca în timpul acestui exil în Franța. In Valea Lupilor, Chateaubriand a terminat Martirii, pe care i-a publicat în 1809, a scris în întregime Ultimul din familia Abencerage, Itinerar de la Paris la Ierusalim, tragedia Moise şi, în sfârşit, a început Studiile istorice şi Memoriile.

Erau lucrări de anvergură, dar lui îi plăcea grandoarea şi chiar să zugrăvească mai măreț decât natura. Faptul se vede bine în Martiri, care au fost o Iliadă întru protecția sfinților. Chateaubriand îl iubise pe Homer până în a-1 pastişa, întregul început al Martirilor e scris în stilul traducerii. „Antichitate de mâna a doua”, spune Sainte-Beuve, şi trebuie să recunoaştem că partea epică, descrierile cerului şi ale infernului, inventarierile şi invocațiile sunt greu suportabile. Dar concepția generală a cărții e simplă şi frumoasă. Un tânăr grec creştin, Eudore, iubeşte o păgână, Cymodocee, fiica

preotului Demodocus. În fața ei își povestește viața, care fusese frământată. Născut dintr-o veche familie din Meșina, Lasmenes (Chateaubriand), a fost trimis în adolescență la Roma (la Paris). Aici nu rezistă atacurilor demonului voluptății și uită de religia lui (influențele lui Ginguene, Parny). Soldat în armata lui Dioclețian, Eudore luptă în armata Rinului (armata prinților) și ia parte la o bătălie împotriva francilor, în urma unor succese militare, e numit comandant în Armorique. Aici o întâlnește pe frumoasa druită Velleda, care-i spune că-1 iubește și moare. După aceasta, Eudore se pocăiește și revine la prima lui credință. Cymodocee, foarte mișcată de povestirea lui, se îndrăgostește de Eudore și, din dragoste pentru el, se creștinează. După ce au fost multă vreme despărțiți, cei doi îndrăgostiți se regăsesc la Roma, unde Eudore e condamnat să fie sfâșiat de fiarele sălbatice. Cymodocee ține să împartă cu el martiriul; ea moare în arenă, „prinsă în brațe de soțul ei, ca un fulg de nea pe ramul unui pin din Menal sau Licia”. Acest supliciu are farmec.

După cardinalul Wiseman, după Bulwer Lytton, după Quo vadis? subiectul Martirilor poate părea perimat, dar pe atunci Wai era un subiect original. Toate părțile pentru care Chateaubriand se putuse folosi de amintirile lui, sau de imagini culese în timpul călătoriilor lui, emană o reală frumusețe. Cum ar n tabăra de pe malul Rinului: „Niciodată n-am auzit fără o anume Bucurie războinică fanfara trompetelor repetată de ecoul stâncilor și primul nechezat al cailor salutând ivirea zorilor, îmi plăcea să privesc tabăra cufundată în somn, corturile încă închise de unde ieșeau câțiva soldați îmbrăcați pe jumătate, centurionul, plimbân-du-se pe dinaintea mănunchiurilor de arme, legănându-și vrejul de viță, santinela încremenită care, pentru a rezista somnului, ținea un deget ridicat parcă cerând tăcere, cavalerul traversând fluviul colorat de focurile dimineții, preotul care scotea apa pentru sacrificiu și, adesea, un cioban sprijinit în bâtă privind cum i se adapă turma.” Se vede lesne

că acest fermecător tablou era realizat după notele pe care le făcuse în armata prinților.
Druidă Velleda trebuia, potrivit autorului, s-o evoce pe Natalie de Noailles. „Femeia aceasta era extraordinară. Avea în ea ceva capricios şi atrăgător ca toate femeile din Galia. Privirea era vie, gura puțin dispreţuitoare, iar surâsul deosebit de dulce şi spiritual. Purtările erau când trufaşe, cândvoluptuoase. Întreaga ei persoană răspândea bunătate şi demnitate, inocență şi artă. Orgoliul era dominant la această femeie barbară, iar exaltarea sentimentelor mergea adesea până la lipsa coerenței."
Proconsulul din Ahaia, Hierocles, era portretizat fără indulgență, după teribilul Fouche: „Grec de origine, Hierocles era bănuit că fusese creştin în tinerețea lui. Dar orgoliul ființelor omeneşti îi corupsese spiritul, aşaâncât el se apropiase de sectele filosofice. Nu se mai puteau recunoaşte în el urmele primei lui religii, decât după soiul de delir bizar în care se cufunda la simplul nume al Dumnezeului pe care-1 părăsise. Tonul lui sentențios şi decisiv, aerul plin de importanță şi orgoliu îl făceau odios simplității şi franchetei noastre, însăşi persoana lui părea să respingă afecțiunea şi încrederea. Fruntea îngustă şi turtită anunță încăpățânare şi spiritul de ordine, ochii ipocriți au ceva neliniştitor, ca ai unei fiare sălbatice; privirea este în acelaşi timp timida şi feroce; buzele groase sunt aproape mereu întredeschise de un surâs viu şi crud; părul rar şi bățos, care-i atârnă în dezordine, pare să nu aibă nimic din acele plete dăruite de Dumnezeu ca un văl pe umerii unui tânăr şi ca o coroană pe capul unui bătrân. Un nu ştiu ce cinic şi jenat respiră din toate trăsăturile sofistului. Se vede că mâinile lui nedemne ar purta rău spada soldatului, dar că ar ține cu uşurință pana ateului sau fierul călăului." în bucuria creației autorul uitase fără îndoială că modelul era ministrul Poliției. Martirii nu era o carte plictisitoare. Publicul Imperiului o citise cu plăcere. O întreagă şcoală de tineri istorici crezuse că găseşte în ea un mod de resurecție a istoriei. Guizot şi Augustin Thierry i-au

adus mari elogii. Şi totuşi, nu se poate [spune ca despre Geniul creştinismului că ar fi o carte mare. J Chateaubriand scrisese Martirii ca pe un complement de atitudine I şi ca un exercițiu. Erudiția e o stare violentă; pentru un romancier l ea este un refuz. Neputându-şi expune nişte sentimente prea [puternice, el îngrămădeşte, pentru a-şi disimula pasiunile, metereze Ide fapte. Când citeşti Martirii, te duce gândul la un imens tablou [istoric pictat la comandă, dar care, fiind operațiunea unui pictor [de geniu, prezintă pe ici, pe colo şi părți frumoase. Acestea, | altminteri, răspund momentelor în care autorul a îndrăznit, în cele [din urmă, să fie el însuşi, fie că descrie campaniile lui Eudore sau (josnicia lui Fouche, fie că zugrăveşte în infern acel demon al j voluptății care rămânea una dintre figurile familiare lui.

Ultimul din familia Abencerage, amintire din Alhambra [Granadei şi a lui Natalie de Noailles, a fost scris tot în Valea [Lupilor, dar publicat, numai din rațiuni de conveniențe, în 1826. [„Capodoperă a genului trubadur”, e o nuvelă bine făcută, cu un | contur mai limpede, mult mai curățită de ornamentele inutile decât l restul operelor romaneşti ale lui Chateaubriand. Aventura se j aseamănă cu toate cele povestite de Chateaubriand: are ca temă I dragostea dintre două ființe despărțite de un obstacol de netrecut. L In Abencerage religia e cea care ridică o barieră între o tânără l creştină şi un tânăr musulman. Toate personajele trăiesc sentimente l egale ca noblețe, simple şi simetrice. După cucerirea Granadei | de către spanioli, casa Abencerage a trebuit să caute refugiu în Tunis. Mult mai târziu, ultimul dintre descendenți, Aben-Hamet, decide să facă un pelerinaj în țara strămoşilor lui. Aici o întâlneşte pe Blanca, creştină, descendentă a Cidului. „Dacă Aben-Hamet trece la creştinism, spune Blanca, mă voi mărita cu el”, iar Aben-Hamet: „Dacă Blanca devine musulmană, o voi sluji până la ultima mea suflare”. Vizitează împreună Alhambra. Aben-Hamet se mai întoarce de două ori la Granada. A treia oară, Blanca îl prezintă fratelui ei, Carlos, şi unui cavaler, Lautrec,

îndrăgostit de ea. Carlos îl provoacă pe maur. Învingător, Aben-Hamet îi cruță viața lui Carlos. După care toți trăiesc împreună şi cântă romanțe, singurele versuri ale lui Chateaubriand rămase celebre: r.

Mă bântuie gândul amintirilor Pământului natal, iubirilor!

T f Ce zile bune dădea Franței Dumnezeu Mereu O, țara mea, pământ iubit La nesfârşit!

Îți mai aduci aminte, soră dragă, De valul ce scălda castelu-n şagă De turla veche poleită-n aur De maur, De clopotul de bronz care vestea Utrenia?

Sau: Gata de drum spre coasta africană Cidul înarmat, clocotind de ardoare, îi cântă doamnei lui la chitară Acele versuri dictate de onoare.

Şi, natural, Abencerage e prea loial pentru a se converti, Blanca prea sublimă pentru a-1 lua de bărbat. Ea îi striga: „întoarce-te în pustiu”, şi leşină. Tuturor, Chateaubriand le împrumută propriul gust al atitudinilor teatrale şi propria lui morala care n-are alte resorturi decât onoarea şi fidelitatea. De unde rezultă marionete cavalereşti, ireale şi fermecătoare.

Itinerarul de la Paris la Ierusalim 1-a ținut ocupat pe Chateaubriand din 1809 până în 1811. Joubert trebuie să-i fi amintit în van de sfaturile pe care i le dăduse cândva pentru Geniul creştinismului şi să-1 fi implorat să nu mai îngroape amintiri şi imagini în grămezi de documente, în toată partea întâi, care se petrece în Grecia, emoția sinceră a lui Chateaubriand, călător cu o profundă cultură clasică, în fața Atenei şi a Spartei, zugrăvirea ironică a pelerinului însuşi şi a servitorilor lui, peisajele „desenate pe viu” animă şi ilustrează povestirea. I s-a reproşat lui Chateaubriand că deține aici, ca întotdeauna, un rol sau chiar trei deodată: cel al pelerinului, cel al admiratorului gloriei antice şi cel al marelui călător. Dar el iubea din toată inima gloria şi antichitatea şi e un fapt incontestabil că povestirea lui, gen pe atunci cu totul nou, face din el strămoşul scriitorilor călători ai timpului nostru.

Tot în Valea Lupilor a scris în întregime Moise, în care, din păcate, nu este nimic bun. Dar el era departe de a avea vreo

îndoială. „Sunt foarte mulţumit. E Biblie curată, măreaţă, nobilă, ca Athalie, fără a fi totuşi Racine.”. „Ce părere aveţi de tragedia mea? Nu v-am mai spus eu de o sută de ori că am să scriu una care să se numească Moise pe Muntele Sinai şi că aveam două acte terminate? Aş mai adăuga convingerea mea că aceste două acte sunt excelente. Mai trebuie şi eu să mă laud câteodată. Altminteri, fiţi liniştită: dacă tragedia mea nu este o capodoperă, dacă ea nu mă înalţă pe prima treaptă, o voi arunca în foc fără a Şovăi, pentru că, dacă stau bine şi mă gândesc, nu mi-am plasat în ea întreaga glorie. Lată-vă liniştită, în rest, am făcut versuri douăzeci de ani în viaţă înainte de a fi scris un rând de proză. Astfel că nu sunt la prima încercare privind instrumentul.” Prietenii lui, mai clarvăzători, 1-au împiedicat multă vreme să pună în scenă tfagedia Moise.

Către 1809, el a mai reluat un proiect cândva înfiripat la Roma, în preajma morţii lui Pauline de Beaumont, cel de a-şi scrie Memoriile şi de a sculpta pentru posteritate propria sa statuie, unde avea să rămână, pentru o veşnicie, în atitudinile care-i plăceau. „Cred că un om cinstit poate foarte bine să-şi aştepte moartea spunând tot ce gândeşte, la adăpostul unui mormânt închis bine cu o lespede de piatră.” Dar Itinerarul nu i-a lăsat decât puţin timp şi, în Valea Lupilor, n-a trecut în Memorii de perioada colegiilor bretone. Un alt proiect care i-aumplut acei ani de izolare a fost cel al unei analize fondate pe raţionamente a istoriei Franţei. A fost o idee frumoasă căreia i s-a dedicat cu seriozitate: „Lucrez asupra istoriei, sunt foarte mulţumit, iar Moise n-a făcut decât bine vechilor tragedii ale regilor prea-creştini. Îi voi trata magnific pe prietenii noştri. Am şi adus înaintea mea câţiva Duras, La Tremoille, Montmorency etc. Dar va trebui să fiu salutat de departe şi, vai, celui care s-ar uita strâmb la mine. Bietul Filip cel Frumos! Cum l-am mai aranjat pentru stările lui generale! E ciudat că în această istorie a Franţei totul trebuie luat de la capăt şi că nimeni nu are vreodată vreo îndoială.”

Muncind astfel, timpul trece destul de plăcut. Uneori, lectura câtorva pagini le dădea „Doamnelor” ocazia să-şi probeze devoţiunea. Soarele unui mic univers, Chateaubriand uita de strălucirea Celuilalt şi nu se simţea prea nefericit dacă duşmanii lui îl lăsaseră să trăiască în pace. Dar unii dintre ei nu dezarmau.

IV. El şi el „în momentul apariţiei Gemului creştinismului, invidia nu avusese încă timp să-şi realizeze anvergura. Tuturor le place sa măgulească talentul în zorii lui; mai târziu, când reputaţia este. Consolidată, lumea îşi răzbună entuziasmul şi admiraţia cu care a contribuit la edificarea ei.” Remarca îi aparţine luiChenedolle, este amară şi adevărată. După triumful Geniului, orice publicare avea să fie pentru Chateaubriand o luptă. O luptă poate fi dusă dintr-o poziţie favorabilă şi cu sprijinul unor aliaţi buni. Dar dacă pe timpul Geniului Chateaubriand îl avusese de partea lui pe Consul, clopotul cel mare de laNotre-Dame şi toate clopotele Franţei, în vremea Martirilor puterea, chiar şi Biserica îi erau ostile.

Nu e vorba că Napoleon i-ar fi păstrat cu adevărat ranchiună. El continua să-1 considere inapt pentru treburile importante: „Există, îi spunea lui Metternich, oameni care cred că sunt buni la toate fiindcă au o calitate sau un talent. Printre aceştia se numără Chateaubriand, care a intrat în opoziţie pentru că n-am vrut să-1 angajez. Acest om e un gânditor în vid, dar dotat cu o mare forţă dialectică. Dacă dorea să facă uz de talentul său pe linia ce-i fusese desemnată, ar fi putut să fie util. Dar nu şi-a dat strădania şi de atunci nu mai e bun la nimic. Trebuie să ştii fie să te conduci tu însuţi, fie să te supui ordinelor. El nu ştie să facă niciuna, nici alta, astfel că nu poate primi vreo funcţie. Mi s-a oferit de douăzeci de ori. Dar cum încerca să mă plieze sub imaginaţia lui, care întotdeauna 1-a condus pe un drum greşit, şi nu să-mi dea ascultare, i-am refuzat serviciile, cu alte cuvinte, am refuzat să-1 mai servesc.”

Dar, excluzând politica, „talentul domnului Chateaubriand fusese mereu obiectul unei rare predilecţii pentru împărat,

care nu renunțase niciodată la dorința şi nici la speranța de a face din el o podoabă a domniei lui, iar trecătoarele persecuții n-au fost din partea lui decât manifestări de dispreț". Când portretul lui Chateaubriand făcut de Girodet a fost expus la Salon, Denon, ca să se facă agreat, 1-a expediat dincolo de privirile cortegiului oficial, împăratul a cerut să vadă tabloul şi a privit lung la fața aceea cu tenul galben, părul răscolit de furtună şi mâna strecurată aproape într-un gest imperial sub reverul redingotei. „Are aerul, a spus Napoleon, unui conspirator coborât pe coşul unui şemineu." Glumă mediocră, dar lipsită de răutate, orice atenție a suveranului însemnând o favoare. De altfel, cei care erau prietenii celor doi bărbați vegheau ca raporturile lor să nu fie înveninate. Fontanes a eliminat cu grijă din manuscrisul Martirilor tot ce ar fi putut învia afacerea din Mercure. „Nu trebuie să te pui cu colții leului." Fouche, dispus favorabil datorită doamnei de Custine (care, timp de câteva zile, primise de la Chateaubriand, pe această temă, aproape tot atâteabilete arzătoare cape vremurile fericite de la Fervacques), 1-a primit pe autor şi i-a promis că nu va fi cenzurat. Se bizuia pe el. Încântat, Chateaubriand i-a mulțumit Reginei Trandafirilor. „Nici pomeneală de cenzură, mari elogii, onoruri, măguliri, totul de minune. Un mare prieten, un bărbat divin! Pe mâine, dragă." Consiliul prietenilor s-a apucat să analizeze cartea cu toată asprimea. S-a ajuns până la a se suprima câteva cuvinte referitoare la originea lui Diocleţian, care era fiul unui grefier, şi asta pentru că pamfletarii ar fi făcut din împărat fiul unui grefier dinAjaccio.

Dar consiliul prietenilor s-a ocupat prea mult de Diocleţian şi nu destul de sofiştii de la curtea lui. Ne amintim că portretul lui Hierocles, proconsul în Ahaia, îl evoca periculos de mult pe Fouche însuşi. Era o lipsă de delicatețe să se publice această caricatură într-o carte pe care modelul o scutise de cenzură. Provocată de această ofensă, ostilitatea lui Fouche față de această carte avea să meargă până la

reanimarea zelului partidului filosofilor care, zdrobit în 1802, ridica în 1809 capul.

Printr-o nefericită lovitură a destinului, în momentul în care Martirii trebuia să apară, a izbucnit o afacere teribilă pentru Chateaubriand. Vărul lui, Armând, cu care se jucase în copilărie pe Sillon şi care intervenise pe lângă emigranţii recalcitranţi pentru a-1 accepta în armata prinţilor, continuase să trăiască la Jersey unde se căsătorise şi unde rămăsese unul dintre emisarii cei mai activi ai şuaneriei. Exista de asemeni un anumit număr de nenorociţi pe care agenţii prinţilor îi lansau din timp în timp în nişte expediţii fără speranţă. Scopul era de a ţine sub presiune guvernul englez şi de a mai obţine ceva aur. După aventuri nefericite (totul se pusese de-a curmezişul: furtună pe mare, obstacole pe uscat, oceanul, Napoleon, documente compromiţătoare aruncate în mare, apoi scoase pe ţărm de valuri), Armând căzuse în mâinile poliţiei; identitatea lui ascunsă la început sub un nume fals, a fost descoperită, iar misiunea lui prea limpede definită. Primise însărcinarea de a culege informaţii de la anumite persoane asupra situaţiei din Franţa, asupra şanselor unei restaurări şi, de asemeni, de a raporta un plan complet al portului Brest. Spionajul nu putea fi negat, îl va influenţa oare Fouche pe împărat spre o atitudine indulgentă? Era puţin probabil. Prin poziţia lui politică era ostil regaliştilor şi dispus să exagereze importanţa complotului lor. În ianuarie 1809, când împăratul, la întoarcerea din Spania, îi admonestase dur pe Talleyrand şi Fouche, o asemenea alternativă era mai adevărată ca niciodată. Dacă, în plus, acesta din urmă citise crudul portret ce i se făcuse în Martiri, trebuie să fi încercat sentimente prea puţin binevoitoare pentru numele de Chateaubriand.

De îndată ce scriitorul a fost informat despre arestarea vărului său, el a şi început intervenţiile şi s-a prezentat la Fouche însoţit de doamna de Custine. Fouche a încercat nişte subterfugii; a început prin a susţine că nici un Chateaubriand nu figura în registrul arestaţilor din închisori. Era adevărat,

în sensul exact al cuvântului, pentru că prizonierul fusese arestat sub un nume fals. Când, în cele din urmă, ministrul a recunoscut, a fost pentru a rosti „cu nepăsare revoluționară” că văzuse un Armând, că Chateaubriand putea fi liniştit, că vărul lui promisese să moară cu curaj şi într-adevăr avea un aer hotărât. Chateaubriand s-a comportant atât de bine cât era cu putință, ocupându-se de cele mai mici detalii: Către contesa de Marigny: „îți trimit redingota mea, pălăria, Pantalonul, jiletca şi o pereche de ciorapi; caută să ajungă totul lri rnâna temnicerului şi cumpără nişte pantofi dacă e nevoie; mai adaug lângă toate astea cravata mea neagră. Nu fac decât să alerg pe drumuri pentru povestea asta nenorocită. Mai am ceva speranțe, dar gândeşte-te că ei vor compărea azi dinaintea Tribunalului şi că el trebuie să fie îmbrăcat devreme.”

I-a scris împărătesei o scrisoare pe care doamna de Remusat i-aânmânat-o acesteia, dar Napoleon a aruncat-o în foc spunând: „Chateaubriand îmi cere să fac dreptate; o va avea.” Pe 29 martie, ziua în care începea procesul, el i-a mai trimis o scrisoare„ împăratului: „Sire, Armând de Chateaubriand a compărut în dimineața aceasta în fața judecătorilor: mâine va fi pronunțată sentința. Permiteți-mi s-o mai implor încă o dată pe Maiestatea voastră şi să cer viața vărului meu şi cea a nefericiților lui camarazi, dacă sunt condamnați. Binevoiți, Sire, să vă arătați clemența în favoarea unei familii care, de mai multe secole, îşi varsă sângele pentru țara sa: este pentru prima dată că numele meu apare pe lista duşmanilor patriei. Nu îndrăznesc, Sire, să vă vorbesc de mine însumi. Dacă aş fi dobândit un renume mai mare în cariera literelor, aş fi avut poate o oarecare îndreptățire să mă adresez gloriei voastre. Dar nu aduc la picioarele tronului decât o obscură durere şi lacrimile unui supus credincios.”

Sperând într-o audiență, el a rămas îmbrăcat toată seara şi toată noaptea şi abia a doua zi (Vinerea Mare, 31 martie), în hainele lui de ceremonie, a aflat că şareta închisorii îi ducea pe condamnați la Grenelle. A ajuns acolo când totul se

terminase. A văzut cadavrul, dar nu şi-a recunoscut vărul; glonțul îi spulberase complet fața. Doamnei de Custine i-a adus o batistă muiată în sângele nefericitului Armând. După această întâmplare, ori de câte ori trecea prin câmpia de la Grenelle, se oprea să privească pe zid urma gloanțelor, îi plăcea să sondeze depărtările funebre.

După această tragedie i s-a reproşat că apăruse mai mult iritat decât mâhnit şi că purtase doliul cu „o afectare insultătoare". Fapt este că fusese curajos şi că nimeni, date fiind împrejurările, nu 1-ar fi putut salva pe Armând de Chateaubriand, care era vinovat, din labele păianjenului Fouche. Acesta nu a mai trecut cu vederea Martirii, în ciuda frumoaselor promisiuni făcute doamnei de Custine, „marele prieten" a manevrat în aşa fel, încât gazetele oficiale să facă praf cartea, în primul rând prin criticul Hofinann care, abil, a încercat să ridice împotriva autorului chiar pe cei ce realizaseră succesul Geniului creştinismului, adică publicul catolic. Ar fi fost îndreptățit, dacă 1-ar fi acuzat pe Chateaubriand de a fi reluat acel indecent Război al zeilor, blamat pe vremuri, opunându-1 pe Jupiter lui lehova: „Ar fi supărător, spunea ipocrit Hofmann, pentru un scriitor atât de stimat şi atât de religios, să audă reproşându-i-se că ar fi corupt gustul sau să se vadă acuzat de a nu fi fost decât un filosof abil." Acuzația a prins. „Vedeam, spune doamna de Chateaubriand, persoane care-şi spuneau regaliste, şi chiar preoți ridicându-se împotriva noastră. Era un fel de a linguşi puterea." Chateaubriand i-a recuzat cu dispreț pe „saltimbancii literari" în solda poliției, dar se temea de căderea cărții. Interesul arătat de public 1-a liniştit şi a vândut în câteva zile tot atâtea exemplare din Martiri cât vânduse în câteva luni din Geniul creştinismului. Acest succes i-a inspirat lui Talleyrand o replică. Fontanes vorbindu-i de Cymodocee şi de Eudore sfâşiați de fiare, „Ca lucrarea!" spusese Şchiopul.

V. Acalmie După Wagram* „vântul şi-a schimbat brusc direcția", împăratul, care ezitase atâta vreme între tabăra

Revoluţiei şi cea a Monarhiei, decide să joace partida regilor. Josephine sacrificată, Napoleon o ia de soţie pe nepoata Mariei-Antoaneta. Când, în palatul ei din Tuileries, Marie-Louise joacă whist cu Fouche şi Cambaceres, Talleyrand observă că în această partidă e un mort. Pentru liniştea sufletului umbrei inoportune, regicidul Fouche, duce d'Otrante, e înlăturat. Partidul catolic triumfa; Fontanes intră în

* Bătălie care a avut loc pe 6 iulie 1809, soldată cu victoria lui „apoleon asupra arhiducelui Carol de Austria. Localitate la NE de Viena
(n.tr.).

Senat, Pasquier în Consiliul de Stat. Noul ministru al Poliţiei, Savary, primeşte ordinul „de a-şi alătura prin procedee potrivite foburgul Saint-Germain” de care are nevoie noua Curte şi de asemeni pentru a-şi asigura sprijinul scriitorilor. „Trataţi-i bine pe oamenii de litere, îi spune împăratul. Au fost iritaţi împotriva mea fiindcă li se spusese că nu-i iubesc. Faptul a fost făcut cu rea intenţie. Fără ocupaţiile mele, i-aş vedea mai des. Sunt persoane utile, ce ar trebui tratate cu distincţie, fiindcă fac onoarea Franţei!” Dintre toţi scriitorii francezi, cel mai ilustru era Chateau-briand. Retragerea lui curajoasă vi sporise gloria. Atragerea lui ar fi fost cea mai măgulitoare, împăratul o dorea. E posibil chiar ca prin intermediul lui La Valette să-şi fi ajutat pecuniar adversarul. Cam pe vremea aceea, doamna de Chateaubriand povesteşte în jurnalul ei că, în timp ce ei lipseau, grădinarul din Valea Lupilor primise o vizită ciudată. Doi domni, dintre care unul mai mic de statură părea să fie şeful, au cerut să vadă grădina şi Turnul Velledei. La plecare, i-au dat cinci napoleoni lui Benjamin. Seara, mergând să încuie turnul, acesta a găsit jos o ramură de laur înfiptă în puţin pământ proaspăt răscolit şi o mănuşă de piele galbenă, pe care apăstrat-o. „Pe legea mea, doamnă, îi spune el, eu cred că era Bonaparte.” Ea înclină să creadă la fel, iar bonapartismul ei reînvie. Fontanes, care simţea apropiindu-se ceasul

prietenului său, a luat poziție alături de ea într-o manieră nu atât de fidelă, cât demonstrativă. El i-a dedicat stanțe frumoase despre nenorocirile lui Tasso, care se terminau prin anunțul: Premiul pe care un Alexandru nou îl promite ilustrului scriitor.

Ca meritul să-i fie răsplătit Azi ocârmuieşte un erou; Artelor vrea să le deschidă şcoală Şi să aşeze-n Capitoliu „

Talente demne de-a lui falā.;: Care era acel premiu creat de noul Alexandru şi oferit prin Fontanes lui Chateaubriand? Era vorba de un vechi proiect al lui Napoleon care, înțelegând repede că, dacă Imperiul nu avea o literatură, „era din vina ministrului de Interne”, fondase pentru scriitori, savanți şi artişti premii decenale de zece mii şi cinci mii de franci decernate de diferite clase ale Academiei. Prima distribuire fusese fixată pentru noiembrie 1810. Când alegerile clasei a doua (a Academiei franceze) au fost făcute cunoscute, opinia publică şi împăratul au manifestat o vie indignare. Chateaubriand, oaia neagră a lui Marie-Joseph Chenier şi a abatelui Morellet, fusese înlăturat, deşi părea scandalos să se neglijeze dintre aparițiile ultimilor zece ani Geniul creştinismului şiMartirii. Împăratul, care contase pe impresia făcută de premiu pentru o reconciliere între el şi Chateaubriand, a fost foarte iritat şi 1-a însărcinat pe Montalivet să întrebe clasa pentru care motiv fusese lăsat la o parte Geniul creştinismului, împăratului erau nevoiți să-i răspundă. Academia a numit o comisie. Domnul Nepomucene Lemercier a declarat că o lucrare atât de imperfectă cum era Geniul nu putea „fără o uşoară tentă de ridicol” să ocupe mai multă vreme Academia. Fontanes şi-a apărat prietenul şi a stârnit furii incredibile. „După țipete cumplite”, clasa a declarat că lucrarea era defectuoasă, că ea conținea totuşi frumuseți de prim ordin, că un premiu nu i se putea acorda, dar că autorul trebuia recomandat Maiestății sale pentru o distincție specială. Chateaubriand către doamna de Marigny: „Merg să mă prezint, din ordinul ministrului, pentru primul loc vacant de la Academie şi-1 voi lua cu asalt”.

A/*.

Într-adevăr, aceasta era voința împăratului. Printr-o ironie a sorții, principalul duşman al lui Chateaubriand şi-au pus în cap să-i acorde lui fotoliul lui Chenier. Această revanşă postumă i-a amuzat. Eroul comediei s-a arătat mai puțin entuziast. El a recunoscut că, pentru un om expus cum era el hărțuielilor poliției, putea fi necesar să intre „într-un corp puternic prin renumele lui şi prin oamenii ce-1 alcătuiau şi să lucreze liniştit la adăpostul acestui scut”. Dar discursul despre Chenier i se părea periculos; Marie-Joseph fusese regicid. Putea un monarhist să-i aducă un elogiu? Dacă s-ar fi resemnat nu 1-ar fi obligat onoarea să-şi proclame fidelitatea față de regi şi oroarea față de crimele anului 1793? Şi în acest caz, nu însemna că-1 provoca pentru a doua oară pe împărat? Expert în diplomația imperială Fontanes 1-a liniştit: „Prietenii mei mi-au răspuns că mă înşelam; că unele elogii aduse şefului de guvern, obligatorii într-un discurs academic, elogii de care, sub un anume raport, îl găsesc demn de Bonaparte, 1-ar determina să înghită adevărurile ce aş vrea să le rostesc şi că aş avea în acelaşi timp onoarea de a-mi păstra opiniile şi fericirea de apune capăt groazei doamnei de Chateaubriand.” In cele din urmă, pentru a-şi proteja Itinerarul, care urma să apară, de ostilitatea presei oficiale, s-a prezentat.

Invitits invitam. El a solicitat împotriva voinței sale sufragiile unei Academii care nu dorea să i le acorde, dar candidatul personal al împăratului trebuia să fie numit. „Astea-s bizareriile timpului!” Cel puțin i se puseră câte bețe-n roate posibil. Doar douăzeci şi trei de membri au asistat la şedință, iar Chateaubriand a fost ales abia în al doilea tur, doar cu treisprezece voturi. Seara, în cercul împăratului, Napoleon a părut foarte bine dispus; felicitându-1 pe domnul Fontanes cu acel zâmbet care putea fi atât deîncântător: „Ei bine! dumneavoastră eludați problema, domnilor de la Academie. Ați recurs la subtilități cu mine, ați ales omul în locul cărții.” Era un mod agreabil de a lua în râs situația, iar el ştia foarte bine că, fără ordinele severe ale ministrului de Poliție, ei nu ar

fi ales nici omul, nici cartea. Apoi a adăugat: „Voi vedea daca nu există vreo modalitate de a-i da noului ales vreun loc literar important, o direcție generală a bibliotecilor Imperiului”. Fontanes a reprodus fraza în fața lui Chateaubriand care, întotdeauna înclinat l să spere, şi-a imaginat timp de câteva săptămâni, ca pe vremea ambasadei de la Roma, o mare carieră activă în acel Imperiu pe care o împărătească de sânge regal îl lega acum de casa de Bourbon.

VI. Căderea rivalului Prietenii lui Chateaubriand au crezut că alegerea lui la Academie avea să aducă reconcilierea dintre împărat şi poet; ea a devenit cauza iremediabilei lor rupturi. „N-are importanță, spusese Fontanes, că ar trebui să faceți elogiul lui Chenier, cu condiția de a face pe cel al împăratului, iar pe acesta, sunt sigur, I-ați face, sub multe aspecte, cu o admirație sinceră.” Dar Fontanes, academician înnăscut şi tactul personificat, nu putuse să-şi imagineze violența prietenului său, în ciuda celor douăzeci de ani de intimitate. „Nu ştiu, spunea acesta, să măsor doza elogiilor academice.” El a evitat orice eroare de măsură suprimmd ingredientul.

Comisia însărcinată să asculte lectura discursului a rămas cu gura căscată. Acest elogiu era un rechizitoriu. Nu numai regicidul, dar şi fratele rău şi duşmanul religiei se găseau condamnați aici. Ce-i drept, perorația bonapartistă, cerută de Fontanes, îşi găsise locul: „Cezar urcă în Capitoliu. Popoarele povestesc despre minunile, monumentele ridicate, cetățile înfrumusețate, frontierele patriei scăldate de acele mări îndepărtate care purtau corăbiile lui Scipio, de acele mări care rămăseseră ascunse privirilor lui Germanicus. În timp ce învingătorul înaintează, înconjurat de legiunile sale, ce au de făcut liniştiții copii ai Muzelor? Ei vor merge dinaintea carului ca să adauge ramurii de măslin a Păcii laurii Victoriei.” Nu este rău, dar nu este suficient pentru a face uitat un cuplet despre libertate, nici altul despre dinastiile ultragiate şi, mai ales, condamnarea iacobinului Chenier.

Atunci când i-a fost făcut cunoscut textul, Cezar în persoană a izbucnit într-unul din marile lui accese de furie. Mânie

oficială şi simulată, pentru că în fond el era satisfăcut de a fi primit din asemenea rnâini ofranda de tămâie, dar nu putea tolera, el, reconciliatoral, să fie deschise din nou discordiile Revoluției. „Domnule, i s-a adresat el lui Segur, au de gând oamenii de litere să aprindă Franța? M-am străduit să împac toate partidele, să restabilesc liniştea. Iar ideologii ar vrea să reînvie anarhia! Cum îndrăzneşte Academia să vorbească despre regicizi, când eu, care sunt încoronat şi care trebuie să-i urăsc mai mult decât ea, cinez împreună cu ei?” Manuscrisul care i-a fost înapoiat lui Chateaubriand era masacrat de creionul imperial. Autorul nu s-a simțit mai supărat decât fusese suveranul. „Gheara leului, spunea el cu mândrie, era înfiptă peste tot, iar eu încercam un soi de plăcere iritată crezând că o simt în coasta mea.” în sentimentele care-i îndepărtau pe aceşti doi sublimi duşmani unul de celălalt era ceva care aducea cu disprețul îndrăgostiților.

Se punea problema protocolului academic: cum să fie primit Chateaubriand? Dara a sugerat câteva corecturi; apoi, cum Chateaubriand cu încăpățânarea lui bretonă, a refuzat să schimbe până şi un singur cuvânt, 1-a sfătuit să scrie un alt discurs. El a refuzat şi de data aceasta şi i-a scris preşedintelui clasei că „problemele lui şi starea proastă a sănătății nu-i permiteau să se apuce de lucru, şi că îi era imposibil să fixeze o perioadă în care ar dori să aibă onoarea de a fi primit în Academie.” II vor lăsa să participe la şedințe fără recepție? Nu era posibil. Ar putea fi declanşate represalii împotriva lui? Ministrul a promis că nu. Chateaubriand către doamna de Marigny: „Deocamdată m-am descurcat. Am refuzat hotărât să mai scriu un al doilea discurs. S-ar părea că n-am să pățesc nimic rău. Nu ştiu dacă mă vor şterge de pe listă, dar ceea ce este sigur, e că nu voi avea dreptul să iau parte la şedințe şi astfel, ca urmare, nu voi fi î*1 Academie, ceea ce mă încântă şi pe mine şi pe toată lumea.”

A scos-o la capăt într-un mod onorabil. Opinia publică (cel puțin cea care-1 interesa) era de partea lui şi „renumele său

s-a triplat”. Dar calmul o dată revenit, s-a simțit din nou izolat, în Martiri şi Itinerar își luase rămas-bun de la litere. In timpul alegerii lui, crezuse că o reconciliere onorabilă cu Imperiul avea să-i deschidă o carieră activă ca director al Bibliotecilor sau în domeniul instrucției publice, dar se regăsea în Valea Lupilor mai sărac decât oricând, cu o soție care, în ciuda inteligenței şi calităților ei, îl plictisea, îl irita, nemairămânându-i, dacă Imperiul avea să dureze cât viața lui, nici o speranță de schimbare. Rătăcind noaptea prin grădina lui, urmărea cu privirea cometa care, în acea vară a anului 1811, gonea pe linia de orizont a pădurilor. „Era frumoasă şi tristă, ca o regină își trăgea în urma ei vălul lung.” Cu această regină celestă a venit spre el împărăteasa decăzută din rangul ei. Josephine 1-a chemat la Malmaison ca să-i dea puieți de magnolia pentru grădina lui. El s-a dus în frac şi cele două mărețe ruine s-au consolat una pe alta. Slabă consolare! Şi, cum i se întâmpla adesea când traversa o criză de descurajare, i se părea că este bolnav grav, suferind de palpitații şi de dureri în coaste pe care le atribuia unui anevrism. Sceptica lui soție era convinsă că răul era doar moral, iar marele Laennec i-a confirmat acest diagnostic.

Aşadar, până şi boala îl trăda, în acest timp, legăturile cu doamna de Mouchy, pe care o iubise cu atâta pasiune, se răceau.

Era fermecătoare biata Natalie, dar capricioasă şi nebună până la descurajare. Doamnei de Duras i-a fost confesată iminenta ruptură: „Pe strada Cerutti au reînceput furtunile. Ieri mi s-a dat un concediu în toată regula şi 1-am acceptat, fiindcă în toate există un sfârşit. Nu ştiu dacă voi mai fi rechemat, dar ceea ce e sigur, e Ca m-am săturat până peste cap.„ Iar zece zile mai târziu: „Povestea ue pe strada Cerutti a rămas aceeaşi. Am fost rechemat insisent, dar lucrurile nu s-au schimbat şi nici nu se vor schimba. Am at tot ceea ce aveam, şi nu mai rămâne nici urmă din ce a făcut Parte din fericirea şi necazurile vieții mele.

Cred că voi fi mult mai liniştit, deşi, poate, ceva mai trist. Dar timpul zboară repede şi mă va lua cu el împreună cu toate nimicurile şi toate nebuniile mele.'\par Natalie de Noailles, o dată ştearsă de pe listă, efectivul batalionului de „Doamne” nu rămânea mai puțin important. Doamnele de Levis, de Berenger, de Montmorency căreia el îi spunea „Adrienne” pentru că soțul ei se numea Adrien de Laval-Montmorency, „o persoană mică şi gentilă cum nu găseai alta”, continuau să-şi dispute vizitele „Geniului” şi să-şi îndeplinească fidel îndatoririle față de doamna de Chateaubriand. Dar niciuna dintre ele nu-i alunga pustiul interior, iar el se plictisea de moarte, „în deplina libertate de care mă bucur, nu aspir decât la singurătate şi la repaus. Pasiunea care a urmat tuturor celorlalte în inima mea e cea pentru grădină. Când ajungi la bătrânețe, trebuie s-o iei razna în vreun fel.” Iar către Claire de Duras care-i reproşa cât e de sălbatic: „Sora mea vrea să am prieteni. Cine ți-i poate da? Caracterul nostru se poate el schimba? Sunt, în fond, un adevărat sălbatic, în mod cert, dacă aş fi fost liber, aş fi trăit într-o singurătate absolută, întotdeauna când ai o înclinație dominantă, nu eşti potrivit decât pentru ea. Simt foarte bine că nu sunt decât o maşină de scris cărți; fără a exagera nimic şi fără a face un roman, mi-ar trebui un pustiu, o bibliotecă şi o miss sau mai curând mi-arfi trebuit.” încă o imagine a ceea ce fusese fericirea cu Charlotte Ives. Orice Don Juan îşi petrece viața plângând omul tandru şi fidel ucis în el pe vremea adolescenței.

Grijile băneşti agravau nefericirile amoroase. La fiecare nouă alertă, fără să depună niciodată armele, doamna de Duras se lansa curajoasă în campanie. Când îi împrumuta câteva mii de franci, când fonda o societate care-i avansa lui Chateaubriand sumele mai importante de care avea nevoie şi căreia îi ceda în schimb unele dintre lucrările lui. În aceste societăți, doamna de Duras era întotdeauna cea mai puternică acționară, dar Adrien de Montmorency subscria şi el, precum şi anumite „Doamne”, Ş1 familiile Tocqueville şi

Rosanbo şi nepoţii lui Chateaubriand. Către ducesa deDuras: „Nepoţii mei mi-au furnizat patru mii de franci şi cred că voi găsi alte două mii în familia mea. N-ar mai rămâne decât şase mii de găsit la dumneata şi la ceilalţi prieteni ai mei. Nu-i un lucru greu. Aş dispune astfel de douăsprezece mii de franci pe an şi aş ajunge un mare şi puternic senior.” Cel mai mare dintre nepoţii lui, Louis, moştenitorul Combourg-ului, se căsătorise de curând cu Zelie d'Orglandes, iar unchiul, care venise să asiste la căsătorie, cu toată groaza pe care i-o inspira „această tristă ceremonie', făcuse pe toată lumea să plângă prin nişte cuplete naive şi melancolice. „Gata, s-a terminat. Lată-i pe acest drum lung al tuturor mâhnirilor. Pe el se merge repede. Când 1-am văzut pe bietul orfan, împreună cu fratele lui, căutând un sprijin într-o familie străină şi numind mamă o persoană pe care o întâlnise de vreo douăsprezece ori în viaţă, m-a cuprins înduioşarea. Asta m-a făcut să mă gândesc la moartea tuturor alor mei, la izolarea mea pe acest pământ, la mormintele care s-au ridicat în jurul meu şi care, în câţiva ani, mă vor coopta în numărul locuitorilor lor.”

Astfel, mariajul, ca şi moartea, îl întorcea către propriul lor mormânt, centrul gândurilor sale. „Fruntea mea este aproape pleşuvă, încep să bat câmpii, îi plictisesc pe alţii şi mă plictisesc pe mine însumi, într-o bună zi, mă va cuprinde febra şi am să fiu dus la Châtenay. Cine îşi va mai aduce aminte de mine? Ai putea să-mi spui, dragă soră? Cele câteva cărţi vechi rămase în urma mea, de nimeni recitite, vor stâmi, poate, în clipa dispariţiei mele o neînsemnată controversă. Se va spune că erau lipsite de valoare, că au murit o dată cu mine. Alţii vor susţine că era ceva în acea îngrămădire heteroclită de idei, şi se vor şi opri aici. Vor închide cartea, vor merge să cineze, să danseze, să plângă.”

Invidia şi laşitatea sunt surori gemene. De când duşmanii lui Chateaubriand îl ştiau într-o semidizgraţie, toate campaniile s-au reanimat. La început erau doar uşoare sarcasme şi parodii destul de inofensive. Farmacistul Cadet

de Gassicourt a publicat sub titlul Saint-Geran sau noua limbă franceză o parodie a Itinerarului, cu intenția de a fi comică, dar nu era decât plicticoasă. Până atunci, în Franța, Eseul asupra revoluțiilor aproape că fusese ignorat. După aventura cu discursul academic, această, carte a fost denunțată, iar „filosofii” au pretins că demonstrează mai întâi că, în primele scrieri, Chateaubriand atacase religia mai violent decât Marie-Joseph Chenier, iar apoi, că mințise în prefața Geniului creştinismului afirmând că moartea mamei şi surorii lui nu influențaseră câtuşi de puțin pretinsa lui convertire şi că aceasta nu fusese decât ipocrizie. Prevenit la timp, el şi-a putut organiza apărarea. Către contesa de Marigny: „Copilă dragă, trimite mi cât mai repede, dacă poți, data precisă a morții sărmanei noastre mame şi cea a doamnei de Farcy. Încearcă să-ți aminteşti luna, şi chiar ziua, dar mai ales anul. Sper să triumf din nou asupra necazurilor care mă urmăresc.” Cu dragă inimă ar fi publicat Eseul în întregime. Imparțialitatea acestei lucrări ar fi reprezentat cea mai bună apărare a lui. Dar cenzura i-a interzis şi el a trebuit să se limiteze la apărarea făcută de un tânăr scriitor, într-o broşură care conținea pasajele din Eseu cele mai favorabile tezei lui. În cele din urma incidentul a servit gloriei lui.

În septembrie 1812, pentru cuvintele lui imprudente, Chateaubriand a fost rugat, altminteri foarte curtenitor, de prietenul lui, Pasquier, ajuns prefect de poliție, să petreacă un număr de zile la Dieppe. A plecat, aşadar, să o revadă, nu iară bucurie, pe bătrâna lui doică, să revadă marea şi prundişul unde, pe timpul Royal-Navarre, îşi făcuse instrucția. Pasquier, care ştia ce importanță acorda doamna de Chateaubriand dineului de Sf. Francisc, s-a grăbit a-i permite exilatului să se întoarcă pe 4 octombrie, şi poate chiar luase parte la dineu. Poliția imperială manifesta încă, în virtutea forței dobândite, indulgența puterilor discreționare.

Şi totuşi, era o vreme când fiecare, prevăzând sfârşitul posibil al Imperiului, îşi pregătea o linie de retragere, o vreme „când măreția se mai ținea încă la suprafață, temerile peste

tot în interior„. Chateaubriand, care şi-a petrecut iarna 1812-1813 laParis şi care, prin poziţia obţinută, prin celebritatea şi trecutul lui, devenise centrul confidenţelor, a căpătat unele foarte grave. Nu numai frumoasele lui prietene din foburg şi monarhiştii precum Clausel de Coussergues îl ţineau la curent cu speranţele lui Ludovic XVIII-lea, dar până şi funcţionari ai regimului îi mărturiseau temerile. Clerul, multă vreme favorabil lui Napoleon ca restaurator al religiei, se îndepărtase de el de când în 1809 împăratul fusese excomunicat, iar papa luat prizonier la Fontainebleau. Fontanes, Pasquier, oameni pacifişti şi prudenţi, j vedeau cu groază cum suveranul lor era incapabil să se smulgă din cercul infernal al războaielor şi preziceau de pe atunci consecinţe inevitabile. Napoleon însuşi începea să se îndoiască de steaua lui. Chiar de la începutul incredibilei lui aventuri se temuse că edificiul construit de el se înălţa pe un teren mişcător. Pentru a-1 consolida, el încercase să-1 sprijine pe coloanele îngropate ale trecutului. Biserica romană, Imperiul Austriac, nobilimea franceză, adunase în jurul lui toate forţele pe care le credea mai durabile decât forţa. La primele vicisitudini, aceşti aliaţi constrânşi şi rebeli i-au scăpat. După campania din Rusia până şi mareşalii lui 1-au înfruntat, încă în 1812, conspiraţia lui Malet, altminteri atât de slabă, era gata să reuşească. „Un suflu aproape că ar fi dărâmat Imperiul.” După refuzul Aliaţilor, după înfrângerea de la Leipzig, împăratul părea pierdut şi mulţi francezi, j disociind cauza ţării de cea a suveranului, se bucurau.

În acest haos terifiant, „fiecare se ocupa de partidul căruia l să i se alăture într-o viitoare catastrofă”. Chateaubriand dorea l întoarcerea Bourbonilor. Nu fiindcă ar fi fost entuziasmat de l Ludo vie al XVIII-lea, bătrân şi bolnav de podagră; dar, spunea l el, „când în furtună nu găseşti pe aproape decât un edificiu vechi, j chiar şi în ruină, acolo te ascunzi”. Dificultatea consta în faptul că jnoua generaţie, ridicată de Revoluţie şi de Imperiu, abia dacă mai cunoştea numele regilor ei. Când, în 1814, un general al Imperiului a stat de

vorbă cu tânărul cavaler de Cussy despre o posibilă întoarcere a Bourbonilor, „este pentru prima oară, îi spunea acesta, că aud vorbindu-se de această augustă familie bătută de soartă, în liceu nici nu ni s-a pomenit de el; o singură dată canonicul a amintit de memorabila cădere a Bourbonilor, loviți de Dumnezeu care, în divina lui înțelepciune, pregătea venirea marelui Napoleon.” Dacă se voia ca francezii să accepte întoarcerea regelui, trebuia înainte de toate ca acesta să le fie prezentat. Iată de ce, în octombrie 1813, în timp ce Napoleon, încetinind marşul suveranilor Europei coalizați împotriva lui, repurta „ultimele lui victorii sângeroase”, iar bubuitul tunului îndepărtat se stingea în Valea Lupilor prin codrii solitari, Chateaubriand a început să scrie „pagini la fel de frământate ca şi evenimentele zilei”.

Era vorba de o broşură care avea ca titlu: Despre Bonaparte şi despre Bourboni. Era alcătuită din trei părți. Prima, Despre Bonaparte, era un tablou dur al Revoluției. „Atunci au ieşit din bârlogurile lor toți acei regi pe jumătate goi, murdari şi abrutizați de sărăcie, urâțiți şi mutilați de munci, având ca unică virtute insolența mizeriei şi orgoliul zdrențelor lor.” Urma un portret al „străinului Bonaparte” care, după această Revoluție, devenise comandantul suprem. Pe vremuri Chateaubriand îi recunoscuse mari merite, în 1813 i-a refuzat orice virtute. L-a judecat mai rău decât pe cei mai cumpliți tirani ai Romei: „Absurd în administrație, criminal în politică, prin ce îi câştigase pe francezi acest străin? Prin gloria lui militară? Ei, bine! Iată-1 despuiat de ea. Este, cu adevărat, un mare câştigător de bătălii, dar în afară de asta, cel mai neînsemnat general este mai abil decât el. Nu ştie decât să înainteze, să-şi fixeze ținte, să gonească, să câştige victorii, aşa cum s-a spus, „cu un preț de sânge”, să sacrifice totul pentru un succes fără să-i pese de un eşec, să omoare jumătate din soldați prin marşuri peste puterile omeneşti. S-a crezut că perfecționase arta războiului, dar este cert că a retrogradat-o până la copilăria artei.”

Poetul îşi călca în picioare rivalul: „Bonaparte e un fals mare om. Mărinimia, care face eroi şi veritabili regi, îi lipseşte. Capul lui destul de mare este o împărăție a tenebrelor şi a confuziei. Are ceva de histrion şi de comedian. Simulează totul, până şi pasiunile pe care nu le are. Încearcă mereu să spună ceva ce i se pare a fi un cuvânt mare sau să facă ceva ce presupune a fi un lucru mare. Sub masca lui Cezar şi a lui Alexandru, se zăreşte un om de nimic, progenitura unei familii oarecare. El îi dispreţuieşte suveran pe oameni pentru că îi judecă după el.” Şi, apostrofându-1 brutal pe împărat: „Coboară de pe grămada de ruine din care ţi-ai făcut tron. Te vom alunga aşa cum ai alungat Directoratul. Acestea sunt cuvintele pe care le adresăm străinului. Dar dacă îl aruncăm pe Bonaparte, cine îi va lua locul?

— Regele.”

A doua parte: Despre Bourboni. „Regele, magistratul, părintele; francezul confundă aceste idei. El nu ştie ce este un împărat. El nu cunoaşte natura, forma, limitele puterii legate de acest titlu străin; dar ştie ce este un monarh coborâtor din Sfântul Ludovic şi din Henric al IV-lea. Ludovic al XVIII-lea, care trebuia să domnească primul peste noi, este un prinţ cunoscut prin inteligenţa lui, inaccesibil prejudecăţilor străine, răzbunării. Nu numai că posedă acea moderaţie, acel bun-simţ atât de necesar unui monarh, dar este şi un prinţ prieten al literelor, un spirit vast şi luminat, un caracter ferm şi filosofic.” Cu Bourbonii totul avea să devină uşor şi legitim: „Simpla lor prezenţă ar face să renască ordinea, al cărei principiu îl reprezintă ei”.

Partea a treia: Despre Aliaţi. Aceasta este partea cea mai blamabilă a lucrării, fiindcă Chateaubriand îi întâmpina cu un entuziasm excesivpe invadatorii Franţei. „Aceştia sunt eliberatori, spunea el, şi nu cuceritori.” După care, conchidea: „Francezi, Prieteni, tovarăşi de suferinţă, să ne uităm vrăjmăşiile. Să facem sa se audă din toate părţile strigătul care ne poate salva, strigătul pe care părinţii noştri îl făceau

să răsune la nenorocire, ca şi la victorie şi care va reprezenta pentru noi semnalul păcii şi fericirii: „Trăiască regele!”

Dintre toate scrierile politice ale lui Chateaubriand, niciuna nu este mai greu de judecat ca aceasta. Este destul de penibil să-1 vedem pe Chateaubriand culpabilizându-1 pe împărat în momentul în care acesta apără teritoriul Franței, deşi trebuie să recunoaştem că Bonaparte era răspunzător de invazie. In realitate, acest text era mai ales un act: Chateaubriand dorea să obțină rezultate, să-i îndepărteze pe francezi de Napoleon, să-i aducă din nou alături de Bourboni. În orice caz, era nevoie de mult curaj ca să scrii o asemenea broşură într-un moment când Imperiul nu era încă învins. Dacă ar fi fost confiscată, Chateaubriand ar fi putut foarte bine să fie trimis pe eşafod sau la Vincennes. El ştia şi se încuia cu cheia ca să lucreze, iar noaptea îşi ascundea hârțoagele sub pernă, în timpul zilei, îngrozită de îndrăzneala soțului ei (pe care de altfel nu-1 aproba întru totul) şi temându-se de neglijența lui, doamna de Chateaubriand păstra manuscrisul sub rochie, într-o zi, în timp ce traversa grădinile Tuileries, a observat că nu-1 mai avea şi a fost convinsă că 1-a pierdut pe drum. Îl şi vedea pe soțul ei arestat şi a căzut fără cunoştință în mijlocul parcului. Nişte oameni cumsecade au condus-o la ea acasă. Acolo, ea s-a apropiat de pat, a ridicat perna şi a dat cu ochii de ruloul de hârtie: „Niciodată n-am încercat, scria ea, o asemenea clipă de bucurie în toată viața mea!”

Chateaubriand ar fi vrut ca broşura sa să preceadă şi să determine întoarcerea Bourbonilor. Dar prăbuşirea Vulturului a tos cu atâta repeziciune „brazde fulgerătoare” încât evenimentele 1-au devansat pe profet. De la sfârşitul lunii martie 1814, cazacii se aflau la porțile Parisului, pe 30 oraşul a capitulat şi pe 31, pentru a demonstra (ceea ce până atunci păruse foarte îndoielnic) că Franța doreşte întoarcerea Bourbonilor, câțiva regalişti şi-au făcut apariția dinaintea suveranilor aliați cu cocarde albe. „De îndată ce, spune severa doamnă de Chateaubriand, au avut certitudinea că leul era în lanțuri şi că suveranii intrau în Paris, nu mai prididEau să

strige blestemându-1 pe cel pe care îl tămâiaseră. Alergând înaintea străinilor, fiecare părea că se întoarce de la Koblenz. Doamna de Talleyrand (care divorțase de domnul Grand) străbătea străzile într-o caleaşca descoperită cântând imnuri întru lauda pioasei familii a Bourbonilor. Ca şi doamnele din suita ei, făcuse tot atâtea steaguri din batistele pe care le fluturau cu o grație infinită. Cincizeci de căleşti urmau şi imitau exemplul dat, astfel încât aliații, care soseau în acel moment în piața Vendome, au crezut că într-adevăr în inimile francezilor erau tot atâția crini* câte drapele albe fâlfâiauân aer. Curând s-au făcut auzite din toate părțile strigăte de „Trăiască regele”, impulsul fiind transmis, în Franța s-ar fi strigat mai ales: „Jos capul”, dacă tot aşa ar fi strigat şi vecinii. Erau invadate casele ca să se facă rost de panglici şi chiar de jupoane albe, care erau tăiate pentru a se confecționa cocarde. Buticurile nu mai făceau față. Albastrul şi roşul erau călcate în picioare, mai ales de bonapartişti, şi, după cum se spune, tot ce mai rămăsese din cele trei culori era dus în ascunzătorile din Luxembourg, aşteptând să le vină din nou timpul. Unul dintre prietenii noştri a venit şi el să-mi ceară permisiunea de a şterpeli ceva din garderoba mea, dar m-a găsit prea puțin dispusă să cânt victoria mai înainte de a cunoaşte rezultatele luptei, aşa că mi-ani păstrat jupoanele.”

Om de onoare, Chateaubriand s-a simțit, în ciuda violenței pasiunilor lui politice, mai mult umilit decât triumfător văzuid trupele împăratului Rusiei şi ale regelui Prusiei, care defilau pe bulevard. „Stupefiat şi distrus în străfundurile mele, ca şi când mi s-ar fi smuls numele de francez pentru a fi înlocuit cu un număr prin care 31 fi trebuit să fiu cunoscut de acum înainte în minele din Siberia, simțeam în acelaşi timp crescându-mi exasperarea împotriva omului

* Simbolul regalității franceze (n.tr.).

A cărui glorie ne redusese la această ruşine.” Sainte-Beuve nu vede aici decât o durere inventată, relatată după producerea evenimentelor, şi susține cape atunci

Chateaubriand nu încerca decât o bucurie furioasă şi delirantă. Ce ştia el? Nu poate fi un om sfâşiat de loialisme contradictorii?

Oricum, era momentul să publice de urgenţă faimoasa broşură şi, pe 31 martie, pe zidurile Parisului se putea vedea un afiş alb: J) espre Bonaparte şi despre Bourboni şi despre necesitatea alierii cu prinţii noştri legitimi pentru fericirea Franţei şi cea a Europei, de Francois-Auguste de Chateaubriand, autorul Geniului creştinismului. Această lucrare va apărea mâine sau poimâine cel mai târziu, la Mame şi la vânzătorii de noutăţi.” în acest timp, la Fontainebleau, împăratul încerca să se otrăvească, dar n-a reuşit şi, în cele din urmă, s-a resemnat să abdice. În momentul în care săruta vulturul învins, ochii soldaţilor din vechea gardă napoleoniană s-au umplut de lacrimi. Ah! cât de mult i-ar fi plăcut lui Chateaubriand, dacă ar fi putut s-o facă fără a-şi trăda întreaga viaţă, să scrie despre aceste lacrimi eroice şi despre prăbuşirea unui mare om, fraze nobile presărate cu imagini sublime! Dar el alesese, cu zece ani mai înainte, cu mult curaj, într-o vreme cândnimeni altul n-ar fi făcut această alegere, partidul Bourbonilor şi, aflându-se pentru prima dată în viaţa lui în tabăra învingătorilor, încerca o satisfacţie amestecată cu surpriză, îngrijorare, remuşcări şi melancolie. Poate că bucuria lui cea mai sinceră, în acele zile de înfrângere şi de triumf, fusese să afle că, înainte de a părăsi Franţa, împăratul îi văzuse broşura şi o judecase fără mânie, spunând doar: „Asta-i corect. Asta nu este.”, fiindcă, până şi atunci când contribuia la ruina lui Napoleon, Chateaubriand încă îl mai admira pe Bonaparte.

PARTIZANUL Ce-mi pasă mie, totuşi, de deşartele mizerii, mie, care n-am crezut niciodată în timpul în care trăiam, mie, care aparţineam trecutului, mie, cel fără de credinţă în regi şi fără convingere în popoare, mie, care nu m-am sinchisit niciodată de nimic, în afara viselor, cu condiţia ca ele să nu dureze decât o noapte.

Chateaubriand L Prima Restaurare Regele se întorcea. Chateaubriand fusese unul dintre primii care prevăzuse şi dorise o restaurare, îşi spunea că broşura lui Scuse pentru redarea coroanei lui Ludovic al XVIII-lea mai mult decât o armată de o sută de mii de oameni. Repetând mereu, el ajunsese repede să creadă că Napoleon şi Ludovic al XVIII-lea 0 spuseseră şi ei, atâtunul, cât şi celălalt, în timpul Consulatului, el readusese Franța, printr-o capodoperă, la tradițiile religioase. De ce n-ar fi tot scriitorul cel care s-o întoarcă, printr-o nouă Capodoperă, la tradițiile ei monarhiste? Cândva fusese purtătorul ue cuvânt oficial al partidului catolic, dorea acum să devină lrectorul de conştiință al partidului regalist. Pe timpul Gemului, Publicitatea lui Chateaubriand fusese realizată într-o manieră admirabilă prin intermediul ziarului Mercure şi prin Fontanes; pentru Despre Bonaparte şi despre Bourboni, Journal des Debats şi Bertin trebuia să joace acelaşi rol. Aproape în fiecare zi, un articol făcea elogiul „Tacit-ului modem". Succesul broşurii lui era comparat cu cel al Satirei Menippee* şi în special amintea recunoştinței regelui titlurile lui Chateaubriand şi lungul lui trecut de fidelitate politică, în acea lună aprilie a anului 1814, el nutrea cele mai mari speranțe. Nu era legitim şi nu era greu de suportat să nu slujeşti la nimic „la vârsta când eşti apt pentru toate? Ne vom consola, scria el, de a ne fi pierdut iluziile tinereții căutând să devenim cetățeni iluştri: nu trebuie să ne temem de timp când putem întineri prin glorie." între timp, împăratul Alexandru, găzduit la domnul de Talleyrand pe strada Saint-Florentin, se ocupa, în aşteptarea întoarcerii prinților francezi, de constituirea unui guvern provizoriu. Chateaubriand n-a fost invitat la acele conciliabule şi s-a arătat pe drept cuvânt indignat. „Omul viitor al restaurării posibile, eu aşteptam, spune el, sub ferestre, în stradă, în timp ce în guvernul provizoriu, Talleyrand îşi plasa partenerii lui de whist." Se aflase că făcătorul de miniştri îi alesese pe abatele de

Montesquiou, pe senatorul marchiz de Jaucourt şi câțiva alții. Disperat, Chateaubriand a încercat să ajungă la Alexandru.

Încă de pe vremea debutului său era în relații cu împărăteasa Elisabeta prin intermediul doamnei de Kriidener. De curând, aceasta din urmă îi scrisese mamei ei, Amelie de Bade: „Sunt o mare admiratoare a lui Chateaubriand, stilul lui e fermecător. Citind acest Itinerar, simt adesea nevoia de a-i împărtăşi înflăcărarea mea.” împăratul s-a dovedit mai puțin cordial. Chateaubriand, care obținuse o audiență grație doamnei de Boigne, aştepta îhtr-un salon împreună cu domnul Etienne, autorul

* Pamflet politic (l 594) redactat de mai mulți autori – prozatori şi poeți – pentru a-i lua în derâdere pe conducătorii Sfintei Ligi şi a susțin6 regalitatea legitimă a lui Henric al IV-lea (n.tr.).

I unei piese de teatru pe care țarul o văzuse reprezentata în ajun. Când Alexandru a traversat acest apartament, i-a adresat lui Etienne câteva cuvinte legate de piesa lui, i-a mărturisit domnului de Chateaubriand că nu avusese încă timp să-i citească broşura, „a predicat acelor domni pacea între ei, i-a asigurat că oamenii de litere trebuie să se ocupe de amuzarea publicului şi deloc de politică şi a trecut fără să-i fi lăsat ocazia să plaseze un cuvânt”. Chateaubriand a ieşit furios.

Poate că pentru această primire de vină era chiar faimoasa broşură. Imprudent, îi atacase pe corsicani: „Prin ce ruşinos capriciu i-am dat fiului unui aprod din Ajaccio moştenirea lui Robert cel Puternic?” Or, principalul consilier al împăratului Alexandru era corsicanul Pozzo di Borgo. În plus, Chateaubriand îl ofensase pe Wellington uitând de englezi în elogiul adus Aliaților şi, în fine, îl rănise pe prietenul lui, Fontanes, acuzând Universitatea imperială că-i învăța pe tinerii francezi „abuzul în sunetul tobelor”. Când i-au fost semnalate aceste stângăcii, le-a corectat la fel de brusc precum le comisese, a scos o nouă ediție, introducând în ea un elogiu Corsicii, un elogiu Angliei, mergând până la a scrie:

„Suntem prea sensibili la ce înseamnă gloria pentru a nu-1 admira pe lordul Wellington, care evocă într-o manieră atât de frapantă virtuțile şi talentul lui Turenne* al nostru.” Apoi el a reabilitat „toba” din licee, pe care Fontanes s-a grăbit s-o înlocuiască cu un clopot. Măgulirile aduse persoanelor cu funcții şi laudele la adresa duşmanului erau însoțite de noi judecăți severe asupra împăratului în dizgrație. Toate acestea erau lipsite de măreție, dar Chateaubriand, îngrijorat şi decepționat, credea că-şi juca destinul lui de om de stat şi, cum pierduse de cincisprezece ani atâtea partide, nu mai îndrăznea să neglijeze nimic.

* Henri de LaTourD'Auvergne viconte de Turenne (1611-1675) – şal al Franței; a repurtat numeroase victorii începând cu Războiul de Treizeci de Ani (1642) şi terminând cu cucerirea Alsaciei, când e ucis în bătălia de la Sasbach (l 675) (n.tr.).

Pe 12 aprilie, a sosit, nu regele, reținut la Hartwell de o criză de reumatism, ci fratele lui, contele d'Artois. Trei sau patru sute de oameni călări mergeau înaintea lui. Chateaubriand se număra printre ei. I-a fost prezentat acestui prinț afabil şi grațios, care nu-şi amintea (şi era foarte firesc) să fi văzut într-o zi, la curtea lui Ludovic al XVI-lea, un anume cadet din Bretania şi nu deschisese în viața lui Geniul creştinismului. Cu toate acestea, un consilier abil îl silise să parcurgă broşura Despre Bonaparte şi despre Bourboni, iar Chateaubriand, primind câteva complimente afectuoase, se întoarse încântat. Dar încântarea lui s-a risipit când a aflat că noul locotenent general al regatului cinase la sosire, nu la un regalist, împreună cu regalişti, ci la inevitabilul Talleyrand împreună cubonapartistul Caulaincourt.

Curând Chateaubriand a încetat să se mai înfurie. „Proconsulul Hierocles”, odiosul Fouche, era primit la contele d'Artois; Pasquier, prefectul de poliție al lui Bonaparte, rămânea prefectul de poliție al Bourbonilor; Fontanes. Unul dintre stâlpii Imperiului, tot mare diriguitor al Universității, se prezenta Monseniorului: „Monsenior, rostea el cu gravitate,

am traversat cu toții timpuri grele”. Faptul nu putea fi negat. „Cât despre noi, sărmani legitimişti, tuna Chateaubriand, noi nu suntem admişi nicăieri. Ne consideră cantitate neglijabilă. Când ni se spune, pe stradă, să ne ducem la culcare, când ni se recomandă să nu strigăm prea tare: „Trăiască regele„, altora revenindu-le această grijă.” El uita că pentru a reuşi în politică, acei, alții' aveau două calități minore de care el era în întregime lipsit şi pe care le considera nedemne de el: supleţea şi răbdarea.

În sfârşit, a apărut regele. Toți cei care sperau să alcătuiască noua Curte au dat fuga înaintea lui Compiegne. Ducele de Duras, prim gentilom al Camerei, s-a prezentat printre primii. „Scumpa soră” îl însoțea, deşi cândva Ludovic al XVIII-lea refuzase s-o primească pe fiica domnului Kersaint, membru al Convenției. Dar, în beția întoarcerii, totul era dat uitării. „Castelul s-a umplut curând de persoane venite de la Paris să se încălzească, să se lumineze şi sămănânce pe spezele regelui.” Vechii nobilimi i se adăugau mareşali ai Imperiului, îndeosebi Marmont şi Ney, tratați de curteni cu un respect ipocrit, fiindcă aveau nevoie de ei pentru a fi siguri de armată. Pentru a vedea această scenă, al cărei autor se considera într-o oarecare măsură, şi la care nu fusese invitat, Chateaubriand trebuise să obțină de la Journal des Debats misiunea de a redacta o prezentare.

El a recunoscut că a idealizat în relatarea lui sosirea regelui la Compiegne. „Regele purta un veşmânt albastru, distins doar cu o insignă şi epoleți. Picioarele îi erau învelite în ghetre mari de catifea roşie brodate cu o panglicuță de aur. Când e aşezat în fotoliu, cu ghetrele după moda antică, ținându-şi bastonul între genunchi, ai crede că-1 vezi pe Ludovic al XlV-lea la cincizeci de ani. Coboară din trăsură sprijinit de brațul unei tinere femei; li se înfățişează unor căpitani care nu 1-au văzut niciodată, unor grenadieri care abia dacă-i ştiu numele. Cine e omul ăsta? E regele. Toată lumea îi cade la picioare.” Aşa suna articolul din Debats. Mai târziu, pe când îşi redacta Memoriile Chateaubriand a adăugat: „Ceea ce spuneam atunci era adevărat în privința şefilor, dar mințeam în privința soldaților.” Eliberat de orice speranță şi de orice ambiție, el descria atunci, cu o secretă complezență, fața amenințătoare şi teribilă a soldaților din vechea gardă, ce formau un zid pe drumul batonului suveran obez şi bolnav de podagră care venea să-1 înlocuiască pe împărat.

Fiindcă regele de care se legau pe atunci atâtea speranțe era un invalid. Cu jiletca lui albă care-i ajungea până la genunchi şi ghetrele tot atât de largi cât un jupon, el inspira tot atâta stupoare, cât respect. „Regele, spunea cineva, este un amestec de femeie bătrână şi clapon, de fiu al Franței şi profesor de şcoală.” Toate astea erau adevărate: Ludovic al XVHI-lea întrunea în pedanteria profesorului imaginația libertină a claponului, maniile senile ale femeii bătrâne, dar şi demnitatea unui fiu al Franței, în tot timpul îndelungatului său exil, ştiuse să rămână măreț chiar şi în mizerie. Absolutist din convingere, el credea în drepturile divine. „Ce aş fi eu în afara acestor drepturi? Un bătrân infirm.” Poseda în cel mai înalt grad – ceea ce făcea din el într-o asemenea epocă un suveran dorit – tactul lucrurilor posibile' şi ştia că absolutismul era, cel puțin pentru un timp, o doctrină condamnată. Poporul lui şi suveranii aliați pretindeau de la el o constituție după modelul englez. S-a resemnat să acorde Carta dorită de regaliştii parlamentari cum era şi

Chateaubnand. Problema era să se afle dacă şi anturajul lui permitea o conciliere, întotdeauna fusese înconjurat de favoriți, iar cel al momentului, ducele de Blacas, era un emigrant cu o tenace dorință de răzbunare: „Să sufere canalia, spunea el”. Dar canalia încă mai avea puştile în mână. Unii uitau.

Chateaubriand avea să fie mai puțin defavorizat de noul stăpân decât de cel vechi? în realitate, pentru a uni în profitul regelui restaurat gloria monarhică şi gloria imperială, pentru a reface, reconciliind toate demnitățile sale, unitatea morală a Franței, un poet şi un istoric cum era el ar fi putut să fie bine folosiți. Acest lucru se va vedea bine în iulie 1814 când, pentru a lectura din Ultimul din familia Abencerage, elita tuturor partidelor, a tuturor națiunilor se reuneşte în jurul lui la doamna Recamier. Dar în comisia însărcinată să pregătească textul Cartei el i-a văzut intrând pe doi dintre prietenii lui, Fontanes şi Clausel de Coussergues, fără ca măcar să fie adusă vorba de el. Pentru ce? Pentru că Fontanes şi Clausel erau ostili libertății presei şi foarte hotărâți să nu acorde poporului francez, printr-o constituție, decât un minimum de drepturi, în timp ce Chateaubriand, care se sprijinea pe Debats (interesate în obținerea libertății presei) şi pe „scumpa soră”, doamna de Duras, liberală prin tradițiile familiei, prin prudență şi prin instinct, era considerat în politică drept un periculos anglofil.

Puternică datorită poziției privilegiate pe care o ocupa la noua Curte soțul ei, Claire de Duras îi promisese lui Chateaubriand să-1 ia sub protecția ei. Dar ministerele fuseseră deja atribuite. Pe 4 iunie, când a apărut lista pairilor, autorul lucrării Despre Bonaparte şi despre Bourboni nu figura. „Maniera în care au fost tratați, în 1814, oamenii ce avuseseră cel mai mult de suferit pentru cauza Bourbonilor a fost absolut hidoasă, spunea doamna de Chateaubriand indignată. Încă mai eram oarecum răsfățați. În speranța că domnul de Chateaubriand va transpune într-o franceză frumoasă reveriile stafiilor de la Hartwell, care într-adevăr

veneau de pe altă lume. Văzând că toate locurile fuseseră date, soțul meu a crezut de datoria lui să întrebe dacă nu avea să fie chemat să slujească stăpânilor cărora le sacrificase averea, onorurile şi odihna. Domnul de Baclas a refuzat tot ce i s-a cerut pentru el. Unei persoane care a spus: Dar până la urmă, va trebui ca domnul de Chateaubriand să emigreze când emigranții se întorc, fiindcă nu are cum să trăiască nobil în Franța. – acest îndrăzneț valet i-a răspuns:

— N-are decât să plece!” Doamna de Chateaubriand i-a tratat fără menajamente pe duşmanii soțului ei. Când Chateaubriand a amenințat că pleacă definitiv în Elveția, doamna de Duras s-a manifestat şi ea „furtunos”. S-a dus să-i vorbească lui Talleyrand, ministrul Afacerilor Străine. Toate ambasadele fuseseră date, în afara celei din Suedia şi de la Constantinopol. „Ni le pune pe amândouă la dispoziție, spune doamna de Chateaubriand, mirat că soțul meu fusese obligat să i se adreseze lui.

— Eu credeam, îi spuse el nu fără ironie doamnei de Duras, că domnul de Chateaubriand nu avea nimic, pentru că nu dorise nimic. In prima zi de la sosirea prinților s-ar fi cuvenit să i se ofere totul, în a doua zi ar fi fost prea târziu, iar în a treia n~ar mai fi avut nici o valoare.” Chateaubriand a ales Suedia şi Ludovic al XVIII-lea a aprobat numirea. Adăugând binevoitor: „Ceea ce vă dau e un inel pe deget”. Era mulțumit să-i joace o est; ă lui Bernadotte, care cu siguranță avea să fie furios văzând la Stockholm un partizat al legitimității, dar nu-1 putea iubi pe Chateaubriand. Regele era voltairian, clasic, sceptic; scriitorul, biblic, romantic, catolic. „Feriți-vă, spunea regele, să admiteți un poet în treburile voastre, el va pierde totul. Oamenii ăştia nu sunt buni la nimic.” Din rațiuni diferite, Ludovic al XVIII-lea gândea în această privință ca Napoleon. Ii plăceau oamenii amuzanți şi spirituali, dar acest scriitor trufaş, grandilocvent şi nevoiaş îl plictisea.

Gravă eroare de judecată, fiindcă Chateaubriand avea o anume influență asupra opiniei publice, într-o vreme când aceasta avea mare nevoie să fie dirij ață. Franța din 1814 era

complexă şi divizată. Partizanii din Koblenz şi partizanii din Valmy, membrii Convenției şi gentilomii îşi disputau puterea. La dreapta, regaliştii furioşi, cei pe care mulțimea îi botezase „acrobații lui Ludovic al XlV-lea”, cei care alcătuiau în jurul contelui d'Artois o curte mică denumită, pavilionul lui Marsan' ar fi voit o reacție absolutistă şi repetau care mai de care că: „Nu există decât o singură constituție: Dacă vrea regele, dacă vrea legea”. Mergeau până la a afirma că acea Cartă fusese acceptată printr-un artificiu şi prin adormirea poporului, dar că regele era foarte hotărât s-o suprime câtmai curând posibil. „Când vezi care este atmosfera publică în națiune şi în armată, scria Sismondi, şi unde rezidă forța reală, acest grad de imprudență se confundă aproape cu nebunia.” în cealaltă tabără, nemulțumirea partizanilor Revoluției şi ai Imperiului creştea. Purtătorul lor de cuvânt dispunea de toate condițiile favorabile pentru a apăra, împotriva unui guvern adus de străini, onoarea şi gloria țării. Un sever rechizitoriu al bătrânului Lazăre Carnot, fost membru al Convenției, regicid, dar şi organizator al victoriei, îi amintea regelui că opinia publică era o forță, şi că nu exista o putere legitimă care să reziste dacă Franța nu o susținea. Ludovic al XVIII-lea, mai rezonabil decât anturajul lui, era dispus să înțeleagă acest limbaj. Deşi nu aprecia opera şi nici persoana lui Chateaubriand, el s-a considerat satisfăcut când, în octombrie, acesta a publicat în Debats, ca replică dată lui Carnot, un articol optimist, abil şi util. Învinşilor Ie arăta excesul exigențelor lor, învingătorilor imposibilitatea unei reacții, pe toți îi sfătuia să accepte Carta. Această oportună înțelepciune a fost aproape unanim aprobată. Chateaubriand către doamna de Duras: „Asta-i soarta mea! Cred că dacă dumneata şi domnul de Duras ați fi fost aici, ajungeam pair. Am scris un articol apărut m Journal des Debats din 4 octombrie, fără semnătură. A avut un asemenea succes, regele a fost atât de mulțumit, încât cancelarul şi ministrul de Poliție mi-au transmis felicitări. Primul mi-a comunicat că regele dorea să-mi dea şi alte însărcinări. Vino

deci să stărui pentru mine. Ai şti să te foloseşti de această situație, fiindcă în prezent e limpede, chiar şi pentru ei, că eu sunt aproape singurul scriitor ascultat în acest moment de public: de ce, aşadar, L să se lipsească de o armă care este în mâinile lor? Ziarul în care a apărut articolul s-a vândut seara cu un scud. Toate partidele şi (toate opiniile fuseseră satisfăcute; în această privință nu era decât m glas." înfierbântat, îşi recâştigase încrederea. După acest articol, regele i-a acordat crucea de cavaler al Sfântului Ludovic şi 1-a ridicat la rangul de colonel de cavalerie; s-a împopoțonat cu o sabie mare. Către ducele de Fitz-James: „Regele, domnule duce, a binevoit să mă lase să sper că îmi va acorda crucea Sfântului Ludovic; în cazul în care voi obține această onoare, aş îndrăzni să solicit o alta: aceea de a fi numit cavaler de Domnia voastră. Am fost făcut cavaler al Sfântului Mormânt cu sabia lui Godefroy de Buillon, la mormântul lui lisus Hristos. N-ar însemna aceasta că aş fi mai demn să primesc ordinul Sfântului Ludovic din mâna ilustrului frate al regelui preacreştin? Binevoiți, domnule duce, să-mi obțineți această favoare; ştiți că față de Bourboni sunt neînfricat şi fără pată." Dacă Chateaubriand ar fi ştiut să-şi sacrifice micile ambiții celor mari, cariera lui ar fi fost mai nobilă Şi mai fericită, dar, din păcate, acesta e efectul firesc al nedreptăților, să acutizeze vanitățile. Succesul le domoleşte, aşteptarea le exasperează şi disprețul onorurilor este virtutea obişnuită a celor care le-au obținut pe toate.

Ludovic al XVIII-lea i-a transmis lui Chateaubriand că era de dorit ca el să continue să scrie în acelaşi sens. La scurt timp, el a publicat Reflect ii politice, şi ele conciliatoare, „întreaga Europă pare dispusă să adopte sistemul monarhiilor moderate: Franța, care a dat acest impuls general, este acum nevoită să-1 urmeze. Să ne unim deci forțele înjurai guvernului nostru. Fie ca dragostea pentru rege şi pentru țara natală, fie ca ataşamentul față de Cartă să reprezinte de-acum înainte componentele spiritului nostru! Numai grație regelui ne-am păstrat întreagă Franța lui Ludovic al XlV-lea.

Şi de ce să n-o spunem cu sinceritate? Neîndoios, am pierdut mult din cauza Revoluției, dar chiar să nu fi câştigat nimic? Să nu însemne nimic douăzeci de ani de victorii? Să nu însemne nimic atâtea fapte eroice, atâta devotament generos? Să încetăm deci a ne mai calomnia, a spune că nu aşteptăm nimic de la libertate: noi aşteptăm totul, suntem apți pentru tot, înțelegem tot. Să dăm acum un exemplu de ordine şi de dreptate, cum am dat şi exemplul gloriei."

Din nou regele s-a dovedit mulțumit. El i-a spus lui Jaucourt că îi învinsese rezistența lui Chateaubriand, şi că toată lumea a început să creadă că acesta nu va mai pleca în Suedia, că va deveni stâlpul monarhiei constituționale şi că i se va deschide un mare viitor politic. Tocmai atunci cancelaria Legiunii de onoare devenise liberă; s-a intervenit în favoarea lui, iar el era de pe acum încântat, înseninat, când au fost reluate brusc atacurile dure ale „matadorilor" din emigrație. Adversarii lui scotociseră prin tot trecutul. Din punctul de vedere al opiniilor politice, ce nu s-ar putea găsi? Un oarecare domn Băii, mărunt funcționar, a publicat Reveriile domnului de Chateaubriand unde reamintea de dedicația din Geniu pentru Napoleon. Ce-i drept, doamnaBail, care a venit să-şi scuze soțul, era frumoasă şi oferea în compensația calomniilor favoruri galant acceptate. Dar răul era făcut, din nou se resuscita Eseul asupra revoluțiilor. Cuprins imediat de disperare, Chateaubriand s-a refugiat în Valea Lupilor şi acolo, privind copacii pe jumătate desfrunziți de toamnă, a început să viseze la zilele lungi care se scurgeau odinioară în speranța că „o va revedea o clipă pe Natalie, şi ea singură în frumoasa ei vale". Erau timpuri bune acelea când era persecutat de tiran, acoperit de glorie din cauza urii lui, îndrăgostit inspirat, nefericit şi mulțumit. Către doamna de Duras: „Azi ambasador în Suedia, frumos sfârşit! Să părăseşti totul: muncă, visuri şi tot restul. Sărmană vale! Când mă voi întoarce? Poate niciodată. Ar fi trebuit să mor în ziua intrării regelui în Paris."

Nu mai avea un ban; îi trebuia de urgență o sută de mii de franci şi o implora pe doamna de Duras să-i obțină de la rege. Fontanes, bonapartistul Fontanes, fusese mai bine tratat decât el. Fusese scos la pensie, dar tratat cu toată considerația şi i se acordase Marea Cruce a Legiunii de onoare. Şi totuşi cine era mai îndreptățit să se bucure de bunăvoința regelui decât Chateaubriand? O dată în plus, Bertin i-a enumerat meritele în Debats, dar articolele lui Bertin, ca şi demersurile doamnei de Duras au rămas inutile, atacurile îl lezaseră pe rege şi-i treziseră animozitățile. „Domnul de Chateaubriand, spune Baranțe, era sub aspect literar şi politic una din antipatiile lui.” între timp Parisul, oraş irascibil, fiară greu de ținut în frâu, se enerva. Când preotul de la Saint-Roch, reactualizând excomunicarea artiştilor, a refuzat să primească în biserica lui cadavrul domnişoarei Raucourt, el a provocat o adevărată răzmeriță. O întreagă armată de tineri ofițeri cu jumătate de soldă, ajutați de mulțime, au forțat porțile bisericii şi au purtat înăuntru sicriul actriței. „Priveşte, dragul meu, îi spunea un spectator englez lui Villemain, asta-i o repetiție a revoluției. Cu un conducător, n-ar fi nevoie decât de o asemenea revoltă pentru a fi schimbat guvernul vostru.”

Conducătorul nu era departe. El aştepta pe insula Elba, prost supravegheată, momentul potrivit pentru a se întoarce. La Paris, soldații din vechea gardă napoleoniană, când se întâlneau, îşi şopteau: „Crezi în lisus Hristos?

— Da, şi în învierea lui.” Fouche, polițist dur, care-şi cunoştea meseria, prezicea catastrofe: „Dacă țărmurile noastre mai rămân abandonate câteva luni, primăvara ni-1 va aduce pe Bonaparte o dată cu rândunelele şi violetele”. Dar miniştrii rămâneau orbi şi surzi. „Brusc, telegraful a anunțat vitejilor şi neîncrezătorilor debarcarea Omului.” Chateaubriand a fost impresionat de măreția acestei cuceriri solitare, de stilul epic al proclamațiilor şi de frumusețea imaginilor lor. Ar fi dorit ca şi regele să adopte o atitudine demnă de a fi cântată de un poet. În conferințele care au avut

loc atunci, el a fost singurul care a îndemnat la rezistență. „Bătrânul nostru monarh, sub protecția testamentului lăsat de Ludovic al XVI-lea, ținând Carta în mână, va rămâne liniştit pe tronul lui la Tuileries. Să rezistăm măcar trei zile şi victoria va fi a noastră. Regele, apărându-se în castelul lui, va provoca un entuziasm universal, şi dacă va trebui să moară, moartea să-i fie demnă de rangul lui.” Ludovic al XVIII-lea a apărut puțin sensibil la frumusețea acestui sfârşit. În public afirma cănu-şi va părăsi scaunul, dar în particular: „Vreți, spunea el, să mă aşez pe scaunul de fildeş rezervat demnitarilor romani? Nu mă trage inima.' Dezgustat, înciudat, Chateaubriand bombănea: „De ce oi fi fost eu regalist împotriva instinctului meu, într-o vreme în care o mizerabilă rasă de curteni nu mă putea nici auzi, nici înțelege? De ce am fost aruncat într-o trupă de mediocritate care mă trata drept smintit când le vorbeam de curaj, drept revoluționar când le vorbeam de libertate?”

Era evident că regele „se pregătea să dea bir cu fugiții”. Miniştrii îşi şi împărțeau fondurile Trezoreriei, pentru a pregăti fuga lui şi a lor. De teamă să nu fie trădată, Curtea nu avertizase pe nimeni. Chateaubriand 1-a întâlnit pe ducele de Richelieu pe Champs-Elysees. „Suntem înşelați, a spus ducele, şi-mi ridic garda de aici, fiindcă n-am de gând să-1 aştept singur pe împărat la Tuileries.” Indignată de nepriceperea cu care marele ei om tratase proiecte prea sigure, doamna de Duras a alergat la domnul de Vitrolles, ministrul casei regale, şi i-a arătat pericolele la care era expus domnul de Chateaubriand prin sosirea împăratului, ruşinea de a-1 părăsi lăsându-1 pradă răzbunării acestuia, în timpul acestei vizite, ea a leşinat într-un fotoliu ministerial şi a obținut, mulțumită emoției provocate, douăsprezece mii de franci care aveau în fine să-i permită familiei Chateaubriand să plece împreună cu regele.

Doamna de Chateaubriand plasase un servitor de gardă la Carrousel, cu ordinul să se întoarcă imediat ce va fi sigur că regele fugise, dar pe 20 martie, când Chateaubriand tocmai se

culcase, a venit Clausel pentru a-şi anunța prietenii că regele plecase cu direcția Lille şi pentru a le da, din partea cancelarului, cele douăsprezece mii de franci, smulşi de doamna de Duras. La ora patru dimineața, doamna de Chateaubriand 1-a împins pe soțul ei în trăsură. „Eram într-un asemenea acces de furie, spune el, că nu ştiam nici unde mergeam, nici ce făceam. Am ieşit prin bariera Saint-Martin. În zori, am văzut corbi coborând liniştiți din ulmii de pe drumul mare.” Aceste păsări de rău augur erau întotdeauna acolo roindu-se în jurul lui câhd fugea.

/. Cele O sută de zile Pe o noapte foarte întunecată, cai şi trăsuri, rătăcind, lovin-du-se, împotmolindu-se în noroi, se îngrămădeau pe drumurile din nord. Se putea auzi:„încotro mergem? Unde e regele?” Furios, zgâlțâit de berlină alături de soția lui care, potrivit obiceiului, era ironică, spirituală şi bolnavă, Chateaubriand se gândea că mai străbătuse cu douăzeci de ani în urmă acest drum al exilului. Amiens, Lille, Tournai: aceleaşi etape. Dar pe atunci era tânăr şi pleca, plin de speranță, în urmărirea Sylphidei. De data aceasta avea patruzeci şi şapte de ani, o târa după el pe consoarta lui afectată, iar el cine era? Nimic altceva decât ministrul la Stockholm al unui suveran fără regat.

Favoritul, Blacas, şi ducele de Duras, care îl însoțeau pe rege, 1-au sfătuit pe acesta să treacă din nou în Anglia. Ludovic al XVIlI-lea a fost atât de înțelept să se oprească la Gând*. Acolo a format un minister şi, întrucât abatele de Montesquiou era absent, Chateaubriand a văzut atribuindu-i-se dintr-o dată Internele, par interim. Teritoriul național aflându-se în întregime în mâinile uzurpatorului, nu era deloc limpede ce avea de administrat ministrul de Interne, dar pentru prima oară de la Restaurație, Chateaubriand a avut astfel ocazia de a se apropia cu oarecare intimitate de Ludovic al XVIII-lea. Îl judeca fără iluzii şi fără părtinire. Regele ținea la liniştea lui cu orice preț. Rece şi insensibil, avea totuşi „simpatii care aduceau a pasiuni” şi se încredea periculos în favoriții lui. Măreția lui consta în răbdare. „El nu mergea în

întâmpinarea evenimentelor, evenimentele veneau spre el.” Era exact ceea ce nu ştia să facă Chateaubriand.

De mai multe ori, la Gând, a fost invitat la masa regală şi, pentru că râdea mai uman decât curtenii de istorioarele povestite minunat de rege, n-a displăcut. „Băiatul cumsecade” din el era mai bine făcut decât personajul pentru a-1 cuceri pe Ludovic al XVIII-lea. Din nefericire, acolo mai era şi doamna de Duras, care se străduia să-1 împingă în faţă şi, ţesând intrigi cu Talleyrand pentru a-1 ajuta, îl compromitea. La Gând, unde nimeni nu avea nimic de făcut şi unde, în afară de dulcea doamnă de Levis, majoritatea „Doamnelor” lipseau, Claire de Duras ar fi putut spera să-1 aibă pe marele ei om numai pentru sine. Dar până şi în exil, el îi scăpa. Când ea i-a cerut s-o însoţească la Bruxelles unde mama ei, doamna de Kersaint, părea să fie pe moarte, el a căutat s-o liniştească într-un mod destul de dur: pentru numele lui Dumnezeu, nu fi chiar aşa! Vino s-o vezi pe doamna de Chateaubriand şi ai să-ţi dai seama că nu sunt stăpân pe timpul meu. Îndatoririle ce-mi revin la Interne îmi răpesc şi ce mi-a mai rămas din timp. Este

* Oraş din Belgia şi port legat la Marea Nordului prin canalul Terneuzen (n.tr.).

Important, pentru că am pentru prima dată ocazia să-mi dovedesc capacitatea în administraţie. Nu te supăra! Nu pleca! Mai aşteaptă puţin şi totul va fi bine!„ La scurt timp după acest „totul va fi bine„ doamna de Duras 1-a anunţat că mama ei murise. „Ah! Dumnezeule mare! Ce vorbeşti? Ce este şi viaţa asta! Biata femeie! Ah! Dumnezeule! „Numărul exclamaţiilor suplinea răceala regretelor.

Îndatoririle acelea nu erau chiar o invenţie, în lipsa instrucţiunilor către prefecţi inexistenţi, ministrul de Interne a redactat un „raport regelui asupra situaţiei din Franţa pe 12 mai 1815”, care a fost publicat în Journal universel, fiindcă indispensabilii domni Bertin veniseră până la Gând şi fondaseră aici acest ziar al emigraţiei. Raportul, pe care Chateaubriand conta pentru a-şi consolida reputaţia de

ministru, n-a produs senzație. O dată terminat, autorul lui începu să se plictisească, fericit doar icând îl vizita pe Beguinage, la care era primit ca autor al Geniului şi se mai bucura de puțină glorie.

În jurul lui viața îşi continua cursul. O mulțime străină anima jandul: soldați, tunari, dragoni, vivandiere, politicieni gesticulau s-a lungul canalului în preajma pescarilor neclintiți. Regele ieşea lân fiecare după-amiazăântr-o caleaşca trasă de şase cai, de parcă |ar fi fost la Paris, şi-i făcea ducelui de Wellington, când îl întâlnea, an mic semn protector din cap. Contele d'Artois, reconstituin-jdu-şi în jurul lui la Gând curtea Pavilionului lui Marsan, dădea (dineuri excelente, remarcabile prin abundența felurilor de îngheţată i a delicateselor de patiserie. Acolo, Chateaubriand nu era luat i serios. „Era un adept al Constituției, un om cu idei fixe”, unul (scăpat din Westminster, un reformator, unul care-şi hrănea spiritul cu himere. Pavilionul lui Marsan îşi punea acum toate speranțele Fouche. Se şoptea peste tot „de un om care, trebuie s-o cunoaştem, se comporta admirabil, care ar şti să contracareze ^ate proiectele împăratului; el era salvatorul foburgului Saint-Jermain.”

Favoritul, Blacas, şi ducele de Duras, care îl însoțeau pe rege, 1-au sfătuit pe acesta să treacă din nou în Anglia. Ludovic al XVIII-lea a fost atât de înțelept să se oprească la Gând*. Acolo a format un minister şi, întrucât abatele de Montesquiou era absent, Chateaubriand a văzut atribuindu-i-se dintr-o dată Internele, par interim. Teritoriul național aflându-se în întregime în mâinile uzurpatorului, nu era deloc limpede ce avea de administrat ministrul de Interne, dar pentru prima oară de la Restaurație, Chateaubriand a avut astfel ocazia de a se apropia cu oarecare intimitate de Ludovic al XVIII-lea. Îl judeca fără iluzii şi fără părtinire. Regele ținea la liniştea lui cu orice preț. Rece şi insensibil, avea totuşi „simpatii care aduceau a pasiuni” şi se încredea periculos în favoriții lui. Măreția lui consta în răbdare. „El nu mergea în

întâmpinarea evenimentelor, evenimentele veneau spre el.” Era exact ceea ce nu ştia să facă Chateaubriand.

De mai multe ori, la Gând, a fost invitat la masa regală şi, pentru că râdea mai uman decât curtenii de istorioarele povestite minunat de rege, n-a displăcut. „Băiatul cumsecade” din el era mai bine făcut decât personajul pentru a-1 cuceri pe Ludovic al XVIII-lea. Din nefericire, acolo mai era şi doamna de Duras, care se străduia să-1 împingă în faţă şi, ţesând intrigi cu Talleyrand pentru a-1 ajuta, îl compromitea. La Gând, unde nimeni nu avea nimic de făcut şi unde, în afară de dulcea doamnă de Levis, majoritatea „Doamnelor” lipseau, Claire de Duras ar fi putut spera să-1 aibă pe marele ei om numai pentru sine. Dar până şi în exil, el îi scăpa. Când ea i-a cerut s-o însoţească la Bruxelles unde mama ei, doamna de Kersaint, părea să fie pe moarte, el a căutat s-o liniştească într-unmod destul de dur: „Pentranumele lui Dumnezeu, nu fi chiar aşa! Vino s-o vezi pe doamna de Chateaubriand şi ai să-ţi dai seama că nu sunt stăpân pe timpul meu. Îndatoririle ce-rni levin la Interne îmi răpesc şi ce mi-a mai rămas din timp. Este

* Oraş din Belgia şi port legat la Marea Nordului prin canalul Terneuzen (n.tr.). / important, pentru că am pentru prima dată ocazia să-mi dovedesc capacitatea în administraţie. Nu te supăra! Nu pleca! Mai aşteaptă puţin şi totul va fi bine!„ La scurt timp după acest torul va fi bine” doamna de Duras 1-a anunţat că mama ei murise, Ah! Dumnezeule mare! Ce vorbeşti? Ce este şi viaţa asta! Biata femeie! Ah! Dumnezeule! „Numărul exclamaţiilor suplinea răceala regretelor.

Îndatoririle acelea nu erau chiar o invenţie, în lipsa instrucţiunilor către prefecţi inexistenţi, ministrul de Interne a redactat un „raport regelui asupra situaţiei din Franţa pe 12 mai 1815”, care a fost publicat în Journal universel, fiindcă indispensabilii domni Bertin veniseră până la Gând şi fondaseră aici acest ziar al emigraţiei. Raportul, pe care Chateaubriand conta pentru a-şi consolida reputaţia de ministru, n-a produs senzaţie. O dată terminat, autorul lui

începu să se plictisească, fericit doar când îl vizita pe Beguinage, la care era primit ca autor al Gemului creştinismului şi se mai bucura de puţină glorie.

În jurul lui viaţa îşi continua cursul. O mulţime străină anima Gândul: soldaţi, tunari, dragoni, vivandiere, politicieni gesticulau de-a lungul canalului în preajma pescarilor neclintiţi. Regele ieşea în fiecare după-amiază într-o caleaşca trasă de şase cai, de parcă ar fi fost la Paris, şi-i făcea ducelui de Wellington, când îl întâlnea, un mic semn protector din cap. Contele d'Artois, reconstituin-du-şi în jurul lui la Gând curtea Pavilionului lui Marsan, dădea dineuri excelente, remarcabile prin abundenţa felurilor de îngheţată şi a delicateselor de patiserie. Acolo, Chateaubriand nu era luat în serios. „Era un adept al Constituţiei, un om cu idei fixe”, unul scăpat din Westminster, un reformator, unul care-şi hrănea spiritul cu himere. Pavilionul lui Marsan îşi punea acum toate speranţele în Fouche. Se şoptea peste tot „de un om care, trebuie s-o recunoaştem, se comporta admirabil, care ar şti să contracareze toate proiectele împăratului; el era salvatorul foburgului Saint-Gerrnain.”

Foarte exact că în acel timp Fouche era pregătit să facă un salt în tabăra învingătorului, indiferent care ar fi fost acela; aducea bucuros servicii regaliştilor rămaşi la Paris şi intra în relaţii cu Gândul, ţesând intrigi la Viena cu Talleyrand, când în favoarea ducelui d' Orleans, când în cea a lui Napoleon al II-lea, fără a înceta nici o clipă să jure credinţă împăratului, care ştia cu cine avea de-a face, dar nu se putuse niciodată dispensa de ducele D'Otrante, iar atunci putea mai puţin ca oricând.

Vestea despre Waterloo a ajuns la Gând doar cu o mică întârziere. Pe 15 iunie 1815, Chateaubriand plecase să se plimbe singur pe drumul mare al Bruxelles-ului şi citea în timp ce mergea Comentariile lui Cezar, când a auzit în depărtare un bubuit surd. S-a oprit în dreptul unui plop, a ascultat, iar vântul din sud i-a adus mai desluşit zgomotul artileriei. Se dădea o mare bătălie. Nu apărea nici un călător;

câteva femei pe câmp pliveau netulburate straturile de legume. Un curier oprit de el i-a spus că Bonaparte era învingător.

A alergat la rege. Domnea un general scapă cine poate. Se spunea că englezii erau zdrobiți; se aştepta furgonul cu diamantele coroanei; Chateaubriand şi-a pus în portofelul de ministru de Interne batista de mătase cu care îşi înfăşură capul în timpul nopții. Era, după cum spunea el, singurul document important al ministerului său. Fusese cu mult mai bogat în prima lui emigrare, când în tolbă avea manuscrisul Atalei. In seara aceea, Ludovic al XVIII-lea nu s-a culcat. Şi-a petrecut noaptea la fereastră, pândind veştile şi meditând. Se pare că atunci a măsurat erorile comise timp de şase luni, subaprecierea opiniei publice franceze de către emigranți şi şi-a promis, în cazul în care i s-ar reda tronul, să panseze rănile Revoluției. A doua zi, Curtea din Gând a aflat de înfrângerea împăratului. Ce bucurie! „N-amfi fost mai mândri, spune cu amărăciune doamna de Chateaubriand, care avea un suflet naționalist, dacă Bonaparte ar fi fost învins de un fiu al Franței." Dar, în Journal universel din 21 iunie soțul ei a pus înfrângerea împăratului pe seama providenței. „Un mare eşec i-a înşelat aşteptările, o mare pedeapsă îl unnăreşte, iar mâna invizibilă care-1 poartă spre pierzanie pare în acelaşi timp să deturneze unele dintre calamitățile cu care rezistența lui amenința națiunea."

La Paris, Fouche formase un guvern provizoriu. Hotărârea lui Ludovic al XVIII-lea a fost luată rapid. Fără să mai aştepte avizul Aliaților, a dorit să meargă la Paris pentru ca nimeni să nu-i poată disputa tronul. Talleyrand, care tocmai sosise de la Viena, spera să-1 manevreze pe rege, să-1 mai rețină în Belgia, să ajungă înaintea lui la Paris şi să devină arbitrul situației. A fost foarte nemulțumit să găsească întrega Ciute pusă în mişcare; i s-a alăturat l la Mons şi, plin de capricii pentru că sfaturile lui fuseseră ignorate, Je-a răspuns celor care-1 îndemnau să meargă la rege: „Eu nu sunt liciodată grăbit; mai este şi mâine timp." Simțind că trebuia să-1

iemită, deşi o făcea în silă, pe domnul de Blacas, prea detestat de opinia publică, Ludovic al XVIII-lea s-a adresat afectuos lui Chateaubnand:„Mă voi despărți de domnul Blacas. Locul rămâne liber, domnule de Chateaubriand.” Ceea ce însemna că-i oferea acestuia ministerul casei regale.

Dar de mai multe săptămâni, grație doamnei de Duras, Chateaubriand se angajase solidar cu Talleyrand. Or, „Şchiopul”, mai orgolios ca niciodată, refuza să creadă că regele ar îndrăzni să se dispenseze de el. Când, în cele din urmă, i s-a înfățişat: „Prințe de Benevent, i-a spus ironic Maiestatea sa, prin urmare ne părăsiți? Cura de ape vă va face bine. Să ne trimiteți veşti.” După care, fără să mai aştepte un răspuns, Ludovic al XVIII-lea a plecat. Derutat, Talleyrand 1-a păstrat alături de el pe acelaşi Chateaubriand pe care odinioară îl disprețuise cu atâta cruzime şi 1-a rugat să intervină. Pentru Chateaubriand asta era o dulce revanşă. „Domnul de Talleyrand era tandrețea întruchipată, se sPrijinea pe umărul meu.” Pentru această bucurie delicioasă, dar efemeră, el a comis fatala greşeală de a rămâne deoparte într-un Moment când se decidea totul.

Regele a primit plângeri împotriva lui. „Cameleonii” 1-au luat din nou cu asalt pe învingător. Trecând prin Cateau, regele i-a amenințat într-o primă proclamație pe trădători; din Cambrai, manipulat, i-ar iertat pe toți, mai puțin, pe acei oameni al căror renume este un subiect de durere pentru Franța şi de groază pentru Europa„. Era vizat Fouche. Dar ducele d'Otrante ştiuse să-i convingă pe Wellington şi pe Blucher că numai el era capabil să asigure intrarea regelui în Paris fără luptă şi fără răzmeriță. Aliații 1-au sfătuit pe rege să-1 facă ministru. Sosind şi el într-un târziu, Chateaubriand a protestat în modul cel mai vehement, de altfel susținut de Talleyrand şi sprijinit de rege. Un regicid ministru al fratelui lui Ludovic al XVI-lea! „Este o frivolitate„, a răspuns rece Wellington şi întreg foburgul a intervenit în favoarea lui Fouche. Sesizând forța şi poziția rivalului său, Talleyrand a schimbat foaia şi a căzut la înțelegere cu el. „Ah! nefericitul

meu frate!„, ofta regele, dar a semnat decretul prin care era numit Fouche. Chateaubriand fiind dat la o parte, s-a constituit „acest mocirlos guvern: domnul de Talleyrand la Afacerile Străine, abatele Louis la Finanțe, Pasquier la Justiție, Fouche la Poliție. Trei răspopiți şi un bonapartist. Chateaubriand ratase cea mai mare ocazie din cariera lui politică. Rămăsese fidel unui pact cu Talleyrand, fidel onoarei, refuzându-1 pe Fouche şi fusese învins. La Saint-Denis, unde s-au întâmpinat cele mai mari necazuri din lume ca să fie împiedicate fetițele Legiunii de onoare să strige: „Trăiască Napoleon!”, el s-a prezentat la Maiestatea sa. Introdus în anticameră, s-a aşezat într-un colț şi a aşteptat. „Imediat s-a deschis o uşă: intră fără zgomot Viciul sprijinit de brațul Crimei, domnul de Talleyrand mergând susținut de domnul Fouche.” Chateaubriand s-a întors acasă consternat; „La castel nu se vorbea decât despre necesitatea de a ceda, adică, trebuia arborată cocarda tricoloră, adorat Fouche şi revocată casa roşie.” Regele a acceptat totul, cu excepția cocardei.

A doua zi, Ludovic al XVIII-lea a cerut să-1 vadă pe Chateaubriand. Primul lucru pe care i 1-a spus a fostR'h' ' domnule de Chateaubriand?

— Ei bine! Sire, Maiestatea voastră îşi dizolvă regimentele şi-1 ia pe Fouche?

— Da, a răspuns regele trebuia. Ce părere aveți?

— Din păcate, Sire, faptul e împlinit' permite-ți să tac.

— Nu, nu, vorbiți, ştiți cum am rezistat la Gând-spuneți, ce părere aveți?

— Dumneavoastră ați vrat-o, Sire, eu nu ştiu să spun decât adevărul şi, fiindcă Maiestatea voastră îmi iartă buna-credință, eu cred că monarhia e terminată!„ Regele a tăcut un timp, Chateaubriand începuse să se neliniştească de propria lui îndrăzneală, când Maiestatea sa a reluat: „Ei bine! domnule de Chateaubriand, şi eu sunt de aceeaşi părere”.

I s-a lăsat doar postul de ministru de stat fără portofoliu, cu douăzeci şi patru de mii de franci pe an. Cel mai abject dintre „cameleoni” era mai bine retribuit.

/. Ministrul de stat devine şeful opoziţiei Din iulie 1815, regele a convocat toate colegiile electorale, iar vicontele de Chateaubriand a fost desemnat să-1 prezideze pe cel din Orleans. Nu era o misiune lipsită de importanţă. Preşedintele, f ară îndoială, avea să fie primul ales din colegiul său. El trebuia să-i dirijeze pe electori (aproape cinci sute de fiecare colegiu) şi să-i convingă să voteze pentru regalişti. Orleans era în mod special avut în vedere, pentru că oraşul era situat la limita zonei ocupate de trupele aliate şi de cea unde se retrăseseră trupele fidele lui Bonaparte. Chateaubriand a plecat însoţit de un secretar în persoana bătrânului domn Le Moine, cândva om de încredere al lui Pauline de Beaumont, şi din care făcuse „primul lui gentilom de la Cameră”.

Doamna de Chateaubriand, care murea de frică la gândul acelei, frontiere' atât de apropiate, 1-a copleşit pe domnul Le Moine cu întrebări. „Spune-mi cât mai sincer, domnule, există pentru el vreun pericol de care să se teamă la Orleans? Prefer să ştiu, incertitudinea mă îmbolnăveşte.„ Dar chiar soţul ei a fost cel care a liniştit-o: „Scrisoarea ta era sub influenţa nebuniei de la Charenton. E imposibil să fiu mai sărbătorit, mai iubit aici decât am fost vreodată.„ Realitatea este că avea toate motivele să fie încântat de Orleans şi de el însuşi. Compusese în drum un discurs de deschidere unde îl evoca pe Ludovic al XVI-lea, „regele asasinat, de sfântă şi dureroasă aducere-aminte„, unde arăta că de acele alegeri ar depinde modul în care Franţa va fi judecată de Europa (poporul francez merge să vadă regi în tribunele consiliilor) şi unde le retrăgea „autorilor tulburărilor noastre„ dreptul de a reprezenta Franţa. „Cei care au adus între zidurile voastre aceşti străini, merită ei să vă obţină sufragiile?„ Doamna de Duras, căreia îi fusese supus discursul, 1-a apreciat ca prea intransigent. L-a implorat pe Chateaubriand să suprime acel, rege asasinat”, dar el a spus răstit: „Voi schimba cuvântul asasinat, dar nu-ţi promit că am să suprim sfântă şi dureroasa aducere-aminte. Dacă ai merge prin ţară, ai vedea cât de regalistă e lumea şi în ce măsură trebuie să fii moderat

cu liberalismul”, într-adevăr, alegătorii erau mai regalişti decât regele. Ei au aclamat discursul lui Chateaubriand şi chiar i-au cerut să-1 repete a doua zi. Pe străzi se striga: „Trăiascăpreşedintele!” şi el ar fi fost ales primul de pe listă dacă, în ultimul moment, n-ar fi aflat că regele tocmai îl înscrisese pe lista pairilor. Ar fi trebuit oare să se bucure de această onoare sau să regrete mandatul de deputat? Funcția de pair era ereditară, dar ce importanță avea pentru el care nu avea copii şi murea fără urmaşi? Cu toate acestea, a acceptat. Către doamna de Chateaubriand: „Trimite după croitorul Le Bon şi pune-1 să-mi facă fracul de pair, ca să-1 am gata la întoarcere. Ai grijă ca florile de crin să nu fie prea meschine.” Cât despre alegeri, ele s-au desfăşurat cum nu se putea mai bine. În cele patru consilii totul a mers excelent şi el chiar a reuşit să-1 numească pe un nepot al lui Talleyrand. „Şchiopul trebuie să fie mulțumit de mine”, îi scria el doamnei de Duras căreia îi dăduse misiunea de a „face vâlvă” în legătură cu discursul lui, cu succesul şi cu restul. Acea perioadă de activitate 1-a încântat. Pentru prima oară vorbise în fața unei adunări; ba chiar improvizase două sau trei mici alocuțiuni, descoperind, cu o bucurie naivă, fericirea de a înflăcăra un public vibrant. Şi cum dispoziția lui se avânta tot atât de rapid cum se prăbuşea, iată-1 încântat de această intrare în viața publică şi convins că avea să joace un mare rol în Camera pairilor. Către doamna de Chateaubriand: „Ei bine! ai să mă crezi? Ai să-mi respecți liniştea? N-ai să mă mai împingi să fiu când ici, când acolo? Pair şi ministru de stat, primele demnități în ordinea politică şi în ordinea socială, ce-ți trebuie mai mult? Bani vom avea. Eram sigur de alegerea mea aici, eram sigur de rangul de pair. Ai fost prea puțin rezonabilă, îmi conduc bine barca, în felul meu, ce-i drept, dar fiecare cu firea lui. Munca, Valea noastră, bunăstarea, toate acestea ne vor face foarte fericiți. Hai, fii veselă, fericită, gata cu ambițiile nebuneşti. Lasă-mi un pic de independență, dacă îmi doreşti binele.”

Şederea la Orleans fusese importantă, pentru că îl făcuse pe Chateaubriand să creadă, greşit, că întreaga Franță era ostilă liberalismului şi că, dacă voia să reuşească în viața politică (iar el punea acum în acțiune acea înflăcărare a dorinței pe care o arătase întotdeauna în dragoste), trebuia să urle cu lupii. Nenorocirea era că violența stilului său făcea urletele lui mai sonore decât ale restului haitei. Pe 4 septembrie 1815, el i-a prezentat lui Ludovic al XVIII-lea deputații „săi": „Sire, i-a spus el, ați salvat Franța de două ori. Ați apucat spada pe care suveranul ceresc a încredințat-o prinților pământului pentru a asigura liniştea popoarelor. Sire, această justiție, din nefericire prea necesară, nu face decât să contribuie la strălucirea bunătății voastre. Supuşii voştri îşi povestesc cu lacrimi de recunoştință şi admirație tot ceea ce ați făcut pentru Franța, şi asprimea voastră părintească e ridicată pe primul loc al binefacerilor voastre."

Era regretabil să-1 vezi pe apărătorul ducelui d'Enghien plasând asprimea printre binefaceri, într-o vreme când ea însemna moartea. Curând cadavrele lui La Bedoyere şi Ney aveau să puncteze aceste fraze. Ceea ce explica această cruzime era furia destul de firească a lui Chateaubriand când vedea, după a doua Restaurare, echipa revoluționară rămânând la putere. Acel Fouche care, de cincisprezece ani, îl hărțuia cum hărțuieşte pisica un şoarece, rămânea atotputernic. Vechii lui prieteni bonapartişti, Pasquier, Mole, aveau mai multă influență pe lângă rege decât el. Şi această mânie care-1 frământa, o simțea împărtăşită de țara definită de lege. Peste tot alegerile fuseseră, ca şi la Orleans, mai regaliste decât regele. Franța (sau cel puțin nobilii mici de țară şi burghezia care, având singuri drept de vot, o reprezentau) îi prezentaseră lui Ludovic al XVIII-lea o „Cameră de negăsit", în sud şi în Vendee, mulțimea îi masacra pe oamenii Revoluției şi ai Imperiului. La Paris, gărzile de corp, provocate de electorii provinciali, urmăreau cu violență vestigiile acelor vremuri. „Fugarii din Gând" reclamau pedepse împotriva generalilor lui Bonaparte. „O să ajungem la

vânătoare de mareşali”, spunea ducele de Berry. Singurul din familia lui, regele refuza să se lase antrenat şi rostea cu tristețe: JEi sunt implacabili.„ Ei. Adică fratele lui, nepoții, de asemeni (în ciuda doamnei de Duras) Chateaubriand pentru că era înciudat, câteva femei din lumea mare pe care spaima le făcuse feroce, acea Curte de emigranți care-1 socoteau chiar şi pe Ludovic al XVIII-lea un iacobin încoronat, voia să înlocuiască eşafodul cu spânzurătoarea şi se delecta cu cumplitele cuvinte: „E timpul să punem capăt clemenței”.

Unei asemenea furtuni guvernul Talleyrand-Fouche n-avea cum să-i reziste. Talleyrand şi-a asumat misiunea de a-1 exila pe Fouche, dar laşitatea lui nu 1-a salvat. Chateaubriand ar fi vrut ca regele să joace regula jocului constituțional în manieră engleză, şi a apelat la şefii opoziției, căreia îi aparținea. Dar adevărata Franța părea să fie încă o țară prea divizată pentru a-i impune un guvern dorit de o Franță legală, iar Ludovic al XVIU-lea 1-a ales pe ducele de Richelieu, om fără ambiții, aspru, simplu şi înțelept care şi-a fixat ca primă îndatorire eliberarea teritoriului. Richelieu avea să-i ofere un minister activ lui Chateaubriand? Nu, fiindcă nu-1 putea suporta, îi reproşa dezordinea ce domnea întotdeauna în afacerile lui băneşti, faptul că apela mereu la caseta regală şi prea îndârjita protecție feminină. Chateaubriand a făcut mari eforturi să-i intre în grații, ba chiar într-o zi, la doamna de Boigne, r el însuşi şi-a citit cu voce tare tragediaMoise, dar Richelieu a adormit, rămânând să-i păstreze o ranchiună durabilă. El 1-a luat j în calitate de colaborator intim pe tânărul Elie Decazes, fiul unui l avocat din Libourne, fost secretar al doamnei Laetitia, prefect l de poliție în iunie 1815, ministru al Poliției în septembrie, înalt l funcționar, plin de inteligență, de zel, de ambiție, activ şi nou favorit lai regelui. Ascensiunea rapidă a domnului Decazes, fost Ibonapartist, deşi era justificată prin meritele lui, a stârnit furia [ultraregaliştilor. „îl voi ridica atât de sus, spunea Ludovic al IXVIII-lea, că va fi invidiat de cei mai mari seniori.” Până atunci, |îi umplea de oroare.

Îndepărtat de la putere, Chateaubriand, disperat, era ros Ide supărare, în lipsa unui minister, ar fi acceptat ambasada de la [Roma; dar ea îi fusese dată domnului de Blacas. Prin doamna de iMontcalm, sora vitregă a lui Richelieu, el a încercat să obțină „un jmâc departament de fantezie, care ar fi putut fi alcătuit din culte, larte, instrucție publică şi spectacole”. Dar i s-a oferit doar locul |lui Fontanes în instrucția publică, fără mandat în Consiliu. Rănit, el a refuzat şi, neputând să seducă, se hotărî să atace.

Cum avea să se transforme un ministru de stat, remunerat, |într-un şef al opoziției? Pentru a da o explicație, a început prin a scrie o broşură politică: Monarhia potrivit Cartei. „Ca ministru ^e stat, îi datorez regelui adevărul, şi îl voi spune. Dacă acest onsiliu, al cărui membru am onoarea să fiu, s-ar fi întrunit câteodată, mi s-ar fi putut spune: „Vorbiți în Consiliu”, dar acest Consiliu nu se întruneşte; prin urmare, trebuie să găsesc o modalitate de a-mi face auzite umilele mele critici şi să-mi îndeplinesc îndatoririle de ministru. Cum altfel? Dacă Franța îmi pare amenințată de noi suferințe, dacă legitimitatea pare periclitată, ar trebui să tac pentru că sunt pair şi ministru de stat? Datoria mea, dimpotrivă, este să semnalez obstacolul, să dau alarma şi să chem toată lumea în ajutor.”

Pe ce îşi fundamenta doctrina, care era foarte diferită de cea predicată în aceeaşi epocă de Bonald, Maistre şi Ballanche? Aceşti trei scriitori erau partizanii monarhiei absolute. Ei susțineau inegalitatea naturală dintre oameni; voiau ca țara să fie guvernată de cler, de marii proprietari funciari şi de corporații, într-un cuvânt, doreau să şteargă Revoluția din istoria Franței. Credincios acelei „antice alianțe dintre onoare şi libertate”, pe care o observase în Anglia, Chateaubriand apăra monarhia parlamentară, alternanța partidelor şi libertatea presei. Era conştient de pericolele liberalismului, dar aceste pericole i se păreau de mai mică importanță decât cele ale despotismului şi, de altfel, cum ar fi impus Bourbonii în Franța o tiranie pe care însuşi Napoleon n-o putuse

menține decât mulțumită a şase sute de mii de soldați devotați?

Dar acest debut doctrinal şi, în fond, conciliant succeda unei concluzii polemice atât de violente, încât ajunsese să se spună: „Chateaubriand pretinde să toarne ulei pe rănile noastre, dar e ulei încins”. O dată în plus, el deplângea tratamentul nedem aplicat regaliştilor. Regele avea pretenția că-1 justifică spunând că nu găsea administratori abili decât printre cei ieşiți din şcoala lui Bonaparte şi formați de Revoluție? Era o prejudecată de care „interesele revoluționare' se serveau pentru a ocupa funcții unde nu aşteptau decât ocazia pentru a trăda cocarda albă. „Facțiunea acaparează toate posturile. Ea a inventat un nou jargon ca să-şi atingă țelul; aşa cum spunea la începutul Revoluției: aristocrații, astăzi spunea: ultraregaliştii. Ziarele străine în solda ei sau servindu-i interesele scriu foarte simplu: radicalii. Noi suntem deci „radicali”, noi, trişti urmaşi ai acelor „aristocrați” a căror cenuşă odihneşte la Picpus. Devotamentul a ajuns veşnicul obiect al glumelor acestor oameni. Drumul la Gând e numit de ei: „o călătorie sentimentală.” Unde-ți sunt atestatele? i se spune celui mai bun regalist care solicită umil o mică funcție. De douăzeci şi cinci de ani el suferă pentru rege, a pierdut tot: familie, avere. Titlurile lui nu-i mai sunt de ajuns. Soseşte un bonapartist. Frunțile se descrețesc. Documentele lui erau oprite de poliție; le-a pierdut la concedierea lui Fouche; ce nenorocire! E crezut pe cuvânt. „Intrați, prietene, iată aici brevetul dumneavoastră.”

Chateaubriand voia ca primele funcții în stat să fie încredințate numai partizanilor monarhiei legitime. „Vă trebuie un număr chiar aşa de mare ca să salvați Franța? Eu nu pretind decât şapte pe fiecare departament: un episcop, un comandant, un prefect, un procuror al regelui, un preşedinte al Curții supreme, un comandant de jandarmerie şi un comandant al gărzilor naționale. Ca aceşti şapte oameni să fie devotați lui Dumnezeu şi regelui, iar eu răspund de rest. Cât despre acei oameni capabili, a căror minte e

pervertită de Revoluție, acei oameni care nu pot înțelege că tronul Sfântului Ludovic are nevoie să fie susținut de altar şi înconjurat de ziduri bătrâne ca şi de bătrânele tradiții ale Monarhiei, n-au decât să se ducă să-şi cultive ogorul. Franța i-ar putea rechema când talentele lor, plictisite de a fi rămas inutile, vor fi sincer convertite către religie şi legitimitate." Ostracizare explicabilă, dar inaplicabilă.

Se cuvenea a fi publicat „acest catehism liberal care se termina într-un pamflet extrem"? Toată vara anului 1816, Chateaubriand a cizelat şi a modificat broşura, aşteptând o ocazie favorabilă. Către doamna de Duras: „Lucrarea mea este aproape terminată. Dacă o public, cred că voi face Franței un Serviciu imens. O voi împiedica poate să piară, dar pe cheltuiala mea. Păail meu alb începe samă intimideze.„ Pe urmă s-a gândit că odinioară reuşise să-1 învingă pe Celălalt, cel care acum lâncezea pe insula Sfânta Elena, şi îşi spunea că va reuşi şi de astă dată să-iânfrângăpe pigmeii ce-i succedaseră giganticului. Brusc, pe 5 septembrie 1816, Camera de negăsit a fost dizolvată. Decazes îl convinsese pe ducele de Richelieu şi pe rege de necesitatea acestei măsuri „din pricina căreia, spunea el, intoleranța radicalilor ar putea provoca o nouă revoluție„, în mare grabă, Chateaubriand a adugat unpost-scriptum broşurii lui: „Prevăzusem deznodă-mântul şi 1-am anunțat de mai multe ori. Dizolvarea singurei adunări care, din 1759, manifestase sentimente pur regaliste este, după părerea mea, o ciudată manieră de a salva Moharhia! Şi, de altfel, ce vrea regele? Dacă ar fi cu putință să se pătrundă în secretele înaltei lui înțelepciuni, nu s-ar putea presupune că, lăsând în mod constituțional întreaga libertate de acțiune şi de opinie miniştrilor lui responsabili, şi-a îndreptat privirile mai departe decât ei." Era o încercare de a-1 pune pe Ludovic al XVIII-lea în opoziție cu Decazes. Când broşura a apărut câteva zile mai târziu, pe 17 septembrie, indignarea regelui a fost mare şi exprimată public. Doamna de Montcalm o avertizase pe doamna de Duras, furioasă şi

disperată, de consecințele inevitabile ale unei asemenea publicații, totul fusese inutil.

Chateaubriand își împinsese cutezanța până la a insinua că în loc de a considera ordonanța din 5 septembrie ca o expresie a sentimentelor libere și personale ale monarhului, nu trebuia văzut în ea decât deplorabila dovadă a creditului de care se bucura favoritul lui. În Moniteur a fost inserată o ordonanță: „Vicontele de Chateaubriand punând la îndoială într-o scriere imprimată voința Noastră personală manifestată în ordonanța Noastră din 5 septembrie, vicontele de Chateaubriand va înceta din această zi să mai fie considerat în numărul miniștrilor Noștri de stat.” De data aceasta se declarase războiul. Destituit, ruinat, aruncat de furiile unor femei ambițioase în rândul opoziției neputincioase, acest regalist avea să contribuie mai mult ca nimeni altul la distrugerea monarhiei legitime.

IV. Juliette și Rene InMemorii, își tratează dizgrația cu aroganță și detașare: „Natura mea m-a făcut perfect insensibil față de pierderea remunerațiilor. M-am ales doar cu inconvenientul de a merge pe jos, iar în zilele ploioase cu o trăsură de piață la Camera pairilor, echipajul meu popular, sub protecția sărăcimii ce se foia în Hurul meu, intram în drepturile proletarilor din care fac parte.” într-un text postum, aceste fraze fac o puternică impresie, în aprilie 1817, când a fost nevoit să ramburseze polițe, să plătească [impozite, să asigure traiul zilnic și totul din douăsprezece mii de rânci aduși de demnitatea lui de pair, curajul i s-a amestecat cu spaimă și amărăciune.

Cum să facă față atâtor obligații? Bunul domn Le Moine, sare de dimineață până seară bătea Parisul ca să amâne scadențele și să obțină degrevări, nu vedea altă soluție de salvare decât râizarea Văii Lupilor și, pentru început, Chateaubriand a anunțat „uzarea „cu strigare” a bibliotecii lui. Nu voia să-și păstreze decât licul Homer „acoperit pe margini de traduceri și note”. Către iucesa de Duras: „Iată, scumpă soră, lista cărților mele. Un criitor care-și vinde

cărțile e ca un negustor care-şi vinde capitalul lagazinului. Şi toate astea întru marea glorie a regelui foarte-creştin.„ Iar după vânzare: „Biblioteca e vândută. Am obținut de asemeni permisiunea să scot la loterie Valea Lupilor. Lată-mă pe ie-a-ntregul deposedat. Ca Iov, am venit pe lume gol şi plec din ea gol." Sacrificiul era penibil, dar atitudinea grandioasă, iar victima i-a fost lipsită de oarecare consolare.

Tragerea la loterie a Văii Lupilor a fost asigurată de maestrul lotar Denis, care a emis nouăzeci de bilete a o mie de franci.

Bertin a publicat în Debats o notiță descriptivă fermecătoare şi atrăgătoare. După care, în aşteptarea eventualilor amatori, menajul Chateaubriand a petrecut lungi vacanțe prin castelele amicilor. Era un mod ca oricare altul de a supraviețui. La început au plecat la Montboissier, la doamna Colbert-Montboissier, nepoata lui Malesherbes. Exasperat de ingratitudinea regală, Chateaubriand s-ar fi dovedit în acest timp un oaspete dificil, dacă amintirea unui chip fermecător şi a unei priviri pline de promisiuni nu i-ar fi însoțit plimbările solitare.

Acel chip era al lui Juliette Recamier. Ne amintim că o întâlnise cândva la doamna de Stael, pe vremea Atalei, şi că tânărul scriitor abia îndrăznise să-şi ridice ochii spre cea mai frumoasă femeie a timpului său. Apoi, ca atâția alții, o admirase de departe pe această făptură ireproşabilă şi aventuroasă. Pe timpul Consulatului, dansând cu o virginală impudoare, în rochiile ei albe, transparente, care lăsau să se ghicească trupul perfect şi în care „părea învăluită ca într-un abur uşor", Juliette îl cucerise pe Lucien Bonaparte, pe Bernadotte şi pe toți cei ce meritau să fie cuceriți, îi plăcea să le trezească tuturor dragostea şi dorința, pentru a oferi în schimb, cu o cochetărie angelică, „consolările bunăvoinței". Credincioasă unui soț bătrân, care nu-i putea fi decât tată, dar căruia îi scria: „Ție îți datorez toată fericirea de care am avut parte în această viață", trăia înconjurată de adoratori pe care ştiuse, printr-o naivitate abilă, prin arta ei de a admira, de a asculta, prin fidelitatea şi modestia ei, printr-o blândețe

tandră şi înțelegătoare, să-i transforme în servitori resemnați. Toți găsiseră în ea „într-o îmbinare extraordinară dubla încântare a fecioarei şi amantei.” Rebelă față de pasiunile amoroase, ea avea geniul prieteniei şi acea „dulce ambiție a inimii” care nu vrea să renunțe la nici o cucerire. Generații succesive ale aceleiaşi familii o iubiseră cu aceeaşi ardoare. „Tatăl meu, îi spunea ducele de Laval (Adrien de Montmorency), era îndrăgostit de dumneavoastră. Ştiți că şi eu însumi sunt. Asta-i soarta tuturor celor din familia Montmorency.” într-adevăr, vărul lui, Mathieu, un bărbat bigot şi grav, îşi disimulase şi el cu greu dragostea inspirată de doamna Recamier sub sfaturi pioase.

Prințul August al Prusiei dorise s-o ia în căsătorie, Metternich o curtase zadarnic; seducătorul Prosper de Baranțe fusese dat afară; femeile însele, doamna de Stae'l, regina Hortense se legaseră de Juliette cu un devotament pasionat care aducea a dragoste. Fără să disprețuiască nici un succes, îl sedusese, pe când străbătea Lyonul, oraşul ei natal, şi pe timidul şi misticul Ballanche, care o vedea în ea pe „Beatrice a lui”. „Ea era, spune Sainte-Beuve, o veritabilă magiciană în stare să convertească pe neobservate dragostea în prietenie, lăsând acesteia toată frumusețea, tot parfumul sentimentului celui dintâi. Ea ar fi vrut ca totul să se oprească în aprilie. Inima îi rămăsese cucerită de începutul primăverii când livada e acoperită de flori albe şi frunzele încă n-au apărut.” Ea era sultana celor o mie şi una de dimineți.

În timpul Imperiului şi, fără îndoială, din cauza prieteniei ei cu doamna de Stae'l, se numărase printre opozanții regimului. In 1806, în momentul ruinării lui Recamier, prin conduita ei în această încercare, ea trezise un interes general, încetând să mai iasă în lume, nu numai că îşi păstrase toți prietenii, dar nu încetase să fie centrul societății timpului ei. Exilată, în 1811. La patruzeci de leghe de Paris, ea se întorsese aici în acelaşi timp cu Bourbonii. In 1814, Chateaubriand acceptase să citească în salonul ei Ultimul din familia Abencerage. Zeița concilierii îi grupase în jurul lui pe

Bernadotte, general francez devenit rege al Suediei, mareşali ai Imperiului, pe ducele de Wellington, îndrăgostit de ea ca toată lumea, pe ducele de Doudeauville, pe Mathieu de Montmorency, care o devora din ochi, rămânând în continuare acelaşi om afectat şi bigot, pe Metternich, pe Benjamin Constant şi pe prinţul August al Prusiei. Adoratorii ei erau atât de sus-puşi şi atât de diverşi încât, atunci când îi reunea, ea părea să fi convocat un congres al puterilor.

Deşi în 1814 avea treizeci şi şapte de ani, îşi păstrase chipul şi trupul de fată tânără. Ea chiar trecea drept o fată, lumea vorbind de căsătoria ei ca despre un mariaj neconsumat. Dar, apropiin-du-se de patruzeci de ani, ea începea să regrete această lungă suită de victorii sterile. Sub masca ei de seninătate, cei mai perspicace dintre prieteni întrezăreau golul din sufletul ei. „Mă tem, spunea Prosper de Baranțe, ca această obişnuință de a risipi sentimentul să nu se opună oricărei bucurii adevărate pentru ea." „Nevoia de devotament vă devorează, îi scria Ballanche, nu aveți pe nimeni căruia să-i dedicați gândurile, acțiunile, întreaga dumneavoastră existență. Vă consumați în singurătate." Unui prieten elvețian ea chiar i se confesase: „Niciodată n-am fost fericită şi cred că nu voi fi niciodată". Fără îndoială, în acea întoarcere din 1814, se gândea uneori să se apropie mai intim de Chateaubriand, fiindcă ştim că în anii ce-au urmat ea a încercat să-i facă unele servicii, intervenind de mai multe ori pe lângă Richelieu, şi îngrijorând-o oarecum pe doamna de Duras, care n-o vedea fără un sentiment de teamă pe cea mai periculoasă dintre rivale, ca şi ea platonică, ocupându-se de marele ei om.

Totuşi, în toată această perioadă, Juliette Recamier continua să frângă inimile. „Simt nevoia să fiu iubită, spunea ea, dar nu de oricine." îşi pusese în cap să-i câştige dragostea lui Benjamin Constant, pe atunci în vârstă de patruzeci şi şapte de ani. „îndrăzniți", îi spusese ea tandru, cum spusese atâtor altora, iar el plecase din salonul ei îndrăgostit ca un nebun, dar pentru ea nu fusese decâtun joc, şi curând el ajunsese cel

mai nefericit dintre bărbați. „Niciodată n-am avut de-a face cu o cochetă. Ce năpastă! E dornică să placă, dar ca să se elibereze n-are nici un pic de milă pentru răul făcut.” Iar mai târziu: „Pe legea mea, renunț! M-a făcut să îndur o zi diabolică. E o zănatică, un nor fără memorie, fără discernământ, fără preferințe.” A avut nevoie de doi ani ca să se vindece. In acest timp, Ballanche îl supraveghea pe Constant, în vreme ce Wellington i se plângea doamnei de Stael de redutabila cochetărie a Juliettei.

În 1817, a împlinit patruzeci de ani şi, cu siguranță, a măsurat mai mult ca niciodată prăpastia prieteniilor pe care nici o legătură carnală nu le lega de viața ei profundă. Jurnalul pe care-1 ținea pe atunci conține ciudate note extrase din lecturile ei. „Trebuie să te gândeşti că e scurt timpul cât eşti frumoasă şi lung când nu mai eşti.” „Refuzarea castității, spune Montaigne, nu displace ^niciodată.” „Domnia frumuseții durează puțin, e denumită o scurtă tiranie.” Pe 28 mai, doamna Recamier trebuia să cineze împreună cu Chateaubriand la doamna de Stael. Dar aceasta, care tocmai suferise un atac, s-a văzut nevoită să se scuze față de oaspeți. Chateaubriand şi doamna Recamier, aşezați unul lângă altul la masa aceea, unde vecinătatea unei muribunde făcea dificilă orice conversație, au rămas multă vreme în tăcere. Abia către sfârşitul cinei ea i-a adresat câteva cuvinte legate de boala doamnei de Stael. „Mi-am întors puțin capul, spune Chateaubriand, mi-am ridicat ochii şi 1-am văzut pe îngerul meu păzitor în picioare, la dreapta mea. M-aş teme să nu profanez astăzi prin gura anilor un sentiment care-şi păstrează în amintirea mea întreaga lui tinerețe şi al cărui farmec creşte pe măsură ce viața mea se retrage.” Ochii li s-au întâlnit. Femeile au nişte priviri care sunt ca o promisiune solemnă a dăruirii lor. El ştiuse (sau crezuse) atunci că ea îl iubea. Iar acum, anume pentru ea, plimbându-se în parcul din Montboissier, pregătea Memoriile pe care dorea să le scrie pentru a-i povesti lui Juliette începuturile vieții lui.

, Am fost trezit din reflecțiile mele de ciripitul unui sturz cocoțat pe cel mai înalt ram al unui mesteacăn. Pentru o clipă sunetul acela magic mi-a adus înaintea ochilor domeniul patern. Transportat subit în trecut, am revăzut acele câmpii unde auzisem adesea fluieratul sturzului. Cântecul păsărilor în pădurile de la Combourg mă umplea de o fericire pe care o credeam atinsă; acelaşi cântec, în parcul Montboissier, îmi amintea de zilele pierdute în căutarea acestei fericiri insesizabile. Să profităm puțin de clipa ce-mi mai rămâne; să ne grăbim a zugrăvi tinerețea mea cât încă o mai pot atinge." A doua zi el a început cartea a IlI-a a Memoriilor: Revelații asupra misterului vieții mele.

În aceeaşi zi, doamna de Chateaubriand, scuturată de febră, a căzut la pat. Către ducesa de Duras: „Necazurile se țin scai de mine. Doamna de Chateaubriand a făcut ruj eolă. Sunt absorbit de îndatoririle mele de infirmier, şi cu doamna de Chateaubriand nu-i treabă uşoară! Plânge-mă, iubeşte-mă şi scrie-mi." Iar domnului Le Moine: „Am fost atât de bătut de furtună, încât acum nu mai socotesc valurile. Unul mai mult, unul mai puțin, ce mai contează! Las totul pe seama Providenței. Iată fructul persecuțiilor pe care le-am îndurat. Povara a căzut pe biata mea soție. Când voi putea scăpa de pe acest pământ blestemat şi de o rasă de ingrați şi de mizerabili?"

Câteva zile mai târziu a aflat de moartea doamnei de Stae'l, iar doamna de Chateaubriand, chinuită de amețeli, îl nelinişte teribil. A îngrijit-o cu tot devotamentul. Masochismul lui înnăscut îl făcea să se simtă mai legat de ceilalți prin suferință decât prin fericire; îi plăceau aşa de mult ocaziile când se putea plânge, încât îi era recunoscător soției lui pentru a-i fi procurat unele admirabile. Ea însăşi era înduioşată de atențiile „Motanului". „Motanul meu e la liturghie. Uneori mă tem să nu-1 văd luându-şi zborul spre cer, fiindcă, într-adevăr, e prea perfect ca să locuiască pe pământul ăsta rău şi prea pur ca să fie lovit de moarte. Cum

m-a îngrijit în timp ce eram bolnavă, cu câtă răbdare, cu câtă blândețe!” Dar avea să fie curând deziluzionată.

Când s-a simțit ceva mai bine, cuplul s-a transportat de la Montboissier la Montgraham, la doamna de Pisieux, sora doamnei de Montboissier, femeie frumoasă pe care Chateaubriand o urmărea călare pe aleile parcului ei. Dar nu era destul ca să-1 distragă. A căzut în cel mai negru acces de melancolie. Veştile venite de la loterie erau dezastruoase. Doar patru bilete din nouăzeci fuseseră vândute! Trei ducesei d'Orleans, văduvă aristocrată, şi unul domnului Lame. Era o bătaie de joc. „Trebuie să înapoiez banii. Ce-o să se aleagă de mine?” Părăsindu-şi, nu fără un sentiment de uşurare, bolnava, a plecat la Paris pentru „a se ocupa, spunea el, de tristele lui afaceri”. Trebuia cu orice preț să facă rost de bani, să caute un apartament şi poate să revadă câteva „Doamne” fiindcă, deşi e onorabil să-ți îngrijeşti soția, e delicios să le iubeşti pe altele. Bunătatea lui Chateaubriand era reală, dar intermitentă, şi cu greu şi-a găsit timp cât a stat la Paris să-i scrie la Montgraham. Doamna de Chateaubriand către domnul Le Moine: „Sunt tristă şi bolnavă. Multe contribuie la această stare a mea. Nu ştiu de unde mi-am luat neliniştile în timpul bolii; moartea mea n-ar lăsa nici un gol pe pământ şi m-ar scuti poate de multe necazuri. Dacă domnul de Chateaubriand mai e la Paris, nu-i arătați scrisoarea mea, nu este destul de veselă ca să-1 amuze.”

Când s-a întors lângă ea, afacerile băneşti fuseseră rezolvate ca printr-un miracol. I-ar fi fost imposibil să găsească un creditor care să nu pretindă o garanție, dar unul dintre nepoții lui Chateaubriand acceptase să dea pentru el această garanție. Chris-tian de Chateaubriand era un ofițer mistic, pasionat ca toți cei din familia Chateaubriand, gata să-şi dea cămaşa de pe el pentru fratele lui, Louis, pentru unchiul lui, pentru toată lumea. Ducesa de Dur as către doamna Swetchina: „Treburile lui băneşti s-au aranjat, ceea ce mi-a procurat o sensibilă bucurie. Iată-1 independent, fiindcă, mulțumită Cerului, acest aranjament nu are nimic politic.

Ceea ce i-a făcut bine, este că şi-a continuat Memoriile vieții. E o lectură fermecătoare, dar sper să nu se lase convins să le citească şi altcuiva în afară de mine. M-aş supăra pentru destule motive.” Aceste motive se numeau Lucile şi Juliette.

În acea vară a anului 1817, a aflat, prin doamna de Duras, ° veste cumplită: Natalie de Mouchy, pe care o iubise cu atâta Pasiune, dădea semne alarmante de tulburare mintală, întotdeauna instabilă, bizară şi strălucitoare, de când se despărțiseră, fusese iubită de Adrien de Laval, adorator platonic şi, mai puțin respectuos, de către Mole care, pentru a-şi face rost de metrese, urma bucuros siajul lui Chateaubriand. Dar ea rămăsese sălbatică şi tristă. Lui Mole, care fusese la Vichy împreună cu ea şi cu Claire de Duras, i s-a părut bizară, într-o stare îngrijorătoare: nu a mai găsit în ea ceea ce admirase altădată. Mohorâtă, neglijentă, ea îşi petrecea zilele umblând cu o viteză fantastică. Mole a încercat să-i citească Adolphe de Benjamin Constant, apărut de curând, dar ea 1-a ascultat cu indiferență. „Părea, spune Mole, absorbită de amintiri, de amărăciuni, de secrete mult mai sfâşietoare decât toate disperantele revelații scăpate de sub pana lui Benjamin Constant.” Când i se vorbea de bunătate, de trandrețe, un râs sardonic arăta destul de limpede care-i erau gândurile. „Nu mai citea; cărțile, ştiința, artele, totul îi părea o minciună. Rătăcea din han în han, dintr-un loc în altul, preocupată de sănătatea ei şi căutând peste tot o uşurare pe care n-o putea găsi nicăieri. Concentrându-şi întreaga activitate prodigioasă a sufletului asupra propriilor suferințe, şi le exagera fără încetare, văzând mereu moartea înaintea ei şi visând în fiece zi într-un fel extravagant că se îndrepta către mormânt.”

S-a întors de la Vichy după ce şi-a pierdut complet rațiunea. Era convinsă că cineva voia s-o otrăvească şi în cele din urmă a trebuit să fie sechestrată într-o casă de pe strada Rocher „cea pe care natura o zămislise ca să împodobească pământul şi căreia nici o greşeală nu-i fusese iertată, pentru că nu iubise niciodată”. Aceasta este judecata prea nedreaptă a

ingratului Mole. Doamna de Duras, mai indulgentă, îi scria doamnei Swetchina: „Fără acea fatală călătorie în Anglia, din care s-a întors profund rănită şi complet deziluzionată, poate că n-ar fi apucat pe o cale atât de rea”. Mândria ei fusese rănită mai întâi de soțul ei, apoi de amanți. Chateaubriand „nutrise în mod cert gândul de a o ridica în propriii ei ochi şi în ochii lumii, dar el nu era în stare să se ocupe cu perseverență de soarta altcuiva, fiind prea absorblt de nronriile preocupări”.} p Nebunia sărmanei Mouche (muscă) nu era violentă dar sfâşietoare. „Se vede în acea stare unde nimic nu se deghizează cât de blând era sufletul ei şi cât trebuia să sufere.” Doamna de Duras 1-a informat pe Chateaubriand: „Ah! Dumnezeule mare! i-a răspuns el, biata Natalie! Ce fatalitate mă urmăreşte! Nu ți-am spus că tot ce-am iubit, cunoscut, frecventat, îşi pierde mințile iar eu voi sfârşi tot acolo. Nu există nimic ce n-aş face sau ce n-aş da ca s-o văd pe Musculiță fericită. Sper că îşi va reveni. Se poate întâmpla să nu fie decât o tulburare trecătoare. Pentru toată fericirea ce mi-a dat-o, eu nu pot face nimic în schimb. Dragă soră, ce jalnică neputință şi aceste prietenii ale oamenilor.”

Era adevărat, deşi ne întrebăm câteodată dacă această neputință nu ținea mai curând de lipsa unor sentimente viguroase şi dacă un ataşament mai ferm şi mai tandru n-ar fi salvat-o pe sărmana Musculiță.

V. O clipă de fericire în timpul iernii 1817-1818, Chateaubriand mergea adeseori pe strada Basse-du-Rempart, la doamna Recamier. Ea a fost mişcată de asiduitatea lui şi, neîndoios, tentată să cedeze insistențelor. Ca şi el, încercase să facă din viața ei o operă de artă. Putea fi ceva mai frumos decât a se dărui, după ce se refuzase tuturor, bărbatului celui mai ilustru şi celui mai iubit al timpului său? Cât despre el, întreaga lui viață urmărise Syâphida şi fusese deziluzionat de femeile reale. Doamnei de Beaumont, sensibilă şi fină, îi lipsea frumusețea; doamna de Custine, tandră şi sălbatică, îl iritase prin nesfârşitele ei reproşuri; doamna de Noailles, fermecătoare şi nebunatică, îl obosise cu capriciile ei. Pentru

prima oară, în Julierte Recamier găsea întrunite frumusețea, puritatea şi un tact care-i depăşea inteligența. Era firesc să se lase pradă, ca şi ea, cu o fericire încrezătoare, unor sentimente la care toți zeii păreau să fie complici.

Vai! încă o dată era vorba de, invazia unui uliu într-o colivie unde păsărele armonioase ciripeau tandru în jurul unei porumbițe„. Zadarnic bunul Ballanche, consilierul moral al lui Juliette, o implora să-şi abată gândul de la acea înclinare periculoasă printr-o activitate literară, sfătuind-o să-1 traducă pe Petrarca. Zadarnic încerca s-o convingă că doar ea singură dintre toate femeile putea, scriind, să demonstreze că frumusețea e ceva cum nu se poate mai moral şi o reflectare a sufletului. A trebuit să recunoască zădărnicia sfaturilor sale şi incredibila transformare a lui Juliette. „Eram atât de întristat, atât de jenat azi şi față de ceilalți şi față de mine însumi, din pricina acestei subite schimbări a comportării dumneavoastră. Ah! doamnă! Ce rapide progrese a făcut în câteva săptămâni acest rău de care vă îndeamnă să vă temeți cei mai credincioşi prieteni ai dumneavoastră!” îi era frică pentru ea cunoscând caracterul lui Chateaubriand, bărbat răsfățat şi îmbătat de sine însuşi, ca toți suveranii despotici.

Bigotul Mathieu nu era mai puțin îngrijorat. La cererea lui Juliette, care voia astfel să-1 ajute discret pe Chateaubriand, el acceptase să cumpere cu cincizeci de mii de franci Valea Lupilor şi o vară întreagă se instalase acolo împreună cu ea. Era nevoie, într-adevăr, de sfințenia domnului de Montmorency pentru ca această castă răpire să nu provoace un scandal, „îmi imaginez, scria ducesa de Broglie, micul vostru menaj în Val-du-Loup ca fiind cel mai grațios din lume. Dar când se va scrie biografia lui Mathieu în Viața sfinților, recunoaşteți că acest tete-â-tete cu cea mai frumoasă şi cea mai admirabilă femeie a timpului ei va constitui un capitol cam ciudat. Totul e pur pentru cei puri, spune Sfântul Pavel, şi are dreptate.” Cât de sfânt ar fi fost, Mathieu i-a scris totuşi doamnei Recamier, după ce a cumpărat casa: „Mă bizui pe perfecta dumneavoastră discreție ca să nu-1 primiți prea des

pe fostul proprietar”. Dar ea nu i-a promis nimic şi nici nu a rezistat mai mult. Era cucerită. Zadarnic a încercat să-1 evite pe Chateaubriand, să se ducă la băi pentru a-şi restabili o sănătate şubrezită de acea luptă cu ea însăşi. Invincibila avea să fie învinsă de Vrăjitor.

S-ar părea că ea îi cedase încă din octombrie 1815, la Chantilly. Un prieten al lui Recamier avea acolo o casă fermecătoare şi Chateaubriand îşi va aminti, tot restul vieții, de serile petrecute pe terasa castelului ale cărui scări duceau într-o pădure plină de umbră şi de mister unde, departe de toate privirile, se plimba noaptea cu divina Juliette. Curând avea să-i scrie în j fiecare scrisoare: „Nu uita pădurea din Chantilly”. Îşi făcuseră un obicei să-şi scrie în fiecare dimineață, iar poliția care-i supraveghea corespondența lui Chateaubriand ne-a păstrat câteva dintre aceste bilete. Doamna Recamier către Chateaubriand: „Să te iubesc mai puțin! Să nu crezi aşa ceva, dragă prietene. La ora opt. Nu pune temei pe ceea ce numeşti proiecte împotriva dumitale. Nu mai depinde nici de mine, nici de dumneata, nici de nimeni altcineva, să mă împiedic a te iubi. Dragostea mea, viața mea, inima mea, totul îți aparține.” O femeie care scrie pe acest ton e o metresă, şi Juliette nu scrisese niciodată asemenea scrisori l vreunui alt bărbat.

Până atunci locuise în aceeaşi casă cu domnul Recamier.

L împrejurările aveau să-i permită, într-un moment foarte oportun, să se despartă de el fără să-şi întineze curățenia. Recamier, bancher cutezător, ajunsese, în acel timp, să se ruineze. A fost nevoit să părăsească locuința de pe strada Saint-Honore şi acea grădină unde, sub un pâlc de tei străbătut de o rază de lună, o aşteptase adesea Chateaubriand. Ea şi-a căutat un refugiu într-un mic apartament din Abbaye-aux-Bois, mănăstire de pe malul sting, care oferea câtorva femei singure o sfântă ospitalitate. Aici, la etajul al treilea, cu o suprafață pătrată, incomodă, ea a putut să trăiască cheltuind puțin şi chiar susținându-şi soțul bătrân.

| Chateaubriand descrie această chilie: „Dormitorul era împodobit de o bibliotecă, o harfa, un pian, portretul doamnei de Stael şi o vedere a Coppet-ului* sub clar de lună. La ferestre erau glastre cu flori. Când, abia trăgându-mi sufletul, după ce urcasem cele trei etaje, am intrat în odaie la căderea serii, am rămas încântat. Ferestrele dădeau spre grădina mănăstirii, în al cărei rond de flori se învârteau călugărițe şi alergau cei primiți în pensiune. Vârful unui salcâm ajungea până în dreptul ochilor; clopotnițe ascuțite străpungeau cerul, iar la orizont se zăreau colinele de la Sevres. Soarele în asfințit poleia priveliştea şi pătrundea prin ferestrele deschise. Câteva păsărele tocmai se culcau în jaluzelele ridicate. Regăseam departe liniştea şi singurătatea dincolo de tumultul şi zgomotul unui mare oraş.”

Mai mult căpăta puteri decât îşi simplifica viața. Doamna Recamier se simțea mai puternică în odăița ei din Abbaye-aux-Bois decât fusese în frumoasa ei reşedință. „Acolo, spune Sainte-Beuve, blândul ei geniu, eliberat de complicații prea intense, se făcea din ce în ce mai simțit cu bunăvoință. Spiritul de partid era atunci violent. Ea dezarma mâniile, îndulcea asperitățile, îți îndepărta asprimea şi-ți inocula indulgență.” O femeie, dacă e frumoasă, puțin cochetă şi ştie să asculte, are o mare influență asupra pasiunilor bărbaților. Ea obține orice pentru că nu cere nimic. „Să fii protejat de doamna Recamier, fusese, timp de peste treizeci de ani, cea mai infailibilă dintre recomandări.” Ea domnea asupra Academiei, asupra facultăților, asupra ministerelor, „şi nu exista, până la bastarzii spițerului şi ai portarului ei, ca această femeie, în esența ei bună şi îndatoritoare, să nu găsească o modalitate de a-i plasa convenabil prin birourile ministeriale.”

La Abbaye-aux-Bois, iubirea lui Chateaubriand şi a doamnei Recamier a căpătat un caracter ceremonios şi public care amintea de primele zile ale marelui rege. Şi ei erau în felul lor nişte suverani şi erau convinşi, atât unul cât şi celălalt, că o

datorau gloriei lor. In fiecare zi Chateaubriand sosea la ora trei, şi punctualitatea lui era

: Sătuc elvețian de pe malul lacului Leman (n.tr.). 256 aşa de mare, încât lumea din cartier îşi potrivea ceasul când îl vedea trecând. „Sălbatic prin natura lui, nu admitea la ora lui pe nimeni sau aproape pe nimeni.”Mathieu deMontmorency către doamna Recamier: „Nu mă pot obişnui ca după două zile de absență, când vin cu un interes atât de sincer pentru a doua oară în timpul zilei ca să aflu veşti de la dumneavoastră, să-mi închideți uşa şi să-mi debitați o întreagă poveste prin cameristă, ca să vă simțiți la largul dumneavoastră în tete-â-tete-ul cu domnul de Chateaubriand.” Prietenei ei, doamna de Boigne, Juliette îi spunea pentru a-i explica această supunere, atât de nouă pentru ea: „Poate că e partea cea mai incitantă a noutății. Ceilalți se ocupaseră de mine, pe când el pretinde să mă ocup eu de el.”

Chateaubriand, pe de altă parte, le sacrificase pe celelalte „Doamne”. Claire de Duras se plângea cu tristețe şi, frământată în acelaşi timp de dragoste şi de ambiție, încerca să se consoleze scriind romane. Doamna de Boigne, întotdeauna ostilă față de Chateaubriand, o asigura pe Juliette Recamier că el se servea de ea mai mult decât o servea şi că avea să-1 vadă trecând de la odăița ei în saloanele aurite. E foarte adevărat că firea omului nu se schimbă niciodată, şi că Chateaubriand îndrăgostit rămânea ambițios şi senzual. Totuşi Juliette, fără să forțeze lucrurile, se străduia să domolească furtunile şi să adoarmă ranchiunele. Atât de puternică era blândețea ei, încât puțin câte puțin sentimentele, pentru el noi, de afecțiune şi de respect, se îmbinau, fără a le elimina complet, cu egoismul şi cu orgoliul.

VI. Saloanele aurite „Motanul arde de nerăbdare să fie la Paris pentru a face o politică turbată”, scrisese în timpul „furtunoasei vacanțe” din anul 1817 doamna de Chateaubriand. Fapt este că, atunci când se gândea la politică, marele om nu mai era deloc furios. Ducelui de

Richelieu i-a succedat după câteva săptămâni Decazes în persoană, susținut mai mult ca oricând de rege. În țară, spiritul secolului al XVIII-lea şi interesele revoluționare se revigorau. Alegerile parțiale aduceau în Cameră liberali cu idei din ce în ce mai avansate, aleşi de altfel cu sprijinul radicalilor, care, adoptând politica unei situații mai rele ca să tragă apoi foloase, ca atunci când, vrând să protejezi o casă, îi laşi înăuntru pe incendiatori, spuneau: „Mai bine alegeri iacobine decât alegeri ministeriale”.

Ca să lupte împotriva lui Decazes, Chateaubriand şi prietenii lui au fondat un ziar, Le Conservateur, care îşi propunea să sprijine religia, regele şi libertatea, Carta şi oamenii cinstiți, în acelaşi timp, partidul lor se organiza. Chateaubriand, şeful opoziției în Camera pairilor, s-a apropiat de domnul de Villele, care conducea mişcarea în Camera electivă. Cei doi bărbați nu prea erau făcuți să se înțeleagă. Villele, ofițer de marină la începutul Revoluției, primar de Toulouse în 1815, era un mic gentilom gascon, plăpând, fără strălucire, dar muncitor, tenace şi abil. Se pricepea la finanțe şi poseda acea înclinație „către prozaic”, calități care-i lipseau lui Chateaubriand., Jntr-o discuție, el asculta, rezuma şi nu trăgea nici o concluzie. Avea simțul afacerilor. Marinar circumspect, Villele nu ieşea niciodată pe mare când era furtună şi, dacă ar fi pătruns cu îndemânare într-un port cunoscut, n-ar fi descoperit în vecii vecilor Lumea Nouă.” Se poate pune întrebarea dacă acest viclean locuitor din Toulouse avea să se înțeleagă multă vreme cu corsarul breton pe care hazardul i-1 dăduse drept aliat.

Chateaubriand a descris cu un necruțător realism ce însemnau pe atunci întrunirile şefilor opoziției: „Ajungeam dovedind o extremă lipsă de decență şi luam loc în jurul unui salon luminat de o lampă care fila. Plecam de la aceste conferințe puțin mai mult om de stat şi puțin mai mult convins de sărăcia acestei întregi ştiințe. Cât era noaptea de lungă, în somnul meu vecin cu trezia îmi veneau în minte diferitele atitudini ale capetelor pleşuve, diversele expresii ale

figurilor din acele saloane neîngrijite. Era foarte venerabil, cu siguranță, dar eu preferam rândunica ce mă trezea în tinerețea mea şi muzele care-mi populau visele.„ Pagină arogantă unde se poate observa foarte bine mişcarea artistului care survolează propriul partid şi propria lui acțiune, pentru a se retrage din ea chiar în momentul când o urmăreşte şi, poate fără voia lui, vrând mai curând să descrie oamenii decât să-i conducă. Ceea ce face ca politica să nu aibă legi, e violența furtunilor sentimentale care pot declanşa asupra unui popor un accident imprevizibil. Pe 13 februarie 1820, un şelar din grajdurile regale, pe nume Louvel, „adică potaie vicleană, agresivă şi singuratică„, 1-a ucis cu o lovitură de pumnal pe ducele de Berry, moştenitorul ' tronului, asasinândprin aceeaşi lovitură liberalismul lui Decazes. Chateaubriand apucase să se culce când marchizul de Vibraye a venit să-i aducă ştirea despre atentat. A alergat la Operă în costum de pair. Deja tot Parisul se îngrămădea acolo. „Oamenilor le place tot ce este spectacol, în special moartea, când această moarte e cea a unui mare om.”

Nu exista nici o rațiune ca absurdul atentat al unei persoane izolate să modifice politica regatului; dar ducele de Berry, de când o luase în căsătorie pe pasionata Marie-Caroline, fiica regelui celor Două Sicilii, devenise marea speranță a radicalilor. Ducesa, soția lui, contele d' Artois şi cei mai violenți dintre prietenii lor voiau să lase impresia că nefericitul preşedinte al Consiliului era responsabil de crimă. „Luați-1 de aici pe omul acesta! Nu mai pot să-1 văd! îmi face oroare!”, spusese ducesa văzându-1 pe Decazes lângă cadavrul soțului ei. La tribună, Clausel de Coussergues, piosul prieten al doamnei de Chateaubriand, a îndrăznit să spună, el, magistrat al Curții supreme: Am onoarea să propun Camerei să-1 pună sub acuzație pe domnul Decazes, niinistru de Interne, ca fiind complice în asasinarea Monseniorului duce de Berry.„ Villele şi Chateaubriand, „întru nimic mai Scnipuloşi, dar mai avizați”, 1-au blamat pe Clausel pentru J1nprudența lui, dar şi ei erau decişi să exploateze incidentul.

Chateaubriand a scris în Conservateur: „Mâna care a dat lovitura nu este cea mai vinovată, cei care 1-au asasinat pe Monseniorul duce de Berry sunt cei care de patru ani stabilesc în Monarhie legi democratice. Cei care au răsplătit trădarea şi au pedepsit fidelitatea, cei care i-au pus în slujbe pe duşmanii Bourbonilor şi pe creaturile lui Bonaparte. Iată adevărații criminali ai Monseniorului duce de Berry."

Acest articol 1-a adus la exasperare pe rege, care i-a scris lui Decazes:„De obicei, dragul meu fiu, citesc în diagonală operele domnului de Chateaubriand. Dar astăzi, mi-am impus penitența de a-1 citi în întregime. Sunt indignat. Aş fi vrut să mă duc şi să-1 găsesc pe autor, care e cu siguranță un oarecare (ca toți calomniatorii). Şi să-1 oblig să-şi semneze retractarea infamiei." Scrisoarea era cea a unui prieten temerar, dar a unui monarh imprudent. „Chateaubriand e un om teribil, i-a spus Fontanes lui Villemain. Ar fi trebuit să facă pace cu el; dar uite cum sunt miniştrii, chiar parlamentarii, ei menajează un prost şi rănesc un om de geniu neînduplecat."

De data aceasta, omul de geniu trebuia să aibă câştig de cauză asupra suveranului său. Contele D'Artois şi ducesa D' Angouleme, în mare doliu, au refuzat să mai intre în Tuileries, dacă ar fi fost nevoiți să-1 întâlnească pe Decazes. Împotriva părerii unanime a familiei lui, împotriva gărzilor de corp care-1 amenințau cu moartea pe Decazes, împotriva opiniei regaliste ajunsă aproape launison, Ludovic al XVEH-lea s-a văzut lipsit de putere. El a cedat, dar nu fără a-i asigura „dragului fiu" o c'ădere destul de blândă, fiindcă 1-a ridicat la rangul de duce, ambasador la Londra şi ministru de stat cu un venit excepțional de trei sute de mii de franci.

După căderea lui Decazes, rezultatul luptei dintre regalişti şi liberali a rămas o vreme incert. Chateaubriand, profund pătruns de principiile monarhiei britanice, ar fi vrut ca prietenii lui şi el însuşi să succeadă partidului pe care-1 înfrânseseră. Dar divizarea radicalilor i-a permis regelui să apeleze încă o dată la onestul Richelieu, şi iată-1 pe

Chateaubriand apărând în r libertatea presei, atacată de aliatul lui, Villele, întrame^a Pairilor Cum nu se putea înțelege asupra politicii de urmat ^ac*unare' Conservateur a renunțat curând să mai scoată ziarul r? & ^ ^ d'Artois îi oferise lui Chateaubriand o sută de mii de fi- °ntelf scrie amintirile privind viața şi moartea Alteței sale * ^ T Monseniorului duce de Berry; această misiune 1-a ținut oc & pe scriitor câteva săptămâni din anul 1820. Când, pe 29 septemb ' s-a născut pruncul postum al prințului asasinat, Henri, duce de Bordeaux, Chateaubriand i-a oferit pentru botez sticla cu apă din Iordan atârnată de unul din copacii din Valea Lupilor. Devenea în acelaşi timp istoriograiul şi „pontiful legitimității”.

Alegerile din 1820 au fost de o asemenea natură, încât Richelieu nu s-a putut lipsi multă vreme de sprijinul radicalilor. Ar fi dorit bucuros să-1 introducă în guvernul lui pe Villele, ale cărui competență şi aparentă modestie le aprecia, dar nu şi pe Chateaubriand, pe care regele nu-1 voia cu nici un preț. Cum să fie eliminat acest insuportabil om de geniu? Mathieu de Mont-morency a pus în joc influența aplanatoare a marii conciliatoare: Juliette Recamier. Manevrând cu obişnuita ei abilitate, aceasta a făcut minuni. Cum ea i-a promis că, dacă va adopta o atitudine moderată, îl va împăca cu Ludovic, Chateaubriand a acceptat să-şi asume el însuşi răspunderea negocierilor dintre cele două partide şi să-1 determine pe Villele să accepte un minister fără portofoliu. Numai că Villele avea un frate siamez, Corbiere, un necioplit venit din Rennes aşa cum Villele venise din Toulouse. Se vorbea la Paris de Villele şi Corbiere ca de Oreste şi Pylad sau Nysus şi Euryale. Pentru ca Richelieu să-1 poată avea pe Villele, Chateaubriand a trebuit să-1 sfătuiască să-1 ia şi pe Corbiere, iar el a consimțit. Chateaubriand către Richelieu, 20 decembrie 1820: „Am avut onoarea să trec pe la dumneavoastră, domnule duce, ca să vă raportez care este starea lucrurilor. Totul merge de minune. I-am văzut pe cei doi prieteni.

Villele consimte în sfârşit să intre ca ministru secretar de stat în Consiliu fără portofoliu dacă şi Corbiere consimte să intre în aceeaşi calitate, deținând direcția Instrucției publice. Astfel nu mai e nici o dificultate.” în a face miniştri, Chateaubriand găsise o oarecare plăcere ce-i satisfăcea vanitatea, dar acum aştepta să-şi primească recompensa. I-a fost oferit postul de ministru plenipotențiar în Prusia. Se cuvenea să accepte? Pe atunci, Berlinul nu era decât o legație destul de mediocră, iar Chateaubriand şi-ar fi dorit, pentru salvarea onoarei, să-i fie înapoiată funcția de ministru de stat. Doamna de Chateaubriand, veşnic indignată, spusese că crezuse că o să moară la Gând, şi ar fi trebuit ca un exil să fie măcar prielnic şi plăcut. Dar doamna Recamier, care considera reconcilierea cu Ludovic al XVTH-lea ca fiind singurul punct important, 1-a rugat insistent pe Chateaubriand să accepte şi 1-a trimis la palat pe servitorul ei, Mathieu de Montmorency, pentru a obține de la rege promisiunea privind acest minister onorific. Mathieu avu impresia că reuşise, şi diplomația de la Abbaye-aux-Bois avu câştig de cauză asupra furiilor lui Celeste. Chateaubriand către doamna Recamier: „Totul s-a sfârşit. Am acceptat potrivit ordinelor dumitale. Plec la Berlin. Mi se promite postul de ministru de stat. Dormi liniştită: cel puțin agitația incertitudinii s-a terminat.” Deci, intra din nou în activitate, dar printr-o uşă mică.

Ministru la Berlin, iată, aşadar, unde ajunsese după şase ani de la Restaurație, el, care în 1814 s-ar fi putut considera unul dintre stăpânii Franței, în această ciocnire de interese, hazardul jucase un mare rol. E o nenorocire pentru orice ambițios sa întâlnească în drumul lui, într-un moment critic al carierei, un om puternic care, motivat sau nemotivat, nu poate nici să-1 înțeleagă şi nici să-1 iubească. Printr-un curios mimetism, devenim ceea ce se crede despre noi că suntem, iar Ludovic al XVIII-lea, care nu-1 aprecia pe Chateaubriand, nu vedea nimic bun în el. După primele decepții, datorate pe de parte acestei antipatii regale, pe de

altă parte ranchiunelor fostului personal bonapartist, dar şi limbii necruțătoare a doamnei de Chateaubriand, precum şi zelului oficios al doamnei de Duras, inabilitățile lui Chateaubriand nu puteau decât să sporească. E incontestabil faptul că nedreptatea te face nedrept. Cine vede că i se refuză, unul după altul, posturile ce s-ar fi cuvenit meritelor lui, devine, dacă nu-i un sfânt (şi sunt puțini sfinți), sarcastic, amar şi ambițios.

Dacă din 1815 s-ar fi aflat în fruntea afacerilor, Chateaubriand ar fi recunoscut destul de repede, fără îndoială, necesitatea moderației. Primele lui articole, răspunsul dat lui Carnot, demonstrează că era capabil, în acea Franță divizată, să înțeleagă şi să ierte. Aruncat în rândurile opoziției, el a uitat de interesele țării pentru că nu făcea parte dintre conducători şi a dobândit, din ranchiună şi dezgust, toate defectele care ajungeau după loviturile primite să-i justifice dizgrația. El îşi exacerbase orgolios propriile merite pentru că ceilalți i le nesocoteau. Modestia e uşoară în cazul succesului, dar modestia în eşec reclamă o rară înțelepciune pe care Chateaubriand n-o avea, iar doamna de Chateaubriand o călca în picioare.

În realitate, este probabil ca el, lăsat în seama lui, să fi acceptat încă din 1815 un post onorabil, bine plătit, care i-ar fi lăsat timp să viseze şi să scrie. Fiind însă infiuențabil, scrie doamna de Montcalm, el era „dominat de soția lui, femeie înăcrită şi ambițioasă, şi de prietenele lui care, măgulindu-i amorul propriu, ajungeau să-i domine singurul gen de exaltare – susceptibilitatea. Lăsat în seama lui, el a adăugat unei puternice imaginații un mod firesc de a fi şi o bonomie de copil, al cărui farmec a crescut, de altfel, pe măsură ce el s-a îndepărtat de acea atitudine studiată la care obligă uneori rolurile adoptate. Amorul lui propriu îl face să dorească intens laudele, fără nici o tentă de dispreț sau de denigrare, dar dacă, o dată pentru totdeauna, crede că este admirat, ai dobândit dreptul de a-i spune adevăruri care nu-1 mai şochează niciodată. Inima nu joacă nici un rol în relațiile lui,

dar uşurătatea caracterului şi pasiunea pentru măguliri, recunoscute de el cu grație, vor face întotdeauna din el obiectul celor care, cu idei mai ferme ca ale lui, vor şti să-i flateze vanitatea pentru a profita de talentele lui.” Portret clarvăzător care ne ajută să înțelegem cum un poet liberal, influențat de ranchiună şi de femei, devine un partizan înrăit. Doar Juliette Recamier, după ce pansase, cu o abilă blândețe, acest amor propriu rănit, mai putea, pe căi ocolite, să-şi aducă prietenul la putere.

ASCENSIUNE, EXALTARE şi CĂDERE Dar vai, unde mi-e ambiția? Facultatea de a mă preface unde e? Arta de a suporta constrângerea şi plictisul unde-i? Unde mi-e aptitudinea de a acorda importanță oricui?

Chateaubriand L Ministru la Berlin A plecat pe l ianuarie 1821, destul de mulțumit de sine. Timpul era rece, Sena înghețată, dar o berlină confortabilă o adăpostea pe Excelența sa, însoțit de un secretar particular, Hyacinthe Pilorge, om de o surprinzătoare vulgaritate, gras, cu părul, favoriții şi fața roşii, care din 1816 se ataşase cu un devotament ireproşabil de această existență superbă şi haotică. Doamna de Chateaubriand a rămas la Paris, foarte ocupată cu o operă de binefacere, fondată de ea în 1819, infirmeria Marie-Therese, „azil pentru preoții bătrâni şi doamnele nobile”. Deşi pe atunci menajul era în mare criză de bani, această femeie bolnăvicioasă dar impetuoasă şi tenace îl convinsese pe soțul ei să cumpere, pe strada Enfer, o grădină şi două corpuri de clădire.

Pe urmă făcuse chete şi cerşise prin toate părțile. Arhiepiscopul Parisului şi ducesa d' Angouleme acceptaseră de voie, de nevoie, să-i patroneze opera. Celeste angajase un preot, trei călugărițe, un infirmier şi o servantă. Acum ea dirija, ordona, domnea asupra bolnavilor, se bucura de binele făcut, puțin şi de activitatea ei, în vreme ce pentru toate astea nefericitul ei soț, bogat doar cu o simplă remunerație, trebuia să ofere garanția necesară. Dar ce n-ar fi făcut el pentru a o ține la distanță şi într-o dispoziție bună?

A te considera victima unei mari nedreptăţi, a şti că te poţi răzbuna şi că poţi renunţa la răzbunare nu este un amestec de sentimente dezagreabile. Chateaubriand se exila pentru a domoli pasiunile politice. Această nobilă atitudine a îmbogăţit cu un frumos proiect portofoliul său de artist, în timp ce înclinaţia lui pentru călătorii şi evadare a găsit, în această plecare, ocazia de a se satisface. La Berlin scăpa de facţiuni, de creditori, de „Doamne", de soţia lui. Era pansamentul aplicat rănilor ambiţiei.

Pe drum, el a recitit scrisorile lui Mirabeau referitoare la Berlin şi a fost frapat de incapacitatea guvernului lui Ludovic al XVI-lea care, în ciuda acestei admirabile corespondenţe, nu a înţeles că numai un astfel de om putea salva monarhia. Umiliri stupide 1-au aruncat pe Mirabeau în cealaltă tabără. Toate nenorocirile noastre, medita Chateaubriand, se datorau acelei nebunii. Şi întorcându-se asupra lui însuşi: „Am prezis cinci ani viitorul Franţei, îşi spunea el. Nu mi s-a negat totul până în ultimul moment? Dar Mirabeau, ale cărui merite au fost atât de jignitor nerecunoscute, s-a răzbunat, eu nu mă voi răzbuna." Era sincer. Trecând Rinul, credea că trecuse „peste Lete"*.

La Berlin, clădirea legaţiei se ridica pe sub tei. Era o casă mare, dărăpănată, friguroasă, unde reumatismele ministrului s-au agravat. Către doamna de Duras: „Vrei să ştii ce fac? Nimic. Ce se vede de la fereastra mea? O stradă mărginită de copaci ca

* Unul din fluviile Infernului, ale cărui ape aduceau uitarea sufletelor celor morţi (n.tr.).

Un bulevard şi patru sau cinci corbi graşi cărora le dau de mâncare în fiecare dimineaţă, când iau masa la ora opt cu secretarul meu particular. La patru şi jumătate, cinez cu „familia". A fost foarte înspăimântată la sosirea mea, dar s-a liniştit complet când a văzut că nu-s eu omul ăla!„ Cu această familie (grupul tinerilor din legaţie), se dovedise patern şi cumsecade: „Au ceea ce-şi doresc. Le-am dat o trăsură numai pentru ei, am şi eu una, deşi nu mă prea folosesc de ea.

Încerc ca hrana să fie bună. Trăiesc împreună cu ei. Dacă au nevoie de bani, le dau din puținul meu.” în acelaşi timp cu secretarii lui, ştiuse să cucerească şi Curtea. Simplitatea familiei regale a Prusiei ajunsese celebră. Pe străzile Berlinului, Chateaubriand îl întâlnea pe regele Frederic-Guillaume care, cu caschetă şi redingotă cenuşie, îşi conducea singur şareta. Prințesele şi în special fermecătoarea Frederique de Mecklembourg, ducesă de Cumberland, a jucat în viața poetului exilat rolul Sylphidei. Ei îi recita pasaje din operele lui, îi lua brațul pentru o poloneză, o întâlnea în drum când se plimba Drin parc. Împreună cu ducesa de Cumberland vizita săracii, asculta Gluck, Rossini şi Schiller. Bătrânul Don Juan ştia să fie cu femeile în acelaşi timp respectuos şi tandru, melancolic şi curtenitor, în fine, a făcut o impresie atât de bună, încât, atunci când a plecat, această persoană regală i-a trimis scrisori emoționante în care vorbea, ca şi Juliette Recamier, de pădurea din Chantilly, de „păduricea care, fără el, va fi de acum înainte lipsită de farmec”.

Despre asemenea succese se ferea să le vorbească geloaselor „Doamne” din Paris. Claire de Duras se plângea că nu primea destule scrisori. Juliette Recamier nu răspundea decât cu întârziere la cele numeroase pe care i le trimitea exilatul. Doamna de Duras trebuia liniştită întruna: „Toate acuzele la adresa abației aux-Bois, a polului, a mai ştiu eu cui, se trag din singurătatea în care trăieşti. Bătrânul diplomat nu mai e tânăr, iar ataşamentul față de dumneata va dura mai mult decât viața lui.” Dimpotrivă, pe Juliette Recamier trebuia s-o implore: „în sfârşit, am primit din partea dumitale primele câtevarânduri. Fără îndoială sunt cunoscut aici, dar firea oamenilor e rece. Ceea ce numim noi „entuziasm„ e necunoscut aici. Lucrările mele au fost citite şi sunt apreciate mai mult sau mai puțin. Lumea se uită câteva clipe la mine cu o curiozitate foarte liniştită, nimeni nu simte nevoia să stea de vorbă cu mine şi să mă cunoască mai bine. N-am alte posibilități în afara conversației cu Hyacinthe. Vorbim despre

scurtele dumitale scrisori. Ce altceva aş mai putea spune?” Amândurora le cerea să se ocupe de doamna de Chateaubriand care rămăsese bolnavă la Paris şi care, hotărâtă să-şi mențină drepturile şi privilegiile situației ei de soție îngăduitoare, comenta acid faptul că era neglijată de frumoasele prietene ale soțului ei; tot amândurora le vorbea de speranțele lui politice.

Acestea erau mari. Lăsând la putere în Franța oameni pe care îi dispreţuia şi despre care credea că erau creația lui, se considera capabil să răstoarne guvernul lui Richelieu oricând ar fi vrut. De asemenea, telegramele lui către Pasquier aduceau foarte puțin cu cele ale unui funcționar devotat. Ele se terminau printr-un: „Am onoarea să fiu, domnule baron, umilul şi supusul dumneavoastră servitor”, dar textul nu era nici umil, nici supus, şi îşi trata fără menajamente ex-prietenul din „mica societate”, devenit ministrul lui. Cutuma prevede ca un diplomat să ceară instrucțiuni de la guvernul lui. Or, Chateaubriand era cel care dădea ordine în minister şi-1 scutura cu severitate. Avea să-1 trimită, da ori ba, la Congresul din Troppau şi din Laybach pentru a reprezenta Franța? „Doresc, domnule baron, să binevoiți a-mi da un răspuns prompt.” I-ar putea da un concediu ca s-o vadă la Paris pe doamna de Chateaubriand? „Dacă voi fi refuzat, îl voi lua cu de la mine putere.” îi vor da în cele din urmă, aşa cum promiseseră, funcția de ministru de stat? „Doresc, domnule baron, să fiu scutit de hărțuieli. Când serviciile mele nu vor mai fi agreate, nu mi s-ar putea face o plăcere mai mare decât să mi se spună verde în față. Eu nici n-am solicitat, nici nu m. -am dorit misiunea cu care am fost însărcinat. Țara mă reclamă soția mea bolnavă are nevoie de îngrijirile mele, prietenii îşi recheamă îndrumătorul. Eu sunt deasupra sau dedesubtul unei ambasade sau chiar a unui minister de stat.”

Tonul acestei corespondențe ar putea să pară dur; fondul era adesea excelent. Totuşi, doamna de Duras îi reproşa că-şi consacra depeşele marii politici şi nu treburilor legate de postul său. El trăgea gloanțele prea sus, spunea ea, şi pe

deasupra capului oamenilor mărunți cărora le erau destinate. „Eu trag la înălțimea mea, răspundea el orgolios. Am încercat să scot diplomația din vorbărie.” Şi de ce nu s-ar fi ocupat, tot atât cât Pasquier, de treburile Europei? „Dante, Ariosto şi Milton n-au reuşit oare la fel de bine în politică şi în poezie?” De fapt, vederile lui erau destul de rezonabile.

În interior rămânea fidel formulei: „Regele, Carta.” „Adoptați fără ezitări, le spunea prietenilor lui, guvernul constituțional, renunțați la legile excepționale, dar nu încredințați funcțiile decât regaliştilor.” în exterior, problema cea mai gravă era conflictul din Spania, Neapole, Piemont, între suverani absoluți, protejați de Sfânta Alianță, şi popoarele care reclamau garanții constituționale. „Să-i zdrobim pretutindeni pe revoluționari”, spuneau Austria şi Rusia. De teama liberalilor guvernul francez ezita să se înscrie pe această linie; de teama radicalilor nu îndrăznea s-o refuze deschis. Chateaubriand a condamnat această politică incertă.

Monarhiştii, îşi spunea el, trebuia în acelaşi timp să dea popoarelor garanții şi să-i pedepsească pe rebeli, să mențină libertatea şi autoritatea şi în special să acționeze viguros: „Declarațiile de principiu aparțin scriitorilor, acțiunile, guvernelor. Cuvintele acestora nu trebuie să fie decât ordine.” în particular, ar fi văzut cu plăcere trupele franceze intrând în Savoia. Drapelul alb avea nevoie de glorie: „Regaliştii vor fi încântați, iar liberalii n-ar putea decât să aplaude văzându-ne că luăm o atitudine demnă de forța noastră. Am avea în acelaşi timp fericirea de a zdrobi o revoluție demagogică şi onoarea de a restabili preponderența armatelor noastre.”

Nu era o politică absurdă. Departe de aşa ceva. El o expunea ministrului său fără menajamente, dar nu era oare firesc? Fusese tratat fără dreptate şi fără considerație. Ar fi trebuit să facă parte din Consiliu şi nu făcea. Richelieu îi promisese să-i înapoieze funcția de ministru de stat, şi nu-i fusese înapoiată. Chateaubriand trebuia să fie trimis la congres şi nu fusese trimis, în timp ce cei doi oameni ridicați de el, Villele şi Corbiere, ocupau un scaun în Consiliu, el asista la balurile

micii nobilimi prusiene sau, solitar şi suferind de reumatism în nopţile geroase din Berlin, evoca în cartea a patra a Memoriilor, vremea când îi fusese prezentat lui Ludovic al XVI-lea şi surâsul fericit al Mariei-Antoaneta. Aceabătrână Curte a Franţei dispăruse, cea nouă, care-i datora lui totul, era ingrată, îşi dorea din tot sufletul un concediu, în aprilie, ducele de Bordeaux, copilul născut printr-un miracol, urma să fie botezat. El, Chateaubriand, era panegiristul tatălui, prietenul mamei; el oferise pentru botez sticluţa cu apă din Iordan; prezenţa lui la această ceremonie era indispensabilă. „Concediul, îl voi avea, fiindcă eu sunt stăpânul meu." Cum Pasquier şovăia, prea puţin dornic să revadă la Paris un om pe care-1 considera atât de periculos, Chateaubriand i-o trimise în mare grabă pe doamna de Chateaubriand, care i-a obţinut concediul după o luptă aprigă, înainte de a părăsi Berlinul, află o veste tristă: dispariţia lui Fontanes, mort aproape subit în timp ce scria cu fervoare: „O, lisus al meu!" Cei doi bărbaţi fuseseră adesea în dezacord politic, dar întotdeauna manifestaseră unul faţă de altul o remarcabilă fidelitate personală. La Paris, această moarte a făcut puţină vâlvă. „Bietul Fontanes! încă de pe acum, ce adâncă uitare! Am mai văzut-o dispărând şi pe doamna de Stae'l, cu toată vâlva pe care o stârnise, la un moment dat. Cine îşi mai aduce aminte azi de ea? Munciţi, aşadar, pentru a vă crea un renume!" înainte de a muri, Fontanes mai avusese timp să arunce în foc mii de hârtii. Fără îndoială îşi arsese cea mai mare parte a versurilor inedite. Acest poet alesese o altă carieră şi dovedise în vremuri vitrege o moderaţie pe care Chateaubriand

0 respecta, dar pe care el nu era în stare s-o aplice.

Când, în cele din urmă, s-a întors la Paris spre sfârşitul lui aprilie, regele 1-a primit cu bunăvoinţă şi i-a spus zâmbind că putea acum să-şi schimbe costumul. I se înapoia funcţia de ministru de stat. Câteva zile mai târziu, a primit, de asemeni, şi Legiunea de onoare, în acel moment pe insula Sfânta Elena murea fondatorul

^acestui ordin. „E o veste, spune Talleyrand, nu mai este un eveniment.” Chateaubriand ar fi dorit bucuros să intre în Consiliu i ministru fără portofoliu şi neîndoios duşmanii lui ar fi consimțit, rdar prietenii vegheau. Villele şi Corbiere, care se temeau de prestigiul şi poate de vorbele lui de spirit, 1-au pus în gardă pe Richelieu. „Dacă-1 lăsați pe omul acesta să pună un picior aici, nici nu bănuiți până unde poate să ajungă.” Richelieu nu avea nici un motiv să se dovedească mai „chateaubriandist” decât aliații politici ai lui Chateaubriand, şi nu i-a oferit intrarea în Consiliu. La începutul verii lui 1821, guvernul s-a dezmembrat. Radicalii, care dețineau majoritatea în Cameră, se saturaseră să mai susțină un guvern de coaliție. Contele d'Artois nu şi-a respectat promisiunile şi 1-a părăsit pe Richelieu, iar când acesta

1 s-a plâns regelui: „Ce vreți? i-a răspuns Ludovic al XVIII-lea, fratele meu a conspirat împotriva lui Ludovic al XVI-lea; a conspirat împotriva mea; va ajunge să conspire şi împotriva lui însuşi.” Regele era pe atunci dominat de o favorită, doamna du Cayla, iar Zoe du Cayla era ea însăşi obedientă față de congregație (asociație religioasă, jumătate laică, jumătate religioasă căreia i se atribuiau puteri oculte), de Sosthene de La Rochefoucault, şi de radicali. Aceştia din urmă le-au impus lui Villele şi Corbiere o demisie pe care, „cei doi maimuțoi”, după cum îi numea Chateaubriand, şi-au dat-o fără tragere de inimă.

Unul a plecat la Toulouse, celălalt la Rennes. Admirabilă ocazie de a se descotorosi de acea glacială şi plictisitoare legație, ocupând o poziție avantajoasă. Chateaubriand a urmărit retragerea unor prieteni pe care îi iubea puțin şi nu-i stima deloc. A fost o vară a intrigilor. Era clar că Richelieu trebuia să plece şi că noul guvern va fi format din regalişti puri. Chateaubriand părea perfect potrivit pentru postul de ministru al Afacerilor Străine. Doamnei de Duras şi mai ales lui Juliette Recamier le revenea misiunea să ancoreze solid această idee în mințile oficiale şi princiare, în aşteptarea triumfului, el şi-a revăzut vechii prieteni şi a petrecut zile

fericite la Fervacques, unde doamna de Custine şi fiul ei se minunau găsindu-1 mereu la fel de tânăr şi binevoitor. Către doamna de Custine: „Mi-am lăsat pacea şi fericirea la Fervacques. Aici am dat peste tot plictisul şi toate tracasările de pe pământ, boală, politică, necazuri. Am ajuns de plâns, şi cele patru zile petrecute la dumneata în singurătate mi-au făcut mizeriile obişnuite şi mai insuportabile. Dacă mă regreţi, eu te regret pentru totdeauna.” Sentimente tandre, sincere şi trecătoare.

În decembrie 1821, la insistenţele Congregaţiei, ale Pavilionului lui Marsan şi ale favoritei, onestul Richelieu, părăsit de rege, a căzut de la putere. A fost rechemat Villele, flancat ca întotdeauna de Corbiere. Era triumful „celor doi maimuţoi”. Pentru că n-aveau deloc strălucire, Chateaubriand îi subestimase întotdeauna. Corbiere era un om aspru şi încăpăţânat, de o francheţe brutală, care-i dădea forţa, Villele, un ministru abil, inteligent, modest până la platitudine, ştia să administreze. Adversarii lui îl considerau un om mic, cu moralul ca şi fizicul, şi mai capabil să descurce probleme mărunte, decât să conceapă unele mari; dar priceperea parlamentară, elocvenţa precisă şi cunoştinţele în materie de finanţe făceau din el un om preţios, în politică, mediocritatea se ridică adesea deasupra geniului, pentru că ea ştie să se plieze evenimentelor, în timp ce celălalt pretinde că le creează.

Intenţiona oare Villele, în mod serios, să ofere Afacerile Străine lui Chateaubnand? Să fi existat şi 0 opo2, ţle din partea regelm? Adevărul pare să fie că Villele ş, regele erau unanimi în neîncrederea faţă de acesta, pe care radicalii îl considerau prea liberal, iar liberalii prea radical. Când ordonanţele au apărut în Moniteur, bigotul Mathieu de Montmorency, socrul lui Sosthene de La Rochefoucauld, a primit portofoliul atât de râvnit de Chateaubriand. Preşedinţia Consiliului era împărţită între Montmorency şi Villele. Coteria de la Curte avusese câştig de cauză.

Ea nu era suficientă pentru a asigura guvernului majoritatea, iar Villele a trebuit să negocieze cu

Chateaubriand. Acesta din urmă a fost întâi furios din pricina noii trădări: „Sunt prea prost şi prea bun”. S-a simțit rănit de moarte când au îndrăznit să-i ofere Instrucția publică fără loc în Consiliu. Chateaubriand către doamna Recamier: „Eu, director sub Corbiere! Mizerabilii! Niciodată n-am fost atât de rănit. Mathieu şi-a şi pierdut capul de bucurie.” Şi în ziua următoare: „Tremur de furie când îți scriu!”

Trebuie să recunoaştem că purtarea prietenilor lui era lipsită de sens. Mai mult ca nimeni altul el făcuse posibilă formarea unui guvern regalist, şi acum se vedea exclus din el. Călăuzit, fără îndoială, de blinda lumină de la Abbaye-aux-Bois, Mathieu a înțeles în cele din urmă eroarea comisă şi a oferit, pentru domolirea furiei lui Ahile, o ambasadă. „Nu voi accepta, spune eroul, decât Londra.” Era primul post în cariera de diplomat, dar ministrul trebuia să-1 îndepărteze cu orice preț fără a-1 nemulțumi. Deci, Londra a fost oferită şi acceptată.

/. Ambasada de la Londra Nimic mai curios decât compararea, în momentul plecării la Londra, a scrisorilor zilnice ale lui Chateaubriand către doamna Recamier şi doamna de Duras. Sunt aproape identice, faptele sunt aceleaşi, dar cât de diferit e tonul! Doamnei Recamier îi scrie: „Nu te întrista, frumosul meu înger. Te iubesc şi am să te iubesc mereu. Nu mă voi schimba niciodată. Am să-ți scriu şi am să mă întorc de îndată ce-mi vei porunci. Toate astea vor fi de scurtă durată. Şi pe urmă îți voi aparține pentru totdeauna! Bună seara, îți mai scriu poimâine de la Calais.” Către ducesa de Duras: „Ce-ai vrea să fac? Portarul dumitale e martor că ministrul Afacerilor Străine era la mine. Nu trebuie să ai prieteni ambasadori în toiul unor evenimente, dacă nu vrei ca ei să se amestece în treburi. După dineu, nu pot veni să te văd decât pe la ora opt şi doar pentru o clipă. Plec în noaptea asta.” Cât despre doamna de Chateaubriand, printr-o capodoperă de diplomație conjugală, o înspăimântătoare descriere a climei engleze o lecuise de orice dorință de a mai merge la Londra s-o facă pe ambasadoarea.

Astfel că, în timpul traversării de la Calais la Dover care a durat paisprezece ore pe o furtună puternică, nobilul călător s-a simțit foarte vesel. De cum ajungea pe mare, locuitorul din Saint-Malo îşi regăsea tinerețea. Cânta, sărea în sus, se cățăra pe catarg cape vremea călătoriei în America şi-şi bătea joc de pasagerii bolnavi. Când marea se liniştea, se minuna de aventura lui. Să te întorci ca ambasador într-o țară de unde plecaseşi, cu douăzeci de ani în urmă, biet emigrant obscur, şi aşa de nefericit, era un destin prodigios, iar el încerca o oarecare vanitate de a-1 fi făurit el însuşi. „Nu am datorat-o decât celor purtate în străfundul meu când am trecut pe aici."

La Dover, a fost încântat de loviturile de tun care-i salutau sosirea, de atențiile cu care îl întâmpinau femeile, de santinela de la poartă. La Londra, 1-a bucurat contrastrul dintre frumoasa lui locuință din Portland Place şi podurile pe unde-şi dusese zilele odinioară. Mergând la rege în costumul lui brodat cu aur, i-a arătat secretarului său, Marcellus, casa unde prietenul lui, Hingant, încercase să se sinucidă: „Acolo, spunea el, prietenul meu a vrut să-şi ia viața, iar eu eram gata să mor de foame." Şi într-o seară când bucătarul lui, marele Montmirel, se întrecuse pe sine: „Lto singur fel dintre aceste capodopere gastronomice pentru care Montmirel cheltuieşte azi atâta geniu ar fi fost suficient, convertit în aur, să împiedice acum treizeci de ani foametea mea şi sinuciderea lui Hingant. O, ce soartă!"

Marele retor, amator de antiteze şi de tablouri studiate, cititorul lui Seneca şi Cicero, nu putea să nu fie mişcat de aceste neîncetate contraste. Pe vremuri Literary Fundu avansase câteva lire sterline; acum era oaspetele de onoare şi binefăcătorul acestui fond. În grădinile din Kensington, pe timpul emigrației, privise de departe „cu o stânjeneală plină de dorințe" la frumoasele necunoscute, iar pe timpul ambasadei trebuia să se ferească de înaltele lui gazde dornice să-i fure o clipă. Domnul Rothschild îi turna în valuri prețiosul vin de Tokay în locuri care-1 văzuseră „dândpe gât

apă direct din urcior”. Şi cum lamentările nu-i plăceau mai puţin decât triumful, medita asupra deşertăciunii gloriei şi rumega cenuşa succeselor. Către doamna Recamier: „Nu fac un pas pe aici fără să nu recunosc câte ceva ce-mi aminteşte de suferinţele şi de tinereţea mea, de prietenii pierduţi, de lumea care s-a dus, de speranţele ce mă legănau, de primele mele lucrări, de visele de glorie şi în sfârşit de tot ceea ce alcătuieşte viitorul unui tânăr care se simte născut pentru ceva. Am prins unele dintre himerele mele, altele mi-au scăpat, şi toate acestea nu meritau strădania mea. Sunt uşor suferind din cauza vopselei, a cărbunelui şi a ceţei.”

Curtea îi făcuse o primire frumoasă. La ieşirea de la prima audienţă, regele George al IV-lea 1-a condus personal în salonul corpului diplomatic „Vă prezint, domnilor, a spus el, un nou coleg”. La care ambasadorul Austriei, prinţul Esterhazy, i-a răspuns curtenitor: „Suntem fericiţi şi mândri să-1 avem printre noi”. Ministrul Afacerilor Străine, lordul Londonderry, 1-a invitat la casa lui de la ţară. Chateaubriand îl aprecie ca om de spirit, dar derutant Prin atitudinea lui rezervată, aerul glacial şi tăcerea profundă ce-o Păstra asupra faptelor. L-a văzut şi pe ducele de Wellington, pe atunci omul cel mai popular din Anglia şi căruia compatrioţii îi ridicau prin subscripţie un monument unde trebuia să fie reprezentat în chip de Ahile tânăr şi pe jumătate gol. Această glorie, care recompensa înfrângerea suferită de Franţa, îl irita pe Chateaubriand. „Nu, îi spune el lui Marcellus în timp ce trecea prin faţa faimoasei statui, nu, el nu 1-a învins pe Invincibil. El nu 1-a bătut decât pe mareşalul Soult, iar la Waterloo n-a fost decât executorul justiţiei divine.”

De Canning s-a legat cu atât mai mult, cu cât amândoi intraseră în politică prin literatură, împreună se lamentau din cauza neîncrederii manifestate de regi faţă de oamenii de imaginaţie şi poezie. „Când îşi vor însuşi ideile noastre, îi spune Chateaubriand lui Canning, vor trebui să ia şi persoanele noastre.” Dar Canning i-a mărturisit că nu va schimba plăcerile pe care i le oferea poezia pe timona Statului

britanic. „Literele, spunea el, reprezintă leacul cel mai bun împotriva tulburărilor vieții.” „Literele, i-a răspuns Chateaubriand, m-au hrănit când eram sărac, şi nu mă pot împiedica să cred că într-o zi vor veni în ajutorul bătrâneții mele.'

O vizită neprevăzută, care la început 1-a fermecat, a fost cea a lui Charlotte Ives, prima lui dragoste. Pe vremuri, plecarea subită a cavalerului de Combourg o făcuse să sufere într-atât, încât chiar se îmbolnăvise grav. Multă vreme refuzase să se mărite, în cele din urmă, s-a căsătorit cu un ofițer de marină; acesta a ajuns amiral, iar ea, doamna Sutton. Venise să-1 vadă pe ambasador pretinzând că îi aducea un manuscris lăsat de el, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, la Beccles, dar în realitate pentru că era bucuroasă să-1 vadă. Tânărul Marcellus observă că avea trăsături frumoase şi o piele de o albeață remarcabilă cu toată corpolența ei. „Dar nu mai era primăvara; vara trecuse, şi se făcea simțită toamna.”

Ambasadorul a fost binevoitor, amabil, dar distant. „Cu ce aş putea să vă fiu de folos?” Această condescendentă politețe era destul de crudă. Ea s-a tulburat, nu a mai ştiut ce să răspundă şi n-a mai revenit. El îi promisese o vizită, pe care nu i-o făcu niciodată. După câteva luni ea i-a trimis o scrisoare umilă şi emoționantă pentru a-i cere să intervină pe lângă Canning în favoarea unuia dintre tinerii Sutton, candidat pentru un loc în Indii: „Ocupată cu soarta imperiilor şi plasată la o asemenea înălțime încât abia poate zări grijile unei existențe umile, Excelența voastră n-ar şti să conceapă cu câtă dureroasă intensitate spiritul unei persoane particulare este absorbit de un singur gând. Iată, mylord, despre ce este vorba; şi nu veți şti niciodată cât m-a Apostat să ajung aici. Am onoarea să fiu, cu urările cele mai fierbinți centru sănătatea şi fericirea voastră şi cu sentimentele cele mai dese şi cea mai respectuoasă considerație, la care se alătură şi amiralul Sutton, Senioriei voastre, cea mai umilă şi supusă servitoare.”

Senioriei voastre. Cea mai umilă servitoare. Deci aşa se |termina cea mai delicată dintre idile. De fapt, se părea că iestinului îi făcea plăcere să evoce în acea casă din Portland} lace toate iubirile unei vieți încă de pe acum lungi, fiindcă ambasadorul i-a primit aici pe Astolphe de Custine, fiul Reginei Trandafirilor, şi pe Leontine de Noailles, fiica nefericitei Musculițe, pe care îi cunoscuse de copii, pe unul în parcul de la Fervacques, î celălalt în grădinile din Mereville. Duminica, rămânând singur în limensa lui reşedință, ambasadorul se apuca de Memorii. Unde [ajunsese cu viața lui sentimentală? In adolescență iubise o fantomă? i modelase iubite imaginare. Charlotte Ives fusese ca o umbră/irginală şi fermecătoare, în Pauline de Beaumont Sylphida (începuse să se incarneze, dar într-un înveliş prea uşor şi prea jcurând risipit. Veniseră apoi femei mai reale şi acele clipe „când jâncercai să cuprinzi viața întreagă într-un singur cuvânt sau într-o Iprivire.” Niciuna dintre metresele lui nu-i dăduseră bucuria perfectă a fericirilor imaginare. Ca şi gloria, iubirea îi lăsase în |gură un gust de cenuşă. „Iar sufletul meu, ce era? O mică durere ştearsăpierzându-se în bătaia vântului. Şi îmi spuneam: „Gră-beşte-te să fii fericit! încă o zi şi ai putea să nu mai fii iubit.”

Aşadar, a încercat la Londra să fie fericit şi, la tentativele lui de a atinge plenitudinea, un număr destul de mare de femei s-au arătat gata de a colabora. Ataşații de la ambasada Franței îl prezentaseră englezoaicelor ca pe un erou romantic; ei povestiseră că o ducesă murise din dragoste pentru el şi că o alta îşi pierduse mințile. Când eroul a apărut în carne şi oase, acest bărbat mic într-o țară a giganților, a decepționat puțin. Prințesa de Lieven „cu o față ascuțită şi neplăcută”, a găsit că el arăta ca „un cocoşat fără cocoaşă”. Ea îl descrie afectând prin saloane un aer sentimental şi visător şi purtând în bandulieră o bătrână inimă de vânzare pe care nimeni nu voia s-o cumpere. Cum el i-a mărturisit că se plictiseşte, ea s-a oferit să-i prezinte femei inteligente: „Ah! doamnă, mie nu-mi plac femeile inteligente.

— Le preferați pe cele stupide?

— Cu mult mai mult.” Era o manieră abia voalată de a spune că n-o plăcea pe doamna de Lieven, despre care spunea că era „obositoare şi aridă”.

Dacă ar fi să le dăm crezare lui Marcellus şi chiar lui Chateaubriand, altele s-au dovedit mult mai indulgente. Lady Fitzroy, „frumoasă ca toate iubirile”, era una dintre cele mai asidue. Se mai spunea de asemeni că „aruncase batista” doamnei Arbuthnot. Dar mai ales erau franțuzoaicele: doamna Lafon, care era soție de actor şi avea cei mai frumoşi ochi din lume, era invitată la ambasadă împreună cu soțul ei. Din când în când ea dispărea în momente în care de asemeni era imposibil de găsit ambasadorul. „El o întreține, spunea cu repulsie doamna de Lieven, iar ea îi face onorurile casei. Îşi petrece serile împreună cu ea, şi-i vorbeşte ore-n şir de glorie, de entuziasm, ba chiar şi de virtute.”

Mai exista şi o anume domnişoară Le Vert (sau Leverd) care a neliniştit-o în asemenea măsură pe doamna Recamier, încât aceasta, în pofida obişnuitei ei reticențe, s-a plâns. „Asta-i bună!

I-a răspuns Chateaubriand, îmi place mai mult să-ți aflu pasiunea decât să citesc bilete misterioase şi supărate. Bănuiesc sau cred că bănuiesc acum. S-ar părea că-i vorba despre femeia aceea de care ți-a pomenit prietena reginei Suediei? Dar, spune-mi, am vreo posibilitate s-o împiedic pe domnişoara Le Vert, care-mi scrie declarații, şi pe alți treizeci de actori, femei şi bărbați, să vină în Anglia ca să încerce a câştiga un ban? Şi dacă aş fi fost vinovat, crezi că asemenea fantezii ți-ar fi putut aduce vreo injurie şi ți-ar fi răpit ceva din ceea ce ți~am dăruit pentru totdeauna? Ai merita cu prisosință o uşoară infidelitate. Era o vreme când voiai să ştii dacă aveam metrese, şi lăsai impresia că prea puțin îți păsa.”

Rareori i se întâmpla să scrie pe un asemenea ton la Abbaye-aux-Bois. Aproape întotdeauna se dovedea tandru: „De ce nu sunt acum în odăița aceea. Să fiu chiar atât de nebun ca să te iubesc atât? Şi pădurea? Mai treci pe acolo?

Nu mă preocupă decât să-mi aranjez viața pentru dumneata." Cu doamna de Duras, geloasă pe Juliette Recamier, pe trecători şi chiar pe Celeste, tonul era mai sec., Jmi răspunzi prin scrisori pline de injurii şi de nebunii. Dacă mâine curierul nu-mi aduce o scrisoare frumoasă de scuze, nu-ți mai scriu. Ai uza până şi răbdarea unui sfânt. Nu sunt în stare de ataşament! Nu-ți citesc scrisorile! Mii de acuzații i de soiul ăsta. Ai o idee fixă, o urmăreşti şi loveşti drept în inimă fără să-ți pese de ce are să se întâmple.„ Iar când era în toane Dune: „îmi spui că nu-mi spui nimic, pentru că îmi spui lucruri leplăcute. Ştiu eu despre ce lucru e vorba. Că nu iubesc pe nimeni, că sunt un egoist perfect, că nu trebuie să se vorbească decât de mine, că sunt fals, ipocrit etc. Epuizează, dragă soră, dicționarul de injurii; nu mă vei împiedica să te iubesc mai puțin."

Cât despre Celeste, el avea grijă ca ea să fie invitată la dineuri de Mathieu de Montmorency atunci când englezi marcanți treceau prin Paris. „Ea se plânge şi are dreptate." Grăsanul roşcovan Pilorge, secretar intim, avea însărcinarea să o informeze pe doamna de Chateaubriand asupra vieții ambasadorului şi se achita de ea cu prudență. Datorită lui ştim că Domnul „se scula la ora nouă, şi căpătase obiceiul, ca toți englezii, să adauge la ceai câte ceva mai consistent, citea şapte sau opt ziare englezeşti, toate lungi, late şi îndesate, acorda câteva audiențe, se plimba prin parc, lucra, citea şi căsca. Cu toate astea Domnul se simțea de minune. Marțea şi vinerea, zilele în care sosea curierul, depeşe şi scrisori particulare ocupau timpul promenadelor, al vizitelor şi al plictiselii.' Timpul de plictiseală suna cam trăsnit şi se pare că Hyacinthe Pilorge căpătase în Anglia simțul umorului.

Tot Pilorge ne oferă o relatare a acelui mare dineu al ambasadei pe care Chateaubriand 1-a dorit triumfal şi la care încercase chiar să-1 atragă pe regele George al IV-lea. Desertul fusese superb, serviciul de porțelan magnific, iar bucătarul Montmirel, marele Montmirel, inventatorul budincii Chateaubriand (după budinca Diplomat) şi al biftecului

Chateaubriand fript între alte două felii de came, a făcut furori. După dineu şi după recepţia ce i-a urmat, Chateaubriand a crezut că fastul ambasadei Franţei stârnise invidia tuturor matroanelor englezoaice; dar doamna de Lieven a declarat că el nu ştia să-şi primească oaspeţii, că luxul lui era cel al unui parvenit şi că la el societatea bună era înecată într-o masă de necunoscuţi. Fără îndoială, doamna de Lieven se transforma, în spatele ilustrului ambasador, în măruntul marchiz de Carabas care, cu cincizeci de ani în urmă, sosise la Combourg sunând din clopoţei, într-o brişcă trasă de cai înhămaţi precum cătini în Spania. Cântărindbine mărturiile, se pare că Chateaubriand se înţelesese destul de rău cu aristocraţia engleză, că se simţea agasat de răceala ei, că el însuşi irita prin morga lui şi că singurele zile fericite ale ambasadei lui fuseseră cele când, înconjurat de vizitatori francezi lipsiţi de importanţă, putea să rida ca un copil. Pe vremea când se întorsese la Paris, în 1801, el stârnise uimire prin manierele lui britanice; se reîntorcea la Londra, în 1823, modelat de Paris, de Villeneuve-sur-Yonne şi chiar de Plancoet.

„Ambasada Franţei, atât de îndelung uitată în această ţară, trebuie să se plaseze în fruntea plăcerilor, ca şi în cea a afacerilor. Influenţa societăţii se extinde asupra politicii şi în scopul diplomaţiei balurile nu sunt inutile în serviciul regelui, dar această parte a meseriei mele nu este cea care îmi place cel mai mult.” Cea care îi plăcea lui mai mult era marea politică. Depeşele trimise de el, redactate de mâna lui şi corectate cu mare grijă („Fii atent la epitete”, îi spunea el lui Marcellus), îi uimeau pe tinerii lui secretari prin precizia şi inteligenţa lor. Oamenii de stat englezi, deşi el credea că-i domina, nu prea îl apreciau, mai ales pentru că ideile lui le contrariau proiectele. El dorea ca în Spania, ţară sfâşiată de război civil, Europa să intervină în favoarea regelui Ferdinand al VH-lea. Anglia era ostilă acestei intervenţii.

Pentru tratarea acestei probleme şi cea a Italiei urma să se ţină un congres la Verona. Chateaubriand murea de dorinţa

de a reprezenta Franța. Ar fi fost pentru el o ocazie de a-şi demonstra talentele diplomatice, o trambulină spre minister. A făcut din nou apel la muzele lui, ducesa de Duras şi Juliette Recamier. Acesteia din urmă i-a invocat argumente sentimentale: „Acest congres are imensul avantaj de a mă aduce la Paris, iar toată politica nu semnifică altceva decât că mor de nevoia de a te vedea”, în scrisorile lui, dragostea şi ambiția se învecinau: „Să fiu iubit de dumneata, să trăim tihnit într-un mic loc retras noi amândoi şi câteva cărți, acesta-i fondul dorințelor mele arzătoare şi al inimii mele. Gândeşte-te la congres.” Cu doamna de Duras era mai sincer: „Să ai în rândurile prietenilor unul care a reuşit, care-i cunoaşte pe regii şi pe miniştrii Europei, pe care până şi opoziția din Anglia îl onorează, şi să cauți pentru a te servi inamici fără talent şi mediocrități ostile! Dar, dragă soră, aranjează totul cu Milele!”

Cum, în plus, el cerea şi cordonul albastru al Sfântului Ludovic (fiindcă era „ridicol şi deplasat” ca un ambasador să fie redus, ca un cuțitar, la crucea Legiunii de onoare), biata Claire de Duras sfârşi prin a se plânge de această ambiție care, spunea ea, îi sufoca acum cu umbra ei toate celelalte sentimente. „Nu ştiu dacă ambiția mea a devenit, aşa cum spui, un arbore mare; dar pot să afirm ceea ce biata mea soră recunoştea cu bucurie pentru ea: „Nu este o plantă de pe pământ. Şi crede-mă, cele din primele mele păduri îmi plăceau şi îmi conveneau mai mult.” Ceea ce era adevărat, dar de o manieră intermitentă.

Va obține un loc la congres? Multă vreme Mathieu şi Villele 1-au ținut în tensiune, întreaga diplomație îşi dorea să facă parte din această delegație: însuşi Mathieu, Adrien de Laval, Blacas. „Mathieu şi Villele spun da şi nu, nu şi da. Dacă aşa au de gând să mă răsplătească pentru loialitatea mea, au dat greş. N-am să tolerez să-şi bată joc de mine.”

Pe neaşteptate, cum ambasadorul Franței lucra la Memoriile lui şi, pentru a uita în fiecare zi măcar câteva ore de ambițiile lui deziluzionate, se complăcea a descrie, în marea casă din

Portland Place, podurile adolescenței, şeful Foreign Office-ului, lordul L ondonderry, îşi taie gâtul. Încă o dată în viața lui Chateaubriand a strălucit fulgerul sinistru al nebuniei. „Voi vedea multă vreme sicriul mare care-1 închidea pe acel om ucis de propria lui mână, în cel mai înalt punct al prosperității sale. Trebuie să te faci trapist*.” Aceste dorințe monastice nu-1 împiedicau să se gândească la congres. Către doamna Recamier: „îmi vei spune: Eşti chiar aşa de preocupat de acest congres? Nicidecum, dar este calea care duce în modul cel mai firesc spre o anume odăiță. Ăsta e tot secretul meu.” în sfârşit, pe 3 septembrie: „Treaba s-a aranjat, dar cu câtă rea-voință din partea lui Mathieu! Dar spune-mi, n-ai putea veni în întâmpinarea mea la Chantilly? Te-aş vedea înaintea tuturor, am sta de vorbă; câte n-am a-ți spune şi câte sentimente nu închid în inima mea de cinci luni de

* Călugăr dn ordinul Cistercienilor, ordin catolic întemeiat în secolul XVII, cu un regulament deosebit de sever, inclusiv izolarea completa (n.tr.).

Zile! Gândul revederii îmi face inima să-mi bată mai tare/' Dacă după prima lui şedere la Londra se întorsese profund anglofil, de data aceasta venea cu impresii ostile. Frivolitatea înaltei societăți, nemulțumirea maselor populare îi lăsaseră sentimentul unei decadențe. Nu mai credea în soliditatea Angliei, dar era o judecată superficială care avea să explice parțial politica ulterioară a lui Chateaubriand.

/. Congresul de la Verona Problema pusă la Congresul de la Verona era aceea care, încă din 1815, îi preocupa pe prinții Sfintei Alianțe: cum să lupte împotriva maladiei liberale? Cum să purifice țările contaminate? Şi, în mod deosebit, cum să intervină în Spania pentru a-1 salva pe regele Ferdinand al VH-lea de Cortes*-urile insurgente.

Trei soluții păreau posibile. Prima, nonintervenția, era pe placul Angliei, care găsea în dezordinile spaniole mari avantaje pentru comerțul ei în America de Sud. A doua, cea a lui Mettemich, era pentru intervenția în Spania a armatelor austriece şi ruse, cărora Franța li se alătura, acordând drept

de trecere. A treia lăsa pe seama Franței responsabilitățile, dar şi onoarea unei campanii. Era şi cea a lui Chateaubriand, dar el s-a abținut s-o exprime, fiindcă guvernul lui nu 1-ar fi susținut.

Fusese foarte dezamăgit aflând că ministrul şi prietenul lui, Mathieu de Montmorency, conducea în persoană delegația franceză de la Verona. Lui Chateaubriand nu-i plăcea să fie vioara a doua, în special alături de Mathieu, la care stima mai mult virtutea decât inteligența. Astfel, a fost încântat când în absența lui Montmorency, Villele a fost numit prim-ministru de către rege, a ajuns superiorul lui Mathieu complet anihilat şi a trimis acestuia instrucțiuni, al căror purtător a fost chiar Chateaubriand. Ele erau prudente: Franța nu trebuia să-şi ia nici un angajament.

* Parlament bicameral spaniol, (n.tr.)

La Verona, Mathieu nu s-a simțit mai fericit să se vadă supravegheat de Chateaubriand decât acesta din urmă de a se afla sub ordinele lui. Se aflau acolo împăratul Austriei şi cel al Rusiei, regele Prusiei. Marele Duce de Toscana şi ducesa de Parma, văduva lui Napoleon. „Am găsit că arăta foarte bine, e de părere Chateaubriand. I-am spus că am întâlnit soldați de-ai ei la Plaisance şi că pe vremuri avea mai mulți.” Răspunsul ei: „Nu mă mai gândesc la asta”. Chateaubriand considera că ea nu avea dreptate. Regii cărora le-a fost prezentat nu 1-au tratat cu respectul cuvenit gloriei lui. Regina Sardiniei 1-aântrebat amabilă dacă era rudă cu acel domn Chateaubriand care făcea broşuri. Faptul 1-a şocat. Metternich, care se temea de el, îi făcuse un deserviciu pe lângă Alexandru. Pozzo di Borgo îl numea „un copil bătrân de cincizeci de ani”. Acestor vechi experimentați ai congreselor Chateaubriand le displăcea printr-o stângăcie alcătuită din orgoliu şi timiditate. Era incapabil să-1 asculte pe Metternich cu interesul pasionat ce se cuvenea în timp ce explica cum se fac macaroanele., E un mediocru, îi scria el doamnei de Duras, fără fond, fără vederi şi care-şi exercită autoritatea doar asupra slăbiciunii lui Mathieu de Montmorency.”

Lăsat în afara marilor dezbateri şi refuzându-şi micile supeuri, la Verona Chateaubriand a trăit, cu tinerii lui', secretarii delegației franceze, doar în preajma lor găsind căldura admirației de care avea nevoie. S-a dus la Mantua să vadă mormântul lui Vergiliu, s-a plimbat la soare, a vorbit puțin şi din când în când descoperea o imagine frumoasă, „în seara asta se dă o serbare la Arene. Se vor ilumina ruinele. Ca şi în alte împrejurări.” Mathieu de Montmorency îi scria doamnei Recamier. „Nu prea îmi place poziția generală pe care se plasează el. Rigiditate, sălbăticie ce-i fac pe alții să se simtă prost în preajma lui. Am impresia că trebuie să se plictisească mult dat fiind genul de viață pe care şi 1-a aranjat şi nu ştiu dacă consideră marea lui dorință de a veni la congres perfect justificată.'

Această tristă poziție s-a schimbat în Zlua în care Mathieu de Montmorency s-a hotărât să se întoarcă la Paris Ministrul Afacerilor Străine avea două motive puternice ca să fugă din Verona: a) Luându-şi față de Mettermch angajamentul de a face din Franța, în această afacere a Spaniei, soldatul Sfintei Alianțe în vreme ce Villele şi regele voiau dimpotrivă s-o temporizeze' simțea nevoia să aibă o explicație la Paris în această problemă-b) soția lui pornise la drum ca să vină lângă el, iar el se temea de sosirea ei în acel mic oraş pus pe bârfe unde se găseau concentrate pentru câteva săptămâni toate curțile Europei. Era o persoană ciudată această vicontesă de Montmorency, născută Hortense de Luynes. Măritată fără să iubească şi multă vreme neglijată de soțul ei, căzuse în bigotism, până în a face legământ de castitate, poate de necaz. Dintr-o dată, la patruzeci şi cinci de ani, după câteva doliuri în familie, ea ceruse să i se ridice legământul de către Roma, pentru a da numelui de Montmorency un moştenitor. Revenită la realitățile amorului din datorie şi cuântârziere, i-a prins brusc gustul şi afişa pentru bătrânul ei soț care îşi păstra „pe o frunte aproape pleşuvă un farmec juvenil” o pasiune lipsită de moderație. E lesne de înțeles că el n-avea

nici cea mai mică dorință de a da un spectacol dinaintea unei asistențe de regi cu această tardivă lună de miere.

Cine avea să fie în fruntea delegației franceze? Villele 1-a desemnat pe Chateaubriand, într-o oarecare măsură pentru că ministrul dorea să dea anumite garanții regaliştilor, dar şi pentru că Villele îl credea pe Chateaubriand favorabil, ca şi el, acordului cu Anglia şi nonintervenției. Dar se înşela amarnic, deoarece, chiar în acelaşi timp, ambasadorul lui îi scria doamnei de Duras: „Dacă ostilitățile, altminteri nu prea periculoase, cu Spania ar trebui să aibă ca rezultat să ne recâştigăm rangul militar în Europa Şi să ne facă a da uitării cocarda tricoloră, n-ar trebui să ne plângem Prea mult".

Chateaubriand, care se eclipsase în rangul doi, strălucea în primul. In câteva zile s-a făcut respectat la congres. „Voi părăsi Verona lăsând în urma mea reputația unui om capabil şi de temut. Acum sunt căutat, dar toți aceşti oameni sunt prea slabi ca să mă poată iubi." Grație influenței binefăcătoare şi îndepărtate a lui Claire de Duras, contesa Tolstoi îl apropiase de împăratul Alexandru, şi aceşti doi bărbați cu imaginație începuseră să se întrețină cu plăcere asupra treburilor Europei. Chateaubriand concepuse în decursul acestor conversații proiecte mari. De ce Franța nu s-ar opune Angliei, sprijinindu-se pe Rusia? De ce n-ar obține de la aceasta, în schimbul Constantinopolului, malul stâng al Rinului şi revizuirea tratatelor din 1815? Proiecte de anvergură, dar împăratului îi plăceau. „Sunt mulțumit, i-a spus lui Chateaubriand, că vă aflați aici; nu avem decât de câştigat de pe urma acestor întâlniri ale noastre."

Anglia a propus congresului măsuri împotriva comerțului cu negri şi împotriva pirateriei din mările Americii. Chateaubriand a demonstrat, prin observații abile şi ironice, că aceste măsuri, inspirate cert dintr-un sentiment umanitar, aveau ca efect indirect şi servirea intereselor britanice şi pregătirea recunoaşterii republicilor revoluționare din America de Sud. Văzând că i se opune Angliei, Metternich a crezut că va găsi în el un aliat şi a început să-1 trateze mai

bine. „Fața şi limbajul nostru pot înşela, scria Chateaubriand, sau perspicacitatea arhicancelarului nu este cea care se presupune a fi.” Adevărul este că Chateaubriand, om secretos şi închis, era hotărât în inima lui să declare război Spaniei şi s-o facă singur, întru gloria cea mai mare a stindardului alb şi a lui Chateaubriand Pânăuna alta, el îl măgulea pe Alexandru şi adormea vigilența lui Metternich. Era destul de bine jucat.

În Franța, se legase de ascensiunea lui Villele. „De fapt, este singurul om capabil din guvern, şi îmi place de o mie de ori mai mult decât prostia invidioasă, mohorâtă şi profitoare a lui Mathieu.' Villele într-adevăr îl susținea, pentru că-1 credea câştigat de partea ideilor lui. Cetățean din Toulouse Consiliului nu voia cu nici un preț un război la front' ln e vest a Franței. El dezavua angajamentele luate față de M ^ §U h de către Montmorency, care nu a ratat primul pretext pent da demisia, primind, în compensație, titlul de duce ceea încântat-o pe soția lui.

Cine va fi ministrul Afacerilor Străine? Chateaubriand îşi dorea pătimaş acest portofoliu; Villele părea înclinat să i-1 ofere-rămânea de învins reticențele regelui. In cele din urmă, acesta păru să cedeze, şi ministerul atât de râvnit i-a fost oferit. Deşi era încântat şi hotărât să accepte, Chateaubriand simțea că purtarea lui față de Mathieu avea să pară echivocă şi se temea de judecata doamnei Recamier. Sfâşiată între aceşti doi bărbați, prietena celui care trebuia să abdice, îndrăgostită de cel care se vedea ridicat în rang, ea a jucat această partidă imposibilă fără nici cea mai mică greşeală de tact. „Mi se spune, îi scria ducele de Laval, că vă descurcați admirabil cu toate aceste dificultăți, că vi se fac toate confidențele, că toată lumea e mulțumită şi nimeni nu este trădat.” Poate că o femeie mai pasionată, judecind cu o oarecare iritare această impecabilă negociatoare, s-ar fi gândit că dacă nimeni nu era trădat, însemna că toată lumea era.

Când portofoliul i-a fost propus lui Chateaubriand, acesta a început prin a-1 refuza şi 1-a sfătuit pe Villele să-1 ia chiar el, ad-interim. Către doamna Recamier: „Mathieu nu merita

acest sacrificiu după felul cum s-a purtat cu mine, dar ți-o datorez dumitale şi loialității mele. Nu se va mai spune acum că sunt ambițios.” Doamnei de Duras i-a mărturisit că era îngrozit ca nu cumva dezinteresul lui să fie luat drept autentic: „Domnul, în loc să mă convingă să accept, m-a strâns în brațe şi mi-a spus că m-am comportat ca un erou. Cine a căzut în capcană?' Într-adevăr, cine se înşela? în mod cert nu opinia publică, ce nu se lăsa dusă de nas de această comedie. „Când i s-a propus ministerul, spune Pasquier, a dat toate semnele unui om care se teme de osteneli şi dificultăți. Aproape că i s-a impus cu forța să accepte puterea pe care ardea să pună mâna.„ în cele din urmă, regele a învins această fragilă pudoare. „Acceptați, i-a spus el, vă ordon.„ Niciodată un ordin n-a fost primit cu o mai mare plăcere. Chateaubriand se temea atât de mult să nu-1 vadă pe rege revenind asupra deciziei, încât 1-a pus în gardă pe Villele împotriva oricăror pericole posibile., Aflați, dragul meu prieten, că numirea ar trebui să fie cunoscută în acelaşi timp cu demisia, altminteri ziarele de dreapta ar lua foc, iar regele ar da înapoi”, şi aproape în acelaşi minut, ducesei de Duras: „Regele mi-a ordonat să accept; eu m-am supus, dar ca cineva care e dus la spânzurătoare.” Oricât de indulgentă ar fi fost cu el, Claire de Duras zâmbise probabil citind acest bilet.

Instalat în minister, i-a scris lui Juliette Recamier că nimic nu se va schimba şi că-1 va vedea în fiecare zi la ora obişnuită, „în seara asta mă duc să mă culc în acel pat de ministru care n-a fost făcut pentru mine, unde nu dormi deloc şi unde rămâi puțin. Trecând peste obstacole, am impresia că mă depărtez de dumneata şi că voi face o lungă călătorie. Asta îmi frânge inima, dar am să-mi dezmint presentimentele. Am să te văd în fiecare zi la ora noastră, în mica odăiță.” Această promisiune nu avea să fie ținută prea multă vreme.

IV. Ministrul „Corespondența mea intimă e scrisă de mâna mea şi merge în cele patru colțuri ale Europei. Nu las pe seama nimănui această îndatorire.” Era incontestabil că acest

scriitor, ajuns ministru, muncea tot atât cât cei mai activi dintre predecesorii lui. Depeşe, scrisori particulare către ambasadori, lui Canning, ţarului Alexandru, îşi petrecea uneori nopţile scriind, cu scrisul lui trufaş, mare, texte precise, energice şi întotdeauna purtând amprenta stilului său. Politica lui era simplă. Voia război cu Spania fiind convins ca avea sa fie uşor, că-i va descuraia n^

~ ^ i r- J lc revoluţionarii europeni, ca va uni armatele franceze şi va conţii H A Antici lâiorâcirhi fi În calea lui a întâlnit multe obstacole. Primul a f t preşedintele Consiliului, Villele. Acesta din urmă îl al Chateaubriand într-un timp când nu ştia că planurile noului ministru erau mult mai îndepărtate de alte sale şi decât cele ale lui Mont-morency. Când a descoperit ce greşeală făcuse, amărăciunea lui a fost uriaşă. El s-a arătat conciliant, pentru că avea nevoie în Cameră de prietenii lui Chateaubriand, dar acesta repeta oricui voia să-1 asculte că era în cele mai bune relaţii cu Villele. Doar el singur credea.

A doua grupă de adversari: Mathieu de Montmorency şi ginerele lui, Sosthene de La Rochefoucauld, mari inspiratori ai Congregaţiei şi a căror ranchiună secretă, dar amară, nu aştepta decât ocazia unei revanşe. Al treilea obstacol: liberalii francezi, care-i susţineau din necesitate doctrinară şi politică pe fraţii lor, liberalii spanioli. Al patrulea obstacol: Sfânta Alianţă, iritată văzând că Franţa se lipsea de alte puteri şi neliniştită de contaminarea posibilă a revoluţionarilor spanioli în armatele franceze, în sfârşit, al cincilea obstacol şi care părea cel mai dur: Anglia, al cărei guvern, deşi conservator, îi încuraja pe revoluţionarii spanioli, pe de o parte pentru că se urmărea cucerirea pieţelor din coloniile sud-americane, şi pe de altă parte pentru că Foreign Office nu vedea cu ochi buni ca din nou pe cele două tronuri al Franţei şi al Spaniei să se ridice monarhii între care existau legături prea intime.

Împotriva tuturor acestor duşmani, Chateaubriand ţinea piept neînfricat. „Franţa va face faţă tuturor, îi scria lui

Marcellus, şi nu se teme de nimic.” Iar contelui de La Garde, ambasadorul nostru la Madrid: „Vă invit, domnule conte, să ridicați tonul şi nu să-1 coborâți”. În fine, lui Canning însuşi, pe 14 ianuarie 1823: „Războiul, spuneți, arputea răsturna instituțiile noastre, încă destul de fragile? S-ar putea, dar există două moduri în care un guvern Poate să piară: unul prin înfrângere, celălalt prin dezonoare. Dacă Spania revoluționară se va putea lăuda de a fi făcut să tremure Franța monarhică, dacă steagul alb va bate în retragere față de descamisados, lumea îşi va aduce aminte de puterea Imperiului şi de triumfurile steagului tricolor; or, calculați efectul acestei amintiri pentru Bourboni. Poporul francez e milităros. O victorie ar lega armata pentru totdeauna de rege, făcând ca întreaga Franță să alerge sub arme. Poate nu vă vine a crede ceea ce poate face printre noi cuvântulonoare.„ Această scrisoare a sporit aversiunea lui Canning. Ar fi putut să fie periculos. „Dacă înaintea campaniei domnul Canning ar fi înarmat douăzeci de vase şi le-ar fi trimis la Cadix, noi am fi fost foarte încurcați.” Dar ministrul englez s-a mulțumit să țină un discurs ostil; ei n-au schimbat niciodată nimic.

Dacă Franța voia să acționeze, trebuia s-o facă rapid. A menține imobilă, la frontiera unei revoluții, o armată de o sută de mii de oameni, dintre care mulți, ofițeri şi soldați, erau foşti bonapartişti sau republicani, însemna să expui trupele unei periculoase contaminări. Chateaubriand preluase ministerul la începutul lui ianuarie 1823; către sfârşitul lunii, la ordinele lui, ambasadorul nostru la Madrid îşi retrăgea scrisorile de acreditare. Nemulțumirea lui Canning s-a transformat în furie. La Londra, oamenii aruncau cu pietre în ferestrele ambasadei franceze, dar, aşa cum prevăzuse Chateaubriand, Anglia n-a reacționat pe cale militară. Către Marcellus: „Lăsați-1 pe onorabilul meu prieten Canning să se supere cât pofteşte. A visat la război şi nu-1 poate face. Iată motivul secret al proastei lui dispoziții. Vă cer un lucru cu toată tăria, nu mai treceți pe la domnul Canning decât foarte rar. Faceți vizite scurte şi reci şi nu-i vorbiți

deloc; un om care a făcut declarații publice împotriva Franței nu mai poate avea decât raporturi strict necesare cu reprezentantul Franței.”

Curând, un discurs al tronului le-a anunțat francezilor declararea războiului cu Spania. Ducele d' Angouleme a fost numit generalisim, împreună cu mareşalul Victor, ministrul de Război, Chateaubriand s-a ocupat de pregătirea armatelor sale. A cerut ca în alegerea şefilor să se țină cont în primul rând de experiența militară şi nu de trecutul politic. „Orice ofițer francez, spunea el, va fi credincios în fața gloanțelor.” Atacat în Cameră de generalul Foy, în numele stângii, în legătură cu expediția în Spania, el a răspuns pe data de 25 printr-un mare discurs, primul pronunțat în această adunare, şi a obținut un real succes. Mai întâi le-a răspuns oratorilor liberali care susținuseră că o națiune n-are dreptul să intervină în afacerile interne ale unei alte țări.

„Din toate timpurile, a spus Chateaubriand, a fost recunoscută o excepție de la această regulă, aceea care impune unei națiuni dreptul de a interveni când propriile ei interese sunt amenințate.” Din acest motiv, în vremea Revoluției, Anglia a intrat în război cu Franța. „Să nu uitați niciodată, continua el, că dacă războiul cu Spania are, ca toate războaiele, inconvenientele şi pericolele lui, pentru noi va avea un imens avantaj: ne va fi creat o armată. Poate că reconcilierii complete a francezilor îi mai lipsea încă ceva; dar se va desăvârşi sub corturi. Camarazii de arme curând ajung prieteni. Regele, cu o generoasă încredere, a încredințat garda drapelului alb unor căpitani care au făcut să triumfe alte culori; ei îi vor reaminti de drumul victoriei; el nu 1-a uitat niciodată pe cel al onoarei.” Când Chateaubriand a încheiat, toată dreapta s-a grăbit spre el pentru a-i strânge mâinile şi chiar să-1 îmbrățişeze. Acest discurs a prilejuit un incident ajuns celebru care s-a terminat prin expulzarea mânu militari a deputatului destângaManuel.

Cu toate acestea, țara rămânea liniştită. Armata, oprită în drumul spre Bidassoa de o sută cincizeci de revoluționari francezi Şi italieni care le strigau soldaților: „Ce căutați aici? Să puneți un despot pe tron?” le-a răspuns printr-o lovitură de tun care s-a dovedit suficientă pentru a împrăştia micul detaşament. Populația sPaniolă a întâmpinat trupele franceze cu strigătul, „Trăiască fegele!' Nici o luptă; o plimbare militară puțin cam hurducăită'.

Pe 24 mai, ducele d' Angouleme a intrat în Madrid. Din nefericire Cortes-urile fugiseră spre Sevilia şi Cadix luându-1 cu ele şi pe regele Spaniei. „Nu trebuie să ne ascundem, nimic nu-i terminat atâta vreme cât nu-l avem pe rege”, îi scria Chateaubriand lui Marcellus, şi adăuga: „Părerea mea este că nu-l vom putea avea pe rege decât printr-tin complot pus la cale la Sevilia sau la Cadix. N-ați putea găsi la Londra câțiva dintre acei oameni întreprinzători, de care această țară nu duce lipsă, în stare să-1 răpească pentru unu sau două milioane? Gândiți-vă la soluția asta.” Romancierul colabora cu ministrul.

Dacă s-ar fi îndoit cineva de calitățile de om de acțiune ale lui Chateaubriand, afacerea Cadix i le-a pus în plină lumină. „Să nu cântăm victoria, spunea el; această prostituată provizorie îmi face o spaimă cumplită”, dar el se străduia din răsputeri ca s-o imobilizeze. Ducele d'Angouleme, care căuta să-i câştige pe spaniolii rebeli prin moderația lui, a impus (prin ordonanța de la Andujar) limite răzbunării monarhiştilor dezlănțuiți, şi spera să obțină, fără dificultăți, punerea în libertate a regelui. Această politică îi făcea să strige pe radicalii din cele două țări. Cât despre Chateaubriand, el era pentru o politică de forță. „Dragul meu prieten, îi scria lui Villele, cred că ar trebui să-i scrieți chiar azi Monseniorului duce d'Angouleme într-o problemă capitală: să aibă grijă să nu dea prea multă apă la moară constituționaliştilor spanioli. Aflu din toate părțile că regaliştii sunt nemulțumiți de comportarea prințului. Dacă stăm să ne gândim bine, regaliştii ne fac succesele de azi şi dacă generalii lor, soldații

lor, preoții, clerul consideră că toate loviturile şi pericolele erau pentru ei şi toate avantajele pentru generalii Cortes-urilor, vom fi abandonați în mijlocul Spaniei.”

Acest om de litere îi presa pe oamenii războiului. Violența nu-l speria chiar dacă ea trebuia să-1 aibă ca victimă pe suveranul pe care el pretindea că-1 salvează. Către generalul de Guilleminot, şeful statului major al ducelui d'Angouleme-'-„Dacă reuşiți să aruncați câteva bombe în Cadix, curând totul va fi al dumneavoastră. Cu siguranță nu sunteți speriat de stupida idee că o bombă ar putea să-1 lovească pe rege? Sper să nu i se întâmple nici o nenorocire; dar mai presus de orice e vorba de regalitate; un rege nu-i decât un general pe timp de război. Trebuie să plătească cu propria sa persoană. Cu temeri şi cu şovăieli, nu ajungi departe. Fiți convins că nu puteți obține nimic decât printr-o acțiune violentă, că rapiditatea şi îndrăzneala doar ele vă pot aduce succese. Ştiți care e prețul unui moment pierdut în lucrurile decisive. Totul poate fi câştigat dintr-o mişcare dacă se procedează rapid şi poate dura şase luni dacă se tergiversează.” Aceluiaşi general: „Eu am navigat pe mările acestea; nu mie trebuie să mi se spună poveşti teribile despre echinocțiu”, şi mai departe: „V-am mai spus-o şi v-o repet, atâta vreme cât voi fi în Consiliu, Cadixul nu va fi abandonat. Aş prefera să mor de douăzeci de ori decât să văd un francez bătând în retragere. Vă repet încă o dată, Cadixul va cădea, şi misiunea în Spania va izbândi.”

El a fost cel care a avut dreptate. Fortul Trocadero, cheia Cadixului, a fost cucerit în septembrie, Cortes-urile învinse, iar regele eliberat. Chateaubriand triumfa:„întotdeauna am fost sigur de succesul definitiv în războiul cu Spania. Am rămas în minister pentru motivul că am acea voință bretonă, care nu dă înapoi niciodată, că evenimentul o poate contraria, dar nu o poate niciodată supune. Credeți-mă, cu o voință inflexibilă eşti aproape întotdeauna mai tare decât evenimentul.” Metodă care dă excelente rezultate când evenimentele rămân la scară umană.

Era acesta un succes definitiv? în ceea ce priveşte Spania, punerea în libertate a lui Ferdinand al VH-lea, tiran care „nu învățase nimic şi nu uitase nimic”, era departe de a constitui o soluție fără cusur, în pofida ducelui d'Angouleme, Ferdinand i-a autorizat pe partizanii lui să săvârşească represaliile cele mai crude Ş! 5 curând, din cauza nemulțumirii generale, influența engleză în Spania s-a dovedit mai puternică decât influența franceză. „Franța, spunea Chateaubriand, vrea ca Spania să fie liniştită şi fericită; ea se va opune oricărei reacțiuni periculoase, ca şi oricărui spirit de răzbunare. Suntem interesați să nu apărem drept complici ai stupidității şi fanatismului. Am prefera să abandonăm Spania decât să ne împrumutăm armele acelora care sunt înclinați să răspândească sângele pe eşafoade decât să-1 verse pe câmpul de bătaie.” Gânduri nobile, dar de fapt el nu era în stare să țină în frâu pasiunile.

În realitate, în Franța mai mult decât în Spania aştepta el ca victoria să-i aducă mari rezultate. Şi le-a obținut. Armata accepta de acum înainte fără repulsie drapelul alb. Țara, satisfăcută, trimitea la Paris pentru alegerile din decembrie o Cameră „regăsită”. La întoarcere învingătorii au avut o primire triumfală: salve de tun, iluminații, Te Deum, nimic nu lipsea. Modest, ducele d'Angouleme considera că se făcea prea mult zgomot pentru nimic. Nu aceasta era şi părerea lui Chateaubriand, teribil de mândru de opera lui: Am putut să dovedim, scria el, că în politică valorăm tot atât cât şi în literatură, dacă valorăm ceva”.

Cu toate acestea, în exaltarea lui se amesteca o umbră de tristețe, fiindcă doamna Recamier părăsise Parisul fiind nemulțumită de el., K îngeri albi şi negri Femeile iubesc puterea, iar victoriile amoroase însoțesc cu plăcere victoriile militare. Acest an de succese diplomatice fusese pentru Chateaubriand şi un an de cuceriri personale. Cu cât părea mai copleşit de muncă şi de griji, cu atât găsea timpul şi forța necesară pentru a înnoda noi legături. Unele erau uşoare.

Doamna Hamelin, o frumoasă muscadină* cu păr negru şi ochi de foc,

* Muscadin – tânăr elegant, îmbrăcat excentric şi adversar activ al iacobinilor după 9 termidor (1794) (n.tr.).

Care-1 protejase pe timpul aprinselor furii ale lui Napoleon şi nu-şi precupeţise pe atunci nici favoarea, nici favorurile, a venit, la rândul ei, să-i ceară un sprijin. Nu mai era foarte tânără, dar încă atrăgătoare. El s-a lăsat tentat, şi nu o dată ministrul a fost văzut părăsind ministerul cu muscadina. Doamna Hamelin era trecută de patruzeci de ani. Cordeha de Castellane, care fusese marea dragoste a acelui annus mirabilis, nu avea decât douăzeci şi şapte. Fiica bancherului Greffulhe, măritată cu colonelul conte Boniface de Castellane, avea tot atâta cutezanţă cât farmec şi frumuseţe. Chateaubriand a zugrăvit-o în Viaţa lui Rance, sub numele altei Castellane, „Paloarea ei întinsă ca un prim strat sub prospeţimea tenului îi dădea o înfăţişare pasională. Avea ochi albaştri prelungi, moşteniţi de la mama ei.” Mole îi descrie chipul angelic, ochii albaştri „tenul pal şi de o extremă fineţe, părul de un blond cum nu mai văzusem decât la ea. Când surâdea, iar albeaţa dinţilor strălucea în mijlocul acelui ten atât de mat, dar fără a fi palid, lângă pletele ei blonde şi ochii de un albastru atât de perfect, te întrebai dacă era doar o femeie slabă.” Chateaubriand a crezut, încă o dată, că găsise Sylphida. Ea i s-a dăruit imediat, fiind îndrăzneaţă şi senzuală şi, a doua zi după prima noapte de dragoste i-a propus să dea o fugă la malul mării. El i-a răspuns cu o ardoare atât de puternică cum nu-i mai trezise nici o altă femeie, în afara bietei doamne de Mouchy: „îngerul meu, viaţa mea, şi nu mai ştiu ce altceva, te iubesc cu întreaga nebunie a primilor mei ani. Pentru tine devin din nou fratele lui Amelie; am uitat de toate de când mi-ai îngăduit să cad la picioarele tale. Da, vino la malul mării, unde vei dori, cât mai departe de lume. Am prins, în sfârşit, acel vis de fericire pe care 1-am urmărit atât. Pe tine te adoram de aşa multă vreme fără să te fi cunoscut. Tu îmi vei cunoaşte toată viaţa; tu vei

vedea ceea ce nu se va şti decât după mine; îl voi face depozitar pe cel care trebuie să ne supravieţuiască.” Fiindcă întotdeauna prima lui reacţie, puţin naivă, dar destul de emoţionantă, când voia să seducă o femeie, era să-i citească Memoriile lui.

O săptămână mai târziu era nebun de dorinţă. „Niciodată nu te-am văzut atât de frumoasă şi atât de seducătoare cum ai fost ieri-seară. Mi-aş fi dat viaţa să te pot strânge în braţe. Spune-mi, dragostea ce mi-o porţi te înfrumuseţa aşa? Să fi fost pasiunea ce mă arde care să te fi făcut în ochii mei atât de atrăgătoare? Ai văzut; nu puteam înceta să te privesc, să sărut micul lanţ de aur. Când ai plecat, aş fi vrut să mă prosternez la picioarele tale şi să te ador cape o divinitate. Ah! dacăm-ai iubi măcar pe jumătate câtte iubesc eu. Minteami-e rătăcită. Repară, iubindu-mă, răul pe care mi 1-ai făcut. La ora opt te aştept cu inima palpitând.”

Uneori îi scria versuri, cele mai bune pe care le-a compus, şi-i vorbea de neliniştea de a iubi, el, bătrân călător, o femeie atât de tânără şi tristeţea de a simţi că, dacă şi ea l-ar fi iubit puţin, ar fi fost mai mult pentru operele sale decât pentru el însuşi.

Talentul nu-ţi întoarce ceea ce timpul şterge; Gloria, vai! întinereşte doar un nume.

Fratele lui Amelie, al Velledei iubit, Mi-au răpit credinţa-ţi fiii mei ingraţi? încântarea ta rănitu-m-a şi m-a umilit. Sunt gelos pe mine, crede-mă de poţi.

Dispreţuieşte, o, frumoaso, triumfu-nşelător Singurul bun pe lume e iubirea, dorul. Ce nemurire merită o noapte de amor? Pentru sărutul tău aş vinde viitorul.

În momentul cuceririi burgului fortificat Trocadero, această dragoste ardea în toată noutatea ei. Chateaubriand îşi făcea o plăcere din a umili politica la picioarele metresei lui. Forţat sa rămână în minister pentru a aştepta vestea victoriei, ajunsese chiar să blesteme un triumf care-1 lipsea de o noapte petrecută în braţele Cordeliei. „Ah! pot să-ţi scriu fără rezerve, să-ţi spun că aş da lumea pentru o mângâiere de-a ta, pentru

a te strânge la inima mea palpitândă, pentru a mă uni cu tine prin acele lungi sărutări care mă fac să-ți respir viața şi să ți-o dau pe a mea. Tu mi-ai fi dat un fiu; tu ai fi fost mama unicului meu copil, în loc de toate astea sunt obligat să aştept un eveniment care nu-mi aduce nici o fericire. Ce mă interesează lumea fără tine? Ai venit să mă încânți depăşindu-mi plăcerea succeselor acestui război pe care eu singur 1-am provocat, şi la a cărui glorie eram sensibil. Azi, totul a dispărut din fața ochilor mei în afară de tine. Pe tine te văd pretutindeni, te caut pretutindeni. Această glorie, care ar suci mințile oricui altcuiva, nici măcar nu mă poate distrage un moment de la dragostea mea."

Pe 25 octombrie, ea a plecat la Dieppe; el avea s-o urmeze., în câteva zile voi fi la picioarele tale, te voi strânge la inima mea. Vei vedea cum te voi iubi departe de lume. Primeşte toate mângâierile mele şi aminteşte-ți că tu eşti iubita mea adorată. Iți sărut picioarele şi părul.„ Pentru a ascunde de ochii lumii această întâlnire, Chateaubriand a anunțat că va merge să petreacă câteva zile la Fervacques, la doamna de Custine. Aceasta 1-a aşteptat, fireşte zadarnic. La Paris începuse să se clevetească mult pe seama comportamentului deplasat al ministrului Afacerilor Străine. El s-a indignat: „Toate astea sunt lipsite de bun-simț; mă îndreptam spre Fervacques când am fost rechemat". Opinia publică nu i-a dat mai multă crezare decât doamna de Custine însăşi. Pierzându-şi cu desăvârşire capul, cum pățesc mai toți bărbații la o vârstă ^aintată, îmbătați de amorul unei tinere femei, el se compromitea Prin nebuniile lui în ochii colegilor şi ai protectoarelor lui de totdeauna.

Ț În afara unui post pentru ginerele ei, ducele de Rauzan, d°arnna de Duras nu căpătase de la acest minister decât dojeni, dar ea era obişnuită. Juliette Recamier, mai sensibilă şi mai răsfățată, ceruse mult, obținuse mult şi cu toate astea devenea din zi în zi mai rece şi mai distantă, îi plăcea ca viața ei şi cea a prietenilor ei să fie armonioasă, ordonată şi discretă. Toată acea vâlvă, haosul şi exaltarea o răneau. După

ce Chateaubriand n-a venit mai multe zile la rând în „mica odăiţă” ea a plecat de acasă îndurerată la ora sacră. El a venit, n-a găsit-o şi a început să se plângă. „Am petrecut trei sferturi de oră singur în odăiţă, sperând că ai să vii, chemându-te, şi totuşi fericit că mă aflam printre cărţile, printre florile şi tot ce trăieşte împreună cu dumneata. Cum de ai putut pleca la ora noastră? N-ai putut să mai aştepţi puţin? îţi este uşor să te lipseşti de mine. Eu am părăsit totul ca să vin să te văd.” întristată de zvonurile care o atingeau şi care priveau conduita privată a lui Chateaubriand, ea îi dezaproba în plus şi politica. „Domnul de Chateaubriand, spunea ea cu fineţe ducelui de Broglie, concepe planurile de conduită ca pe nişte planuri de lucrări şi alcătuieşte fraze sonore.” Ea i-a rămas credincioasă lui Mathieu de Montmorency, era în corespondenţă cu Sosthene de La Rochefoucauld, care conspira pentru a intra în minister atât el cât şi tatăl lui, peste capul lui Chateaubriand. Desigur, nu-1 trăda pe Chateaubriand, dar suferea simţindu-se dată la o parte între atâtea loialisme contradictorii şi întrevedea un moment, cumplit şi apropiat, când va trebui să aleagă între prietenii ei.

Pentru a amâna această clipă şi pentru a se îndepărta de Chateaubriand, îndrăgostit de alta, ea a preferat să părăsească Parisul, sub pretextul sănătăţii nepoatei ei. La începutul lui noiembrie 1823, ea a făcut o călătorie în Italia, târându-i după ea pe blândul Ballanche şi pe tânărul Ampere, doi amorezi pătrunşi, disperaţi şi încântaţi. Chateaubriand a fost foarte supărat din cauza acestei plecări. „Dacă pleci, să te întorci curând şi mă vei regăsi acelaşi dintotdeauna, aşa cum voi fi mereu pentru dumneata. Această călătorie e cât se poate de inutilă. Eu nu mă plictisesc niciodată, şi dacă aş avea mai mulţi ani de trăit, ultima mea zi ar fi înfrumuseţată şi plină de imaginea dumitale. Ai să mă regăseşti la întoarcere? S-ar părea că nu-ţi prea pasă. Când cineva are atâta curaj să sfarme totul, ce-1 mai interesează viitorul? Ţi-am scris de două ori de la Lyon, o dată de la Torino şi nu mi-ai |răspuns.

Am primit biletul trimis din Chambery; mi-a provocat i durere crudă; acel Domnul m-a înghețat. Recunoaşte că nu 1-am meritat.„ Aşa sunt oamenii mari, care nu numai că îşi arogă dreptul de a numi „îngerul meu” toate femeile ce le trec prin mână, dar în plus se mai şi miră de buna-credință când una dintre ele îi poate păstra vreun resentiment.

VI. Stânca Tarpiană*

Nimic nu se prăbuşeşte ca succesul. Teribil de mândru de victoria lui, Chateaubnand considera războiul din Spania ca „un Rene al lui în politică”, adică o capodoperă. A fost profund surprins când, alergând la palat cu marea lui veste, i s-a turnat în cap o căldare cu apă rece. Regele şi contele d'Artois păreau să judece acest triumf ca datorându-se şansei lor; ducesa d'Angouleme îl atribuia soțului ei. Pe Chateaubriand prinții abia dacă îl zăreau, iar el a fost fireşte destul de ofensat. Credea că cel puțin poziția lui în minister e de neclintit. Crezându-se un Richelieu, abia dacă tolera în Villele o eminență cenuşie. Consimțea, ce-i drept, să-i lase preşedinția Consiliului, dar cu condiția ca el să aibă mână liberă în Afacerile Străine, unde pretindea să înfăptuiască, având sprijinul împăratului Alexandru, lucruri şi mai mari: unirea Bisericilor, crearea unor monarhii bourboniene în Lumea Nouă şi, poate, anexarea malului stâng al Rinului. Aceste planuri vaste aveau nevoie de ani de putere; el se bizuia pe aşa ceva şi ar fi fost foarte surprins dacă i s-ar fi spus

* Extremitate sud-vestică a Capitoliului de unde se aruncau c°ndamnații vinovați de trădare (n.tr).

Că Părintele Joseph* avea de gând să se descotorosească de Richelieu.

Şi totuşi acesta era adevărul. De mai multe luni, o întreagă conspirație a minat poziția lui Chateaubriand. Sosthene de La Rochefoucauld, unit cu contele d'Artois şi cu doamna Cayla, favorita lui Ludovic al XVIII-lea, sperau să răzbune ofensa adusă socrului său şi să găsească în minister un loc pentru tatăl lui. Duşmanii lui Chateaubriand spuneau că acesta din

urmă râvnea la preşedinția Consiliului, şi Villele era exasperat de aerele lui triumfătoare. Omul ilustru nu ştia să-şi disimuleze sentimentele de dispreț şi de indiferență inspirate de colegii lui. Suficiența lui irita. Miniştrii îi iertau cu greu geniul; nu-i iertau nici succesele militare, nici succesele în dragoste, care, prea cunoscute la Paris, îi şocau pe bigoții Congregației pe cât le întristau pe prietenele cele mai fidele lui Chateaubriand.

Un ministru al Afacerilor Străine nu trebuie să fie bănuit. Or, calomniatorii afirmau că, dacă Cordelia de Castellane îi oferise favorurile lui Chateaubriand, era doar pentru a-1 convinge să obțină de la guvernul spaniol recunoaşterea unor anumite împrumuturi ale Cortes-urilor, de la care contele Greffulhe, tatăl ei, cumpărase numeroase titluri. Fără îndoială, această poveste nu era adevărată, fără îndoială problema împrumuturilor fusese tratată mai mult de Villele decât de Chateaubriand, dar, în fine, ajunsese în gura lumii, ceea ce nu era bine. Altă acuză: în momentul cuceririi Cadixului, asupra lui Chateaubriand s-a abătut o ploaie de decorații: Lâna de aur, marea cruce a Ordinului Salvatorului, Annonciade, deținea cele mai nobile ordine ale Europei. Faptul că țarul le-a trimis lui Chateaubriand şi Mathieu de Montmorency marele cordon al Sfântului Andrei 1-a rănit pe Villele şi chiar pe Ludovic al XVIII-lea care, în semn de represalii, a dorit să-i dea cordonul

* Joseph – zis Părintele (l 577-1638) – capucin francez, confident şi consilier al lui Richelieu, cu o predominantă influență, mai era denumit şi Eminența cenuşie (n.tr.).

Albastru lui Villele. La rândul său, Chateaubriand pretind cordonul albastru şi s-a făcut luntre şi punte să obțină în sch' h pentru Villele cordonul Sfântul Andrei, în felul acesta o gravă problemă părea rezolvată şi egalitatea restabilită dar în adâncul inimilor ministeriale rămăsese multă amărăciune. Lucrurile mărunte îi frământă pe oameni mai mult decât cele mari. „Adesea eşti mai agitat, scria Chateaubriand, de o slăbiciune secretă decât de soarta unui imperiu. In străfundul

sufletului problema uşoară este problema cea mai serioasă. Dacă s-ar vedea câte gânduri puerile trec prin mintea celui mai mare geniu în momentul în care înSptuieşte cea mai importantă acţiune a lui, ai fi uimit.” Şi vorbea în cunoştinţă de cauză.

Iritat şi ranchiunos, Villele sublinia greşelile lui Chateaubriand. Triumful acestuia, spunea el, era mai mult aparent decât real. E drept că, în Spania, Franţa îl pusese din nou pe tron pe Ferdinand al Vll-lea, dar acesta refuza să asculte sfaturile Franţei, în America de Sud, Chateaubriand visa monarhii bourbone, silfide diplomatice, în timp ce Anglia era preocupată de comerţul carnal al noilor republici. „Eu, spunea perfid Villele, nu amestec poezia cu afacerile. Toate aceste ţări frumoase de acolo nu vor fi în curând decât o piaţă engleză dacă Chateaubriand continuă încă un an să corespondeze în particular cu Canning.”

Dezacordul latent care îl despărţea pe Chateaubriand de Villele a ieşit la lumina zilei când a fost pus în discuţie proiectul conversiei rentelor, foarte scump preşedintelui Consiliului. Era vorba de a se remite la purtător rente franceze, în contrapartidă de 5 pentru 100, un 3 pentru 100 emise pe şaptezeci şi cinci de franci şi de a afecta economia anuală realizată astfel despăgubirii emigranţilor ale căror bunuri fuseseră transformate în bunuri naţionale. La început Chateaubriand aprobase ca şi colegii lui Proiectul; dar a descoperit destul de repede că acesta era nepopular. Rentierii se considerau lezaţi; ziarele afirmau că Bancherii (Baring, Rothschild) obţineau tot beneficiul operaţiei, iar anumiţi experţi o criticau pentru că ea urma să adauge un capital datoriei de stat, titlurile emise de şaptezeci şi cinci de franci fiind rambursabile cu o sută de franci.

Camera deputaţilor, alcătuită în parte din beneficiarii despăgubirii prevăzute, a votat proiectul. In Camera pairilor, opoziţia a fost puternică şi se vorbea că Chateaubriand inspira şi susţinea o campanie împotriva legii. Preşedinţilor Consiliului nu le conveneau deloc episcopii adjuncţi cu o

succesiune probabilă, mai ales dacă aceştia se ocupau ei înşişi de deschiderea succesiunii. Pe 27 mai, Villele a avut o explicaţie destul de aprinsă cu ministrul Afacerilor Străine pe parcursul căreia Chateaubriand protestase de bună-credinţă, oferindu-se să vorbească în favoarea legii. Oferta nu i-a fost acceptată; prea mulţi voiau să-1 piardă. Pe 2 iunie, legea a fost respinsă de pairi, cu treizeci şi patru de voturi ale majorităţii, iar Chateaubriand a avut imprudenţa de a-i spune lui Villele: „Dacăvăretrageţi, suntem gata să vă urmăm.” Adversarii lui au tradus: „Retrageţi-vă, noi suntem gata să vă luăm locul”. Ceea ce regele nu voia cu nici un preţ. „Villele, i-a spus el preşedintelui Consiliului, nu mă lăsa pe mâna acestor briganzi.” Se pare că-1 bănuia pe Chateaubriand de o profundă perfidie.

În zilele care au urmat, neîncrederea faţă de el i-a determinat pe cei mai mulţi membri ai Consiliului să propună îndepărtarea acestui om „cu o conduită atât de ambiguă”. Corbiere a fost aproape singurul care i-a luat apărarea lui Chateaubriand, nu fiindcă ar fi ţinut la el, ci pentru că se temea de puterea lui. Pe 27 mai, baronul de Damas i-a scris lui Villele că ducele de Mont-morency ar accepta Afacerile Străine dacă i s-ar propune. Contele d'Artois făcea parte din conspiraţie. „Mărturisesc, îi scria lui Villele, că ezitarea bunului nostru Corbiere îmi provoacă o adevărată neplăcere şi în felul acesta iată că mai pierdem o zi. Sper că mâine, în fine, veţi reuşi să-1 decideţi pe Corbiere.” Cu toate acestea, doamna de Duras încă îl mai credea pe prietenul ei în siguranţă. Mai mulţi prieteni 1-au pus în gardă pe Chateaubriand că se avea în vedere demiterea lui. „Să fiu demis! le-a răspuns el. Numaidecât, dacă aşa se vrea.” Şi S-a dus să se culce.

La şase dimineaţa, în duminica Rusaliilor, o rândunică a căzut în şemineul din camera lui. În mica lui grădină a auzit apa susurând clopotele vestind sărbătoarea. Era aniversarea zilei când la Plancoet, i se ridicaseră legămintele din copilărie. S-a dus la Tuileries, să asculte muzica de la capelă. Cum era

absorbit de frumoasele momente ale sărbătorii, un aprod a venit să-1 anunțe că era chemat. L-a urmat şi a dat peste secretarul lui, Pilorge, care i-a înmânat o scrisoare, spunându-i: „Domnul nu mai e ministru”. Ducele de Rauzan, directorul afacerilor politice, îi transmitea următorul mesaj, semnat de Villele: „Domnule viconte, mă supun ordinelor regelui transmițând Excelenței voastre o ordonanță luată acum de Maiestatea sa”. Ordonanța îl însărcina ad-interim pe domnul conte de Villele cu portofoliul Afacerilor Străine, în locul domnului viconte de Chateaubriand. Era demis ca un valet şi nu avea să mai revină niciodată la putere.

Când un om de geniu eşuează într-un mod atât de grav în acțiunea sa, e interesant de analizat cauzele acestui eşec. Ce-i lipsea lui Chateaubriand pentru a-i egala în viața politică pe unii ca Villele sau Corbiere, pe care în viața intelectuală îi domina de departe? Cu siguranță nu puterea de muncă. Depeşele lui stau mărturie. Cunoaşterea problemelor? îşi ştia Europa timpului său mai bine ca ei. Descrierile făcute Spaniei şi Angliei sunt bucăți admirabile şi care rămân adevărate. Elocvența? Discursurile lui fac onoare celor mai iluştri parlamentari. Tenacitatea? A dovedit-o în timpul asediului Cadixului, mai mult ca oricare alt coleg al său.

Dar cu virtuțile omului de stat se întâmplă la fel ca şi cu organele corpului omenesc. Funcționarea ireproşabilă a inimii, creierului, stomacului poate fi paralizată de deficiența unei glande minuscule; talentele cele mai sclipitoare ale unui ministru vor fi zadarnice, ba chiar periculoase, dacă nu sunt însoțite de calități minore cum ar fi modestia şi răbdarea, în Chateaubriand nu exista nici urmă de umilință, iar orgoliul său, deşi legitim, ofensa oamenii mai puțin strălucitori, conştienți de acest fapt, dar care ar fi dorit ca el să nu-şi manifeste, de o manieră atât de vizibilă, dispretul. E firesc ca un mare merit să fie înconjurat de o mare invidie, dar aceasta nu devine virulentă decât atunci când omul de talent nu cunoaşte măsura şi nu doreşte abilitate în raporturile lui cu semenii.

Chateaubriand nu era abil. Ce-i drept, la începutul carierei sale, într-o perioadă de amabilă timiditate, îi cucerise pe Fontanes şi Joubert şi amândoi îi fuseseră fideli, dar nu fără a-i judeca sever egoismul. Dar Pasquier, Mole trecuseră de la prietenia cea mai afectuoasă la o ostilitate declarată. Indiferența arogantă a lui Chateaubriand era cu atât mai şocantă, cu cât coincidea în ceea ce-1 privea cu cea mai exigentă ambiție. El voia în acelaşi timp toate onorurile ca şi dreptul de a-i dispreţul pe cei care le împărţeau. Dacă şi-ar fi dat osteneala să-1 cucerească pe Sosthene şi pe prietenii lui, ei şi-ar fi ales alți adversari. Crezuse că-i putea neglija; ei s-au răzbunat hăituindu-1. Multă vreme s-a apărat împotriva ostilității bărbaților sprijinindu-se pe prietenia femeilor inteligente şi afectuoase. Doamna de Beaumont 1-a susținut pe lângă Fontanes, doamna de Custine pe lângă Fouche, doamna de Duras pe lângă Villele, doamna Recamier pe lângă Montmorency. Măcar dacă această metodă ar fi impus o oarecare fidelitate. Ajuns la putere, Chateaubriand a comis greşeala de a-şi sacrifica legăturile cele mai trainice pentru cele mai nestatornice plăceri. Doamna de Duras a căzut bolnavă, doamna Recamier a fugit, şi el s-a trezit fără protectoare într-o vreme când ar fi avut cea mai presantă nevoie de prietenia şi de sfaturile lor. În timpul ministeriatului său s-a afişat public şi prin saloane ca bărbat de cincizeci de ani îndrăgostit, fără gravitate şi fără reținere, în 1723, Franța ar fi zâmbit; în 1823 ea 1-a blamat.

În sfârşit, un om născut pentru treburi de stat, dacă se vede înlăturat de anumite evenimente ostile, ştie să dispară o perioadă de timp pentru a se face uitat. Doar tăcerea e cea care-i permite, după un intermediu, să apară din nou în chip de conciliator. Dar omul dorinței, dacă se vede privat de puterea la care consideră că are dreptul, e cuprins de furie. El îi atacă violent pe cei care 1-au învins. Mai mult decât un conflict de doctrine, el dă impresia de a continua o dispută personală, fapt extrem de condamnabil l când este vorba de interesele unei țări. Dacă, la începutul ministeriatului său,

Chateaubriand reuşise să seducă prin inteligența lui pe unii regi şi miniştri ai Europei, după puțin timp aceştia aveau să-1 taxeze drept spirit intratabil şi periculos. Spunem mai curând că era făcut, ca majoritatea scriitorilor, pentru a gândi şi a trăi singur, iar munca de echipă, necesară în orice regim unei vieți de acțiune, îi era odioasă. Or, politica nu se face cu visuri, ci cu oameni. Ar fi trebuit să-i considere pe Ludovic al XVIII-lea, Villele, Corbiere, Mathieu, Sosthene, doamna du Cayla, nu ca pe nişte creaturi imperfecte pe care doreşti să le modelezi cum îți convine, ci ca pe nişte date imuabile ale problemelor ce trebuia rezolvate. Mai abil, mai adaptat faptelor, Chateaubriand şi-ar fi putut dirija colegii şi prinții; el a preferat să-i deteste şi tocmai acest refuz al realului, atât de firesc unui om de imaginație, explică eşecul său.

MONARHISTUL ÎMPOTRIVA MONARHIEI Lumea, aşa cum e condusă, se îndreaptă spre Republică. Am mai spus-o şi o repetăm, şi această crimă de lez-monarhie se datorează în mare parte monarhiştilor.

Chateaubriand L Omul resentimentului Chateaubriand a depăşit cu dezinvoltură primul şoc al dizgrației. La două ore de la primirea scrisorii care-1 destituia, s-a întors acasă, pe strada Universității, aducându-şi cele două pisici frumoase. „A trecut timpul, le-a spus el, s-o mai faceți pe doamnele sus-puse; acum trebuie să vă gândiți cum să prindeți şoareci.” Lecție de morală care se aplica miniştrilor ca şi pisicilor. Pentru aceeaşi seară el organizase la minister un dineu; le-a trimis scuze convivilor, 1-a pus pe Montmirel să-şi strângă cratițele şi grătarele în mica lui bucătărie şi, în locul mai-marilor acestei lumi, el i-a invitat pe doamna de Chateaubriand şi pe domnul Le Moine, în prima zi, musafirii au fost numeroşi. Fiecare îşi închipuia că dizgrația avea să fie de scurtă durată şi voia să-şi atribuie onoarea, pe cheltuială mică, de a fi fost prietenul la nevoie. Fidelul Bertin s-a dus la Villele şi i-a pus în vedere că, începând din ziua următoare, dacă el nu va obține de la rege numirea lui Chateaubriand la ambasada din Roma, Journal des Debats va declara război

guvernului. Bertin i-a amintit căDebats îl răsturnase pe Decazes şi că îl vor răsturna şi pe domnul Villele. „Voi 1-aţi răsturnat pe Decazes, i-a răspuns Villele, făcând caz de regalism; ca să mă răsturnaţi pe mine, va trebui să faceţi revoluţie.”

Chateaubriand nu era omul să „facă revoluţie”, dar ura lui era atât de violentă, ca să vadă, fără prea multe regrete, această revoluţie făcându-se sub ochii lui. Ofensa îl rănise mortal. „Am fost dat pe uşă afară, spunea el, de parcă i-aş fi luat regelui ceasul de pe şemineu.” Să ierte? Iertarea nu era punctul lui forte. „Miniştrii sunt duşmanii mei; eu sunt duşmanul lor. Îi iert în calitatea mea de creştin, dar nu îi vor ierta niciodată ca om.” De altfel, nu urma el, atacând de acum guvernul, tradiţia Angliei parlamentare? La Westminster, un ministru, care-şi pierdea portofoliul, lua loc pe banca opoziţiei. Era ceea ce avea de gând să facă, doar dacă. A aşteptat cincisprezece zile o reparaţie care să-i fie oferită sub forma ambasadei râvnite. Apoi, pe 21 iunie 1824, cum nu venea nimic, şi-a început în Debats polemica, în acest duel cu miniştrii el avea avantajul stilului. „Nu sunt invidios, spunea Villele; are mai mult spirit decât mine, dar eu am mai multă judecată decât el, şi nu spiritul se foloseşte de judecată, ci judecata de spirit.” Cu toate acestea, într-o ţară unde alegătorii aparţineau „unei nobilimi şi unei burghezii instruite, asupra cărora elocvenţa şi poezia au o priză puternică”, spiritul putea să discrediteze judecata. Chateaubriand dispunea de toate atributele pentru a ridiculiza o administraţie lipsită de strălucire, „întotdeauna s-a dovedit a fi o greşeală transformarea oamenilor de afaceri în oameni de stat. Politica lor îşi ţine consiliile la Bursă. Cât despre litere, orice înscris e suspect. Ca să fii om de stat, trebuie să începi prin a nu şti limba franceză.' îl descria pe Villele căznindu-se să afecteze alura lui Napoleon şi făcând treizeci de paşi mici ca să imite un pas al gigantului. El amintea că ideile noi nu muriseră, în realitate, se preocupa el însuşi de reanimarea lor şi se străduia să unească împotriva

guvernului Villele cele două opoziții, cea de dreapta cu LaBourdonnais, Hyde deNeuville, Clausel de Coussergues, cea de stingă cuRoyer-Collard, Benjamin Constant şi Casimir Perier. „Să-i respingi pe foştii slujitori ai Monarhiei fără a adopta ideile secolului, nu înseamnă să renunți la orice sprijin? Trebuia să fii foarte bogat ca să n-ai nevoie nici de devotament, nici de libertate."

Bolnavă, scuipând sânge, doamna de Chateaubriand, odinioară mai bătăioasă, dezaproba această polemică, în timpul ministeriatului, fusese exasperată de „Doamnele" vechi şi noi. Pentru a-1 smulge pe soțul ei de sub influența acestora şi de asemeni pentru a-1 despărți de oamenii politici care-1 compromiteau din capriciu, ar fi vrut ca ei doi să se exileze împreună. Zadarnic, pentru a o domoli, îi cumpărase, fără să aibă bani, căsuța vecină cu infirmeria Marie-Therese, de pe strada Enfer, şi-i promisese că avea să vină să trăiască acolo. Celeste a aprobat cumpărarea, a acceptat casa, dar a ținut morțiş să stea în Elveția cât aveau să dureze amenajările. Cum Chateaubriand a refuzat, ea a plecat la Neuchâtel; el a urmat-o, dar n-a rămas acolo decât trei zile. La Paris, bătălia politică reîncepuse, iar el se îndrepta spre tun.

Exasperat de sarcasmele adversarilor săi, Villele uitase de prudența de care era atât de mândru şi ajunsese la discreția radicalilor. El a dat Afacerile Străine baronului de Damas, casa regală ducelui de Doudeauville, direcția Artelor-Frumoase lui Sosthene de LaRochefoucauld. Apoi, cum ziarele criticau această coterie, a reinstaurat cenzura. Libertatea presei era calul de bătaie al lui Chateaubriand. A scris o broşură biciuitoare. „Până la urma ce s-a întâmplat? Guvernul a făcut greşeli, s-a despărțit de regalişti, într-un cuvânt părea puțin capabil şi faptul era de notorietate, iată circumstanțele grave care-1 obligă să ne răpească libertatea fundamentală a instituțiilor ce o datorăm înțelepciunii regelui." Villele dădea apă la moară duşmanilor.

I Pe 12 septembrie 1824, ros de cangrenă, Ludovic al XVIII-lea a intrat în cele din urmă în agonie. Căldura era sufocantă,

iar miasma plăgilor îngrozitoare. La orele patru dimineața, un gentilom i-a spus contelui d'Artois, care aştepta în încăperea alăturată: „Sire, regele a murit”. Apoi a anunțat: „Domnilor, regele” şi a intrat Carol al X-lea.

Deşi contele d'Artois nu-1 tratase niciodată bine pe Chateaubriand, acesta vedea în urcarea lui pe tron o ocazie onorabilă de a se alătura Monarhiei. Toți oamenii se schimbă; sunt numiți constanți cei care aşteaptă împrejurări favorabile pentru a anunța schimbări. Chateaubriand către doamna de Castellane: „Vei vedea că uit uşor răul ce mi se face, este aşa de simplu să fii loial. Încât nu ştiu de ce mi se arată atâta bunăvoință.” Carol al X-lea părea că doreşte şi el această reconciliere. Arhiepiscopului Parisului care 1-a întrebat: „Dar, sire, domnul de Chateaubriand?

— Ah! acela, îl regret”, i-a răspuns regele. I-a cerut el însuşi lui Chateaubriand să scrie o broşură asupra schimbării domniei. Ea a avut ca titlu: Regele a murit, trăiască regele, a fost plătită regal, şi a reprezentat pentru Carol al X-lea, spune cu mândrie autorul, „ceea ce reprezentase pentru Ludovic al XVIII-lea broşura mea Despre Bonaparte şi despre Bourboni.”

În timpul ceremoniei de încoronare care, printr-o întoarcere la tradiții, a avut loc la Reims, Chateaubriand, ca toți cavalerii Sffntului Spirit, a îngenuncheat la picioarele regelui pentru a-1 omagia. Carol al X-lea s-a chinuit puțin ca să-şi scoată mănuşile pentru a ține mâinile lui Chateaubriand între ale sale şi i-a spus râzând: „Un motan înmănuşat nu prinde şoareci”. El aştepta o frază care să exprime un loialism curtenitor, dar bărbatul îngenuncheat nu avea o replică promptă şi n-a scos un cuvânt. Reconcilierea eşuase.

De altfel, Chateaubriand, credincios gloriei sale, nu se ralie decât unei politici capabile să cucerească noua generație, în acelaşi timp catolică şi liberală. Or, împins de un rege radical, Villele a Scut sub Carol al X-lea o politică complet opusă acesteia. Când o lege, zisă „a sacrilegiului”, aplică pedeapsa paricidului în cazul furtului de obiecte sacre, când se intenționa înapoierea funcțiilor civile clerului, când se

urmărea reinstituirea dreptului de moştenire al primului născut, Chateaubriand a protestat împotriva imprudenților care voiau să guverneze aşa cum se guverna cu o mie de ani în urmă, în timp ce, dimpotrivă, totul anunța imense schimbări în societățile omeneşti. El descria cum avea să fie lumea viitorului: Prin pustiurile din Kentucky vor trece pe căi ferate un soi de trăsuri fermecate, mergând fără cai, transportând în acelaşi timp cu o viteză extraordinară greutăți enorme şi cinci, şase sute de călători. Istmul care uneşte una de alta cele două Americi îşi va rupe bariera pentru ca vasele să poată trece dintr-un ocean în altul."

Aceste schimbări şi altele mii urmau să aducă cu sine, susținea el, răspândirea luminilor printre clasele inferioare ale societății făcându-le să nu se mai supună nici unei puteri care nu s-ar întemeia pe rațiune. El a anunțat că, dacă Monarhia continua să comită greşeli, îi va succeda o Republică. Se întâmplă ca însăşi clarviziunea să fie redusă la tăcere de ataşamentul față de un partid şi de teama de a nu atrage, descriindu-le, relele prevestite. Eliberându-1 de asemenea scrupule, resentimentele şi amărăciunea i-au permis lui Chateaubriand să fie profetul iritat şi perspicace al nenorocirilor ce aveau să se abată asupra regimului.

După o lungă călătorie în Italia, doamna Recamier s-a întors la Paris în mai 1825. L-a revăzut arunci pe infidel. Nici o explicație, nici un reproş, iar părul lui Juliette, albit, 1-a înduioşat pe Chateaubriand. Dragostei, prieteniei ce i-o purta avea să li se adauge de acum înainte un sentiment de respect, pentru el foarte nou. Când în octombrie, după o vară petrecută în Valea Lupilor, ea s-a instalat din nou în odăița din Abbaye-aux-Bois, Chateaubriand a devenit centrul fix al acestui salon, singurul unde liberalii şi radicalii se puteau întâlni pe un teren neutru. Mascându-şi cu modestie atotputernicia, aşa cum odinioară îşi ascundea sub văluri frumusețea, doamna Recamier îi împingea uşor, unul după altul, pe adoratorii ei spre Academie, în 1825 ea a reuşit să-1 introducă pe Mathieu de Montmorency; în şedința de primire,

Chateaubriand a citit primul lui discurs asupra istoriei Franței. La puțin timp, pe 24 martie 1826, Mathieu a murit subit, în Vinerea Mare, la Sfântul Toma din Aquino, în timpul unei rugăciuni, iar Chateaubriand, care nu ținuse deloc la el, a fost în stare să-1 plângă decent. De acum înainte el rămăsese singurul care, de Sfântul Toma din Aquino, lua loc în spatele scaunului de rugăciune al lui Juliette Recamier. Lamartine 1-a văzut nu o dată acolo, fără plăcere, aplecat asupra frumoasei lui vecine şi vorbindu-i cu o voce scăzută în timpul slujbei.

Cordelia de Castellane era plecată în Italia, unde călătorea împreună cu pictorul Horace Vernet, iar dorințele lui Chateaubriand, încă vii, erau disimulate în corespondența lor sub prudente metafore nelegiuite. Claire de Duras şi Delphine de Custine, amândouă foarte bolnave, îi pricinuiau serioase îngrijorări. Cât despre Celeste de Chateaubriand, îşi păstra acea sănătate fragilă, dar durabilă, a bolnăvicioşilor. Se resemnase să accepte regalitatea doamnei Recamier, punând influența acestei „arhidoamne” în serviciul infirmeriei Marie-Therese.

Era în 1825 când, pentru a proteja infirmeria împotriva unui antreprenor care voia să instaleze un parc de distracții şi alte atracții pe un teren învecinat, Chateaubriand a cumpărat la prețul de o sută optzeci de mii de franci, pe care nu-i avea, casa şi terenul aferent de pe strada Enfer. Pentru a plăti biletele atestate cu semnătura lui, el a obținut de la librarul Ladvocat un contract care-i promitea, pentru editarea operelor lui complete, enorma sumă de cinci sute cincizeci de mii de franci. Mai târziu această sumă a mai fost puțin redusă, când editorul a venit să i se plângă lui Chateaubriand şi să-i spună că, dacă ar fi trebuit să respecte un asemenea contract, s-ar ruina. Ansamblul urma să se compună din treizeci şi două de volume, dintre care treisprezece inedite. Pentru a pregăti această muncă de proporții, constând în revizuire şi redactare, Chateaubriand s-a stabilit la Lausanne împreună cu doamna de Chateaubriand. El s-a ocupat mai

întâi de observații în legătură cu Eseul, prima lui lucrare de adolescent, pe care voia s-o reediteze în volumul întâi şi a recitit-o cu îngăduință. La 13 iulie 1826 a aflat de moartea sărmanei Delphine de Custine. „S-a dus, îi scria preceptorul Berstoecher, care fusese şi el oarecum amantul doamnei de la Fervacques, s-a dus, prietena dumneavoastră nu mai există. Şi-a dat sufletul lui Dumnezeu fără agonie, în dimineața asta la orele unsprezece fără un sfert, încă se mai plimbase în trăsură cu o seară înainte. Nimic nu anunța un sfârşit atât de apropiat.” Chateaubriand auzi trecând pe sub ferestrele lui sicriul în care se odihneau acele plete lungi pe care le iubise atât, timp de câteva săptămâni. Prințesa fără Speranță se vindecase în sfârşit, ca odinioară Pauline de Beaumont, de disperările ei.

Şi el îmbătrânea, părul lui, întotdeauna răvăşit de o invizibilă furtună, încărunțea. Când s-a întors la Paris, pe strada Enfer, s-a apucat, printre zidari şi zugravi, să revizuiască Natchez pe care îl încredințase pe vremea Consulatului unor prieteni englezi de la Londra şi care-i fusese înapoiat intact după căderea Imperiului. O familie săracă păstrase cu grijă valiza emigrantului. Chateaubriand s-a văzut din nou cu destulă curiozitate şi oarecare admirație dinaintea manuscrisului, din care extrăsese deja A tala şi Rene, în fața pădurilor americane, a corturilor indienilor şi a brunei Celuta „cu ochi ca noaptea”. Trezindu-i amintiri duioase, această muncă îi făcea plăcere şi-1 mai însenina puțin. Dorința de a relua lupta politică nu mai era acum la fel de vie. Stângăciile lui Villele aveau să-1 constrângă să ia din nou atitudine.

Exista cel puțin un subiect care nu-1 lăsa niciodată pe Chateaubriand nici indiferent, nici inert, şi anume libertatea presei.

Aici, liberalismul lui se întâlnea cu respectul față de Cartă, exigențele lui de literat cu interesele lui de polemist. Era, de asemeni, singurul subiect asupra căruia între republicanii l nemărturisiți şi monarhiştii constituționali se putea ajunge

lesne la un acord împotriva guvernului. Villele a comis imprudenţa de a trezi acest monstru adormit. Deja, prin cenzură, pusese botniță l presei periodice şi interzisese, de pildă, ziarelor să anunțe broşurile l lui Chateaubriand. (Ajunsese chiar până la a scoate dintr-un articol l epitetul „admirabil”, atribuit operei Natchez.) Mai intenționa ca,

|printr-o lege denumită ironic „legea justiției şi a amorului”, să facă imposibilă publicarea pamfletelor. Chateaubriand şi-a chemat prietenii să apere libertățile şi a obținut ca Academia franceză să adreseze regelui un protest, în Cameră, opoziția condusă de

| Chateaubriand şi de ducele de Broglie, aliați cu foştii funcționari lai Imperiului, Mole şi Pasquier, s-a dovedit atât de puternică, lâncât Villele a fost silit să-şi retragă legea.

Omul de pe stradă era şi el ostil guvernului ca şi oamenii de litere. O trecere în revistă a gărzii naționale, când regele a fost aclamat iar miniştrii huiduiți, era o dovadă în acest sens. Înaintea trecerii în revistă, Chateaubriand îi scrisese lui Carol al X-lea: „Ce va face regele? Va renunța la miniştrii lui pentru aclamațiile populare? Asta ar însemna uciderea puterii, îşi va păstra regele miniştrii? Ei vor face ca asupra capului augustului lor stăpân să cadă toată lipsa de popularitate care-i urmăreşte. Miniştrii au pierdut majoritatea în Camera pairilor şi în rândurile națiunii. Consecința firească a acestei poziții critice este retragerea.” Alegerea făcută de Villele a fost, dimpotrivă, să dizolve garda națională. Ura împotriva lui a crescut. Când el a organizat alegeri, monarhiştii prieteni ai lui Chateaubriand şi liberalii lui Royer-Collard au format un cartel împotriva guvernului şi au obținut o majoritate zdrobitoare. Stânga avea o sută nouăzeci de deputați, opoziția de dreapta, şaptezeci, guvernul doar o sută şaptezeci; Villele a fost nevoit să se retragă.

Printre regalişti, Chateaubriand era cel care reprezenta cel mai bine spiritul coaliției victorioase. Ar fi fost firesc să fie chemat să formeze guvernul şi necesar să i se ceară să facă parte din el. Dar el devenise oaia neagră a partidului

monarhist şi catolic. Se spunea despre el că era un spirit incoerent, un om rău, un revoluționar, un trădător. Până şi prietenii lui liberali se amuzau de ceea ce numeau infidelitățile lui. „Cum e posibil, scria ducesa de Broglie, ca înțelepciunea lui să nu-1 ferească de a deveni aidoma unui dansator pe sârmă?” Rămas, în ciuda demisiei lui, atotputernic în influența pe care o avea asupra regelui, Villele s-a ocupat în secret de formarea noului guvern şi de înlăturarea lui Chateaubriand „care, spunea el, îmi repugnă mai mult decât oricare altul”. Prin grija lui Villele, Chateaubriand a fost deci lipsit nu numai de preşedinția Consiliului (pentru care fusese chemat Martignac, excelent orator), ceea ce, la o adică, era explicabil, dar şi de orice loc în guvern, ceea ce friza ofensa. „A fost atât de furios, spune doamna de Boigne, că era câtpe ce să se sufoce, a trebuit să i se aplice un rând de lipitori. A doua zi fierea îi trecuse în sânge, şi el se înverzise ca o şopârlă.” Doamna de Boigne era sarcastică, dar trebuie să recunoaştem că el fusese foarte rău tratat.

Curând, Martignac s-a văzut nevoit, după numărătoarea voturilor, să-i mărturisească regelui că guvernul nu putea conta pe o majoritate în Cameră dacă nu se lărgea alianța cu Chateaubriand. Acesta a răspuns că nu putea accepta un portofoliu decât dacă era luat împreună cu el şi celălalt şef al cartelului, Royer-Collard, care ar fi reprezentat centrul stânga. El s-a izbit încă o dată de acea surdă opoziție, de acea ranchiună îndelung distilată şi coaptă care pândeşte geniul, şi chiar talentul, dacă au nenorocul să solicite ceea ce mediocrității i-ar fi acordat cu dragă inimă.

Respins, dezgustat, a fost din nou cuprins de acea irezistibilă nevoie de evadare, atât de firească artiştilor şi care le explică în acelaşi timp eşecurile, dar şi măreția. Când, pentru a se debarasa de el, i s-a oferit în cele din urmă ambasada de la Roma, el a acceptat aproape imediat. „Mă simțeam cuprins de dorința de a da o stabilitate zilelor mele, de gândul de a dispărea, chiar din calcul pentru renumele

meu, în oraşul funeraliilor, în momentul triumfului meu politic.”Dar până şi acest post i se disputa. Franța avea la Roma un ambasador, pe Adrien de Montmorency, duce de Laval. Ar fi acceptat el să-şi cedeze locul? Aici a intervenit marea reconciliatoare. Trecând prin gura doamnei Recamier, ambițiile deveneau pure, iar rivalitățile afectuoase. „Desigur, îi scria ducele de Laval, limbajul pe care îl impuneți prietenului dumneavoastră, termenii oneşti pe care îi citați sunt complet diferiți de cei atribuiți lui de public. În ciuda aparențelor dumneavoastră, aveți, probabil, dreptate.” Şi ducele a acceptat să meargă la Viena. Rămânea să se obțină acordul Vaticanului. Nu era treabă uşoară într-un moment când autorul Geniului creştinismului ajunsese să treacă în ochii bigoților drept anticlerical, să-1 evoce în legătură cu duşmanii lui din Congregație pe „bunul domn Tartufe”, să denunțe mințile mărginite, violente, pe „fanaticii nu mai puțin de temut decât ateii”, şi să scrie că, dacă i s-ar demonstra incompatibilitatea creştinismului cu libertatea, el ar fi încetat „să considere ca adevărată o religie opusă demnității omului”. Dar Biserica are infinite rezerve de înțelepciune şi nunțiul a recomandat acceptarea ambasadorului propus. „Dacă Sfântul Scaun îl refuza acum, domnul de Chateaubriand, a cărui vanitate este considerabilă, iar amorul propriu susceptibil, ar putea să declare un aprig război. Adaug că, aici, mulți oameni înțelepți şi credincioşi cred că această alegere va face din el un scriitor plin de zel pentru cauza cea bună.”

De altfel, nunțiul nu credea că Chateaubriand avea să reziste multă vreme la Roma: JE1 aspiră să intre în guvern şi, după părerea mea, nu priveşte ambasada din Roma decât ca un mijloc de a-şi atinge scopurile. Țin, de asemenea, să atrag atenția Eminenței voastre că Chateaubriand nu numai că-şi iubeşte soția cu tandrețe, dar chiar depinde de ea ca un copil de mama lui. Or, aşa cum am mai scris Eminenței voastre, această doamnă este foarte credincioasă, devotată cauzei binelui, dar şi ea, ca şi soțul ei, este puțin vanitoasă şi foarte sensibilă la dovezile de bunăvoință şi considerație manifestate

față de ea. Deci, cultivând-o puțin pe această doamnă şi acordându-i atenții oportune, cred că Eminența voastră va putea reuşi să obțină de la soț tot ce şi-ar dori.” De unde se vede că Biserica romană înțelesese mai bine decât miniştrii francezi slăbiciunile marelui om şi acea nevoie imperioasă de pace menajeră care l-ar fi făcut să accepte orice, decât să trăiască în discordie.

Cardinalul secretar de stat a dat curs acestui aviz rezonabil şi şi-a exprimat acordul pentru alegerea lui Chateaubriand, care a fost de îndată numit. Gazette de France nu era liniştită de acesta plecare: „Domnul de Chateaubriand s-a plictisit să vadă averea lui Cezar capturată de luptele girondinilor, iar geniul lui pălind în fața stelei domnului de Martignac. El se va întoarce, chit că i se va permite sau nu, iar guvernul de conciliere va fi gata pentru ziua în care va debarca la Frejus sau în Golful-Juan.” Niciodată un elogiu nu i-a făcut o mai mare plăcere ca acest atac, unde se vedea comparat cu singurul erou pe care îl invidiase vreodată.

/. Ambasada romană O călătorie în Italia trebuia să trezească în el acele amintiri melancolice şi acel orgoliu satisfăcut a căror împletire îi oferea fericirea. La fiecare etapă o mică scrisoare pleca cu destinația Abbaye-aux-Bois. Înainte de a părăsi Parisul: „Fii convinsă că nimic în viață nu m-ar putea distrage şi nu m-ar despărți de dumneata. Te voi iubi atât, scrisorile mele ți-o vor spune atât, te voi chema la mine cu atâta constanță, încât n-ai avea nici un pretext să mă părăseşti. Gândeşte-te că trebuie să ne sfârşim zilele împreună, îşi fac un dar trist oferindu-ți restul vieții mele, dar primeşte-1.”

Din Fontainebleau: „îți scriu acum dintr-o cameră mică de hotel, singur şi preocupat doar de dumneata. Lată-te răzbunată pe deplin, dacă aveai nevoie să fii. Mă îndrept spre această Italie cu inima la fel de plină şi la fel de bolnavă cum ai avut-o acum câțiva ani în urmă.” Din Villeneuve-sur-Yonne, el evoca amintirea lui Joubert şi a lui Pauline de Beaumont: „Am văzut, la sosire, castelul unde a locuit

doamna de Beaumont pe timpul anilor Revoluției. Sărmanul prieten Joubert mi-a arătat deseori un drum de nisip care se zăreşte pe o colină prin mijlocul pădurilor şi pe unde mergea s-o vadă pe fugara lui vecină. Când îmi povestea toate astea, doamna de Beaumont nu mai era în viață. O regretăm împreună. Joubert a dispărut şi el. Dacă nu mi-ai rămâne, ce s-ar mai alege de mine?”

De la frontieră: „îți scriu într-o colibă mizerabilă ca să-ți spun că în Franța şi în afara Franței, de o parte şi de cealaltă a Alpilor, trăiesc doar pentru dumneata şi te aştept”. De la poalele Simplonului: Am avut două zile triste: de la Lausanne până aici am mers fără întrerupere pe urmele celor două biete femei: una, doamna de Custine, şi-a dat duhul la Bex; cealaltă, doamna de Duras, avea să moară la Nisa. Cum fuge totul.„ în sfârşit, din Roma: „Memoria mea legată de locuri e uimitoare şi crudă, nu m-a lăsat să uit nici măcar o piatră.„ Dar în douăzeci şi cinci de ani totul se schimbase, în Piața Spaniei, casa unde murise Pauline de Beaumont dispăruse. Chateaubriand a urcat până la Villa Medicis ca să-i facă o vizită directorului, pictorul Guerin, spirit delicat, artist sensibil. „Am deschis o fereastră deasupra Romei şi am admirat împreună orizontul luminat de ultimele raze ale zilei. Era singurul lucru ce rămăsese pentru mine aşa cum îl văzusem cândva.”

Ca şi la Londra, Chateaubriand avea să se bucure la Rorna de contrastul dintre un trecut mizerabil şi un prezent strălucitor, „în 1803, un tânăr secretar, tratat ca un câine de ambasadorul lui, fusese exilat într-un pod plin de purici ca să semneze rapoarte; în 1828, acest tânăr secretar devenise el însuşi ambasador, iar titlurile lui: pair al Franței, ministru de stat, cavaler al ordinelor Sfântului Spirit şi al Lânii de aur, al Sfântului Andrei al Rusiei, al Vulturului negru al Prusiei şi al Prea Sfintei Annonciade, al lui Crist de Portugalia, umpleau mai multe coloane ale ziarelor romane.” în 1803, cardinalul Fesch îi interzisese să-i ceară audiență papei; în 1828, papa Leon al XH-lea nu mai dovedea să se îmbrace de frică să nu-1

facă să aştepte, nu-i permitea să-şi lase genunchiul în pământ şi îl aşeza alături de el. Pe timpul cardinalului Fesch, Chateaubriand suferise din cauza meschinăriei recepțiilor şi a echipajelor; pe timpul vicontelui de Chateaubriand, ambasada Franței avea să uimească Roma prin splendoarea oferită de ricevimenti, de serbările, iluminațiile şi banchetele ei.

Din când în când, ambasadorul se întreba la ce bun acest fast, această pierdere de timp, această necesitate „de a-ți irosi ultimii ani din viață în pălăvrăgeli cu mediocritățile". Se jura că atât el, cât şi doamna de Chateaubriand nu visau decât la singurătatea lor de pe strada Enfer, pentru ca apoi să prindă gustul splendorilor, dorința de a menține prestigiul Franței şi plăcerea de a-şi umili colegii, reuşind într-un gen unde fiecare dintre ei se credea fără egal. Şi ce oraş putea fi mai potrivit ca Roma pentru ricevimenti unui Chateaubriand, care ştia ca şi el să îmbine în artificiile compoziției atâta noblețe naturală? „Am dat baluri şi serate la Londra şi la Paris, dar n-am putut să bănuiesc ce puteau să însemne serbările din Roma. Ele au ceva din poezia antică ce aşază moartea alături de plăceri." Privind cum treceau acele valuri de frumusețe, de diamante, de flori şi de pene, care se roteau în sunetul muzicii lui Rossini, îi plăcea să-şi imagineze că acele femei tinere şi frumoase vor ajunge toate în vreun mormânt roman, să sporească praful uşor şi fermecător, apoi, când visările senzuale şi funebre îl exaltaseră o seară întreagă, să iasă pentru a-şi răcori fruntea în singuratica piață a Simțului Petru sau la Coloseul pustiu.

Una dintre ultimele serbări date de el fusese pregătită în grădinile Vilei Medicis pentru Marea Ducesă Helene. „Vom avea, îi scrisese el doamnei Recamier, muzică prin boschete, dansuri populare, o improvizatoare şi un balon." In ultimul moment, o rafală de vânt a compromis serbarea în aer liber. Ambasadoarea a fost consternată, nu şi ambasadorul. Nu iubise el dintotdeauna furtunile? Imaginația lui a amplificat vijelia. „Grupurile care se zbenguiau sub rafale, femeile ale căror văluri spulberate le băteau peste față şi păr,

improvizatoarea care declama către nori, balonul care-şi lua zborul de-a curmezişul cu cifrele fiicei Nordului, toate astea dădeau un caracter nou jocurilor unde păreau să se împletească furtunile obişnuite ale vieţii mele.” De fapt, recepţia fusese mutată în interiorul clădirii şi nimeni, în afară de Chateaubriand, n-a băgat de seamă frumoasa compoziţie alcătuită de acele rafale, dar ce importanţă avea? El le-a zugrăvit de aşa manieră, încât mai vâjâie şi azi în minţile noastre. Acestea erau zilele mari, în cele obişnuite palatul Simonetti rămânea locuinţa unui mic menaj breton, modest, aproape rustic. Ambasadorul se scula în fiecare dimineaţă la cinci şi jumătate; viaţa lui mondenă nu începea decât la cinci seara, în afara lucrului, plăcerea lui cea mai mare era plimbarea, cu puşca sub braţ şi tolba pe umăr. „Nu încetez să rătăcesc în afara oraşului; nu există nici un drumeag între două rânduri de gard viu pe care să nu-1 cunosc mai bine decât cărările din Combourg. Culeg plante de pe mormântul Ceciliei Metella; rezeda vălurită şi anemona din Apenini au un efect dulce asupra albeţii ruinei şi a pământului. Adesea fac pe jos turul zidurilor Romei. Cercetările mele nu sunt decât o variantă a aceloraşi plăceri. Poate că îmi voi ceda argila pământului în schimbul monumentului ridicat de el.„ I-ar fi plăcut să petreacă o eternitate într-un mormânt roman. „Frumos lucru şi Roma asta ca să uiţi de toate, să dispreţuieşti totul şi să mori.”

Uneori mergea să-1 vadă lucrând pe tânărul Vaudoyer, locatar al Vilei Medicis, căruia, de comun acord cu doamna Recamier, îi comandase un monument dedicat lui Poussin*. Avea de gând să-i ceară sculptorului să reproducă în basorelief tabloul Păstorii din Arcadia şi să graveze această inscripţie: F.-R de Chateaubriand lui Nicolas Poussin, întru gloria artelor şi onoarea Franţei. Serile, dacă nu avea nici o recepţie, ambasada era mohorâtă. Ambasadorul juca şah sau se oprea drept în faţa oglinzii, cu picioarele depărtate, cu spatele uşor încovoiat şi coatele sprijinite de marginea şemineului, cu mâinile petrecute prin păr şi încrucişate pe

fruntea lui largă, putând să se privească astfel sferturi de oră de-a rândul.

Ce întrebări punea el acestui chip îndelung interogat? Cele pe care şi le pun, fără îndoială, bărbaţii când îmbătrânesc şi care au iubit multe femei: „S-a sfârşit totul? Sau mai pot, ajutat de glorie şi de succes, să mă fac iubit de vreo Sylphidă?” Dacă doamna de Chateaubriand era de faţă, ea nu se lăsa înşelată de această tăcere. Astfel că, în acest palat Simonetti, pe care nu-1 admira deloc, ea se dovedea mai furtunoasă ca oricând. Dacă Chateaubriand se plângea de căldură, soţia lui suna un servitor şi-i cerea să mai arunce un buştean în foc; dacă, dimpotrivă, lui îi era frig, ea punea să se deschidă ferestrele, „îi plăcea să contrazică, blând, dar peremptoriu, afirmaţiile adesea cam riscate ale autorului cărţii Geniul creştinismului, şi corecta amintirile prea fanteziste ale soţului ei opunându-le fapte pozitive, accentuate

* Nicolas Poussin (1594-1665) – pictor francez care şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii la Roma şi a avut o puternică influenţă asupra picturii clasice a secolelor XVII şi XVIII (n.tr.).

De o vocejoasă ce părea indiferentă, dar destul de seacă şi tară echivoc.„ Revanşa adevărului asupra poeziei. Dacă crezuse, părăsind Parisul, că avea să scape de „Doamne„, Celeste îşi dăduse seama rapid că se înşelase. Cele care corespondau erau la fel de perseverente ca şi vizitatoarele. Către Juliette Recamier pleca în fiecare zi de curier o scrisoare, întotdeauna plină de declaraţii de fidelitate şi de cuvinte tandre. El îi repeta că dorea să-şi sfârşească viaţa împreună cu ea, şi era sincer, neimaginând nici un sfârşit mai frumos ciudatei lui poveşti sentimentale decât acea indestructibilă legătură cu o femeie a cărei frumuseţe îl fermeca, a cărei glorie îl măgulea şi a cărei blândeţe îl emoţiona. Totul îl ducea cu gândul spre ea; totul evoca pentru el mănăstirea din Abbaye-aux-Bois. „în noaptea asta am avut vânt şi ploaie ca în Franţa: îmi închipuiam că băteau în mica

dumitale fereastră; mă aflam transportat în acea cămăruță, îți vedeam harfa, pianul, păsărelele; îmi cântai melodia preferată de mine sau cea de Shakespeare; dar eram la Roma, departe de dumneata. Patru sute de leghe şi Alpii ne despărțeau.”

Dar Juliette Recamier nu era singura femeie care primea de la Chateaubriand scrisori tandre. La şaizeci de ani îşi păstrase gustul aventurilor noi şi curiozitatea întâlnirilor. O marchiză de Vichet, de aproape cincizeci de ani, mama unui locotenent, avusese imprudența să-i trimită scrisori admirative şi naiv poetice. Imediat s-a arătat insistent şi încerca să obțină un rendez-vous. Înspăimântată, doamna s-a refugiat într-un castel singuratic din Vivarais. Când a plecat la Roma i-a scris, ca la toată lumea: „Vino la mine”.

În candoarea ei, ea găsise un răspuns ireproşabil: „Mă întrebi dacă aş călători în Italia în cazul în care ai merge acolo; dacă aş fi o pasăre, mi-aş lua zborul. Dacă aş fi un băiat tânăr, m-aş face secretarul sau pajul dumitale. Dacă aş fi ruda sau prietena doamnei de Chateaubriand, aş părăsi totul ca s-o urmez. Dar fiind ceea ce sunt, cum aş putea să călătoresc singură respectând buna-cuviință, într-o țară străină?„ Şi puțin mai târziu: „Inima doamnei de Chateaubriand îți aparține; spune-i că mai ai o soră, roag-o să mă iubească, şi ea mă va iubi, atunci aş putea face împreună cu voi doi drumul la Roma.” Dar Chateaubriand avea cu surorile o lungă şi penibilă experiență, şi mai ales îşi cunoştea prea bine soția ca să-şi imagineze că ea ar putea accepta un rol în această comedie a triplei fericiri. S-a ferit să reînnoiască invitația şi a continuat, prin scrisori, să-i ceară o întâlnire intimă.

Orice bătrân ilustru îşi are admiratoarele lui tinere. Bettina lui Chateaubriand se numea Leontine de Villeneuve, avea douăzeci şi cinci de ani şi trăia în sud-vestul Franței. Era în 1827, după ce citise Geniul creştinismului, când îi scrisese autorului împreună cu o altă tânără fată: „într-adevăr, domnule, nu ştiu de ce vă scriu; alte mii înaintea mea i-au obosit pe oamenii iluştri cu scrisorile lor anonime.” Dar el n-a

fost nici surprins, nici şocat, şi i-a răspuns cu scriitura lui mare, neîngrijită: „Dacă ne vom întâlni într-o bună zi, domnişoară, voi vedea, fără îndoială, o jună şi frumoasă din Occitania* plină de gratie şi de sentimente nobile ca şi scrisoarea ei. Dar dumneata ai vedea un om bătrân, albit şi care nu mai are nimic dintr-un cavaler decât inima.”

După un schimb de zece scrisori, amândoi deveniseră îndrăzneți. „Spui că nu te iubesc, dar că dumneata mă iubeşti, scria ambasadorul. Vrei să iei cuvâhtul în înțelesul lui deplin? Mai întâi, cum ai vrea să exprim ceea ce simt pentru o femeie pe care n-o cunosc? Recunoştință pentru bunătatea dumitale, înduioşare şi reciprocitate pentru o prietenie atât de simplu şi atât de generos oferită, în fine, o anume atracție greu de definit încercată întotdeauna în relațiile sentimentale şi încredere într-o femeie tânără, iată sincer ce simt pentru Leontine. „Nu pot da nimănui fericirea, pentru că n-o am; n-a fost în firea mea şi nu mai e la vârstamea.„. „Religia, morala, ordinea recomandă căsătoria; un bărbat cinstit nu poate vorbi decât în acest sens. Iată ce mă

* Ansamblul regiunilor din Languedoc.

Obligă să spun probitatea mea; dar, pe de altă parte, independența absolută reprezentând fondul gusturilor şi al caracterului meu, m-aş abține întotdeauna să răspund dacă aş fi întrebat şi nu-i voi recomanda niciodată lui Leontine: mărită-te. Nu pot nici să dau un sfat împotriva datoriei, nici să înving o antipatie.„ Şi reluând tema ființei fatale: „Toate persoanele care s-au ataşat de mine s-au căit; toate au suferit; toate au murit de o moarte prematură; toate şi-au pierdut mai mult sau rnai puțin rațiunea înainte de a muri. Astfel încât mă cuprinde groaza când cineva vrea să se ataşeze de mine.”

Joc cu atât mai periculos, cu cât se hotărâse o întâlnire la apele din Pirinei, iar Chateaubriand începuse să se aprindă de-a binelea. Misiunea de la Roma făcuse acest proiect irealizabil, dar corespondența continuase, ciudat de

pasionantă pentru două ființe care nu se cunoşteau. „Trăiască părul meu cărunt dacă îl iubeşti. Nu vrei să-ți vorbesc de mariaj, iar dumneata îmi vorbeşti mereu. Pentru liniştea conştiinței mele, mărită-te; pentru dragostea mea, nu te mărita niciodată.”. „Bună ziua, frumoasa mea Leontine, silful meu, fermecătoarea mea necunoscută, iubeşte-mă şi scrie-mi.”. „Leontine, te voi vedea, te iubesc prea mult, sunt un bătrân nebun.” Toate astea întretăiate din când în când de o scrisoare melancolică: „întâlnireape care mi-aipromis-opepământ eu ți-o voi cere în cer.” E suprema cochetărie a unui poet bătrân de a le înduioşa prin imaginile morții pe cele pe care nu le mai poate impresiona prin violența dorinței.

Acestea erau necunoscutele pe care, de la distanță, imaginația putea să le îmbrace cu toate frumusețile. Şi alte trecătoare, mai apropiate, domoleau nobilul plictis al ambasadorului. Printre patricienele romane, el distinsese o contesă del Drago căreia tinerii ataşați trebuia să-i aducă buchete de flori. Va ceda? Cum să afle? O franțuzoaică în trecere prin Roma, Hortense Allart, se dovedi mai puțin discretă. Era o femeie de litere, douăzeci şi şapte de ani, frumoasă, inteligentă, fire veselă, senzuală, experimentată, întru totul demnă să tenteze unbătrân amator şi dispusă să se ofere, fiind de părere „că o femeie nu îi cunoaşte bine pe oamenii iluştri decât dacă ajunge amanta lor”.

Ea s-a prezentat sub numele de doamna Hamelin. Chateaubriand, care a primit-o cu cochetărie, s-a arătat „fermecător şi fermecat”. Ea i-a vorbit de admirația ei pentru Atala; el şi-a exprimat dorința s-o revadă şi, de a doua zi, sărbătoarea Paştelui, a plecat să-i facă o vizită, via delle Quatre Fontane. Era plecată. Pe poartă el a citit o inscripție: Pens' aii' eternita. În ziua aceea s-a gândit mai ales la prezent. A revenit, i-a făcut curte, s-a oferit să citească un roman proaspăt scris de Hortense despre o legătură anterioară şi a doua zi i-a şi adus manuscrisul declarându-1 admirabil. Hortense era destul de fină ca să-şi dea seama că aprecierea cărții era mai ales dorința inspirată de femeie şi că această

dorință fusese prea bruscă pentru a fi asociată unui sentiment cu adevărat puternic. „Domnul de Chateaubriand juca puțin teatru cu mine şi eu mi-am dat bine seama. De altfel avea un antrenament veritabil, fiindcă îi plăceau mult femeile.” Femeile mai curând decât o femeie. Dar de ce ar fi pretins ceea ce nu avea nici o intenție să ofere?

Acest bătrân ilustru şi îngrijit nu era dezagreabil. Venea în fiecare zi pe jos, cu o floare la butonieră, foarte elegant îmbrăcat, cu o grijă deosebită pentru persoana lui. Dinții îi erau de o frumusețe perfectă. Vorbea, cu inteligență şi uşurință, despre putere unde poate avea să revină, şi depunea Franța la picioarele prietenei lui. Ea, care era de stânga şi prietenă a lui Beranger, îi reproşa conservatorismul şi războiul împotriva Spaniei. El se apăra cu talent, toleranță şi blândețe şi îşi dezvolta doctrina asupra libertății unite cu Monarhia. Aceste dezbateri politice îmbinate cu mângâieri erau plăcute. Chateaubriand a uitat de plictis şi întreaga societate înaltă a Romei a observat că părea fericit.„Dacă doamna de Chateaubriand vrea să plece la Paris singură, eu aş putea foarte bine să-mi petrec vara aici. Eu regret Roma.”

Plăcerile de la via delle Quatre Fontane nu-1 făceau să-şi uite de îndatoririle impuse de palatul Simonetti. Ambasadorul îşi lua misiunea în serios şi, de fapt, reuşea destul de bine. Ministrul Martignac, moderat, aproape liberal, trebuia să facă față în Franța ofensivei partidului preoților şi atacurilor reluate ale Congregației. Era, aşadar, interesat să împiedice Vaticanul să susțină catolicii înrăiți din Franța. Chateaubriand considera că Papa Leon al Xll-lea era foarte rezonabil. El a îndrăznit să-i vorbească Sfihtului Părinte cu o libertate plină de cutezanță şi sinceritate, care a plăcut. El a demonstrat că clerul francez greşea neacceptând instituțiile noi, că în Franța exista un fond religios puternic, chiar şi printre liberali, şi că Biserica se putea ridica la un grad înalt de putere dacă ştia să respecte libertățile publice. Papa, care-1 (ascultase cu atenție, i-a răspuns: „Vă înțeleg ideile. Lisus FIristos iu s-a pronunțat asupra formei de guvernare. Dați

Cezarului ce-i al Cezarului înseamnă doar: supuneți-vă autorităților consacrate. Religia catolică a prosperat în mediul republicilor, ca şi în sânul monarhiilor; ea face progrese imense în Statele Unite.” Pierzând curaj, Chateaubriand i-a sugerat pontifului reconstituirea unității catolice, reunirea sectelor disidente prin concesii făcute disciplinei. Concepând proiecte mari în politica religioasă, ca şi în politica europeană el dovedea îndrăzneala firească a celor care cunosc mai bine bucuriile gândirii decât dificultățile acțiunii.

Ministrului şi prietenului său, La Ferronnays, care-i cerea părerea în privința eliberării Greciei, el i-a răspuns printr-un frumos memoriu legat de politica generală a Franței. El susținea că dezmembrarea Imperiului Otoman era inevitabilă şi chiar dezirabilă; era mai indicat ca ea să se facă în profirul Rusiei şi să se obțină de la aceasta, în schimbul sprijinului Franței la Constantinopole, malul stâng al Rinului. Se regăsea aici o teză predilectă a lui Chateaubriand: necesitatea reparării ruşinii Tratatelor de la Viena, gloria desăvârşirii operei lui Richelieu şi a lui Ludovic al XlV-lea, înțelepciunea de a se sprijini pe Rusia

/ împotriva Austriei şi Angliei, în acest text sclipeau maxime temeinice ale omului de stat: „Să câştigi timp e o mare artă atunci cândnu eşti pregătit. Un mijloc de a avea succes la oameni este de a le salva amorul-propriu, de a le furniza un motiv ca să-şi retragă cuvântul şi să iasă onorabil dintr-o situație proastă.” Nu mai lipsea decât cugetarea lui Goethe: „Să gândeşti e uşor, să acționezi e dificil, să acționezi potrivit gândirii proprii e tot ce poate fi mai dificil pe lume.”

Aproape subit, pe l O februarie 1829, papa a murit. Rolul de ambasador al Franței devenea dintr-o dată mai important. Era posibil să fie influențat Conclavul, convingându-1 să aleagă un papă prieten al Franței? Acesta se bucura de un drept absolut. Pentru o acțiune pozitivă Chateaubriand socotea că ar fi fost nevoie de milioane. „Trei lucruri, spunea el, nu pot face papi: intrigile femeilor, maşinațiile ambasadorilor, puterea curților. Şi nu decurg din interesul

general al creştinătății, ci din interesul particular al indivizilor şi al familiilor.”

Instrucțiunile pentru Conclav nu i-au mai venit de la prietenul lui La Ferronnays, care suferise un atac şi fusese nevoit să se retragă, ci de la Portalis, care asigura interimatul şi pe care Chateaubriand nu-1 putea suferi. Şi totuşi lui Portalis a trebuit să-i expună dificultățile poziției lui: „Trebuie să acționez asupra unui corp invizibil, ferecat într-o închisoare ale cărei împrejurimi sunt păzite cu străşnicie. N-am nici un ban de dat, nici posturi de oferit. Pasiunile caduce ale unui grup de vreo cincizeci de bătrâni nu-mi oferă nici o putere asupra lor. Am de combătut prostia unora, ignoranța secolului a altora; fanatismul acestora, viclenia şi duplicitatea acelora; în aproape toți ambiția, interesele, ura politică, iar eu sunt despărțit de ei printr-un zid şi prin misterele unei adunări unde fermentează atâtea elemente dezagregatoare. În fiecare clipă scena se schimbă; din sfert în sfert de oră rapoarte contradictorii mă aruncă într-o nouă stare de perplexitate. Nu cu gândul de a mă pune în valoare vă expun, domnule conte, aceste dificultăți, ci pentru a-mi servi de scuză în cazul în care din alegeri ar rezulta un papă contrar celor ce par să se întrevadă şi naturii dorințelor dumneavoastră.” împotriva cardinalului Albani, candidatul Austriei, Chateaubriand i-a înmânat din proprie inițiativă cardinalului de lermont-Tonnerre o scrisoare de excludere. Potrivit uzanței, el ținut Conclavului, printr-un orificiu străpuns în zid, un discurs în urnele regelui Franței, text bizar în care recomanda din nou adaptarea Bisericii la progresele civilizației, în sfârşit, pe 13 martie, cardinalul Castiglioni a fost ales papă sub numele de Pius al VUI-lea. El se afla pe lista de cinci nume întocmită de Chateaubriand, care triumfă fără modestie. „Totul mi-a reuşit, nici un cuvânt imprudent preluat din discuțiile mele cu unii cardinali. Nimic nu-mi scapă; cobor până în cele mai mici amănunte. Dintr-o privire de vultur, îmi dau seama că Tratatul Trinității Muntelui e abuziv sică niciunul dintre cele două partide nu

avuseseră dreptul să-1 încheie. De aici, urcând mai sus şi ajungând la marea diplomaţie îmi asum răspunderea să exclud un cardinal pentru că un ministru al Afacerilor Străine mă lasă fără instrucţiuni. Sunteţi mulţumit? Aveţi aici un om care-şi cunoaşte meseria?”

Nevrând ca Chateaubriand să repurteze un succes, pentru că vedea în el un rival pentru postul de ministru al Afacerilor Străine, Portalis 1-a admonestat aspru pentru faptul că noul papă alesese ca secretar de stat pe acelaşi Albani pe care Franţa îl exclusese de la pontificat. Tonul depeşei era puţin plăcut, iar răspunsul lui Chateaubriand a fost deliberat insolent: „Această depeşă dură, redactată de vreun subaltern prost crescut din ministerul Afacerilor Străine, nu a fost ceea ce mi se cuvenea după serviciile pe care am avut fericirea de a i le aduce regelui în timpul Conclavului, şi mai ales ar fi fost indicat să se ţină seama de persoana căreia îi era adresată.”

Ca odinioară Berlinul, apoi Londra, Chateaubriand dorea acum să părăsească Roma. Era convins mereu că, atunci când se afla departe de Paris, rata ocazii fericite, în momentul plecării lui La Ferronnays, el sperase să obţină ministerul. De zece ori îi scrisese doamnei Recamier: „Am să fiu oare chemat?” Dar regele se gândea la Polignac, la ducele de Laval, la Rayneval, ca în cele din urmă să-1 numească pe Portalis. Era culmea., Acum atitudinea pe care o voi lua este cea mai simplă, cea mai calmă şi cea mai nobilă din lume. Nu-mi trimit demisia, nu fac zgomot. Trebuie să-mi iau concediu; voi profita de el ca să mă întorc liniştit la Paris cu soţia mea când totul se va termina şi acolo îmi voi depune demisia la picioarele regelui. Nu pot fi util guvernului. În momentul când reuşeam să fie numit suveranul pontif dorit de Maiestatea sa, a crezut că e de datoria lui să caute un ministru în afara tuturor probabilităţilor politice. Poate că aveam nevoie de această ultimă lecţie ca să-mi domolesc ultimele răbufniri ale orgoliului. O primesc cu umilinţă şi voi profita de ea.”

Era el capabil de o autentică umilinţă? Poate, cu intermitenţă, în ultima lui scrisoare trimisă doamnei

Recamier de la Roma, el nu mai exprima decât sentimente melancolice şi tandre. „Dragă prietenă, te voi căuta. Te voi aduce cu mine la Roma. Ambasador sau nu, aici vreau să mor lângă dumneata. Aş avea cel puțin un mormânt mare în schimbul unei vieți mărunte. Vin totuşi să te văd. Ce fericire.” Şi ea îl aştepta cu nerăbdarea unei tinere îndrăgostite. „Sosirea domnului de Chateaubriand, îi spunea nepoatei ei, îmi însuflețeşte viața care mi se părea gata să se stingă.” Ce ar fi gândit, această incomparabilă prietenă, dacă ar fi ştiut că el obținuse de la Hortense Allart permisiunea de a-1 întâlni la Paris?

/. Întoarcerea de la Roma Mai 1829. – în Franța, Chateaubriand a găsit o situație instabilă. Guvernul era combătut de propriul lui suveran, care mergea până la a-1 ataca pe Martignac în ziarele devotate coroanei-Zadarnic consilieri prudenți îl avertizau pe Carol al X-lea: „Sire, nu vă faceți iluzii. Franța e de centru stânga.„ Era destul ca regele să întreprindă o călătorie în provincie şi să audă strigându-se: „Trăiască regele!„ puțin mai mult decât: „Trăiască Carta!„ pentru ca imediat să spună cu naivitate: „Dacă aş fi ştiut că sunt atât de iubit, 1-aş fi păstrat pe Villele.„ înțelept ar fi fost să fie păstrat cât mai mult posibil guvernul oportunist care „servea de pavăză împotriva dezastrelor”. Dar pe atunci înțelepciunea nu se bucura de aprecierea celor sus-puşi.

Doamna Recamier, ale cărei antene delicate percepeau de departe furtunile, a înțeles pericolul reprezentat, în acel moment, de întoarcerea lui Chateaubriand. Dacă guvernul era demis, dacă regele îi oferea lui Afacerile Străine într-un guvern de extremă dreaptă, iar el se lăsa tentat, risca să se asocieze unui eşec şi unei prăbuşiri iremediabile. Dacă portofoliul era dat altcuiva, furia i-ar fi putut inspira lui Chateaubriand cuvinte imprudente. „Mă simt tulburată mai mult, spunea Juliette Recamier, de situația în care se va găsi el decât de bucuria de a-1 revedea.” Fără să mai amâne, 1-a învăluit pe Chateaubriand în blinda şi puternica ei protecție, liniştindu-1 şi domolindu-i pornirile. Pentru a-1 face să

accepte să păstreze ambasada de la Roma, ea i-a promis că-1 va urma, dacă se întorcea acolo.

Pentru a-1 îndepărta de politică, apropiindu-1 de litere, ea a organizat în salonul ei din Abbaye-aux-Bois, o lectură din Moise. Aici ea a adunat tot ce avea Parisul mai strălucitor şi a pregătit „acea conspiraţie a măgulirilor care aveau să facă mai târziu numele şi opera lui Chateaubriand atât de odioase multora dintre cei care, ca Sainte-Beuve, se număraseră printre conjuraţi”. Lamartine descrie această lectură cu rea-voinţă: „Sub tabloul Corinne figura, ca Oswald îmbătrânit*, domnul de Chateaubriand. El îşi ascundea, în spatele paravanelor şi al fotoliilor ocupate de

* Corinne – roman scris în 1807 de către doamna de Stael. Eroina cu acelaşi nume trăieşte o dramă inspirată de dragostea nefericită pentru lordul englez Oswald. Numele eroinei îl sugerează pe cel al autoarei (n.tr.).

Ocupate de femei, umerii inegali şi dizgraţioşi, talia scurtă, picioarele subţiri; nu i se vedeau decât pieptul viril şi capul olimpian unde îi scânteiau ochii. O gură, când strânsă într-o contracţie solemnă, când destinsă de un zâmbet de complezenţă mai mult decât pornit din inimă; obraji ridaţi ca cei ai lui Dante, de anii care rostogoliseră în făgaşurile lor pe câte pasiuni ambiţioase tot pe atâtea zile; un fals aer de modestie care aducea cu pudoarea sau mai curând cu fardul gloriei, acesta era personajul principal din fundul salonului, între şemineu şi tablou. Primea şi întorcea saluturile cu o politeţe stânjenită, ce solicita vizibil indulgenţă.”

Actorul Lafon, care trebuia să citească piesa, s-a achitat foarte rău, atât de rău, încât Chateaubriand a sfârşit prin a-i smulge manuscrisul. Auditoriul a fost dezamăgit., Era un ecou al lui Racine şi al lui David, dar nu era nici Racine, nici David: erau umbrele lor, pastişa unui om de geniu, dar un pastişă.” Doamna Recamier, care simţea eşecul, părea tristă şi, lectura o dată terminată, complimentele au sunat fals. Dar Chateaubriand era la fel de sigur că este un mare poet tragic,

pe cât era de sigur că se pricepe la finanțe, iar îndoielile prietenilor lui nu 1-au atins.

Dezgustat de nedreptăți şi domolit de elogii, încet-încet s-a resemnat. Cerul Franței, după cel al Italiei, i se părea cenuşiu şi trist. Portalis la Afacerile Străine „părea mai mult să mascheze locul decât să-1 umple”. Fie! Chateaubriand s-ar întoarce la Roma. Avea să-şi sfârşească acolo zilele „într-o cămăruță apropiată de cea unde îşi dăduse sufletul Tasso”; şi-ar termina Memoriile şi ar reuni în jurul doamnei Recamier un grup de tineret, de talent, de frumusețe. Noii scriitori, discipolii lui, cum erau Lamartine, Vigny, Sainte-Beuve, ar veni acolo în pelerinaj. Femeile atrase de ultimele sclipiri ale gloriei ar da fuga. Le-ar revedea pe frumoasele patriciene romane, pe englezoaicele emoționate de melancolia lui şi, fără îndoială, pe acele franțuzoaice care-i scriau cu atâta fidelitate cât de mult îl admirau; doamna de Vichet, domnişoara de Villeneuve ar veni şi ele să-i încânte bătrânețea în I palatul lui de ambasador. Fiindcă odăița, în aceste reverii, se transforma pe dată în palat şi el încă mai nutrea cele mai mari speranțe. „Voi aştepta la Roma moartea regelui care, mulțumesc lui Dumnezeu, se simte bine. Acolo voi scrie marea mea operă: o Istorie a Franței. Nu spun că aş refuza un minister la bătrânețe, poate că la urcarea pe tron sau pe durata minoratului lui Henric al V-lea, fiindcă delfinul nu ține la mine mai mult decât Carol al X-lea. Le sperii mediocritatea.” în aşteptare, cum tot era în Franța, pentru divertisment, a dorit să-şi vadă necunoscutele cu care coresponda, vechile lui prietene fiind dispărute. După Delphine de Custine, murise şi Claire de Duras la Nisa, în ianuarie 1829, fără să-1 mai fi revăzut pe Chateaubriand. Îşi petrecuse ultimele luni de viață în suferințe fizice atroce, pe care le suportase cu mult curaj, redactând Reflecțiile creştine asupra Patimilor. Într-o meditație asupra indulgenței se putea citi: „Ceea ce ridică în culmea ei durerea este descoperirea unor greşeli de neiertat la cei pe care îi iubeşti. Ar exista totuşi o scuză: nu ştiau ce fac. Ne-au sfâşiat inima, dar nu ştiau ce făceau; erau orbi, ochii

lor erau închişi; suferințele noastre sunt dovada ignoranței lor."

Potrivit obiceiului său, Chateaubriand o tratase mai bine moartă decât atunci când era în viață. „De când am pierdut această persoană atât de generoasă, n-am încetat, plângând-o, să-mi reproşez modul cum am îndurerat uneori inimi care îmi erau devotate. Să ne supraveghem mai bine caracterul! Să ne gândim că putem, printr-un ataşament profund, să nu mai otrăvim zilele pe care le-am răscumpăra cu prețul sângelui nostru. Când prietenii au coborât în mormânt, ce mijloc mai avem să ne reparăm greşelile? Inutilele noastre regrete, zadarnicele căințe să fie oare un remediu pentru supărările pe care le-am pricinuit acestora? Ar fi preferat din partea noastră un zâmbet în timpul vieții decât toate lacrimile noastre de după moartea lor." Era foarte bine spus, dar dacă biata femeie ar fi apărut din nou cu pretențiile şi reproşurile ei, ar fi fost mai bine tratată?

Abia întors la Paris, incorigibilul i-a cerut, printr-un bilet imperativ, un rendez-vous sentimentalei doamne de Vichet: „Spune-mi ora şi ziua care va pune capăt iluziilor noastre". A întâlnit o femeie de cincizeci de ani, a cărei prudență se adaptase la distanță unui joc poetic, dar care-1 considera pe poetul însuşi libertin şi periculos. „Sunteți mai tânără decât credeam. Păreți mai tânără decât sunteți, iar scrisorile noastre suit deplasate." îl plictisea.

Îi făcea mai mare plăcere s-o întâlnească pe tânără şi facila Hortense Allart, ale cărei teme le corecta. Ea însăşi ne-a povestit cum o instruia el, prin lecţii alternante, în arta amorului şi în cea a suprimării conjuncţiilor: „Iar dacă îl întrebam care-i raţiunea schimbării, el nu mi-o dădea, spunea că era gustul, că trebuia să simţi aşa ceva. Corijările lui erau foarte vesele, foarte tandre. Totul era dominat de o bunăvoinţă, o bunătate, o perfectă egalitate, o veselie inocentă, o ironie inofensivă, întreaga amabilitate a spiritului unită cu graţia şi politeţea. Adesea, vorbindu-mi de tinereţea mea, de liniştea găsită în mine şi de antrenul pe care-1 simţea fără a se lăsa orbit în ce-1 privea pe el şi viitorul lui, îmi vorbea de un roman proiectat unde ar fi vrut să zugrăvească o asemenea dragoste.”

Hortense îl amuza, dar el dorea s-o cunoască şi pe Leontine de Wleneuve, acea tânără din Toulouse căreia îi scrisese din Roma: „Leontine, te voi vedea”. Ea urma să-şi petreacă vara în Pirinei, în staţiunea balneară Cauterets, împreună cu familia. S-a hotărât să se ducă şi el acolo, şi, înainte de a merge la Nisa s-o ia pe doamna de Chateaubriand pentru a o conduce la Roma, pe 15 iulie a plecat spre Pirinei, în mici etape, „semănând în calea lui vise fericite”. A rugat-o pe Hortense să-1 întâlnească în timpul călătoriei. La Etampes, au luat două camere alăturate. „Când a rămas singur, a venit la mine să-mi spună în grabă că avem să ne întâlnim, apoi a ieşit ca să-i îndepărteze pe oamenii lui şi sa I comande cina, care ne-a fost servită în camera mea. De îndată s-a simţit la largul lui, lăsându-se pradă bucuriei, şi am cinat ca doi tineri amanţi fugari, care se ascundeau. La desert a fost fericit, râdea, îmi spunea mii de lucruri plăcute şi tandre. Eu mă îndrăgosteam de-a binelea şi îi dovedeam recunoştinţa mea, fiindcă se arăta satisfăcut să fie iubit la anii mei tineri, şi eu eram satisfăcută de talentele lui şi de bunăvoinţa cu care-mi acorda atâtea clipe din viaţa lui.”

A părăsit-o ca s-o întâlnească pe Leontine căreia, de cum a ajuns la Cauterets, s-a dus să-i facă o vizită în micul

apartament pe care-1 împărțea cu mătuşa ei. A găsit o fată de douăzeci şi cinci de ani, proaspătă, fără a fi frumoasă, care scria versuri. I-a corectat poeziile şi i-a vorbit cu un respect tandru. Vilegiaturiştii aristocrați, ducele de la Rochefoucauld, familia Castelbajac, familia Broglie văzură apărând „Geniul" împreună cu „tânăra prietenă a bătrânilor lui ani". Ciudata pereche se plimba printre brazi, pe cărarea care mărginea torentul. Chateaubriand vorbea de palatul lui magic din Roma şi-i cerea lui Leontine (cum îi ceruse şi lui Juliette) să fie zâna lui. Uneori, ea era tentată. „Acolo mi s-ar dezvolta talentul literar, sub îndrumarea unui bătrân profesor în materie de muze." Ea întrevedea destul de naiv „idealul unei vieți de prietenie şi de virtute rigidă". Preț de o clipă ea s-a gândit să se închidă într-o mănăstire romană, pentru a trăi alături de el fără a provoca un scandal. Avea să meargă până a i se oferi? Mai târziu, el a insinuat, destul de discret, în Memorii. Când ea le-a citit, s-a indignat şi i-a amintit că ar fi putut să fie de două ori tatăl ei.

Din această neînțelegere a apărut schița unui roman care conține câteva din frazele cele mai dureroase şi mai sincere scrise de el vreodată. E manuscrisul căruia i s-a dat ca titlu Dragoste? i bătrâneâe, scurtă autobiografie sentimentală, confesiunile unui Rene sexagenar, pe alocuri admirabilă şi teribilă. „Mai înainte să intru în societate, rătăceam în jurul ei. Acum, când am ieşit, tot dat la o parte sunt; bătrân călător fără adăpost, văd seara cum toți se întorc la ei acasă şi închid uşa; îl văd pe tânărul îndrăgostit furişându-se prin beznă; iar eu, aşezat pe o piatră, număr stelele, nu mă încred în niciuna şi aştept zorile care n-au a-mi povesti nimic nou.„ Se zbătea furios împotriva bătrâneții: „Dacă îmi spui că ai să mă iubeşti ca pe un tată, m-ai îngrozit; dacă pretinzi că mă iubeşti ca o amantă, nu te-aş crede. Ieri, când stăteai alături de mine pe piatră, iar vântul suflând printre crestele de brazi ne făcea să auzim vuietul mării, gata să mor de dragoste şi de melancolie, îmi spuneam: „Mâna mea este destul de uşoară ca să

mângâie'aceste plete blonde? Ce ar putea ea iubi în mine? O himeră pe care realitatea o va distruge.”

Aşa se transformau în creuzetul Vrăjitorului inofensivele plimbări pe care le făcea la marginea unui torent din munți cu o tânără fată plăcută şi rotofeie, care scria versuri detestabile. Dar curând politica a pus capăt romanului. Pe 6 august 1829, Carol al X-lea 1-a revocat pe Martignac al cărui oportunism conciliator, aproape liberal, i se părea laş şi periculos şi a apelat la serviciile prietenului său Jules, prinț de Polignac. Lui Chateaubriand nu i-ar fi trecut niciodată prin gând că această idee nebună i-ar fi putut veni regelui. Polignac avea maniere, noblețe, curaj, dar încăpățânarea lui, spiritul mărginit, închistat şi pătimaş, naivitatea credinței lui absolutiste nu puteau atunci să satisfacă în Franța decât o mână de fanatici, între Monarhie şi Cartă conflictul devenea inevitabil.

De îndată, cu acea generoasă pasiune pe care o manifestă cu dragă inimă oamenii când în joc e cariera altora, vilegiaturiştii din Cauterets se năpustiră asupra lui Chateaubriand întrebându-1 când îşi va da demisia. „Răutăcioşii se distrau. Se înverşunau să-i amintească cele mai recente cuvinte ale lui, să-1 hărțuiască prin complimente premature, făcând raționamente în fața lui şi considerându-1 cu anticipație un martir voluntar.” Leontine de Villeneuve îl sfătui să-şi păstreze ambasada de la Roma şi să l nu-1 ofenseze pe rege aruncându-şi demisia în capul lui Polignac. „Să nu vă întoarceți la Paris, îi spunea. Plecați la Roma şi aşteptați evoluția evenimentelor.”

În zilele care urmară, poşta îi aduse o mulțime de scrisori care îi cereau să-i trimită regelui această demisie. „Persoane pe care abia le cunoşteam se credeau obligate să-mi prescrie retragerea. Am fost şocat de acest interes oficios față de bunul meu renume. Mulțumită lui Dumnezeu, n-am avut niciodată nevoie să mi se dea sfaturi privind onoarea. Când e vorba de datorie, mintea mea acționează spontan.” Prietenii erau necruțători. „Se dovedeau plini de abnegație pentru mine; nu

puteam renunța la tot ce posedam eu.” Era cumplit de dureros să părăsească acea ambasadă de la Roma pe care se bizuise pentru un sfârşit de viață fericită. Cu toate acestea, în loc să plece la Roma, el s-a întors la Paris şi i-a cerut o audiență regelui. Audiența n-a fost acordată, iar el a vorbit doar cu Polignac, care i-a spus că n-ar accepta demisia lui, că regele de asemeni nu ar accepta-o şi că trebuie să se întoarcă la Roma. „Nu sunt eu prietenul dumneavoastră? O demisie ar da naştere unor noi disensiuni. Vă implor, dragă viconte, să nu faceți prostia asta.” Chateaubriand i-a răspuns că nu făcea nici o prostie, că Franța era convinsă de faptul că guvernul va ataca libertățile, iar el, Chateaubriand, nu putea fi decât apărătorul lor. „Domnul de Polignac mi-a jurat că iubea Carta la fel ca şi mine. Dar o iubea în felul lui; o iubea prea de aproape.”

Când demisia ambasadorului a fost făcută publică, presa guvernamentală şi-a început atacul împotriva lui Chateaubriand; presa liberală, triumfătoare, îl apăra. „Unul dintre cele mai alese genii ale Europei nu s-a încălcat nici pe sine însuşi, nici renumele său.” Liberalii, Thiers, Mignet, veneau spre el. Cei care nu-1 cunoşteau bine ar fi vrut să facă din el un şef politic; dar el era >, un stindard, cu mult mai mult decât un şef. De aproape atrăgea Puțin. O atitudine de mândrie politicoasă, de prea multe ori glacială, tăceri lungi, un fel de reverie sau de neatenție aparentă în toiul celui mai aprins interes agitându-se în jurul lui reprezentau tot atâtea obstacole pentru caracterul unui şef de partid.” în zilele lui de luciditate o ştia mai bine ca oricine.

Doamna de Chateaubriand suporta pierderea ambasadei cu o resemnare cu atât mai meritorie cu cât nu-i plăcea „menajul sărăcăcios”. Or, ei se regăseau foarte strâmtorați. Chateaubriand îi datora cincizeci de mii de franci ducelui de Laval pentru amenajarea palatului din Roma; editorul lui, Ladvocat, dăduse faliment în 1828; s-a văzut nevoit, în ciuda tristeții şi oboselii, să se aştearnă pe muncă şi să-şi reia studiile istorice, cândva schițate în Valea Lupilor. A făcut-o

fără bucurie, iar acea iama, consacrată unei munci de lungă durată şi grele, ar fi fost foarte tristă dacă n-ar fi fost luminată de câteva chipuri de femei. De la Leontine de Villeneuve nu mai avea nimic de aşteptat; urma să se mărite, iar el încerca o uşoară ciudă: „îți vei schimba deci numele! Ți se va schimba şi inima? Ei bine! vei rămâne mereu pentru mine Leontine-necunoscuta. Adio, Leontine a mea, zână nevăzută, silful meu, îngerul meu din munți!” Iar pe 4 octombrie: „Această scrisoare poartă data aniversării zilei mele de naştere, a sărbătorii şi a intrării mele în Ierusalim, a Sfântului Francisc. Tristă zi care mă găseşte întotdeauna despuiat de cele câteva bunuri pe care le aveam la aceeaşi dată cu un an în urmă! Un an în plus, şi Leontine în minus! Iată nefericirea mea!” Dar el avusese întotdeauna cochetăria disperării, iar aceasta era mai mult prefăcută decât reală.

Cu Hortense Allart, tristețea servea plăcerii. „Era toamnă, spune ea, timpul tandreței şi al melancoliei. Şi lui îi plăcea, ca şi mie, natura, şi adesea făceam împreună lungi plimbări prin Paris. Cuvintele lui erau deseori melancolice, dar întotdeauna amabile. Dacă eu îi uitam vârsta, el n-o uita. Mi-a vorbit nu o dată de moartea lui şi-i plăcea să-mi vadă ochii scăldați în lacrimi.” în timp ce doamna Recamier veghea asupra gloriei lui, în timp ce doamna de Chateaubriand se folosea de această glorie ca să vândă mai bine, în profitul operelor ei de binefacere, o ciocolată fabricată de surorile infirmeriei, Geniul se întâlnea cu Hortense când prin muzeele pe care le vizitau împreună, când pe Champs-Elysees, când în Jardin des Plantes. Mergeau să cineze într-un mic cabaret, Curcubeul, unde li se punea la dispoziție un cabinet particular la primul etaj., Avea poftă de mâncare şi totul îl amuza.' îi vorbea de ambasadele lui, de tinerețe şi râdea, fericit că place. Cerea să li se aducă şampanie. Hortense îi cânta melodii de Beranger. Bătrânică, Dumnezeul oamenilor buni. „Apoi, adăuga ea fără o pudoare superfluă, în acel loc singuratic făcea tot ce dorea el.”

Mai mult decât cântecele lui Beranger, îi plăcea ca ea să-i cânte baladele compuse de el însuşi. Ea ştia că cel mai bun mijloc de a-1 impresiona era să-i citească din propriile lui opere, într-o zi, ea a ales o scenă din Martiri şi i-a citit povestirea chinurilor îndurate de Eudore în închisoare; imediat el a izbucnit în plâns. „La acele cuvinte el n-a ştiut, n-a vrut să se abțină, erau emoții care se ridicau la suprafață, era în lacrimi, încântat, mişcat în sufletul lui exaltat. Părea emoționat şi recunoscător; mi-a spus că niciodată nu se bucurase astfel.” încă de pe atunci una dintre vechile lui prietene, pe moarte, îi lăsase moştenire exemplarele ei din Atala şi Rene, ceea ce era poate o supremă şi melancolică epigramă.

Uneori îi dicta frumoasei lui metrese câteva pasaje din Studii istorice, într-o zi, după cuvintele „Crucea separă două lumi”, el s-a oprit şi a spus: „Voi muri la sânul tău; mă vei trăda, iar eu te voi ierta.” întotdeauna îi plăcuse să îmbine ideea dragostei cu cea a morții. Ea era mişcată de nobila şi blânda lui melancolie: „Plictisul lui, indiferența sa au măreție. Geniul său se revelează deplin în acest plictis. Mi se părea că seamănă cu vulturii pe care îi vedeam dimineața în Jardin des Plantes, cu ochii pironiți în soare Şi bătând din aripile lor mari pentru care colivia era neîncăpătoare.” în acest timp, ministrul Polignac mergea în derivă îndreptân-du-se rapid spre catastrofa: „Bietul Jules, spunea Carol al X-lea, e aşa de puțin capabil!„ Iar ducesa d'Angouleme, împletind în triste amintiri penibile presentimente: „Asta este o afacere şi mie afacerile nu-mi plac deloc. Nu ne-au purtat niciodată noroc.„ Polignac jura că ar respecta libertățile. „Sântmâhnit, riposta cineva.

— De ce?

— Pentru că, neavând pentru dumneavoastră decât oameni care doresc o lovitură de stat, dacă n-o veți face, nu veți mai avea pe nimeni.”

Când Camera s-a reunit la 2 martie, următoarea adresă a fost votată ca răspuns la discursul tronului: „Carta consacră

ca drept intervenția țării în deliberarea intereselor publice. Această intervenție face din concordanța permanentă dintre dorințele politice ale guvernului şi dorințele poporului vostru condiția indispensabilă a desfăşurării regulate a treburilor publice. Sire, loialitatea noastră, devotamentul, ne condamnă să vă spunem că această concordanță nu există." Ceea ce voia să însemne: „Descotorosiți-vă de guvernul vostru". Carol al X-lea a răspuns: „Mi-am anunțat deciziile. Ele sunt imuabile; miniştrii mei vă vor face cunoscute rezoluțiile mele." Aceste rezoluții se dovediră a fi nişte ordonanțe, dintre care prima suspenda libertatea presei, a doua pronunța dizolvarea Camerei, a treia modifica sistemul alegerilor, favorizând presiunea guvernamentală, a patra pregătea noi alegeri, a cincea numea ca înalți funcționari pe unii aliați ai guvernului.

În țară, frământările s-au amplificat. Nu era încă un război civil, dar cele două tabere îşi mobilizau trupele. Pentru a rezista împotriva abuzurilor puterii a fost constituită o, Asociație bretonă„. Chateaubriand s-a simțit foarte mândru: „Compatrioții mei adesea au luat inițiativă în ultimele noastre revoluții, în mințile bretone este ceva ce seamănă cu vânturile care răscolesc țărmurile peninsulei noastre." Cu siguranță şi în a lui erau în acel moment nori destul de amenințători.

Pe 26 iulie 1830, la orele patru dimineața el a plecat sprL Dieppe. Avea s-o întâlnească acolo pe doamna Recamier şi a găsit-o într-un apartament ale cărui ferestre se deschideau spre feplaja unde odinioară învățase să mânuiască muscheta. A stat de jvorbă liniştit cu ea timp de câteva ore şi a privit din nou valurile lăpustindu-se, cu un zgomot monoton, pe prundiş. Dintr-o dată |a apărut roşcovanul Hyacinthe Pilorge, care i-a adus ordonanțele.

Chateaubriand le-a citit. Nu-i venea să creadă ochilor: „încă un avern, spuse el, care se aruncă conştient din înălțimea turnurilor ie laNotre-Dame!" PutinmaitârziuBallanche a confirmat vestea îşi Chateaubriand, curajos, s-a hotărât să plece la Paris.

IV. Revoluția din 1830

Accesul în oraş era dificil. La Etoile, studenții şi muncitorii idicaseră baricade. Poştalionul a trecut prin Trocadero. De la iceastă baricadă, Chateaubriand a văzut pretutindeni fluturând irapelul tricolor şi s-a gândit că, venit să protejeze libertățile, ivea să fie obligat să apere Monarhia. Se auzeau vag focuri de auschete şi dangătul clopotelor. S-a dus mai întâi pe strada Enfer: a s-o liniştească pe doamna de Chateaubriand şi pentru a-i scrie [lui Juliette Recamier: „Poziția mea e penibilă, dar limpede. Nu-1/oi trăda mai mult pe rege decât Carta şi nu mai mult puterea Ilegitimă decât libertatea.” Putea fi susținută o asemenea dublă [poziție? Poate, fiindcă insurgenții erau ei înşişi divizați. Poporul [voia republică; burghezii îl voiau pe ducele d'Orleans. Acționând [rapid şi cu autoritate, ar fi fost posibil, dacă nu să fie menținut ICarol al X-lea, cel puțin să se accepte abdicarea regelui şi a [ducelui d'Angouleme în favoarea tânărului duce de Bordeaux, [care ar fi domnit sub numele de Henric al V-lea, ducelui d'Orleans |revenindu-i funcția de locotenent general al regatului. Dar cum |să se fi aşteptat lumea la o decizie rezonabilă din partea lui Carol Jal X-lea, refugiat la Saint-Cloud printre linguşitori şi turbați care, [până şi sub focurile de armă ale poporului, refuzau să înțeleagă că erau nepopulari? Iar dacă ducele d'Orleans simțea Curtea neputincioasă şi nehotărâtă, cum să-1 faci să nu întindă mâna să apuce o coroană ce i se oferea?

A doua zi după întoarcerea sa, Chateaubriand i-a scris regelui la Saint-Cloud, rugându-1 să transmită voința sa. Carol al X-lea i-a răspuns că îl numise prim-ministru pe ducele de Mortemart şi că îl ruga pe Chateaubriand să se înțeleagă cu acesta. Dar nobilul duce era de negăsit. Arestat la bariera Saint-Cloud de trupe prost informate, el fusese nevoit să străbată pe jos, bolnav fiind, Bois de Boulogne ca să intre în Paris. Cu călcâiul rănit, sfârşit de oboseală, la sosire nu-şi mai dori decât să facă o baie. „Acest călcâi al domnului Mortemart a fost punctul vulnerabil în care ultimul semn al destinului lovea Monarhia legitimă.” în lipsa instrucțiunilor

regale, ce era de făcut? Convocat pentru 30 dimineața la Camera pairilor, Chateaubriand a hotărât să se ducă. Mai înainte el a dorit să facă o plimbare prin Paris pentru a afla noutăți proaspete. Niciodată nu ştiuse ce-i frica, şi, de altfel, a constatat „că oraşul, dacă era comparat cu Parisul din 1789, era imaginea însăşi a ordinii şi a liniştii”. Respectul legalității părea să domnească în amândouă taberele. Pe Pont-Neuf, statuia lui Henric al IV-lea ținea în mâna un drapel tricolor, în spatele coloanei de la Luvru, studenții 1-au recunoscut pe Chateaubriand după părul lui furtunos şi i-au strigat: „Trăiască apărătorul libertății presei!” Apoi 1-au întrebat: „încotro mergeți? Vă ducem noi.”

El a protestat, dar fără convingere, în fond era încântat. Când, după o primă oprire la Palais-Royal, a mărturisit că mergea la Camera pairilor, un student şi-a trecut capul printre picioarele scriitorului şi 1-a ridicat pe umeri. Pe podul Artelor şi strada Senei grupul urcă spre Luxembourg, flancat de Hyacinthe Pilorge care îşi avea şi el partea lui de îmbrățişări republicane. La trecerea acestui cortegiu, oamenii ieşeau la ferestre; studenții strigau: „Trăiască Carta!” – „Da, domnilor, spuse Chateaubriand, trăiască Carta, dar trăiască regele!„ Tinerii i-au răspuns: „Trăiască Chateaubriand!„ S-au auzit chiar şi câteva strigăte de „Trăiască Primul-Consul!” Ah! câttrebuie să-1 fi încântatpe Chateaubriand aceste strigăte care păreau că fac din el moştenitorul, nu al împăratului unt şi combătut de el, ci al tânărului erou atât de mult admirat.

În fine, cei care-1 purtaseră pe sus 1-au depus în curtea Luxembourg. El a intrat, înveselit nevoie mare de aventura lui şi convins că numai cu puțin curaj treburile aveau să se aranjeze cum nu se poate mai bine. În Cameră a găsit, spunea el, „mine consternate, spirite nehotărâte, inimi înfricoşate”, în realitate, relatările celorlalți pairi prezenți la adunare nu coincideau cu versiunea lui. Acei studenți care, în mintea lui Chateaubriand erau trei mii, în mintea colegilor lui nu mai erau nici trei sute. „El era îmbătat, scrie ironic Pasquier, de un soi de ovații cu care-1 onoraseră vreo

cincisprezece tineri ce-1 ajutaseră să treacă de o barieră din josul străzii Tournon. În entuziasmul lui, i-a scăpat un răspuns dat câtorva persoane îngrijorate de soarta legitimității: „Fiți liniştiți! Să se respecte libertatea presei, să mi se lase pana, cerneala şi hârtia, iar dacă legitimitatea e doborâtă, eu o voi ridica din nou la capătul a trei luni!”

Să fi spus aşa ceva? în mod sigur a gândit-o. Chiar a şi scris: „Dacă o conspirație din afară 1-ar răsturna pe Carol al X-lea mi-aş lua pana, iar dacă mi s-ar lăsa independența gândirii, m-aş angaja să adun un partid imens în jurul ruinelor tronului”. Şi cine ştie? Poate că ar fi făcut-o? Partida nu se jucase încă. Trei forțe se opuneau: legitimistă, orleanistă, republicană, şi fiecare dintre cele trei îşi întemeia şansele pe dezacordul dintre celelalte două. Ducele d'Orleans fusese primit la Primărie de o mulțime republicană şi îmbrățişat de Lafayette. În Palais-Royal, el întâmpinase, la rândul său, nu fără teamă, o mulțime mucalită şi familiară. „Aclamațiile, intonarea Marseillaisei răsunau până în saloane şi ne era greu să ne înțelegem. Nimeni nu îndrăznea să închidă ferestrele de frică să nu nemulțumească poporul. Era mai mult decât un triumf, era orgia veselă a unei gloate fără nici o intenție răuvoitoare.”

Monarhia pe cale de a se naşte se înhăita cu vulgul; cea veche fugea. Carol al X-lea şi delfinul se repliau către Cherbourg şi 1-au întâlnit în drumul lor pe nefericitul Corb de Vire, Chenedolle, care le aducea o jerbă de crini. Părăsiți de rege, ce puteau face conducătorii regalişti? Ducele d'Orleans îi presa să i se ralieze lui. Un emisar s-a prezentat la Chateaubriand şi i-a spus că, în cazul în care dorea să meargă la Palais-Royal, ducesa d'Orleans şi ducele vor fi încântați să-1 vadă. S-a dus. Ducesa 1-a primit imediat şi 1-a aşezat alături de ea. „Ah! domnule de Chateaubriand, a spus ea, cât suntem de nefericiți! Dacă toate partidele ar vrea să se unească, poate că am mai putea încă să ne salvăm. Ce credeți despre toate astea?” El i-a indicat soluția: Henric al V-lea rege, ducele d'Orleans regent. Dar nu era ceea ce aşteptau de

la el. Prinţesa trimise după soţul ei şi Ludovic-Filip sosi, prost îmbrăcat şi cu un aer obosit. „Doamna ducesă d'Orleans trebuie să vă fi spus cât suntem de nefericiţi? Vă împărtăşesc părerile, domnule de Chateaubriand. Luându-1 pe ducele de Bordeaux ar fi lucrul cel mai bun care s-ar putea face. Mă tem însă ca evenimentele să nu fie mai tari ca noi.

— Mai tari decât noi, Monsenior? Nu sunteţi învestit cu toate puterile?”

Această conversaţie nu părea a fi pe placul lui Ludovic-Filip., Ani citit pe fruntea lui, spune Chateaubriand, dorinţa de a fi rege.„ El s-a retras, şi-a regăsit prietenii şi le-a spus: „Ei bine! el vrea să fie rege, iar doamna ducesă d' Orleans şi ea vrea să fie regină.

— V-au spus-o ei?

— Unul mi-a vorbit de stână, celălalt de pericolele ce ameninţau Franţa şi de neseriozitatea bietei Caroline. Amândoi au ţinut să-mi dea de înţeles că le-aş putea fi util, dar niciunul, nici altul n-a îndrăznit să mă privească în faţă.”

Când Camera pairilor a ţinut şedinţa pe parcursul căreia trebuia depus jurământul faţă de Monarhie, Chateaubriand s-a dus hotărât să refuze jurământul şi plin de dispreţ faţă de colegii lui. „Din partea republicanilor din 1793, transformaţi în senatori, a generalilor lui Bonaparte, nu mă aşteptam decât la ceea ce au făcut dintotdeauna. Ei 1-au destituit pe acel om extraordinar căruia îi datorau totul; aveau să-1 destituie şi pe regele care i-a confirmat în bunurile şi onorurile cu care i-a copleşit primul lor stăpân.” In timp ce Chateaubriand urca la tribună, nimeni, în afara celor câtorva pairi hotărâţi să se retragă, n-a îndrăznit să ridice ochii spre el. Discursul lui a fost abil. El a demonstrat că republica reprezentativă era, fără îndoială, Statul viitor al lumii, că timpul ei încă nu venise, că doar Monarhia legitimă era suficient de puternică pentru a respecta şi a menţine libertăţile, dar că era pierdută de „conspiraţia ipocriziei şi a prostiei.” „Nu dintr-un devotament sentimental pledez eu o cauză care s-ar întoarce din nou împotriva mea dacă triumfa. Nu ţintesc nici în aventura

neverosimilă, nici în cavalerism, nici în martiri; nu cred în dreptul divin al regalității, ci în puterea revoluțiilor şi a faptelor. Îl propun pe ducele de Bordeaux foarte simplu ca pe o necesitate de un mai bun augur decât cea argumentată până acum. Inutilă Casandră, am ostenit destul tronul şi patria prin avertismentele mele dispreţuite. Nu-mi rămâne decât să mă aşez pe rămăşiţele unui naufragiu pe care l-am prezis de atâtea ori. Recunosc nenorocirii toate felurile de putere, mai puțin aceea de a mă dezlega de jurămintele de credință. Trebuie de asemeni să-mi realizez o viață uniformă. După tot ce am făcut, am spus şi am scris pentru Bourboni, voi fi ultimul dintre mizerabili dacă i-aş renega în momentul în care, pentru a treia şi ultima oară, ei se îndreaptă spre exil.”

A descris el însuşi efectul elocinței sale: „Mai mulți pairi păreau consternați. Se îngrămădeau în fotoliu încât să nu-i mai văd din spatele colegilor lor încremeniți. Acest discurs a avut câteva ecouri. Toate partidele se vedeau rănite, dar toți tăceau pentru că eu plasasem alături de marile adevăruri un mare sacrificiu. Am coborât de la tribună, am ieşit din sală, m-am dus la vestiar, mi-am lepădat costumul de pair, sabia, pălăria cu pană; mi-am desprins cocarda albă şi am pus-o în buzunăraşul din partea stingă a redingotei negre pe care am îmbrăcat-o şi am petrecut-o peste inimă.” Sacrificiul fusese consumat.

Guvernul din Iulie îi oferise onorurile averii. Ca pe timpul ducelui d'Enghien, el alesese onoarea şi sărăcia. Pierduse totul pentru a rămâne credincios prinților care-1 năimiseră şi-1 persecutaseră. Atitudinea era frumoasă şi trebuie să-1 fi încântat pe acest sculptor al propriei lui existențe. Poate că ne-ar fi mişcat mai mult dacă ar fi fost mai puțin conştientă. Aşa cum îi ridicase un monument lui Pauline de Beaumont după ce o făcuse să sufere şi o onorase pe Claire de Duras moartă, după ce o muştruluise o viață întreagă, se arunca vitejeşte în ajutorul unui tron pe care el însuşi îl zguduise. El introducea „în concertul flautelor lui funebre o condiție

secretă, dar invariabilă. Pretindea caplânsul lui să fie susținut, tristețea lui hrănită de calamități solide, de nenorociri consumate şi definitive şi de prăbuşiri fără speranță de remediere." Chiar şi în ruină, el urmărea cu indiferența lui dinastia pe care o copleşea cu sacrificiile lui. „La urma urmei, spunea el, nu este decât o Monarhie prăbuşită şi se vor mai prăbuşi şi altele. Nu are drept decât la fidelitatea noastră şi asta are." Această fidelitate cădea ca un cuțit de ghilotină.

Ar fi fost posibilă o altă conduită? Ar fi putut el simula admirația pentru politica lui Polignac, pe care o considera imprudentă şi stupidă? Nu. Dar, fără îndoială, ar fi putut dori fericirea Franței mai mult decât gloria lui Chateaubriand. Canning spunea despre el că avea gustul crizelor şi mai mult ca sigur prefera în politică rolurile frumoase acțiunilor utile. Din lipsă de modestie, confunda lesne vrajbele lui cu cele ale lui Dumnezeu. „Este Nemesis* vorbind în numele lui lehova" – spunea unul dintre adversarii lui. Răzbunarea lui îi lovise succesiv pe Napoleon, Decazes, pe Villele, apoi pe Carol al X-lea. Fusese un mare spirit distructiv. Ce construise el? Fără îndoială, în momentul primei Restaurații, apoi din nou în momentul războiului Spaniei, admirabila lui inteligență imaginase o monarhie în acelaşi timp energică şi dreaptă, care ar fi încredințat regaliştilor grija ajustării instituțiilor britanice potrivit moravurilor franceze. Dar el nu făcuse nimic pentru a câştiga de partea ideilor lui pe cei care ar fi putut să le facă să triumfe. Pe Ludovic al XVIII-lea îl îndemnase să-i folosească doar pe radicali şi-i combătuse fără cruțare pe aceştia din urmă în ziua în care Carol al X-lea îi angajase în slujba lui fără să apeleze la el. Acum îşi bătea joc de acei oameni virtuoşi care, sub pretextul de a pune Franța mai presus de toate, acceptau posturi înalte şi-şi renegau trecutul. Dacă se poate înțelege că el suspectase puritatea intențiilor lor, este permis să se considere că resemnarea acestora servea mai bine țara decât grandoarea sufletului său. Oricum, Revoluția din Iulie îi făcuse un imens serviciu,

permițându-i să restabilească unitatea în propriul lui spirit. Discipol al lui Rousseau şi duşman al lui Robespierre, admirator al lui Bonaparte şi duşman al lui Napoleon, monarhist şi rebel față de regii lui, liberal şi radical, rezonabil şi vizionar, Chateaubriand fusese timp de patruzeci de ani un om profund divizat, iar cele două jumătăți ale sale n-au putut niciodată să se îmbine. Căderea dinastiei căreia îi jurase credință i-a adus în sfârşit ° şansă de reconciliere cu sine însuşi, de a face un fel de cartel interior între pasiunile lui contradictorii şi de a uni un Chateaubriand liberal cu un Chateaubriand feudal într-o ură comună împotriva unui regim burghez, uzurpator şi lipsit de îndrăzneală.

* Zeița Răzbunării în Grecia antică (n.tr.).

IN SFÂRŞIT, AŞA CUM ERA EL ÎNSUŞI.

R Moartea pe care am iubit-o întotdeauna într-un mod ciudat.

Chateaubriand L Chateaubriand, de ce fugi de patria ta?

„Republican din fire, monarhist din rațiune şi bourbonian din onoare, m-aş fi simțit mult mai bine într-o democrație, dacă n-aş fi putut păstra Monarhia legitimă, decât în monarhia bastardă acordată ca o favoare de nu ştiu cine.” O asemenea frază putea satisface în acelaşi timp un ziarist de stingă cum era Armând Carrel şi un legitimist ca Berryer. Bătrânețea lui Chateaubriand îi va datora lui Ludovic-Filip acea noblețe leonină, sălbatică ce le-o dau marilor oameni în declin retragerea şi dizgrația, De fapt, această dizgrație era absolut voluntară. Dacă ar fi vrut să se alăture Monarhiei din Iulie, nici un alt scriitor n-ar fi fost întâmpinat de aceasta cu o mai mare recunoştință şi respect. „Mă simt foarte nefericit, spunea el, am făcut ceea ce trebuia sa fac, am cules stima şi totuşi mă sacrific unei cauze pe care n-o aprob şi unor proşti care, dacă m-ar auzi, ar fi şi mai pornit1 împotriva mea.„ Foarte nefericit? Da, fără îndoială, pentru că din nou nu are bani şi vremea ambasadelor fiind apusă pentru totdeauna el întrevede lungi ani întunecați. Dar el a avut întotdeauna o predilecție secretă pentru nenorocire, iar rolul Cavalerului în

exil nu e lipsit de o amară voluptate. El, care fusese aşa de rău tratat de Bourbonii aflați la tron, ajunge, cu o indulgență judecată de mințile delicate ca fiind ostentativă, protectorul benevol al Bourbonilor detronați. „E chiar ridicol, spune ducesa de Broglie. Vrea întotdeauna să fie compătimit pentru necazuri pe care singur şi le impune, îşi fabrică o imensă nenorocire şi ne-o povesteşte nouă.” E adevărat, dar această fabricare îl încântă. În pragul bătrâneții, ministrul, ambasadorul, pairul Franței şi-a lepădat uniformele brodate. A rămas gol, nefericit, solitar, din fidelitate față de un rege-copil care, fără îndoială, va fi într-o bună zi la fel de ingrat ca şi strămoşii lui. Atitudinea îi părea cu atât mai frumoasă cu cât era gratuită şi absolut inutilă.

Cu toate acestea, trebuia să trăiască. Editorul Operelor complete dăduse faliment. Chateaubriand se putea adresa Bourbonilor, pentru care pierduse totul. „Dar, spune el, decât să mă aşez la banchetul regilor, prefer să-mi iau de la capăt dieta pe care o făceam pe vremuri la Londra.” Să vândă casa de pe strada Enfer? Mai trebuia să se prezinte şi un amator. Să publice o nouă carte? Singura lucrare pe care Chateaubriand o putea termina rapid erau Studiile istorice începute pe vremuri în Valea Lupilor, abandonate, reluate, copiate în parte cu scrisul ei mărunt, econom şi grațios de către doamna Recamier şi chiar dictate, printre jocuri profane, lui Hortense Allart.

În proiectul inițial, şase discursuri asupra originii civilizației occidentale trebuia să împodobească fundamentul unei Monumentale Istorii a Franței. Numai aceste discursuri, remarcabile, fuseseră concepute în Valea Lupilor. Istoria Franței, terminată în grabă, nu s-a dovedit decât „o analiză fondată pe raționamente” a fragmentelor descriptive. O prefață scrisă după

1830 alipea această lucrare la restul operelor lui Chateaubriand: „Mi-am început cariera literară cu o lucrare în care examinam creştinismul sub raporturi poetice şi morale; o termin printr-o lucrare în care cercetez aceeaşi

religie sub raporturile ei filosofice şi istorice. Aduc astfel de la piciorul Crucii la piciorul eşafodului lui Ludovic al XVl-lea cele trei adevăruri care stau la baza ordinii sociale: adevărul religios, adevărul filosofic şi adevărul politic sau libertatea, încerc să demonstrez că specia umană urmează o linie progresivă în cadrul civilizației, chiar şi atunci când pare să dea înapoi."

De fapt, intenția autorului era de a reconcilia religia cu progresul sau, cum spunea el, „adevărul religios şi adevărul politic". Creştinismul şi monarhia fuseseră multă vreme corupte de absolutism şi, după cum credea el, aveau să înțeleagă în cele din urmă binefacerile libertății. Filosofie a istoriei ciudat de optimistă, pe tema căreia s-ar fi putut face grave obiecțiuni, dar era imposibil să nu admiri prodigioasa muncă depusă de autor şi grandoarea intenției lui, care consta în apropierea Franței şi a Europei de originile lor creştine.

Asupra mai multor puncte, inteligența atât de vie a lui Chateaubriand îi permisese să întrevadă noi şi mari adevăruri. De exemplu, el demonstrase ingenios că tocmai întâlnirea dintre creştinism şi invazii permisese noii religii să se sprijine pe o forță militară şi să triumfe asupra lumii păgâne. El a fost primul care a amintit că Monarhia franceză fusese electivă până la Hugues Capet. Studiile istorice, publicate într-un moment în care alte preocupări erau la ordinea zilei, nu fuseseră nici pe departe primite cu atenția şi stima ce ar fi meritat-o, dar au fost imitate şi plagiate de o întreagă generație de tineri istorici cu o constanță care era o condamnabilă formă de admirație.

Cu o lună înaintea Studiilor istorice a fost publicată o broşură: Restaurația şi Monarhia electivă, unde el îşi susținea o dată în plus teza predilectă: numai Monarhia ereditară poate reprezenta un regim liberal, pentru că numai ea este destul de puternică pentru a nu se teme de libertate. Apoi, cu banii obținuți 3e broşură, a hotărât să se exileze în Elveția şi să lucreze acolo la iemoriile lui. Şi-ar fi dorit ca această

plecare să-i fie impusă de juvernul lui Ludovic-Filip, dar acesta se ferea să-i ofere unui ilustru adversar prestigiul persecuției, şi totuşi el trebuia să părăsească Parisul. Singură Hortense Allart ar fi putut, prin atracția plăcerii, să-l rețină pe bătrânul ei prieten. Dar ea îl neglija de câteva luni în favoarea unui tânăr englez, Henry Bulwer Lytton, care avea în ochii ei dublul farmec al tinereții şi al frumuseții.

Hortense nu-1 mai iubea decât pe străinul ei, care nu se interesa decât de Parlament, iar Chateaubriand era gelos. „Ce înseamnă asta? spunea el. Mă părăseşte pentru un englez, duşmanul țării noastre, rasa asta ostilă care nu ne înțelege! Ce ți-a spus, ce ți-a făcut ca să te domine într-o asemenea măsură?” încerca s-o convingă că, plecândân Anglia, şi-ar pierde talentul, pe care doar el singur, Chateaubriand, ar şti să-l dezvolte. „Mi-a spus că noaptea îi trecuse prin cap să se omoare şi a căutat nişte arme. Mă întreba dacă Atala, dacă Velleda, dacă Rene nu erau pasionați. Mi-a spus că alegeam un om obscur. Încercând prin toate părțile pe unde aş fi putut să fiu accesibilă. Dar eu văzusem fulgerele voluptății, ale unei voluptăți nobile, pentru care eram născută.”

Deci Hortense continua, într-un pat britanic, o voluptate nobilă; Celeste insista în favoarea unei călătorii în Elveția, iar el s-a resemnat. Doamnei Recamier, pentru a-şi explica plecarea, i-a scris: „Nu mă pot hotărî să port jugul unei monarhii poltrone care permite să fie umilită Franța şi care va merge să cânte un Te Deum când va pune pe tronul Belgiei un principe englez.” Jugul nu era prea greu, dar reproşurile lui Chateaubriand contra Monarhiei din Iulie erau cele ale multor francezi; acest regim moderat, care se sprijinea pe negustorime şi pe bancheri, îi exaspera deopotrivă pe aristocrați şi pe proletari. Nu i se puteau imputa vicii grave; se lua în derâdere mediocritatea virtuții sale. Chateaubriand către Ballanche: „Iată alegerile, aşa cum le-am prevăzut dintotdeauna şi le-am anunțat: burtoase şi preaburtoase. Franța este în prezent pântecoasă, şi mândra tinerime a intrat şi ea în rotunjimile astea. Un mare bine îi face. Un singur

lucru mă uimeşte: lipsa de onoare a momentului. Nu mi-aş fi imaginat niciodată că tânăra Franță ar putea să dorească pacea cu orice preț şi că nu-i va arunca pe fereastră pe miniştrii care-i aduc un comisar englez la Bruxelles şi un caporal austriac la Bologne. S-ar părea că toți aceşti vajnici denigratori ai perucilor, aceşti viitori oameni de vază nu aveau sub unghii decât cerneală în loc de sânge.” Şi în broşura lui: „Mă îndoiesc că libertatea se va complăcea multă vreme în mediocritatea unei monarhii domestice; Francii plasaseră această libertate într-o tabără; ea a păstrat în descendenții lor gustul dragostei față de primul leagăn.”

De fapt nu se dezmeticise încă din beția napoleoniană. „Cel puțin, spunea el, pe timpul împăratului, Franța avea atâta onoare cât să mai şi vândă.” Din Geneva acest campion al legitimismului cocheta cu bonapartiştii şi republicanii. Sainte-Beuve îl compara cu acei soți care-şi păstrează toată proasta dispoziție pentru nevasta lor. Soția lui reprezenta partidul regalist. El îi jurase fidelitate, dar nimic în plus. Adversarilor lui, ziaristul Armând Carrel, autorul de şansonete Beranger, le rezerva toată bunăvoința.

Hortense Allar îi făcuse cândva cunoştință cu Beranger. Autorul Geniului creştinismului îşi oferise sufragiul academic celui care compusese Bătrânica; Beranger îi promisese lui Chateaubriand să-i consacre un cântec. Glumea? Chateaubriand nu-1 interpreta astfel. Mare artist al opiniei publice, el ştia care-i prețul unui cântec de Beranger şi i-1 reclama pe al lui. Studiile istorice i-au fost trimise şansonetistului cu o dedicație imperativă.

Faceți să reînvie lingă focul liniştit Amintirea mea în cântecele voastre nobile.

În septembrie 1831, Chateaubriand a făcut o scurtă călătorie la Paris şi a cinat la Cafe de Paris împreună cu Arago, Carrel şi l Beranger, „toți mai mult sau mai puțin nemulțumiți şi decepționați ie cea mai bună dintre republici”. La desert, Beranger a recitat iceputul cântecului promis:

Chateaubriand, de ce fugi de patria ta, De ce fugi de dragostea ei, de laudele şi grija noastră?

Ultimele strofe nu erau terminate; Chateaubriand 1-a somat pe şansonetist să le termine cât mai repede: „Ei bine! domnule, cântecul meu? Eu plec. Dacă vreţi să mă întorc, trebuie să aduc şi ordinele dumneavoastră.” Efectiv erahotărât să uzeze de îndemnul lui Beranger. El 1-a reprodus în douăsprezece ziare, a răspuns el însuşi în National, al lui Armând Carrel şi, cum se plictisea în Elveţia, cum îi era lehamite să mai figureze în ceremoniile oficiale din Geneva, cum societatea permanentă a doamnei de Chateaubriand îi inspira acest cuplet: „Două creaturi care nu se potrivesc ar putea să se ducă fiecare pe drumul ei. Ei bine! Din lipsa câtorva pistoale, trebuie să rămână pe loc una în faţa celeilalte, bosumflându-se, bombănind şi mâncându-şi sufletul şi lumina ochilor. Mizeria le strânge una lângă alta şi, în aceste legături de ticăloşi, în loc să se sărute, ele se muşcă”, şi cum barcagiii genevezi îl iritau descriindu-i cu prea mult entuziasm furtunile înfruntate odinioară de acel lord Byron care fusese rivalul lui în nenorociri, în vijelii şi în geniu, el avea de gând să se folosească de un cântec pentru a se întoarce în Franţa fără a fi acoperit de ridicol.

Ideea pe care trebuia s-o impună publicului era următoarea: Chateaubriand intenţionase să se expatrieze pentru totdeauna, dar Beranger îi reproşase că fuge de patria lui, care i se părea nefericită. „Mişcat şi atras de suferinţele ei, m-am gândit că voi avea întotdeauna posibilitatea de a o părăsi când va fi fericită.„ Era un pretext onorabil de a pune capăt unui exil prea plictisitor. Lui Juliette Recamier (fiindcă trebuia să tragă din episod tot folosul posibil) i-a scris că „din dragoste pentru ea era capabil să se prezinte acelui guvern pe care nu-1 stima cu mâinile înlănţuite de ea.„ Aceste subterfugii erau transparente şi Victor Hugo, în carnetul lui de note, ridiculizează falsele ieşiri din scenă ale bătrânului maestru. „Domnul de Chateaubriand pleacă la Geneva, se întoarce la Paris, revine la Geneva, ne agasează, cochetează

cu noi, ne lasă o broşură şi o rupe la fugă. Etfugit adsalices et se cupit ante videri.” Nimic nu-i ca o cochetă care dă la iveală manevrele altei cochete.

Părăsind Franța, Carol al X-lea şi familia lui îşi găsiseră azil mai întâi într-o familie iacobită din Dorsetshire, Wells, care voia să le întoarcă Bourbonilor ospitalitatea oferită cândva Stuarților, apoi în Scoția, în castelul Holyrood. Obişnuiți cu necazurile, ducele şi ducesa d'Angouleme acceptaseră exilul cu resemnare. Dar ducesa de Berry, mama tânărului rege Henric al V-lea, o italiancă plină de viață, aventuroasă şi robustă, nu putuse suporta multă vreme această ceremonioasă singurătate. Ea avea de gând să călătorească, să conspire şi să recucerească pentru fiul ei regatul. Pentru a pregăti terenul, ea dorea să creeze la Paris un consiliu de regență secret şi i-a propus lui Chateaubriand să facă parte din el. Era singura familie regală care manifestase întotdeauna față de scriitor simpatie şi admirație. Cât despre Chateaubriand, el recunoştea în caracterul ducesei „ceva bizar, original şi antrenant”, dar nu se jena când se ivea ocazia s-o trateze de nebună şi extravagantă, dansatoarea pe sârmă a Italiei'. Refractar la manevrele subterane el a refuzat să facă parte din Consiliu. A venit holera, misterioasă epidemie care a luat viața a mii de parizieni. Ducesa 1-a rugat pe Chateaubriand să facă să parvină în numele ei douăsprezece mii de franci familiilor celor răpuşi de flagel. De data aceasta el a acceptat misiunea. Prefectul de Sena şi câțiva primari au refuzat darul. Frumoasă temă pentru o scrisoare vindicativă. Abia s-a mai stins zgomotul, că ducesa de Berry a debarcat în sudul Franței. Drapelul alb nu şi-a luat zborul din clopotniță în clopotniță, entuziasmul a fost sporadic, partizanii curajoşi, dar puțin numeroşi, iar ea s-a văzut nevoită să fugă în Vendee.

Dezolați de această curajoasă, periculoasă şi zadarnică escapadă, conducătorii legitimişti, Chateaubriand, Hyde de Neuville şi ducele de Fitz-James 1-au trimis în mare grabă pe Berryer la regentă ca s-o implore să renunțe la proiectul ei.

Berryer fu arestat în mod stupid şi, prin cuvintele lui imprudente, şi-a compromis prietenii. Pe 16 iunie 1832, la patru dimineața, câțiva polițişti se prezentară la Chateaubriand ca să-1 aresteze. Lui situația i s-a părut amuzantă, dar doamna de Chateaubriand, care îşi amintea de teroarea Terorii, a fost cuprinsă de un tremur. „Oricine o cunoaşte, spune soțul ei, îi ştie şi dragostea ce mi-o poartă, spaimele, intensitatea imaginației şi mizerabila stare a sănătății ei.” în realitate, cazul era mai curând comic decât tragic, iar guvernul se pusese într-o lumină defavorabilă tulburând oameni iluştri, care erau adversari declarați, dar nu conspiratori.

Prefectul de poliție, domnul Gisquet, om inteligent şi plin de tact, s-a dus repede la celula unde se instalase Chateaubriand (încântat şi încă de pe acum comparând închisorile lui cu cele ale lui Tasso) şi i-a oferit prizonierului o cameră la alegere în apartamentele private ale prefectului. După ce s-a lăsat rugat îndelung, Chateaubriand a acceptat cabinetul de toaletă al domnişoarei Gisquet, ale cărui ferestre dădeau spre o grădină englezească foarte romantică şi unde el a găsit plăceri aproape libertine evocând versurile lui Anacreon prilejuite de toaleta unei fete tinere.

Detenția, care-1 încânta, a fost prea scurtă după gustul lui, dar a înspăimântat-o pe doamna de Chateaubriand. Aceasta crezuse că Ludovic-Filip voia să-1 țină prizonier pe soțul ei. Ea a pus-o în mişcare pe Juliette Recamier, care a alertat-o pe doamna de Boigne, iar aceasta, la rândul ei, a intervenit pe lângă baronul Pasquier, preşedinte al Camerei pairilor (fiindcă nu se putea, sub toate regimurile, dacă indispensabilul Pasquier nu prezida vreo adunare). Dar formele legale au luat ceva timp. Doamna de Chateaubriand, bolnavă, a căzut la pat. De îndată ce a scăpat din închisoare, ea i-a cerut imperios soțului ei să plece din nou împreună în Elveția. Şi de data asta era nevoie de bani. Menajul s-a văzut silit, în ciuda scrupulelor, să se adreseze lui Carol al X-lea, care a trimis prin ducele de Levis douăzeci de mii de franci, la care Louis

de Chateaubriand, nepotul lor, a mai adăugat alte douăzeci de mii. Nimic nu se mai opunea plecării.

Înainte de a părăsi Parisul, Chateaubriand a revăzut-o pe cruda Hortense Allart care, de doi ani, îl neglijase atât. Ca şi odinioară, după o plimbare prin Jardin du Roi, ei au luat cina la Curcubeul, în acelaşi cabinet particular, denumit de Chateaubriand cămăruţa lor, şi ea i-a permis, încă o dată, să facă „ce dorea”. A doua zi, el îi scria. „Ai văzut ce putere ai; ai redat farmecul tuturor acelor locuri pe unde eu nu mai trecusem. Cât sunt de prost şi de smintit! Mi-e ruşine de slăbiciunea mea, dar nu rezist ispitei. Plec, dacă nu fericit, cel puţin purtându-mi mai uşor viaţa. Adio. Şi cea mai tandră iubire a mea Infidelităţii voastre. Cine mi-ar fi spus că voi ajunge aşa? Adio, nestatornică, înşelătoare şi mereu iubită magiciană.”

Cum trebuia să ajungă în Elveţia înaintea doamnei de Chateaubriand, el a implorat-o pe Hortense să vină şi ea acolo., îmi vei anunţa vizita ca o zână. Furtunile, zăpezile, singurătatea, necunoscutul Alpilor se vor potrivi bine misterului şi magiei dumitale. Îţi voi dărui mai mult într-o zi decât altul în ani lungi.” Şi, bătrân amant fără iluzii, căuta s-o covingă pe femeia de litere, oferindu-se să-i asculte, în singurătăţi alpestre, lectura romanului pe care ea tocmai îl terminase.

De multă vreme, acest călător pasionat nu mai bătuse drumurile şi munţii. Singur, liber, fără o ţmtă preclsă el ducea într-un cufăr de piele hârtia necesară ca să lucreze la 'Memorii. Unde avea să se oprească? La Lugano? La Geneva? La Constanţa, unde îi dăduse întâlnire lui Juliette Recamier? Nu ştia. Hortense, nebună după Bulwer Lytton, care o neglija, şi ocupată să-1 urmărească, nici măcar n-a răspuns la chemarea lui Chateaubriand, iar el s-a regăsit curând pe crestele Alpilor singur doar cu bătrâneţea lui. Zadarnic lacul Lucerna îi amintea de heleşteul din Combourg şi cântările care răzbeau dintr-o capelă cu uşa întredeschisă, de litaniile Bretaniei lui; zadarnic furtuna, ca odinioară oceanul sau

mările Greciei, îi inunda hârtia pe care încerca să scrie: „Aş mai putea zugrăvi bine natura, dar pentru ce? Tânăr, eram solitar; bătrând, nu sunt decât izolat. Cejalnic să târâi peste munţi paşi osteniţi pe care nimeni nu vrea să-i urmeze.”

Cât de mult i-ar fi plăcut odinioară furtuna în munţi şi fulgerele lovind stâncile din jurul unui han din Gothard; dar, în cameră, două paturi, dintre care unul gol, îi aminteau călătorului că nu mai avea nici o iubire de legănat. Hortense nu venise, şi nici o altă femeie, iar el s-a lăsat pradă unei meditaţii care este una dintre cele mai frumoase şi mai triste scrise de el vreodată. Regretele unui Don Juan bătrân: „Munţii ăştia, vijelia, noaptea sunt comori pierdute pentru mine. Şi câtă viaţă simt, totuşi, în străfundul sufletului meu. Niciodată, când sângele cel mai fierbinte curgea din inima mea spre vene, n-am vorbit limba pasiunilor cu atâta energie cum aş putea s-o fac în acest moment, îmi pare că văd desprinzându-se de pe povârnişurile din Saint-Gothard Sylphida mea din pădurile Combourg-ului. Te întorci iar la mine, fermecătoare fantomă a tinereţii mele? Ţi-e milă de mine? Vezi bine, numai chipul mi s-a schimbat; mereu himeric, devorat de un foc fără cauză şi nealimentat.” „Vino să te aşezi pe genunchii mei; nu te teme de Părul meu, mângâie-1 cu degetele tale de zână sau de umbră; să-şi închidă culoarea sub sărutările tale. Capul acesta, pe care părul căzut nu-1 face mai înţelept, a rămas la fel de nebun ca pe atunci când îţi dădeam fiinţă, fiică mai mare a iluziilor mele, dulce fruct al misterioaselor mele iubiri cu prima mea singurătate. Vino, ne vom ridica împreună în nori; vom merge împreună cu fulgerul să brăzdăm, să iluminăm, să înflăcărăm prăpăstiile pe unde voi trece mâine. Vino. Du-mă ca altădată, dar nu mă mai aduce înapoi. Cineva îmi bate la uşă: nu eşti tu. E călăuza. Au sosit caii, trebuie să plec. Din vis nu mai rămâne decât ploaia, vântul şi eu, vis nesfârşit, eternă furtună.„ Cape vremuri trecătorul prin catedrala Sfântului Petru, pelerinul din Gothard era „copleşit de viaţa clocotitoare din el„, dar nici o floridiană nu dorea să-i împărtăşească

emoțiile. Era cumplit. A doua zi s-a întors la Lucerna, încă sperând că va afla vestea sosirii lui Hortense. Dezamăgit, el i-a scris o epistolă plină de reproşuri: „N-a depins decât de dumneata să vedem împreună singurătățile din Saint-Gothard care te-ar fi inspirat. Mi-ai fi citit, seara în munți, departe de lumea întreagă, în aşteptarea nopții, din al dumitaleLng/ez din Indii. Pretextul invocat că cineva trebuia să plece sâmbătă nu este serios, o ştii prea bine.„ Era greu pentru un bărbat, care fusese urmărit cu ardoare de hoarde de femei geloase, să se regăsească singur oferind zadarnic unor femei tinere şi indiferente ore din viața lui, de care ele nu aveau nevoie. Din fericire, îi mai rămânea Juliette Recamier care, în timp ce el o aştepta pe Hortense, se apropia încet de Elveția. Şi ea era, de câteva săptămâni, şovăielnică şi temătoare. Se cuvenea oare să-1 urmeze în exil pe Vrăjitor, să-şi sfărâme cercul minunat din Abbaye? Prietena ei, doamna de Boigne, foarte sceptică atunci când era vorba de Chateaubriand, o sfătuia să renunțe. „La vârsta noastră este aşa de greu să faci ca viața să fie suportabilă, încât ar trebui să stai la îndoială daca e cazul să te atingi de ea tocmai când s-a mai aşezat cât de cât, mai ales atunci când nu există o paritate între ce dăm şi ce primim.' Toate astea Juliette le ştia foarte bine, dar ea se simțea „trasă de forța destinului„. Pretextând că merge s-o viziteze pe prietena ei, regina Hortense, ea a plecat, lăsându-i la Paris, complet descumpăniți, pe cei pentru care mănăstirea era, după cum spunea blândul Ballanche, „centrul unei lumi, aşa cum odinioară pentru greci era templul de la Delii”.

Aşadar, pe 27 august, Juliette şi Rene s-au regăsit în „oraşul ruinat” al Constanței, locuind în acelaşi han. „Şi pădurea, ai uitat-o?” Fără îndoială, tandra întrebare fusese pusă într-o manieră destul de insistentă de bătrânul amant, iar casta Juliette a şovăit. Pe vremuri, la Chantilly, ea nu avea încă patruzeci de ani; la Constanța avea cincizeci şi cinci, Chateaubriand şaizeci şi patru, şi timp de cincisprezece ani, dovezile de infidelitate adunându-se, dragostea se

transformase în prietenie. Cu toate acestea, se pare că în seara aceea ea a cedat din nou farmecelor Vrăjitorului. „Domnul de Chateaubriand, îi scria ea unui prieten, a fost cât se poate de plăcut în timpul scurtei şederi la Constanța.” în aceste cuvinte este o melancolie dulce şi o discretă voluptate, în ziua următoare, au făcut amândoi o încântătoare plimbare pe lac. Au acostat în dreptul unui parc unde au găsit o alee bătută cu nisip şi au pornit-o la întâmplare, apoi s-au aşezat pe o bancă la malul apei; din tufişuri se înălțau armonii de harfa şi de coarde; era ca o scenă dintr-o poveste cu zâne. Acolo, Chateaubriand i-a citit cu voce tare paginile scrise în munți şi exaltarea, tristețea lor au înspăimântat-o pe Juliette Recamier. În climatul temperat al sufletului ei, nu cunoştea aceste furtuni arzătoare; îi era teamă de ele şi se străduia să-şi îndrepte prietenul spre gânduri mai blânde. Întinzându-i carnețelul, ea 1-a rugat să scrie câteva rânduri în amintirea acelei fermecătoare zile. Pe aceeaşi pagină, ea notase ultimele cuvinte ale lui Rousseau pe patul de moarte: „Femeie, deschide fereastra să mai văd o dată soarele”. Chateaubriand a scris: „Ceea ce mi-am dorit la Lucerna, am găsit pe malurile lacului Constanța: farmecul, inteligența şi frumusețea. Nu vreau să mor ca Rousseau; vreau să mai văd încă multă vreme soarele dacă trebuie să-mi sfârşesc viața alături de dumneata. Fie ca zilele mele să moară la picioarele dumitale, ca aceste valuri al căror murmur 1-ai îndrăgit. 28 august 1832.” Dintre toate femeile, ea a fost singura care a ştiut să-i dea acestui suflet pretențios, nestatornic şi sălbatic, tihna şi sentimentul perfecțiunii.

Întorcându-se în Constanța, i-au găsit acolo pe regina Hortense şi pe fiul ei, Ludovic-Napoleon, care 1-au invitat pe Chateaubriand să le viziteze castelul din Arenenberg. Marele legitimist s-a înțeles de minune cu viitorul împărat al francezilor. Puțin mai târziu, au fost în corespondență., Tot ce este napoleonian, scria cu multă perspicacitate Ludovic-Napoleon, găseşte ecou în sufletul dumneavoastră.„ – „Ne întâlnim, îi răspunde Chateaubriand, într-o simpatie comună.

Vreți cu tinerețea voastră, ca şi mine labătrânele mele zile, onoarea Franței. Ah, domnule, unde e unchiul vostru? Altora decât vouă, le-aş spune: Unde e tutorele regilor şi stăpânul Europei? Apărând cauza legitimității, nu-mi fac nici o iluzie, dar cred că orice om care ține la stima publică trebuie să rămână credincios jurămintelor sale.„ Şi mai departe: „Ştiți, prințe, că tânărul meu rege e în Scoția, şi atâta vreme cât el va trăi, nu va mai putea fi pentru mine un alt rege în Franța în afară de el. Dar dacă Dumnezeu, în nepătrunsele lui gânduri, a respins neamul Simțului Ludovic, dacă moravurile patriei noastre nu i-au mai înapoiat starea republicană posibilă, nu există un nume care să meargă mai bine cu gloria Franței decât al vostru.” încerca cu siguranță o mare plăcere plutind, arbitru spiritual şi suprem, pe deasupra dinastiilor care-şi disputau Franța.

Geneva, lată-1 din nou dinaintea chipului ascuțit al doamnei de Chateaubriand, şi începând din nou să vorbească de moartea „pe care a iubit-o întotdeauna într-un mod atât de ciudat”. Dar curând va da uitării relele prezentului, cufundându-se în lucrul asupra Memoriilor. El îşi înălța coloanele şi capitelurile edificiului şi îşi promitea ca, de îndată ce grosul lucrării va fi terminat şi nu va mai fi nevoit să care după el un material imens, să meargă şi să-şi zugrăvească interioarele în Italia. Nici măcar Hortense, care jâncercă să-1 ademenească din nou, nu-1 poate smulge din această luncă pe care o îndrăgeşte. „Am grijă de mormântul meu ca de în pat care nu-i trădat de infidele. Vorbeşti de putere şi de iragoste. Toate astea s-au dus. Păstrez doar pentru mine singur restul unei vieți de care nimeni n-a avut nevoie şi pe care nu voi s-o dărui nimănui.”

Cu toate acestea, împreună cu Juliette Recamier, care venise să-şi întâlnească familia la Geneva, făcea lungi şi dulci plimbări, într-o zi de toamnă, au plecat în pelerinaj la Coppet. Acolo se afla mormântul doamnei de Stael, la care se cunoscuseră; acolo prințul August al Prusiei o iubise pe Juliette, care-i disputa prietenia pasionată a lui Corinne. În

vreme ce doamna Recamier s-a dus să aducă un omagiu cenuşii prietenei ei, Chateaubriand, aşezat pe bancă la malul lacului, se gândea la Rousseau şi la Byron care contemplaseră acelaşi spectacol. Când doamna Recamier, palidă şi frumoasă, a apărut la porţile edificiului, el a crezut că vede o umbră desprinzându-se din boschetele funebre, în seara aceea, Juliette şi Rene au vorbit îndelung de „acele timpuri aşa de grele, dar aşa de regretate, când pasiunea făcea fericirea şi martiriul tinereţii". Când s-a întors acasă, a notat următoarele: „Acum, scriind această pagină, în miez de noapte, în vreme ce torul se odihneşte în jurul meu, iar prin fereastră văd strălucind câteva stele deasupra Alpilor, mi se pare că tot ce am iubit, am iubit în Juliette, care a fost izvorul ascuns al tuturor gingăşiilor, că, dragoste adevărată sau nebunie, nu era decât ea pe care o iubeam. Ea îmi ordonează şi-mi domină sentimentele, aşa cum doamna de Chateaubriand a pus rânduială şi pace în îndatoririle mele." Sylphida îşi regăsise, pentru o seară, învelişul carnal.

Ceva mai târziu, în octombrie, doamna Recamier a părăsit Geneva îndreptându-se spre Paris. El se întreba cum ar fi putut s-o urmeze, evitând ridicolul, când, pe 12 noiembrie, a aflat că H ' 359, ducesa de Berry fusese arestată la Nantes. Imediat i-a scris Alteţei sale că voia să fie apărătorul ei, a trimis copii ale acestei scrisori tuturor ziarelor şi a plecat în Franţa. „Nimeni, spune necruţătoarea doamnă de Boigne, n-a resimţit o mai mare satisfacţie la arestarea doamnei ducese de Berry ca domnul de Chateaubriand. Murea de plictiseală şi nu ştia cum să se întoarcă în Franţa. Întâmpină arestarea de la Nantes ca pe steaua mântuirii lui."

/. Ultima ambasadă Doamna de Boigne era pe cât de pătrunzătoare, pe atât de rău-voitoare. Captivitatea ducesei i-a oferit lui Chateaubriand ocazia de a-şi demonstra curajul, şi încă într-o manieră dramatică; era ceea ce-i plăcea lui, şi nu lăsă să-i scape un prilej aşa de frumos. Doamnei Recamier, admiratoare, şi doamnei de Boigne, sarcastică, le-a citit un imn închinat virtuţilor materne ale lui Marie-Caroline,

propriile-i cuvinte aducându-i în ochi lacrimi sincere, încă o dată Vrăjitorul se fermeca pe sine însuşi. „Ilustră captivă din Blaye, doamnă, fie ca eroismul vostru prezent, pe pământ recunoscut în eroism, să determine Franța a vă repeta ceea ce independența mea politică a dobândit dreptul de a vă spune: Fiul vostru este regele meu.” Fraza era scurtă, strălucitoare, emoționantă. A devenit imediat celebră. Duşmanii lui îl luau în râs: „Domnul de Chateaubriand, spunea Hugo, are un eu al său pe care-1 numeşte Hernie al V-lea.” Şi de asemeni: „Henric al V-lea pentru domnul de Chateaubriand? Ocazie de stil.” Dar grupuri de tineri veneau să strige sub ferestrele lui Chateaubriand: „Fiul vostru e regele meu!” Dintr-o dată, cum cauza prizonierei făcea progrese mari în opinia publică, a izbucnit un neplăcut şi redutabil scandal: ducesa de Berry, văduvă de doisprezece ani, era însărcinată. Guvernul lui Ludovic-Filip se acoperea de ruşine impunându-i acestei rude tortura impudică de a naşte în fața temnicerilor ei, dar reuşea astfel s-o descalifice pe periculoasa amazoană şi să-i strice relațiile cu Carol al X-lea. Acesta se găsea acum la Praga, oaspete al împăratului Austriei, în mai 1833, Chateaubriand a primit din partea ducesei misiunea de a pleca în Boemia pentru a-i explica familiei regale că era căsătorită în taină cu contele Lucchesi-Palli, şi a obține recunoaşterea acestei căsătorii, menținerea titlului de prințesă a Franței şi dreptul de a-şi vedea copiii. El a acceptat, fiindcă misiunea i se părea demnă de a-i încorona viața politică. „Da, voi pleca în ultima şi cea mai importantă dintre ambasadele mele. Voi merge din partea prizonierei din Blaye, s-o găsesc pe prizoniera din Temple.” Şi imediat ceru să i se pregătească o caleaşca a lui Talleyrand: „Ea nu era obişnuită, spune el cu mândrie, să gonească după regi detronați”.

Această călătorie de-a lungul Europei, pe care a făcut-o avându-1 alături doar pe Pilorge, i-a plăcut mult. La fiecare post de poliție unde vameşii îi verificau paşaportul, el întrezărea reflexele gloriei sale, încântat de lumina ei vie. Nemțoaice tinere roşeau, flori sălbatice pe margini de ogoare,

sub privirile pline de dorință ale bătrânului călător. Până şi luna, una dintre cele mai vechi prietene, îl însoțea şi părea să-i spună: „Cum? Iată-te! încotro te îndrepți singur şi aşa de târziu? Deci nu te temi să-ți iei cariera de la capăt?” în castelul din Praga, povârnit, gol şi maiestuos, credea că mai rătăceşte încă prin teribila mănăstire a Escurialului. Carol al X-lea 1-a primit bine: „Bună ziua, bună ziua, domnule de Chateaubriand, sunt încântat să te văd.” Ambasadorul pregătise critici cutezătoare, dar dinaintea acelui bătrân cu părul alb, care-şi pleca spre el urechea zdravănă şi-i spunea: „Dar, dragul meu, eu nu sunt supărat pe nimeni, flecare se conduce cum înțelege”, 1-au podidit lacrimile.

Odraslele regale se dovediră fermecătoare. Henric al V-lea era timid; sora lui, Domnişoara, însă vorbea mult: „Bunicul ne-a spus:

— Ghiciți pe cine veți vedea mâine. E o forță pe lumea asta. Noi am răspuns:

— Ei bine! e împăratul?

— Nu, ne-a spus bunicul.

Noi am încercat, dar n-am putut ghici. El ne-a spus: -E vicontele de Chateaubriand. M-am lovit peste frunte că nu putusem ghici.” Călătorul avea vârsta unui bunic şi regalismul unui breton; s-a simțit mişcat. Dar Curtea restrânsă de la Praga i-a displăcut.

Delfinul, o persoană onestă şi arțăgoasă, se simțea dezonorat din cauza abdicării şi nu voia să vadă pe nimeni. Delfma, care îl primise pe Chateaubriand la Karlsbad, broda o tapiserie. El a fost frapat de asemănarea dintre acest profil al prințesei cu cel al tatălui ei, Ludovic al XVI-lea. Ea a ascultat cu răceală pledoaria lui Chateaubriand în favoarea ducesei de Berry. Ducesa d'Angouleme nu-şi iubea cumnata şi nutrea față de Chateaubriand „prejudecățile turmei din anticameră în mijlocul căreia trăia”. El a încercat zadarnic să-i explice care era politica lui: „Dacă eu aş fi repudiat opiniile secolului, n-aş fi avut nici o influență asupra timpului meu. Eu încerc

să adun în jurul tronului antic acele idei moderne care, oricât de ostile ar fi, devin prietene filtrate de fidelitatea mea.”

A plecat fără să fi obținut nimic în afara câtorva rânduri glaciale şi acestei propoziții ambigue: „O compătimesc pe cumnata mea din tot sufletul”. Cu toate acestea, în ciuda eşecului ambasadei, dispoziția lui rămânea triumfătoare. Artistul avea să extragă din această călătorie două cărți frumoase ale, Memoriilor; simțea acest lucru şi se bucura cu anticipație. Cât a durat călătoria de întoarcere, el a continuat să le privească pe tinerele fete cu o atenție curioasă şi pasionată. Ajuns la Paris, n-a mai găsit-o pe ducesa de Berry pe care guvernul o expediase în Italia. La scurt timp ea 1-a convocat din nou şi în septembrie s-a ivit ocazia unei noi călătorii. De data aceasta, caleaşca domnului de Talleyrand a străbătut pasul Simplon. Amatorul pelerinajelor funebre şi-a acordat plăcerea de a trece prin Bex, unde murise Regina Trandafirilor, şi la Verona făcu apelul suveranilor şi miniştrilor cunoscuți, pentru plăcerea de a răspunde el însuşi după fiecare nume: „Mort.”

Veneția, care-i plăcuse atât de puțin în 1806, era acum împodobită pentru el cu prestigiul lui Ghilde Harold*. El îi scrise lui Juliette Recamier că, „în pofida unei extreme oboseli, nu se putea împiedica să nu fie sensibil la tristul şi frumosul spectacol al unui oraş atât de fermecător şi atât de dezolant”. S-a dus să vadă la Lido marea aceea solitară în lungul căreia trecuse în goană lordul Byron. Acolo regăsi talazurile, credincioasele lui prietene care, „ca nişte fete tinere ținându-se de mână într-o horă, îl înconjuraseră la naşterea lui”. Aşezat pe nisip, s-a lăsat în voia „unor nebunii ale vârstei vecine cu pruncia”. „Am scris un nume în preajma dantelei de spumă unde venea să moară ultimul val. Undele succesive au atacat lent numele ce-mi aducea alinare; abia la a şaisprezecea rostogolire 1-au luat cu ele, literă după literă şi parcă regretând. Simțeam că valurile îmi ştergeau viața.” Acel nume din şaisprezece litere, cum putea fi altul decât Juliette Recamier?

Între timp, augusta prințesă, ale cărei ordine le aştepta, 1-a chemat la Ferrara. Ea i-a cerut s-o însoțească la Praga, unde nu îndrăznea să se ducă singură. „Nu se dorea ca această lungă călătorie să se facă fără mine. Mise cerea să-mi termin opera de reconciliere. Atâta nefericire, atâta curaj şi atâta grandoare dezamăgită, refugiindu-se în biata mea viață, mi-au înfrânt rezistența. Față de atâta insistență, nu-mi rămânea decât să mă supun.” Ei plecară; aproape imediat poliția lui Metternich o aresta pe ducesă şi Chateaubriand termină singur o călătorie care se dovedi la fel de infructuoasă ca şi prima. „Călătoria mi-a precizat incertitudinile. Nu puteam face nimic pentru acei oameni. Praga îl proscrisese pe Blaye, iar eu, sărman servitor, mă vedeam obligat să-mi folosesc puțina autoritate pentru a înlătura nişte ordine odioase.” Era descurajat, obosit şi hotărât ca de acum înainte să nu se mai ocupe decât de opera lui. „Nu voi mai intra în serviciul

* Pelerinajul lui Ghilde Harold – poem în patru cânturi scris de Byron (1812-1818)- impresiile unui călător romantic împletite cu expresia insatisfacției unui suflet neliniştit (n.tr.).

Nimănui”, spuse el şi de data asta era sincer. Ambițiile lipsite de anvergură muriseră în el pentru că nutrea altele mai durabile şi pe care trebuia, înainte de a muri, să le termine de modelat pentru posteritate – Chateaubriand cel al Memoriilor.

III. Bătrâni '\par 1835. În casa de pe strada Enfer, din vecinătatea infirmeriei conduse de călugărițe, Chateaubriand avea iluzia că trăieşte într-o mănăstire.„Dimineața mă trezesc în sunetul clopotului care vesteşte rugăciunea Angelus. Aud din pat cântările preoților din capelă; de la fereastra mea văd o troiță care se ridică între un nuc şi un soc, vaci, găini, porumbei şi albine. Surori de caritate în rochii de etamină neagră şi cornete* din pânză albă, femei convalescente, bătrâni ecleziaşti merg, rătăcind printre tufele de liliac, azalee şi rododendroni din grădină, printre boschetele de trandafiri, de zmeuriş, legume şi zarzavaturi. Din când în când trec procesiunile urmate de doamna de Chateaubriand cu mătăniile în mână. Mierlele fluieră, pitulicele ciripesc,

privighetorile se luptă cu imnurile. De la teoria creştinismului am trecut la practică.” Nopţile aduceau o dată cu stelele, cândva denumite de doamna de Beaumont, reverii încă şi mai vechi: „Când constelaţiile străpung bolta albastră, îmi amintesc de acel firmament splendid pe care-1 admiram de la poala pădurilor americane sau din sânul oceanului.”

În ochii surorilor infirmeriei, soţul doamnei de Chateaubriand era un personaj ciudat şi atotputernic, prin intermediul căruia puteau fi obţinuţi bani şi favoruri pentru bolnavi. Maica superioară ştia că cele mai sus-puse doamne îşi aduceau ofrandele dacă le promitea să li-1 arate pe domnul de Chateaubriand. Acestor frumoase legitimiste, ea le ceda pe bani grei cotoarele de pene, afirmând că fiecare dintre aceste preţioase rămăşiţe scrisese fraza

* Bonetă apretată purtată de călugăriţe. 364 celebră: „Doamnă, fiul vostru e regele meu” ciocolată care era vândută în profitul operei V.ctor Hugo povesteşte cum, pe când trăia în mizerie intrând cu fiică la doamna de Chateaubnand, care de obicei îl primea foarte urât, într-o zi fusese surprins să fie întâmpinat cu un zâmbet Era pentru prima oară când ea părea să bage de seamă că existam. Am salutat-o până la pământ. Ea mi s-a adresat:

— Sunt încântată că te văd. Eu nu-mi credeam urechilor. Apoi mi-a arătat cu degetul o movilită de pe o masă mică şi a adăugat:

— Astea-s rezervate pentru dumneata. M-am gândit că îţi vor face plăcere. Ştii ce-i acolo? Era ciocolată mănăstirească, pregătită sub oblăduirea ei şi a cărei vânzare era destinată operelor caritabile. Am luat şi am plătit. Ciocolata catolică şi zâmbetul doamnei de Chateaubriand m-au costat douăzeci de franci, adică masa pe opt zile. A fost zâmbetul de femeie cel mai scump care mi-a fost vândut.” Dar Victor Hugo nu ştia că doamna de Chateaubriand cheltuise mai mult de o avere pentru bolnavii ei.

În 1838, arhiepiscopul Parisului s-a oferit să răscumpere casa de pe strada Enfer, dacă doamna de Chateaubriand

renunța să mai dirijeze opere de binefacere. Ea a ezitat multă vreme. Soțul ei o implora să accepte. „Renunță la infirmerie, ai să trăiești așa o sută de ani. Fii îngăduitoare cu arhiepiscopul. Nu bombăni, nici nu reproșa.” El avea trei motive temeinice pentru a-și dori această schimbare: vânzarea urma să le asigure ceva bani lichizi, sănătatea soției lui va avea de câștigat grație odihnei, iar el însuși s-ar fi putut apropia, printr-o mutare, de Abbaye unde se ducea în fiecare după-amiază.

Într-adevăr, a găsit la numărul 112 de pe strada Bac un parter care dădea spre Misiunea străină. „Mor de bucurie, îi scria doamnei Recamier, la gândul aranjamentelor noastre viitoare și la faptul că mă aflu doar la zece minute de ușa dumitale.” Începând din acel moment și până la moarte, decorul vieții lui nu se va mai schimba. Plecat din saloane aurite, din ministere și ambasade, el regăsise fără tristețe viața rustică a copilăriei lui, acest bătrân Don Juan încheindu-și existența în austeritatea unui sihastru, în odaia lui mică se afla un pat de fier, o masă plină de cărți și de hârtii, lângă foc o altă masă, mai mică, un scaun împletit și un cufăr de lemn negeluit, cu închizătoarea stricată, unde se afla manuscrisul Memoriilor. Pe perete un crucifix, o ramură de cimișir și o Fecioară, dupăMignard, lăsată moștenire de sărmana Claire de Duras.

În fiecare dimineață se scula pentru rugăciune, ca pe timpul Combourg-ului, încălța niște papuci scâlciați, trăgea pe el o redingotă uzată și se așternea la lucru. Mai târziu sosea un secretar și acestuia îi dicta, plimbându-se în lung și în lat, paginile asupra cărora meditase. Pânăân 1843 secretar fusese Hyacinthe Pilorge, bretonul cu favoriții roșcovani, vulgar dar devotat. La acea dată, Pilorge fusese concediat pentru niște greșeli misterioase, iar locul lui fusese luat de palidul Danielo, un ratat care nu era lipsit de talent, nici de vanitate și care se plângea că era nevoit să-și părăsească propriile studii „atât de noi și atât de vaste”, pentru a servi „de cârje literare” unui scriitor bătrân. Chateaubriand își împărțea întreaga

dimineață între meditație şi dictare; apoi prânzea şi îşi făcea toaleta. A rămas multă vreme un bătrân frumos, încins în redingota lui „scurtată şi grațioasă” de un albastru regal, neagră sau maro, cu ghetre, floare la butonieră, în mână cu o baghetă de abanos, şi cu „admirabila lui privire încă plină de foc sub sprâncenele groase”. La oră fixă şi pe un drum mereu acelaşi ajungea la Abbaye-aux-Bois puțin după ora două şi jumătate, urca la doamna Recamier şi rămânea cu ea, doar ei doi, până spre ora patru.

Ce-şi spuneau, între portretul doamnei de Stae'l şi vederea din Coppet sub clar de lună, pe pacursul acelei ore misterioase, adorabile, interzise, care era „ora domnului de Chateaubriand?” Aproape nimic: „-Vrei ceai, domnule de Chateaubriand? Iar el îi răspundea (de zece ani de zile):

— Da. După dumneata, doamnă.

— Să mai adaug puțin lapte?

— Doar câteva picături.

— Să-ți mai ofer o ceaşcă?

— Nu mi-aş permite să te deranjez.„ Şi aşa mai departe, în aceie zile, poate că un martor ar fi fost înspăimântat de cuvintele mai intime, dar ce importanță ar fi avut cuvintele? El se bucura de acea prezență armonioasă, contempla acel chip care fusese fermecător şi rămăsese frumos; asculta acea voce care, spunea Lamartine, „era un clinchet printre dinții ei precum clapele de fildeş ale unui clavecin umezit de buze„ şi al cărei „timbru vorbea de la sine„. Era ca „un suflet răspândit în aer, care te mmgâia cu undele lui”.

Cu blândețea ei minunată, cu înțelepciunea discretă, Juliette Recamier îi devenise indispensabilă. „Să nu-mi vorbeşti de ce m-aş face fără dumneata, îi scria el. Chiar dacă m-ai întreba, n-aş fi în stare să-ți spun.” De cum ea se îndepărta, el se simțea pierdut., Nu mai ştiu ce să fac; Parisul e un pustiu fără frumusețe. Întoarce-te lângă mine, îmi lipseşti atât. Mă simt aşa de descurajat de această absență că nici măcar nu mai pot să scriu. Nu mai am putere de nimic.

Aştept un cuvânt cât de mic din partea dumitale ca să mă ajuți să trăiesc.”

Ce putea gândi strada Bac de atâta devoțiune față de Abbaye-aux-Bois? Nu e uşor de ştiut, fiindcă strada Bac era secretoasă, spirituală şi înclinată spre tachinări. Uneori soția legitimă se plâhgea de muză şi Chateaubriand trebuia s-o roage pe Juliette Recamier să meargă şi s-o vadă mai des pe doamna de Chateaubriand: „Ce-ai vrea? Fiind asociata vieții mele, trebuie s-o împărțim în întregime.” Vârsta făcuse din fetişcana cu pelerina roz cea mai ciudată dintre zânele bătrâne. Sexagenară, Titania nu se mai hrănea cu rouă, ci îi ajungeau câteva siropuri, ceaiuri medicinale sau supe pentru a rămâne în viață. Dimineața lucra în pat, în halat alb, înconjurată de cărți de rugăciune, de mătănii şi de scrieri ciudate pe care Dumnezeu ştie pe unde le descoperea. „Dispune de nişte arsenale, spunea soțul ei, pe care noi nu le cunoaştem şi de lecturi speciale.” întotdeauna îi plăcuse să scrie şi continua să noteze în carnetul ei gânduri, dintre care unele erau foarte frumoase: „Aud mereu vorbindu-se de insolența poporului, dar nu sunt frapată decât de răbdarea lui.

— Ne plac numai laudele care ne sunt refuzate.

— După doamnele care nu sunt caritabile, nu cunosc nimic mai rău decât doamnele caritabile.” Conversația ei rămânea originală şi scânteietoare. „Este imposibil, scria secretarul Danielo, imposibil când ea e dispusă, să auzi ceva mai spiritual şi mai grațios. Era o muselină, era un sunet de clopoțel, era o prismă.” Victor Hugo, se ştie, a judecat-o mai puțin binevoitor. „Doamna de Chateaubriand, spunea el, manifesta o bunătate oficială, ceea ce n-o făcea să renunțe la răutăți domestice. Vizita săracii, supraveghea creşele, îngrijea de bolnavi şi, în acelaşi timp, trata aspru bărbatul, rudele, prietenii, pe cei din preajma ei, era iritabilă, ipocrită, clevetitoare, amară. Bunul Dumnezeu va cântări toate astea acolo sus.”

Hugo şi Danielo aveau, fără îndoială, dreptate amândoi. Inteligența şi răutatea fac casă bună. Danielo însuşi recunoaşte că nu era uşor de trăit alături de ea, că soțul ei se temea de ea şi, dacă îl ataca, el căsca fără să răspundă. Ca atâtea ființe care se simt neglijate, îi făcea plăcere să-1 împungă pe cel indiferent: „Lumea pretinde că tu eşti un mare om; eu nu sunt o mare femeie; n-am nevoie de fraze frumoase, ci de raționamente, în ce mă priveşte, eu raționez bine." – „Dar, bineînțeles, dragă prietenă, spunea el, bineînțeles." „Era un model de bărbat, adaugă Danielo, un erou al păcii interioare, al răbdării conjugale. Ar fi renunțat la totul, chiar la renumele lui, cred, ca să evite o dispută." Aşa fusese el întotdeauna, cu surorile lui, cu Fontanes, cu Villele. În privința soției, o iubea în felul lui. Ea devenise o obişnuință de cincizeci de ani şi aducea în viața lui ordine, coeziune, ceea ce lui nu-i displăcea. Când rupea pâine pentru păsărelele ei într-un castron din piele tăbăcită, el o privea cu tandrețe şi-i spunea „zâna firimiturilor".

Uneori era amară, în special cu doamna Recamier, dar îşi reproşa: „Vai! e un păcat pe care am să-1 duc multă vreme. Ştii cum s-a răzbunat această doamnă pe injuriile mele? Trimițându-mi b mie de franci pentru a începe subscripția pe care o voi face pentru a găsi cele necesare instalării domnişoarei Lemonnier într-un azil", fiindcă doamna Recamier, prin inflexibila perfecțiune a demersurilor ei, ştia să câştige până şi inimile celor mai bine baricadați.

Doamna de Chateaubriand şi doamna Recamier aveau, de altfel, cel puțin un interes comun, acela de a le îndepărta de acea galantă şi ilustră bătrânețe pe hoațele de glorie. „Asta-i pedeapsa pentru cei care au iubit prea mult femeile, să le iubească mereu." Adesea el hoinărea în chip misterios prin Paris şi vizita, cu floarea la butonieră, prietene prea indulgente. „Ziua lui avea anumite ore şi opriri marcate, precum semnele pe care le lasă soarele." In societate, femeilor care-i plăceau, le făcea bucuros în continuare complimente grațioase şi agreabile, întâlnind-o pe Rachel la doamna

Recamier, i-a spus: „Ce durere să vezi născând o asemenea ființă când nu-ți rămâne decât să mori!” – Dar, domnule viconte, i-a răspuns ea, există bărbați care nu mor niciodată.„ Şi lui Delphine de Girandin: „N-am fost niciodată în viața mea atât de tentat. Am nevoie de cei patruzeci de ani ai mei de virtute ca să rezist la acest dublu atac al frumuseții şi spiritului dumitale.”

Dintre femeile pe care le iubise atât, mai supraviețuia doar doamna de Castellane (Natalie de Mouchy murise într-un ospiciu de pe strada Rocher, în 1835). Dar fina şi pasionata Cordelia se transformase într-o persoană bondoacă şi gravă, a cărei legătură cu Mole devenise respectabilă şi respectată. Chateaubriand o vedea rareori, dar i se mai întâmpla să se plimbe din când în când cu Hortense Allart pe Champs-Elysee, să se aşeze alături de ea pe o bancă şi să-i vorbească de moartea lui, din plăcerea de a vedea ochii tinerei femei umplându-se de lacrimi. Se arăta binevoitor, tandru, o fermeca şi o emoționa fiindcă, în ciuda melancoliei lui, îşi păstra vechea grație şi „acea distincție, acea noblețe care făcea din el un bărbat atât de atrăgător”. Doamnei Hameiul, frumoasa muscadină, îi scria: „Sunt complet zbârcit. Dacă m-ai vedea din întâmplare, nu m-ai mai recunoaşte. Adio, sau bună ziua, cum doreşti. Lubeşte-mă mereu ca atunci când veneai să mă cauți la Afacerile Străine. Am ajuns în clipa în care trebuie să regăsesc, într-un colț izolat, marea soartă a tuturor oamenilor.” Dar această mare soartă şi însăşi imaginea morții nu-1 împiedicau să se intereseze de trecătoare: „O louisianeză a sosit din Meschacebe. Am crezut c-o văd pe Fecioara Ultimelor Iubiri.” îşi păstrase abilitatea de a învălui bătrânii săi ani sterpi în poezia proaspătă a tinereții lui.

„Seara, cum nu ieşea niciodată în lume, se întorcea acasă, în stăpânirea doamnei de Chateaubriand, căreia îi venea atunci rândul şi care-1 punea să cineze cu vechi regalişti, cu predicatori, episcopi şi arhiepiscopi. El redevenea autorul Geniului creştinismului până la noi ordine, adică până a doua

zi dimineața. Soarele răsărea mai frumos; își punea floarea la butonieră, ieșea prin ușa din spate și își regăsea bucuria, libertatea, nepăsarea, cochetăria, dorința de a cuceri, certitudinea învingătorului, de la ora unu la șase seara. Așa și-a petrecut viața în anii declinului și și-a înșelat cât s-a putut bătrânețea.”

Cu Bourbonii exilați, relațiile rămăseseră dificile. Ideile lui nu le erau pe plac, cărțile îi șocau, devotamentul plictisea. Ducesa d'Angouleme se considera ofensată de moarte printr-o frază, confuză dar inocentă a Congresului din Verona. Doartânărul Henric al V-lea, devenit conte de Chambord, plin de bun-simț și inimos, dădea uitării ranchiunele fostei Curți. In 1842, el i-a oferit lui Chateaubriand indemnizația de pair, care a fost acceptată cu recunoștință și, în anul următor, cum prințul mergea la Londra pentru a-i primi pe legitimiștii francezi, 1-a chemat acolo și pe Chateaubriand.

Acesta avea să vadă pentru ultima oară orașul unde fusese atât de nefericit, apoi magnific, în timpul traversării, lungă, pe o mare agitată, bătrânul prieten al vânturilor a avut bucuria să întâlnească ultima lui furtună. S-a culcat pe punte și i-a îndemnat pe cei care-1 însoțeau să-i urmeze exemplul. „Domnule viconte, i-a spus unul dintre ei, iată-vă aidoma lui Chactas.” – „Da, i-a răspuns el, mai puțin Atala.” înaintea sosirii prințului, care era în Scoția, el s-a plimbat plin de emoție prin locurile încărcate de amintiri și a dictat pentru doamna Recamier scrisori admirabile. „M-am dus să-mi plimb tristețea în Kensington, pe unde te-ai plimbat și dumneata precum cea mai frumoasă dintre franțuzoaice. Am revăzut acei arbori sub care îmi apăruse Rene: ciudat lucru și această resurecție a viselor mele în mijlocul tristelor realități ale vieții. Atunci, când visam, tinerețea era înaintea mea, mă puteam îndrepta spre acel necunoscut pe care-1 căutam. Acum, nu mai pot face nici un pas fără să nu mă ating de buza prăpastiei. Oh! ce bine am să mă simt culcat, ultimul meu vis fiind pentru dumneata!”

Şi iar: „Spune-le, te rog, tuturor prietenilor noştri, că nimic nu s-a schimbat în sentimentele mele pentru ei şi că în clipa când cortina se va lăsa asupra ultimului act al vieții me le, când mă voi retrage din spectacolul care a început pentru mine acum cincizeci de ani în această țară, va fi mereu acelaşi lucru: decorurile sunt aproape neschimbate, doar maşiniştii sunt alții", încă din adolescență începuse să privească lumea ca pe un teatru şi viața ca pe o dramă pusă în scenă de un mânuitor divin; mai era şi acum obsedat de această imagine.

Henric al V-lea a avut delicatețea să regizeze pentru ultimul act o scenă frumoasă. El 1-a instalat pe Chateaubriand în propria lui casă din Belgrave Square, şi în ziua în care i-a primit pe legitimiştii francezi nu i-a permis marelui scriitor să rămână în picioare dinaintea lui. „Domnule de Chateaubriand, luați loc, vă rog, ca să mă pot sprijini de dumneavoastră." Tânărul rege părea chiar să accepte doctrinele liberale pe care familia lui i le reproşase multă vreme autorului Monarhiei potrivit Cartei. „Dacă vreodată gândurile mele s-au îndreptat spre tronul strămoşilor mei, n-am făcut-o decât în speranța că-mi va fi cu putință să-mi servesc țara potrivit acelor principii şi sentimente atât de glorios proclamate de domnul de Chateaubriand."

În anul următor, Heric al V-lea a dorit să-1 mai vadă o dată. Era la Veneția. Chateaubriand ar fi vrut s-o ia şi pe Juliette Recamier: „acolo trebuie să ne sfârşim zilele, într-un oraş care ne aparține. Nu vom întâmpina nici o rezistență pentru acest proiect pe strada Bac. Deci, ta-ți nişte rezerve de sănătate şi curaj." Dar nici strada Bac, nici Abbaye-aux-Bois nu mai aveau puterea să străbată Franța şi Italia. A plecat singur, şi-a revăzut tânărul rege, dar a dorit să se întoarcă pe mare pentru plăcerea de a respira aerul din larg şi a fost întâmpinat la Marsilia, apoi la Avignon, de mulțimi entuziaste. Gloria îi rămăsese mai credincioasă decât tinerețea.

IV. Munca El însuşi îşi împărțise viața în trei părți: călătorul şi soldatul, omul de litere, omul de acțiune. Fără îndoială,

considera ca neglijabilă o a patra perioadă, altminteri la fel de lungă ca celelalte trei, cea a bătrâneții şi a orelor „când nimeni nu avea nevoie de el”. Se înşela fiindcă în această bătrânețe omul de litere a înflorit pentru a doua oară, iar trandafirii sfârşitului de anotimp au fost, poate, cei mai frumoşi.

În ultimele cărți ale Memoriilor şi în Viața lui Rance, opere ale acelor ani dispreţuiți, el a atins o libertate a stilului, o cutezanță în alegerea cuvintelor şi în concentrarea imaginilor, pe care n-o avusese nici pe departe pe timpul Geniului creştinismului sau al Martirilor. Urmărind operele marilor contemporani, Hugo, Lamartine, Sainte-Beuve, incapabil să le citească atent, dar priceput să le frunzărească pentru a adulmeca parfumul nou, el a ținut să-i imite şi să-i depăşească. Şi a reuşit. Viața lui Rance este scrisă într-un stil mai modern decât Mizerabilii sau Istoria girondinilor. Procedeele de evocare ale lui Chateaubnand sunt de pe acum cele ale lui Proust. Limbajul lui este mai original şi mai bogat ca niciodată, în aceste ultime opere, nu e numai primul dintre marii romantici, ci un mare scriitor francez al tuturor timpurilor.

Neîndoios, în decursul acestor ani trişti el a acceptat, din sărăcie, oferte de librărie: trebuia să trăiască. O traducere a lui Milton, deşi îngrijită şi „făcută cu acea conştiinciozitate pe care o punea în orice lucru”, era o muncă prea puțin personală pentru o minte de o asemenea calitate. Un Eseu asupra literaturii engleze s-a dovedit foarte slab, cel puțin în alcătuirea lui generală. Chateaubriand introdusese aici fragmente din memorii, traduceri şi chiar un lung pasaj asupra scrisorilor de dragoste pe care îl va relua mai târziu în Viața luiRance. Anumite pagini sunt frumoase, dar ansamblul nu formează o carte. Cu toate acestea se cuvin a fi citite cu atenție aprecierile lui Chateaubriand asupra lui Byron, fiindcă Byron era modelat de Chateaubriand. Încă de pe vremea Atalei, el îi scrisese autorului; îi imitase toată viața atitudinile, îi urmase itinerarele şi ajunsese până la a-i împrumuta

imaginile. Dintre toți scriitorii francezi îndrăgiți de Byron, numai Chateaubriand singurul n-a fost menționat în jurnalul lui, nici în versuri, poate pentru că dorea să îndepărteze de el o umbră inoportună. Eseul ne demonstrează că Chateaubriand nu ignorase nimic din această filiație nemărturisită, dar n-a fost ranchiunos, ci numai clarvăzător.

Activitatea principală din această perioadă a constat din terminarea şi revizuirea Memoriilor. Chateaubriand vrea ca acestea să se prezinte posterității în deplina strălucire a unei opere de o frumusețe perfectă. Prin ele are de gând să supraviețuiască. Din 1830, el înțelege că Geniul creştinismului şi Martirii vor fi destul de repede, nu date uitării, dar neglijate şi mai curând citate decât citite cu adevărat. Istoria Franței, care ar fi putut să fie o mare carte, fusese scrisă, din cauza împrejurărilor, în grabă şi pierdea prin discursurile care o preced. Opera lui e dominată doar „aidoma unui turn înalt şi solitar” de romanul scurt al lui Rene. Nu era destul şi, după Revoluția din 1830, el înțelege că doar prin Memorii va avea şansa să se impună noilor generații. Trebuia, prin urmare, ca Memoriile să fie inatacabile.

Ne amintim că fuseseră începute în 1809 în Valea Lupilor şi reluate pentru Juliette Recamier în 1817, într-o zi când, în parcul castelului Montboissier, un sturz, ciripind, îi adusese aminte de Combourg. Lucrase la Berlin, la Londra şi la Roma; în 1830, manuscrisul număra douăsprezece cărți, douăsprezece dosare care cuprindeau povestea tinereții lui. Acum concepea un proiect mai vast, unul prin care lega istoria propriei lui vieți de cea a țării şi a timpului său transformând această autobiografie într-o epopee. Plan frumos şi vast, dar va avea timp să-1 realizeze? în iulie 1831, îi scria lui Jean-Jacques Ampere: „La vârsta dumneavoastră, domnule, trebuie să vă îngrijiți de viață, la a mea trebuie să mă gândesc la moarte. Viitorul dincolo de mormânt e tinerețea oamenilor cu păr alb. Eu vreau să mă folosesc de

această a doua tinerețe puțin mai bine decât am făcut-o cu prima.”

Deci, din 1830 până în 1833, el redactează, corectează, completează. E decis să nu-i fie publicată cartea decât după moarte, în acel moment, cincizeci de ani i se păreau un răgaz convenabil. Numai că avea nevoie de bani şi cum i-ar acorda un editor un avans pentru o apariție atât de îndepărtată? „Mai mulți dintre prietenii mei mă îndeamnă să public acum o parte a istoriei mele. N-am putut să mă conformez dorințelor lor. Mai întâi că aş fi mai puțin sincer şi mai puțin veridic, în pofida intenției mele. Şi apoi, întotdeauna am presupus că scriam întins într-un sicriu; lucrarea căpăta astfel un anume caracter religios pe care nu i-1 puteam înlătura fără prejudicii; m-ar fi costat sufocarea acelui glas îndepărtat care răzbeşte din mormânt şi care se aude pe tot parcursul povestirii.”

Dar poate că s-ar fi putut scurta termenul, incita curiozitatea editorilor? Anume pentru a trezi această curiozitate în 18^u doamna Recamier, cu obişnuita ei abilitate, organizează lecturi„' salonul ei. Foarte puțini invitați, dar capabili, prin ramificările lor în medii diferite, să răspândească opera: persoane din lumea mare ca Sosthene de La Rochefoucauld, Adrien de Montmorency-Laval; prieteni ai casei ca Ballanche şi Jean-Jacques Ampere; scriitori ca Sainte-Beuve, Edgar Quinet; un ecleziast, abatele Gerbet; două femei. „Această lectură a fost un triumf, spune Nisard. Cei care participaseră la sărbătoare ne-au relatat-o nouă, celor rămaşi pe dinafară şi care sufeream că salonul doamnei Recamier, această femeie ce-şi făcuse o glorie din bunătate şi grație, nu era tot atât de mare precum câmpia Sunium.” Toate revistele, toate ziarele i-au cerut ilustrului scriitor câteva fragmente din Memorii, care apăreau încadrate de articole elogioase.

Aceste articole, reunite apoi într-o carte ce n-a fost pusă în vânzare ci distribuită celor dornici să subscrie pentru Operele complete, aveau ca scop să inspire dorința de a intra în

posesia Memoriilor de dincolo de mormânt. Încă de pe timpul Geniului creştinismului, Chateaubriand se dovedise deosebit de priceput în a-şi lansa lucrările. De data aceasta, scriitori ca Nisard, ca Sainte-Beuve, ca Villemain, au primit permisiunea de a frunzări în mare taină manuscrisul Memoriilor. Chateaubriand însuşi stătea alături de cititor; dacă se întâmpla ca acesta să zâmbească de o glumă, să tresară la vreun pasaj de emoție elocventă, autorul, cu un surâs modest de mulțumire, îl întreba ce anume îl frapase. „Sunteți prea bun, spunea el, iar eu mă simt la largul meu că vă place”, şi alte mici polițeţuri de acest fel. Schimb de amabilități din care rezulta câte un articol frumos. Cele ale lui Jules Janin, Sainte-Beuve sunt celebre.

„în acest salon strimt, scria Sainte-Beuve, şi care era atât de puțin şi atât de nobil plin, încât te simțeai mândru că făceai parte din cercul preferaților, era imposibil, pe tot timpul lecturii, sau chiar ascultând, să nu te rătăceşti printre amintiri. Acest tablou mare care ocupă şi luminează tot peretele din fund, e Corinne la Capul Misena; astfel aducerea-aminte a unei prietenii glorioase umple şi iluminează o întreagă viață. Oh! cât erau de bine venite admirabilele confidențe în acest cadru împodobit şi simplu în care ele se năşteau! Cum aranjamentul uşor al acestei arte, în care trebuie împletit secretul oricărei bucurii ideale, nu dăuna întru nimic efectului sincer şi completa armonia sentimentelor! Marele poet nu citea el însuşi, poate că în anumite momente se temea de izbucnirile inimii şi de emoția glasului său. Dar dacă se pierdea vreun accent de mister neauzindu-1, el putea fi văzut mai mult; pe vastele lui trăsături reflexele lecturii puteau fi urmărite ca umbra călătoare a norilor pe crestele pădurii.”

După acest triumf, persoane dornice să subscrie puteau fi uşor găsite. Librarul Delloye a fondat o societate în participare care trebuia să obțină Memoriile de dincolo de mormânt. Oameni politici, din înalta societate au acceptat să subscrie. Se stabilise un capital de opt sute de mii de franci, împărțit în

şaisprezece sute de acţiuni a cinci sute de franci fiecare. Chateaubriand ar fi primit imediat o sută cincizeci şi şase de mii de franci, apoi o rentă anuală şi viageră, transformabilă într-o rentă de douăsprezece mii de franci pentru doamna de Chateaubriand, dar ridicată la douăzeci şi cinci de mii de îndată ce Chateaubriand ar fi livrat partea Memoriilor care trata războiul din Spania şi care putea fi publicată imediat. Pentru Chateaubriand era o convenţie excelentă, care-i asigura o bătrâneţe tihnită; totuşi el se plângea. „Se spune că era complet derutat de când îşi plătise datoriile, viitorul lui arestat şi îngrădit i se părea o povară din capul locului. Toate caietele Memoriilor au fost închise solemn, în prezenţa lui, într-o casă de fier depusă la notar. El spune că gândurile i-au fost încarcerate în închisoarea datornicilor în locul lui.”

Ca prizonierele unui contract postum, gândurile lui rămâneau totuşi deosebit de libere. Nu există anticipaţie mai cutezătoare decât concluziile Memoriilor. Chateaubriand anunţa aici socialismul. „Disproporţia prea mare a condiţiilor şi averilor a putut fi suportată atâta vreme cât a rămas ascunsă, dar de îndată ce această disproporţie a fost percepută general, a fost dată şi lovitura de moarte.” El a înţeles că societăţile omeneşti erau ameninţate de progresul ştiinţei: Jmaginaţi-vă braţele condamnate la odihnă datorită multiplicării şi varietăţii maşinilor. Ce veţi face cu oamenii lipsiţi de ocupaţie? Ce veţi face cu pasiunile dormitând în acelaşi timp cu inteligenţa?”

Punând astfel în forma ei cea mai modernă problema şomajului şi cea a timpului liber, el se aventura şi mai departe în viitor. El întrevedea, ca Lamennais, că egalitatea socialistă nu putea fi stabilită decât prin despotism şi dictatură, că remediul va fi mai rău decât răul, iar abolirea proprietăţii individuale ar conduce spre o servitute căreia istoria „oricât de departe s-ar merge în trecut, nu-i oferă nimic comparabil”. „Nemaisuportând proprietatea particulară, vreţi să faceţi din guvern un proprietar unic, distribuind comunităţii ajunse să cerşească o parte măsurată potrivit

meritului fiecărui individ? Cine va judeca meritele? Cine va avea forța şi autoritatea de a pune în aplicare deciziile voastre executorii? Cine va ține şi va valorifica această bancă de imobile vii? Nu vă lăsați înşelați; fără proprietate individuală nimeni nu este eliberat. Proprietatea nu înseamnă altceva decât libertate.”

Injustiția prezentă. Tirania viitoare. Care ar fi soluția acestei dezbateri? Chateaubriand nu vede decât una singură, care e soluția creştină. Adolescent, el crezuse în Contractul social; bărbat, el a trezit entuziasmul pentru monarhia liberală; bătrân, el nu mai aştepta salvarea decât de la creştinism. „Convingerea mea religioasă crescând, mi-a devorat celelate convingeri; nu există aici pe pământ creştin mai credincios şi om mai incredul ca mine.”

În sfârşit, Memoriile au fost terminate. Dar viața continua, interminabilă. Fără un minereu uman de sfărâmat, fără perioade nobile de disecat, ce-i mai rămânea de făcut, de-a lungul unei bătrâneți groaznice, cu un instrument încă viguros? Abatele Sanguin, directorul de conştiință al lui Chateaubriand, a avut înțelepciunea de a-i asigura o sarcină: cea de a descrie viața abatelui Rance care fusese fondatorul Trappei* în secolul al XVII-lea. Această lucrare, pe care Chateaubriand a început-o fără bucurie, avea să devină pentru el ocazia trăirii unora dintre cele mai mari satisfacții oferite de stil. In această istorie a unui om purces din secolul lui pentru a intra în rândul sfinților, el a găsit ceva care 1-a impresionat. Materialul lucrării îi era furnizat de documente şi de lucrări anterioare. Pentru un mare stilist, acestea reprezintă condiții favorabile. Pe o armătură solidă care îi este impusă, el poate plasa, cu savanta cutezanță a unui gust devenit aproape infailibil prin experiență, ornamente surprinzătoare. Viața lui Rance e presărată în întregime cu frumuseți rapide: Comeille el însuşi fusese tentat de acel gust adus de peste munți, dar marele lui geniu rezistă: despuiat de veşmântul lui italian, nu-i mai rămânea decât capul pleşuv care planează peste toate.„, jn umbra mănăstirilor se aude o

foiala de hârtii şi de praf: era Mabillon care se trezea.” Şi acele cuvinte faimoase despre Saint-Simon: „Scria cum dădea Dumnezeu pentru imortalitate”.

Imaginile sunt concentrate, condensate, telescopate: „Bossuet se ridica deasupra Trappei ca soarele deasupra unei păduri sălbatice”. Filosofia se exprimă în aforisme seci: „Istoria nu-i mai recunoscătoare decât oamenii”, întruna, legat de Rance, el vorbea de Chateaubriand: „Societăți de atâta amar de vreme dispărute! Câte v-au mai urmat! Dansurile se încing în praful morților, şi mormintele cresc sub paşii bucuriei. Râdem şi cântăm

* Ordin religios fondat în 1140 şi reformat de către abatele Armând de Rance în 1664 (n.tr.).

Pe locurile udate de sângele prietenilor noştri. Unde sunt azi necazurile de ieri? Unde vor fi mâine bucuriile de azi? Ce importanță putem acorda lucrurilor lumii acesteia? Prietenia? Ea dispare când cel care iubeşte ajunge puternic. Dragostea? E înşelătoare, trecătoare sau vinovată. Renumele? îl împărți cu mediocritatea sau crima. Averea? Poate fi socotită ca un bun această frivolitate? Rămân zilele zise fericite, care curg neştiute în obscuritatea grijilor domestice şi care nu-i lasă omului dorința 1 nici să-şi piardă viața, nici s-o ia de la capăt.”

Şi admirabilul pasaj asupra scrisorilor de dragoste pe unde l trec, invizibile şi mute, fantomele Rândunicii şi a stăpânei de la; Fervacques: „Mai întâi scrisorile sâht lungi, vibrante, multiplicate; ziua nu mai ajunge: scrii în apusul soarelui; schițezi câteva cuvinte ' sub clarul de lună, rugând lumina-i castă, tăcută, discretă, să l acopere cu pudoarea ei miile de dorințe. Te desparți în zori; şi în 1 zori pândeşti prima rază de soare ca să scrii ceea ce crezi că ai uitat să spui. Mii de jurăminte acoperă hârtia pe care se reflectă trandafirul aurorii; mii de sărutări sunt depuse pe cuvintele care par să se nască din întâia privire a soarelui; nici o idee, nici o imagine, o reverie, un accident, o nelinişte nu-i lipsesc scrisorii. Şi iată că într-o dimineață ceva aproape insesizabil

alunecă peste frumusețea acestei pasiuni, ca un prim rid pe fruntea femeii adorate. Suflul şi mireasma iubirii expiră în aceste pagini ale tinereții, aşa cum briza serii adoarme peste flori; observi, dar nu vrei să recunoşti. Scrisorile sunt mai scurte, mai puține ca număr şi se umplu cu noutăți, cu descrieri, cu lucruri străine; unele au întârziat, dar eşti mai puțin neliniştit; sigur că iubeşti şi eşti iubit, devii rezonabil; nu mai protestezi, suporți absența. Jurămintele îşi urmează cursul; mereu aceleaşi cuvinte, dar ele sunt moarte; le lipseşte sufletul: te iubesc a ajuns doar o expresie obişnuită, un protocol obligatoriu, acel am onoarea de a fi din toate scrisorile de dragoste.

Încet, încet stilul devine mai rece sau iritat, ziua poştei nu mai Q aşteptată cu nerăbdare; e temută; să scrii ajunge o osteneală.

Roşeşti la gândul nebuniilor încredințate hârtiei; ai vrea să-ți iei înapoi scrisorile şi să le arunci în foc. Ce s-a întâmplat? Să fie o nouă legătură care începe sau una veche care se termină? N-are importanță: a murit iubirea înaintea obiectului iubit. Eşti obligat să recunoşti că sentimentele oamenilor sunt expuse efectului unei eroziuni ascunse; febra timpului care dă naştere dezgustului, risipeşte iluziile, ne minează pasiunile şi ne schimbă inimile aşa cum ne schimbă culoarea părului şi anii. Totuşi, există o excepție de la această infirmitate a firii omeneşti; se întâmplă uneori ca într-un suflet puternic o dragoste să dureze destul pentru a se transforma într-o prietenie pasionată, pentru a deveni o datorie, pentru a căpăta calitățile virtuții; atunci îşi pierde slăbiciunea dată de natură şi trăieşte din principii nemuritoare.” în această ultimă frază, Juliette pătrundea în Vie de Rance. Cât despre Chateaubriand, el era pretutindeni. Iubirile sale, căințele sale, credința sa se împleteau cu pasiunile şi regretele eroului său. Mereu obsedat de simetrie, în propria lui viață, „un frate încărunțit şi slăbit”. Acest roman, pe care-1 începuse ca pe o confesiune delirantă şi pe care, în lipsa forței necesare şi a timpului, renunțase să-1 mai

scrie, îi reuşea admirabil acum sub forma unei biografii care, prin multe aspecte, era mai curând o autobiografie.

În cele din urmă, Rance a fost şi el terminat la rândul lui, publicat şi, din nou, Chateaubriand nu avea nici un proiect de lucru, dar era copleşit încă de acea abundență de viață. Atunci a pregătit cartea pentru o a doua ediție, apoi, cum moartea nu venea, a reluat manuscrisul Memoriilor şi a căutat armonii noi. Până la ultima suflare, avea să muncească. Acest spectru tăcut, această ființă de pe acum amorțită de somnul mormântului, dacă mai găsea în decursul tristelor lui zile câteva clipe scurte de luciditate, le închina manuscrisului său. În el totul se ruinase: vigoarea, inteligența, spiritul; dar acestui naufragiu al persoanei îi supraviețuia ceva, şi anume conştiința unui om muncitor pe tărâmul literelor. Ici-colo, cu o mână tremurând din cauza paraliziei, ştergea vreun cuvânt prea arhaic, încerca un epitet mai îndrăzneț, suprima o repetiție, anula o frază prea vie. Abia în 29 mai 1847 i-a trimis domnului Mandaroux-Vertamy, executorul lui testamentar, manuscrisul definitiv al Memoriilor. Pe prima pagină, el scrisese: „Revăzut. Chateaubriand."

V, Sluțenia zilelor Unele trupuri îşi păstrează până la moarte toate atributele vieții, şi sunt bătrâneți dionisiace; cea a lui Chateaubriand a fost lugubră, în 1846, într-un mic accident de trăsură, îşi fracturase clavicula. Accidentul, care pentru un om tânăr reprezintă un episod, devine pentru bătrâni un epilog, începând din acea zi, declinul lui s-a accentuat. Un pamfletist al timpului, ironizând cochetăriile de dincolo de mormânt ale bătrânului maestru, spunea că acesta trebuia să pună ca epigraf Operelor complete: „ Quotidie morior. Mor cu fiecare zi." Ironia era superfluă. Imobilizat de reumatisme, incapabil către sfârşit să-şi mai părăsească fotoliul, obligat să-şi ridice cu singurul braț valid mâna paralizată, ca odinioară bătrânul lui tată, Chateaubriand a murit, într-adevăr, timp de doi ani cu fiecare zi.

Conştient de decrepitudinea lui, suferea când trebuia să fie purtat pe sus în preajma focului din salonul doamnei Recamier, iar cei prezenți, din jenă, îşi întorceau privirile. Nu mai mergea la Academia franceză decât atunci când trebuia cu orice preț să voteze pentru vreun vechi prieten, cum era Ballanche. Nu voia, spunea el, „să fie văzut cum se târa în banca lui”. Cei ce-1 întâlneau la doamna Recamier, care şi ea îşi pierdea vederea, se gândeau, privind cu tristețe aceste două mari umbre, la fantomele descrise de Chateaubriand în Viața lui Rance şi care, înainte de ivirea zorilor, stăteau de vorbă prin cimitire despre ceea ce fusese odată.

El însuşi se considera un spectru. „Fără îndoială, domnule, îi scria unui cunoscut, vi s-a spus din greşeală că locuiam pe pământ.„ în 1846, Eugene Manuel, un tânăr absolvent al şcolii normale, a venit să-1 vadă împreună cu un coleg. Vizitatorii au privit cu surpriză „acel păr rar şi alb, gura contractată într-un surâs enigmatic, trupul plăpând şi prăbuşit, acel ansamblu atât de uman, atât de muritor, atât de aplecat spre mormânt„. Era pe l ianuarie şi în grădina de pe strada Bac căzuse puțină zăpadă. „Vedeți zăpada asta? a spus el, îmi aduce aminte de singurătățile din Lumea Nouă. În ce țară, sub ce climă, îmi voi fi terminat şi început anul?„ Apoi le-a vorbit despre moartea lui, aşa cum făcea cu toți. Proasta lui dispoziție sarcastică i-a întristat. Mai ales s-au simțit dezamăgiți zărind un ziar comic, Charivari, deschis pe masa marelui om. „Se înveseleşte şi omul cum poate”, le spuse.

Şi mai penibilă a fost vizita unui cuplu tânăr pe care 1-a primit mai întii cu o curtoazie distinsă de bătrân gentilom, „căutând cuvinte delicate pentru a-i complimenta pe tinerii căsătoriți”. Apoi, brusc, uitând de oaspeții lui şi privind în gol, a început să fredoneze cu glas scăzut acest ciudat refren, atât de surprinzător pe buzele lui: „Vai, sărăcuții purcei. Îi mâncăm, păcat de ei.” Oaspeții au rămas consternați şi au păstrat o dureroasă tăcere.

Sainte-Beuve, care nutrea faţă de el un amalgam de sentimente compus din admiraţie, iritare, invidie, prudenţă, clarviziune şi milă, îşi închipuia că-i aduce un ultim omagiu încetând să mai asiste la spectacolul acestei degradări. „Domnul de Chateaubriand nu mai scoate un cuvânt, nota el în decembrie 1847; nu-i mai poţi smulge un sunet. Beranger pretinde că a mai găsit o modalitate, când se duce pe acolo, de a-1 face să stea de vorbă un sfert de oră sau douăzeci de minute, dar, după cum bine remarca Thiers, când Beranger îi vorbeşte cuiva, îşi imaginează că şi acel cineva i-a vorbit.”

Cu toate acestea, din când în când, din acea vatră care părea stinsă se mai ridica o flacără. Când prietena lui din Occitania, Leontine de Villeneuve, devenită doamna de Castelbajac, a venit să-1 vadă împreună cu soţul ei, 1-a găsit, încălzindu-se tot la flacăra unui foc mic şi la cea a unei raze de soare„. El i-a întins amândouă mâinile: „Dumneata eşti!„ Apoi în momentul când îşi luau rămas-bun: Te-am iubit mult', a spus el. Ridicându-şi privirile, a adăugat precipitat: „Te-am iubit dintotdeauna”, şi nu şi-a mai putut opri lacrimile. Ca şi femeile, copiii îl mai însufleţeau uneori, îl vedeam stând în genunchi, cu greu, ca să se joace cu vreunul din ei. Unul dintre strănepoţii lui, care-i fusese adus, i-a cântat romanţa Ultimul din familia Abencerage, iar glasul lui fals 1-a făcut să râdă pe Chateaubriand într-atât, încât i-a scăpat din mână ceaşca de cafea.

„O vatră înăbuşită de cenuşă.” în spatele acelui chip prea roşu, sub o coroană de păr argintiu care se ridica pe părţi în şuviţe albe, diabolice, mocneau încă gmduri arzătoare şi sumbre, între omul dorinţei şi omul credinţei lupta nu se terminase. Desigur, el cunoştea neantul pasiunilor. Dragostea? într-adevăr, el căutase prin mulţimea de femei acea Evă smulsă din el însuşi, pe care o chemase adolescenţa lui. Prietenia? Ea dispare când cel iubit cade în nenorocire sau când cel care iubeşte devine puternic. Averea? „Eu nu mă mai ocup deloc de treburile acestei lumi josnice. Am văzut politica prea de aproape. Nu mai cred în nimic, nu mai stimez

nimic, mă consolez, fără să regret, că am fost păcălit de două sau trei idei nobile: libertatea, credința, onoarea.” Dar să fi fost el păcălitul când făcuse totul atât de conştient?

În acest flux de deziluzii, în acest crepuscul al himerelor, doar câteva vârfuri mai răzbeau la suprafață. Cel mai înalt, refugiul suprem al acestui suflet în derivă, singura speranță a acestui disperat, era creştinismul. Multă vreme martorii vieții lui păcătoase s-ar fi putut îndoi de sinceritatea credinței lui. În copilărie, aceasta fusese naivă; în adolescență, cuGeniulcreştinismului, estetică; devenise politică pe vremea când, la doamna de Duras, în fața lui Sismondi, el apăra religia ca fiind necesară pentru susținerea statului. Nu o dată îşi mărturisise îndoielile: „Cred în Dumnezeu cu aceeaşi tărie ca în propria mea existență. Cred în creştinism mereu ca fiind un mare adevăr, ca religie atât cât pot. Cred douăzeci şi patru de ore, dar se întoarce diavolul, şi mă aruncă într-o mare îndoială, că nu-mi mai văd capul descurcându-mă la apropierea morții.”

Către sfârşit, intrând în acea gigantică umbră care-1 scufunda încet, el s-a agățat „de veşmântul lui Hristos”. Lui mai mult decât altcuiva i se potriveau propriile cuvinte: „Creştinismul a făcut să vibreze în inimi o coardă până atunci mută; el a creat suflete de visare şi de tristețe, de dezgust, de nelinişte, de pasiune, care nu-şi găsesc refugiul decât în eternitate.” Pe toate tonurile îşi repeta credința: „O îndelungată experiență mi-a dovedit că religia este singura realitate de pe pământ.” Şi mai departre: „Nu mai pot renaşte în credința politică; nu mai cred decât în viitorul creştin, adică în viitorul Cerului.” Să fi fost un rol, ultima scenă dintr-o comedie sublimă şi, cum pretindea Vitrolles, un efect de stil? „Nu se cuvine, răspundea Chateaubriand, când eşti gata să părăseşti pământul, să te amuzi mințind; dacă aş fi avut nenorocirea de a nu mai crede, nu mi-aş fi făcut nici un scrupul s-o declar.” Credința bătrânilor seamănă adesea prin simplitatea ei cu cea a copiilor, şi totul ne permite să credem că Chateaubriand scrisese cu încredere şi seninătate ultima

frază din Memorii:„Nu-mi rămâne decât să mă aşez pe marginea gropii mele; după care voi coborî cu curaj, ținând în mână crucifixul, în eternitate.”

1847. Un regim şi o generație intrau în agonie. Chateaubriand nu mai părăsea casa de pe strada Bac. Juliefte Recamier, deşi oarbă, trecea pe acolo în fiecare zi. Dar se afla mereu „sub privirile de foc ale doamnei de Chateaubriand”, care avea astfel, ultimul cuvânt asupra sublimului nestatornic'. Strada Bac învinsese Abbaye-aux-Bois, dar acest triumfal lui Celeste a fost de scurtă durată fiindcă ea a murit prima dintre cei trei pe 12 februarie 1847. Pentru serviciul funebru, Chateaubriand şi-a părăsit camera. Victor Hugo povesteşte în Lucruri văzute că el se întorsese acasă râzând în hohote. „Dovadă de rătăcire a minții”, spunea Pilorge; „dovadă de judecată”, a replicat Edouard B ertin.

Când află de acest doliu, Hortense Allart i-a scris bătrânului ei prieten: „A doua zi, povesteşte ea, am fost anunțată că cineva care nu poate urca mă aşteaptă în trăsură, îmi pun o pălărie; cobor; îl găsesc pe domnul de Chateaubriand care mă întreabă dacă vreau să fac o plimbare cu el. Urc în trăsura lui. E binevoitor şi tandru. Când trăsura se pune în mişcare, se întoarce cu tot trupul spre mine ca să mă privească. Era înfăşurat într-un mantou elegant. Mi-a spus că se plictisea. Vorbim de Roma. L-am văzut de mai multe ori la el acasă, şi, plimbându-ne, m-a fermecat şi m-a emoționat. Nu poate să meargă; e melancolic; şi-a păstrat vechile maniere, acea distincție, acea elevație care fac din el un om atât de atrăgător. Vârsta, în loc să-i schimbe frumusețea chipului, a făcut-o mai remarcabilă.” în jurul lor prietenii, amuzați, zâmbeau la vederea acestei galante văduvii.

A mai dorit să revadă, înainte de a muri, o metresă cu mult mai bătrână decât Hortense Allart: marea şi, în iulie, a făcut o ultimă vizită la Dieppe. A fost întâmpinat aici cu mari onoruri. Femei, preoți s-au precipitat spre reşedința lui. I s-a făcut o serenadă. Dar rostogolirea valurilor pe plaja mării nu i-a mai prilejuit plăcerea obişnuită şi el s-a grăbit să se întoarcă lângă

Juliette Recamier. Ar fi vrut, acum când era liber, ca ea să accepte să se căsătorească cu el. „Un mariaj? De ce? La ce bun? spunea ea. La vârsta noastră ce conveniențe s-ar putea opune îngrijirilor pe care ți le dau? Dacă singurătatea e tristă pentru dumneata sunt gata să mă stabilesc în aceeaşi casă. Lumea, sunt convinsă, va judeca aşa cum trebuie puritatea legăturii noastre. Dacă am fi fost mai tineri, n-aş fi ezitat. Aş accepta cu bucurie dreptul de a-ți închina toată viața mea. Anii, orbirea mi-au dat acest drept. Să nu schimbăm nimic dintr-o afecțiune perfectă.” Victor Hugo a descris vizitele făcute de bătrână prietenă oarbă poetului paralitic: „Era emoționant şi trist. Femeia care nu mai vedea îl căuta pe bărbatul care nu mai simțea. Mâinile lor se întâlneau. Domnul fie binecuvântat! încetează să mai trăiască şi încă se mai iubesc.” îl > 385

Un nou gol s-a produs curând în micul lor grup. Ballanche, bunul Ballanche, blând profet satisfăcut de el însuşi, moare de pleurezie în camera a cărei fereastră dădea spre apartamentul doamnei Recamier. Cât despre Chateaubriand, acesta a mai trăit doar câteva luni, „bătrân stejar lovit de trăsnet, magnific în ruina lui”. Tăcerea lui era acum aproape completă. „Memoria îl lăsase în asemenea măsură, încât întreba de vreun prieten mort de douăzeci de ani. Ştia că facultățile îl părăseau şi avea sentimentul omului sărac şi mândru care-şi ascunde sărăcia.” Temându-se de ce ar putea spune, făcea efortul să tacă. Astfel, acest suflet închis şi-a păstrat secretul până la sfârşit.

Doamna Recamier a obținut ca el să-i pozeze, în aceste ultime luni, sculptorului Etex. Acesta a realizat nu numai un bust, ci şi o schiță pictată care este emoționantă şi teribilă. Părul îi e tot răvăşit de o ultimă furtună, dar capul se înclină cu disperare, ochii sunt plini de o tristețe dezamăgită, gura exprimă dispreț, resemnare şi indiferență. „Dumnezeule! Dumnezeule! pare să spună, când voi fi eliberat de toată lumea, de tot zgomotul? Când oare, când oare se va sfârşi totul?”

Revoluția din 18481-a găsit încă în viață. Auzind gălăgia străzii a vrut, spune Alexis de Tocqueville, să afle ce se petrecea. I s-a spus că Parisul râstumase Monarhia lui Ludovic-Filip. „Bine au făcut”, a spus el. Ranchiuna supraviețuia conştiinței. La trei săptămâni după Revoluția din februarie, s-a îmbolnăvit de congestie pulmonară, apoi de un catar al vezicii care-i provoca dureri puternice. Aceste dureri au părut să-1 mai trezească puțin, în iunie zgomotul răscoalei a pătruns până în camera lui. „Ce-i tărăboiul ăsta?” a întrebat. I s-a răspuns că în Paris se dădeau lupte şi că era tunul. Atunci a făcut zadarnic eforturi pentru a se ridica spunând: „Vreau să fiu şi eu acolo”, după care a tăcut, şi de data asta pentru totdeauna, fiindcă a doua zi şi-a dat sufletul.

La căpătâiul lui se aflau doamna Recamier, un preot, abatele Deguerry, nepotul lui, contele Louis de Chateaubriand, şi o soră de caritate, în ziare s-a declarat că a murit în deplinătatea facultăților sale şi că semnase o renunțare la toate greşelile ce puteau fi conținute în operele lui. Sainte-Beuve afirmă că Chateaubriand nu putea pe atunci să urmărească o idee; nu aceasta este şi relatarea doamnei Lenormant, nepoata lui Juliette Recamier. Ea povesteşte că, în timpul zilelor din iunie, Chateaubriand îi întreba avid pe toți cei care-i puteau da noutăți şi că moartea eroică a arhiepiscopului Parisului i-a provocat o puternică emoție. Ea mai susține că el acceptase serviciul religios nu numai în deplină şi perfectă cunoştință, dar şi cu un profund sentiment de credință şi umilință.

Din momentul în care a primit ultima împărtăşanie, el n-a mai vorbit. Febra, colorându-i obrajii, dădea ochilor lui o strălucire extraordinară. Când doamna Recamier se îndepărta de patul lui, el o urmărea din ochi cu groază, dar fără s-o cheme înapoi, iar ea, care nu putea să-i vadă privirea, era disperată de tăcerea lui. A murit pe 4 iulie 1848. Hugo, care a venit să-1 vadă, 1-a găsit întins pe un mic pat de fier cu perdele albe. Fața lui avea o expresie de noblețe. Obloanele ferestrelor care dădeau spre o grădină erau închise. „La

picioarele domnului de Chateaubriand erau două cufere din lemn negeluit puse unul peste altul. Cel mai mare conținea manuscrisul complet al Memoriilor. Pe şemineu se afla un bust din marmură al lui Henric al V-lea; în fața acestui bust, o statuetă a lui Chateaubriand în picioare.” Elevi ai Şcolii politehnice şi ai Şcolii normale asigurau serviciul de onoare ca să-1 privegheze şi au văzut o doamnă în vârstă, foarte tulburată, care îngenunchease pe un scăunel de rugăciune; era doamna Recamier.

În acea zi care a urmat răscoalei, printre funeraliile victimelor, această moarte a putut să treacă neobservată. „Bietul Chateaubriand. Spune vechiul amic şi inamic Pasquier, ce farsă i s-a jucat ajungând să moară într-o vreme când abia dacă mai e loc înDebats pentru câteva rânduri închinate lui.” Slujba de înmormântare a avut loc pe 8 iulie 1848, în biserica Misiunilor. „Parisul, spune Victor Hugo, mai era ca abrutizat de zilele lui Iunie şi tot acel zgomot de împuşcături, bubuitul tunului, dangătul clopotelor de alarmă, care îi mai rămăsese în urechi, îl împiedică să audă, la moartea domnului de Chateaubriand, acel soi de tăcere care se lasă în jurul marilor oameni dispăruți. A fost puțină lume, iar emoția mediocră. Mole era prezent, în redingotă, aproape toată Academia, soldați comandați de un căpitan. Aceasta fusese ceremonia care în întregul ei avusese un nu ştiu ce pompos care excludea simplitatea şi un nu ştiu ce burghez care excludea măreția. Era prea mult şi era prea puțin. Aş fi vrut pentru domnul de Chateaubriand, funeralii regale laNotre-Dame, mantia de pair, veşmântul Academiei, sabia de gentilom emigrant, colierul Ordinului Lâna de aur, toate organismele prezente, jumătate din garnizoană mobilizată, tobele drapate, salve de tun din cinci în cinci minute, sau dricul săracilor în fața unei biserici de țară.„ Victor Hugo, şi el un mare regizor, avea să-şi realizeze mai bine propria moarte. Sainte-Beuve 1-a auzit, în timpul serviciului religios, pe republicanul Beranger vorbind cu vecinul lui, legitimistul Vitrolles, cu o mare cochetărie: „O, neant! Fii Chateaubriand,

adică regalist şi catolic, pentru ca la funeraliile voastre, orice convingere fiind uzată, cum au fost şi ale voastre, Beranger şi domnul de Vitrolles să se întâlnească şi să nu se mai părăsească niciodată!”

Adevărata ceremonie de înmormântare a avut loc la Saint-Malo. Acolo Chateaubriand obținuse de multă vreme din partea oraşului, pe insulița Grand-Be, o palmă de pământ pentru mormântul său. O lespede de granit, o cruce, nici un nume, îşi pregătise cu grijă decorul. A fost dus în timpul refluxului, între două şiruri de preoți în veşminte albe, liturgice, după ce fusese oficiată o liturghie de Requiem în catedrala unde, copil fiind, îi plăcuse să asculte, printre matelοții îngenuncheați, rafalele echinoxului. Tunul bubuia, stâncile şi meterezele erau acoperite de spectatori care intonau refrenul din Abencerage: „Ce dulce aducere-aminte.” întreaga Bretanie venise să aducă un omagiu marelui breton. Bătea un vâht de furtună. Marinarii au purtat sicriul până la mormânt. Acolo doarme azi Chateaubriand, legănat de valurile „care nu se schimbă niciodată” şi de zvonul îndepărtat al valurilor de oameni, la fel de oarbe ca şi cele ale oceanului, care, prin loviturile lor violente şi zadarnice, erodează granitul civilizațiilor.

VI. Concluzii Oamenii care îşi pregătesc un mormânt în locuri neobişnuite şi singuratice sunt ori nişte mari orgolioşi, ori suflete în dezacord cu ele însele, frământate de nevoia pasionată de tăcere şi odihnă. Niciodată, din copilăria lui, Chateaubriand nu cunoscuse pacea interioară. Totul în el fusese contradictoriu, lupte dureroase, alternanțe, sfâşieri. Iubise libertatea şi-i plăcuse autoritatea, ambiția puterii şi sentimentul neantului, respectul temător al căsătoriei şi dorința de aventură. Dispreţuise acțiunea, dar îşi dorise triumful pe care-1 procură ea, desconsiderase imaginația şi găsise în ea singurul refugiu, unise melancolia cea mai neagră cu veselia unui copil şi violența sentimentelor cu maiestatea expresiei.

Om al secolului al XVIII-lea şi stăpân al secolului al XlX-lea, discipol al lui Rousseau şi restaurator al creştinismului, libertin şi credincios, oscilase toată viață între credință şi îndoială. Monarhist, îşi alesese ca prieteni ai bătrâneții duşmani ai Monarhiei. Creator şi model al lui Rene, distilator al otrăvii romantice, le apăruse prietenilor lui, Joubert, Mole, Fontanes, ca cea mai lucidă, cea mai clasică, cea mai realistă dintre inteligențe, în sfârşit, fusese ca majoritatea marilor spirite, o ființă infinit de complexă care găsea în amestecul arzător al pasiunilor sale elementele personajelor contradictorii incarnate de el cu sinceritate în momente succesive ale vieții lui.

Din cauza acestor conflicte suferise multă vreme. „Viața, scria el, are ceva demnitate doar în unitatea ei şi în doctrină.”

Sincer admirator al acestei demnități, avid cu disperare de această unitate, cum putea el, în dezordinea lui spirituală, să găsească o ordine? Problemă redutabilă pe care şi alții, mai puțin mari, şi-o puseseră. Unii au rezolvat-o prin unitatea sentimentală; dragostea devine axa unei vieți. Capabil de afecțiune şi uneori de bunătate, Chateaubriand era incapabil de fidelitate. Avea nevoie, nu de o anume femeie aleasă, ci de voluptatea tandră pe care i-o puteau da toate femeile de un anume tip. Însăşi doamna Recamier, care obținuse din partea lui o curioasă constanță estetică, n-a eli-minat-o niciodată de Hortense Allart, şi nici chiar alte femei pasagere.

Unitatea politică? în Chateaubriand exista cel puțin un sentiment statornic, acela al dragostei față de Franța, față de trecutul şi gloria ei; dar n-a ştiut niciodată să aleagă între partidele care-şi disputau guvernarea țării. El şi-a impus doar unitatea personajului şi a devenit, dacă luăm în considerare doar actele, legitimistul, catolicul cel mai fidel; dar dacă a reuşit adeseori, în rolurile lui, să-şi satisfacă publicul, în sinea lui n-a fost niciodată mulțumit şi a suferit atât de mult din cauza acestei incertitudini, încât ajunsese nu o dată, din lipsa forței de a-şi rezolva conflictele, să-şi dorească moartea,

acea moarte pe care, spunea el, „am iubit-o întotdeauna într-un mod ciudat”.

În sfârşit şi-a găsit pacea, nu în viaţa reală, ci în imaginea vieţii lui, pe care o conturase în Memorii pentru posteritate. „El nu scrie decât pentru alţii şi nu trăieşte decât pentru el”, spusese Joubert pe vremea Geniului. Dar în privinţa Memoriilor ajunsese să nu mai scrie decât pentru el. Disperând când s-a recunoscut, s-a reconstruit. Din visările stranii, din actele incoerente care reprezintă ţesătura întregii existenţe el a brodat o poveste admirabilă şi coerentă, îndrăgostit pătimaş de grandoare, crease în cartea lui, ca decor al copilăriei, un Combourg teribil şi superb, în rolul castelanului acelei locuinţe feudale un bătrân ca Shakespeare, ca tovarăşă a bătrâneţii lui o Juliettă mai mult Sylphidă decât femeie. Legând prin puterea geniului fragila lui existenţă de drama sublimă a creştinismului şi de epopeea naţiunii franceze, el devenise în propriii lui ochi un personaj epic şi dramatic. Acesta e triumful artei lui, de a-şi fi învins natura în el însuşi. Către sfârşitul vieţii, chipul, sub mască, devenise aproape aidoma măştii. Un adversarii reproşase lui Chateaubriand că şi-a dorit „o cabină într-un teatru”; reproşul a fost multă vreme îndreptăţit. Frumuseţea era că actorul însuşi se prinsese în propriul lui joc şi că în acea cabină de teatru, el lucrase până în ultima zi cu constanţa unui artist întru nimic mai preţios decât cea a unui Flaubert.

Conflicte spirituale generate e o copilărie dificilă, de ideile timpului, de nenorocirile familiei sale; un artist format la Combourg de natură şi păstrat intact de călătorii; un personaj romantic modelat de catastrofele tinereţii; noi conflicte apărute între acest personaj romantic şi o inteligenţă clasică; eforturi depuse pentru rezolvarea acestor conflicte prin acţiuni şi, după eşec, rezolvarea lor fericită prin stil, o tentativă ratată de a face din viaţa lui o operă de artă, apoi alta, aceasta reuşită, de a edifica pe viaţa lui o operă de artă; cam aceasta a fost istoria lui Franţois-Rene de Chateaubriand.

SFÂRŞIT